

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi
Arkeoloji Ana Bilim Dalı
Klasik Arkeoloji Yüksek Lisans Programı

ORTA TUNÇ ÇAĞI'NDA EGE'DE SARAY MİMARİSİ

Nihal KATRANCI KARAMAN

2019
DENİZLİ

**T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ**

**Yüksek Lisans Tezi
Arkeoloji Ana Bilim Dalı
Klasik Arkeoloji Yüksek Lisans Programı**

ORTA TUNÇ ÇAĞI'NDA EGE'DE SARAY MİMARİSİ

Nihal KATRANCI KARAMAN

Danışman

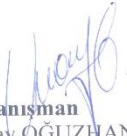
Dr. Öğr. Üyesi Umay OĞUZHANOĞLU AKAY

**2019
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Arkeoloji Anabilim Bilim Dalı, Klasik Arkeoloji Yüksek Lisans Programı öğrencisi Nihal KATRANCI KARAMAN tarafından Dr. Öğr. Üyesi Umay OĞUZHANOĞLU AKAY yönetiminde hazırlanan “Orta Tunç Çağı’nda Ege’de Saray Mimarisi” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 30.07.2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı
Doç. Dr. Ali OZAN

Jüri/Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Umay OĞUZHANOĞLU AKAY

Jüri
Dr. Öğr. Üyesi Emre ERDAN

Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 06.05.2019 tarih ve .../8-6..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunduğunu beyan ederim.

Nihal KATRANCI KARAMAN

ÖNSÖZ

“Orta Tunç Çağı’nda Ege’de Saray Mimarisi” başlıklı bu çalışmada, Orta Tunç Çağı’nda Batı Anadolu ve Girit adasında inşa edilmiş sarayların mimari özellikleri incelenmiş ve Anadolu sarayları da göz önünde bulundurularak plan, malzeme ve teknik açıdan değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Söz konusu çalışma ile ilgili ihtiyaç duyduğum her konuda bana yardımcı olan ve 2016-2018 yılları arasında çalışmanın danışmanlığını yapan hocam Doç. Dr. Erim KONAKÇI’ya ve lisans eğitimimden bu zamana kadar her türlü desteği sağlayan ve beni yönlendiren, aynı zamanda bu çalışmanın 2018-2019 yıllarında danışmanlığını yapan hocam Dr. Öğr. Üyesi Umay OĞUZHANOĞLU AKAY’a çok teşekkür ederim.

Son olarak, çalışmalarım boyunca büyük bir sabırla her konuda beni destekleyen ve yanımda olan sevgili eşim Engin Karaman ve oğlum Deniz Karaman ile eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi her zaman yanımda olan aileme de çok teşekkür ederim.

Nihal KATRANCI KARAMAN

Denizli-2019

ÖZET

ORTA TUNÇ ÇAĞI'NDA EGE'DE SARAY MİMARİSİ

KATRANCI KARAMAN, Nihal

Yüksek Lisans Tezi

Arkeoloji ABD

Klasik Arkeoloji Yüksek Lisans Programı

Tez Yöneticisi: Dr. Umay OĞUZHANOĞLU AKAY

Temmuz 2019, 247 Sayfa

Bu çalışmada, Ege Bölgesi'nde yer alan Orta Tunç Çağ sarayları mimari açıdan incelenmiş ve plan, malzeme, yapım teknikleri ile ele geçirilen buluntular dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında, öncelikle Ege Bölgesi'nin siyasi yapısı ile ilk sarayların ortaya çıkış süreci ve gelişimi ele alınmıştır. Tezin ana konusunu oluşturan Batı Anadolu'daki Beycesultan sarayı ile Girit adasındaki Knossos, Malia, Phaistos ve Zakros sarayları incelenmiştir. Saraylar planları, ana bölümleri, mimari elemanları ile malzemeleri ve ele geçirilen buluntularına göre değerlendirilerek, birbirleriyle ve çağdaşı olan Orta Anadolu saraylarıyla karşılaştırılmıştır.

Yapılan karşılaştırma ve değerlendirme sonucu, Beycesultan sarayının plan ve mimari bölümler olarak Girit saraylarıyla, ancak kullanılan malzeme ve yapım tekniği açısından Anadolu sarayları ile benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Bu durumun, karşılıklı ilişkilerin çok yoğun olduğu bir döneme rastlaması tesadüf değildir. Hem kara hem deniz yoluyla çeşitli ilişkiler kurmuş olan Yakındoğu, Anadolu ve Ege dünyası, saray kavramının temel unsurları konusunda da birbirlerinden etkilenmiş olmalıdırlar.

Anahtar Kelimeler: Ege, Anadolu, Beycesultan, Girit, Saraylar, Mimari, Orta Tunç Çağı, Orta Minos

ABSTRACT

THE PALACE ARCHITECTURE AT AEGEAN IN THE MIDDLE BRONZE AGE

KATRANCI KARAMAN, Nihal

Master Thesis

Archaeology Department

Classical Archeology Master Programme

Adviser of Thesis: Dr. Umay OĞUZHANOĞLU AKAY

Temmuz 2019, 247 Pages

In this study, the Middle Bronze Age palaces in the Aegean Region were examined from an architectural aspect, and the plan, materials, construction techniques and finds were evaluated by considering them.

Within the scope of the study, firstly the emergence process and development of the first palaces with the political structure of the Aegean Region are discussed. Beycesultan palace in Western Anatolia and Knossos, Malia, Phaistos and Zakros palaces on the island of Crete which were the main subject of the thesis were examined. The palaces were evaluated according to their plans, main sections, architectural elements and materials and the finds recovered and compared with each other and the contemporary Middle Anatolian palaces.

As a result of the comparison and evaluation, it was found that Beycesultan palace was similar to the Cretan palaces as plan and architectural sections, but with the Anatolian palaces in terms of materials and construction technique used. It is not a coincidence that this situation coincides with a period of intense mutual relations. The Near East, Anatolia and the Aegean world, which have established various relations both by land and sea, should also be influenced by each other in terms of the basic elements of the palace concept.

Keywords: Aegean, Anatolia, Beycesultan, Crete, Palaces, Architectural, Middle Bronze Age, Middle Minoan

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MÖ II. BİNYILDA EGE VE BATI ANADOLU'DA SİYASİ YAPI

2.1. Minos Uygarlığı.....	5
2.2. Batı Anadolu Krallıkları	9

İKİNCİ BÖLÜM

YAKINDOĞU VE ANADOLU'DA SARAY MİMARİSİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE TARİHÇESİ

1.1. Saray Kavramı	19
1.2. İlk Sarayların Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	20
1.3. Anadolu'da Saray Mimarisinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÖ II. BİNYILDA EGE HAVZASI'NDA GÖRÜLEN SARAY MİMARİSİ

3.1. Batı Anadolu'da Saray Mimarisi Bulunan Yerleşimler	46
3.1.1. Beycesultan	46
3.1.1.1. Araştırma Tarihçesi ve Genel Özellikleri.....	46
3.1.1.2. Saray Mimarisi.....	49
3.1.1.2.1. Saray Planı.....	49
3.1.1.2.1.1. Güneydoğu Kanadı	51
3.1.1.2.1.2. Doğu Kanadı	54
3.1.1.2.1.3. Batı Kanadı	55
3.1.1.2.1.4. Merkezi avlu	56
3.1.1.2.2. Sarayın Sınırları.....	57
3.1.1.2.3. Sarayın Zemin Katı, Üst Katı ve Taban Döşemesi	57

3.1.1.2.4. Sarayın Duvarları	58
3.1.1.2.5. Duvar Resimleri	60
3.1.1.2.6. Kapı ve Pencereleler	61
3.1.1.2.7. Çatı	62
3.1.1.2.8. Başlıca Buluntular	62
3.1.1.2.8.1. Çanak Çömlek.....	62
3.1.1.2.8.2. Diğer Buluntular	63
3.2. Batı Anadolu ve Orta Anadolu Saray Mimarisinin Genel Değerlendirmesi.....	64
3.2.1. Sarayların Ana Bölümleri	64
3.2.2. Mimari Elemanlar ve Malzemeler	66
3.2.3. Başlıca Buluntular.....	69
3.3. Girit'te Saray Mimarisi Bulunan Yerleşimler	70
3.3.1. Knossos	70
3.3.1.1. Araştırma Tarihçesi ve Genel Özellikleri.....	70
3.3.1.2. Saray Mimarisi.....	72
3.3.1.2.1. Saray Planı.....	72
3.3.1.2.1.1. Doğu Kanadı	74
3.3.1.2.1.2. Kuzey Kanadı	89
3.3.1.2.1.3. Batı Kanadı	95
3.3.1.2.1.4. Güney Kanadı	108
3.3.1.2.1.5. Merkezi avlu	110
3.3.1.2.2. Sarayın Sınırları.....	111
3.3.1.2.3. Sarayın Zemin Katı, Üst Katı ve Taban Döşemesi	111
3.3.1.2.4. Sarayın Duvarları	112
3.3.1.2.5. Duvar Resimleri	114
3.3.1.2.6. Kapı ve Pencereleler	118
3.3.1.2.7. Sütunlar ve Payeler.....	120
3.3.1.2.8. Başlıca Buluntular	121
3.3.1.2.8.1. Çanak Çömlek.....	121
3.3.1.2.8.2. Figürinler	124
3.3.1.2.8.3. Yazılı Belgeler ve Mühürler	125
3.3.1.2.8.4. Diğer Buluntular	127
3.3.2. Malia	129
3.3.2.1. Araştırma Tarihçesi ve Genel Özellikleri.....	129
3.3.2.2. Saray Mimarisi.....	130
3.3.2.2.1. Saray Planı.....	130
3.3.2.2.1.1. Güney Kanadı	130
3.3.2.2.1.2. Doğu Kanadı	132
3.3.2.2.1.3. Kuzey Kanadı	134
3.3.2.2.1.4. Batı Kanadı	136
3.3.2.2.1.5. Merkezi avlu	138
3.3.2.2.2. Sarayın Sınırları.....	139

3.3.2.2.3. Zemin Kat, Üst Kat ve Döşemeler	139
3.3.2.2.4. Sarayın Duvarları	140
3.3.2.2.5. Duvar Resimleri	141
3.3.2.2.6. Kapı ve Pencereleler	141
3.3.2.2.7. Sütunlar ve Payeler.....	142
3.3.2.2.8. Başlıca Buluntular	142
3.3.2.2.8.1. Çanak Çömlek.....	142
3.3.2.2.8.2. Yazılı Belgeler ve Mühürler	143
3.3.2.2.8.3. Diğer Buluntular	143
3.3.3. Phaistos	144
3.3.3.1. Araştırma Tarihçesi ve Genel Özellikleri.....	144
3.3.3.2. Saray Mimarisi.....	145
3.3.3.2.1. Saray Planı.....	145
3.3.3.2.1.1. İlk Saray	145
3.3.3.2.1.2. İkinci Saray	148
3.3.3.2.1.2.1. Güney Kanadı	148
3.3.3.2.1.2.2. Doğu Kanadı	148
3.3.3.2.1.2.3. Kuzey Kanadı	150
3.3.3.2.1.2.4. Batı Kanadı	153
3.3.3.2.1.2.5. Merkezi avlu	156
3.3.3.2.2. Sarayın Sınırları.....	156
3.3.3.2.3. Sarayın Zemin Katı, Üst Katı ve Taban Döşemesi	157
3.3.3.2.4. Sarayın Duvarları	157
3.3.3.2.5. Duvar Resimleri	159
3.3.3.2.6. Kapı ve Pencereleler	159
3.3.3.2.7. Sütunlar ve Payeler.....	160
3.3.3.2.8. Başlıca Buluntular	160
3.3.3.2.8.1. Çanak Çömlek.....	160
3.3.3.2.8.2. Figürinler	162
3.3.3.2.8.3. Yazılı Belgeler ve Mühürler	162
3.3.3.2.8.4. Diğer Buluntular	164
3.3.4. Zakros.....	165
3.3.4.1. Araştırma Tarihçesi ve Genel Özellikleri.....	165
3.3.4.2. Saray Mimarisi.....	166
3.3.4.2.1. Saray Planı.....	166
3.3.4.2.1.1. Doğu Kanadı	166
3.3.4.2.1.2. Kuzey Kanadı	170
3.3.4.2.1.3. Batı Kanadı	171
3.3.4.2.1.4. Güney Kanadı	176
3.3.4.2.1.5. Merkezi avlu	178
3.3.4.2.2. Sarayın Sınırları.....	178
3.3.4.2.3. Sarayın Zemin Katı, Üst Katı ve Taban Döşemesi	179
3.3.4.2.4. Sarayın Duvarları	180

3.3.4.2.5. Duvar Resimleri	181
3.3.4.2.6. Kapı ve Pencereleler	181
3.3.4.2.7. Çatı	182
3.3.4.2.8. Sütunlar ve Payeler.....	182
3.3.4.2.9. Başlıca Buluntular	182
3.3.4.2.9.1. Çanak Çömlek.....	182
3.3.4.2.9.2. Yazılı Belgeler ve Mühürler	184
3.3.4.2.9.3. Diğer Buluntular	185
3.4. Girit Saray Mimarisinin Genel Değerlendirmesi	187
3.4.1. Sarayların Ana Bölümleri	189
3.4.2. Mimari Elemanlar ve Malzemeler	196
3.4.3. Başlıca Buluntular	200
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	203
KISALTMALAR	212
KAYNAKLAR	213
TABLolar LİSTESİ.....	229
FİGÜRLER LİSTESİ.....	230
ÖZGEÇMİŞ	239

GİRİŞ

Konu ve Amaç

Temelde yönetici ve ailesinin ikamet ettiği yapılar olan saraylar, bu fonksiyonu dışında farklı dönemlerde ticari ve idari faaliyetlerin yürütüldüğü, depolama ve hizmet alanları ile dinsel mekanların yer aldığı kompleks yapılar olarak da kullanılmıştır. En erken örnekleri MÖ III. binyıl ortalarında Mezopotamya'da görülen saray yapılarının Anadolu, Kuzey Suriye, Mısır, Girit ve Yunanistan'da da örnekleri bulunmaktadır.

Mezopotamya'da tarımsal faaliyetin artması sonucu oluşan artı ürün, ekonomik ve sosyal sınıfların ortaya çıkmasına ve buna paralel gelişen endüstriyel üretim ve maden kullanımı uzun mesafeli ticaretin gelişmesine olanak sağlamıştır. Kentleşme sürecinde karşımıza çıkan tüm bu politik, sosyal ve ekonomik değişiklikler ilk sarayların ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Bu dönemde ortaya çıkan birçok küçük yönetim ve bunlara ait saraylar bulunmaktadır.

MÖ II. binyılda merkezi yönetimin gelişmesi ile küçük yönetimlerin yerini büyük devletler almıştır. Bu değişime paralel olarak saraylar, daha büyük kompleks yapılar haline gelmiştir.

Orta Tunç Çağı'nda Mezopotamya ile Anadolu arasında ticari ilişkiler gelişmiş ve Anadolu'da yazı kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde, Orta Anadolu'da söz konusu ticari ağın merkezi konumunda olan ve saray, tapınak gibi anıtsal yapılara sahip büyük şehirler kurulmuştur.

Bu dönemde Batı Anadolu'da da önemli yerleşmeler bulunmaktadır. Bunlar arasında Troia VI., Panaztepe ve Milet (Milavanta) ile Beycesultan yer almaktadır. Söz konusu bu merkezlerden Beycesultan'ın V. tabakasında ortaya çıkarılan ve "Yanık Saray" olarak adlandırılan mimari yapı Batı Anadolu'nun MÖ II. binyıldaki tek saray örneğidir.

Ege'de Orta Tunç Çağı'nda saray yapılarının görüldüğü bir diğer bölge Girit adasıdır. Ada, bu dönemde Anadolu, Kıta Yunanistan, Adalar, Mezopotamya ve Mısır ile ticari ilişkiler kurulmuş ve deniz aşırı ticarete oldukça gelişmiş olan Minos

hâkimiyetindedir. Dönemin önemli kentleri arasında Knossos, Malia, Phaistos ve Zakros yer almaktadır ve bu kentlerde adanın dört büyük saray yapısı bulunmaktadır.

Tez çalışması kapsamında, saray yapıları hakkında yukarıda açıklanan bu gelişim süreci dikkate alınmak suretiyle Orta Tunç Çağı, Batı Anadolu ve Girit saray yapılarının mimari açıdan incelenmesi ve genel özelliklerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Kapsam ve Yöntem

Tez çalışmasının zamansal kapsamını, yukarıda sözü edilen bölgelerde, gelişkin saray mimarisinin ortaya çıktığı Orta Tunç Çağı oluşturmaktadır. Girit ve Batı Anadolu'daki Beycesultan Sarayı ele alınarak detaylıca incelenecektir. Orta Anadolu sarayları ise, karşılaştırma amacıyla ele alınmıştır. Burada asıl amaçlanan, Batı Anadolu'daki saray yapılarının hangi bölge ile daha benzer olduğunu değerlendirmektir.

Tez çalışması dört ana bölümden oluşmaktadır. I. bölümde Ege Bölgesi coğrafyası ve siyasi yapısı, Batı Anadolu Krallıkları ve Minos Uygarlığı alt başlıkları altında sunulmuştur. Böylelikle Ege'deki kültürel gelişim ve saray yapılarının ortaya çıkmasına zemin oluşturacak olan çerçeve hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

II. bölümde "Sarayı" kavramı ele alınarak ilk sarayların ortaya çıkış süreci ve gelişimi ile Anadolu saray mimarisi incelenmiştir.

III. bölümde tezin ana konusunu oluşturan, Orta Tunç Çağı'nda Batı Anadolu ve Girit saray mimarisi ele alınmıştır. Bu bölümde, öncelikle sarayların bulunduğu her yerleşimin özellikleri ve kazı tarihçesi hakkında genel bir tanıtım yapılmıştır. Sarayların tanıtıldığı alt bölümlerde, Batı Anadolu'nun tek saray yapısı olan Beycesultan Sarayı'nın mimari özellikleri ve saray buluntuları dikkate alınarak, Orta Anadolu saraylarıyla karşılaştırma yapılmış ve sarayların benzer ve farklı özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Yine bu bölümde, Girit adasındaki Knossos, Malia, Phaistos ve Zakros saraylarının da mimarisi ve buluntuları incelenmiş; söz konusu dört sarayın benzer ve farklı yönleri ortaya konularak Girit saraylarının genel özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Değerlendirme ve Sonuç kısmında ise Beycesultan, Girit ve Orta Anadolu saraylarının mimari unsurları karşılaştırılarak Orta Tunç Çağı Ege Bölgesi saray mimarisi üzerine genel bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk aşamasında, saray kavramı, ilk sarayların ortaya çıkışı ve gelişim süreci, Anadolu sarayları ve Ege Bölgesi'nin siyasi yapısı ile tezin ana konusunu oluşturan Batı Anadolu ve Girit sarayları hakkında kütüphane araştırması ve internet taraması sonucu elde edilen kaynaklar değerlendirilerek, bu konu hakkında daha önce yapılmış olan çalışmalar incelenmiştir. Bu kapsamda Pamukkale Üniversite Merkez Kütüphanesi ile Arkeoloji Bölümü Kütüphanesi ve İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi'nden faydalanılmıştır. Tez çalışmasıyla ilgili oluşturulan tablolar ve kaynaklardan elde edilen haritalar, planlar ve resimlere metin içinde yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÖ II. BİNYILDA EGE VE BATI ANADOLU'DA SİYASİ YAPI

Ege Bölgesi, Ege Denizi ile çevrilen ve sınırlanan adalarla Asya ve Avrupa kıtaları kıyılarını, yani Yunanistan, Makedonya ve Trakya'nın doğu, Anadolu'nun ise batı ve güneybatı kıyılarını içine alan bölgedir (Fig. 1). Kuzeyi Trakya kıyıları, boğazlar ve Troas bölgesi, güneyi Rodos, Karpatos ve Kitera adalarıyla sınırlanmış olan bu bölgenin içinde birçok ada vardır. Batıda Evboia (Eğriboz), doğuda Khios (Sakız), Samos (Sisam) ve Kos (İstanköy) adaları gerek Yunanistan'ı, gerek Anadolu'yu denize doğru uzatmakta ve bu iki kıta arasındaki mesafeyi kısaltmaktadır. Ege kıyılarının iyi korunmuş sayısız liman ve koyları, verimli vadileri, iki kıta arasındaki adaları -böylece Ege Denizi'nde kara görmeyen hemen hemen hiç bir nokta bulunmaması- ile deniz ulaşımını, dolayısıyla Asya ile Avrupa arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkileri kolaylaştırmakta başlıca etken olmuştur¹.

Figür 1: Ege Bölgesi haritası.

¹ Mansel 2014, 3-4.

2.1. Minos Uygarlığı

Figür 2: Minos Dönemi Girit haritası.

Ege Bölgesi'nin güneyinde yer alan Girit, Asya ve Avrupa kıyıları arasında Doğu Akdeniz'in merkezi bir konumundadır. Bir tarafta Peloponnes'e, diğer taraftan Anadolu'nun batı ve güneybatı kıyılarıyla, Afrika'nın kuzey kıyılarına bağlı konumdadır. Ege Denizi'nin en büyük adası olan Girit doğu batı doğrultusunda yaklaşık 250 km uzunlukta, güney kuzey doğrultusunda ise ortalama 50 km genişliğindedir² (Fig. 2). Ada coğrafyası, dağlık bölgeler, tarım ve hayvancılık için uygun alçak tepeler ve verimli ovalarıyla çok yönlüdür. Jeopolitik konumu, coğrafyası ve iklimi ile gelişime açık olan Girit ekonomisi Neolitik Çağ'da tarım, hayvancılık ve balıkçılığa dayanırken, MÖ III. binyılda –Saraylar Öncesi Dönem veya Erken Minos Dönemi- gelişmeye başlayan deniz ticareti ile yükselmeye başlamış ve MÖ II. binyılda doruk noktasına ulaşmıştır. Anadolu, Kıta Yunanistan, Adalar, Mezopotamya ve Mısır ile ticari ilişkiler kurulmuştur. Erken dönemde Krallar arasında hediye alışverişi olarak başlayan bu ticari ilişkiler sonraki dönemlerde ekonominin temeli haline gelmiştir³. Zeytinyağı, şarap, tarım ürünleri, usta işi madeni eşyalar, çanak çömlek ve tekstil karşılığında, altın, fildişi, gümüş, bakır ve yarı kıymetli taşları hammadde olarak ithal eden Girit, bu hammaddeleri lüks mallar olarak

² Betancourt 1997, 70; Freeman 2005, 93; Mansel 2014, 5; Tekin 1998, 14; 2011, 36; Turhan 2011, 193-194.

³ Alexiou 1991, 160; Blunt 1965, 1; Lissner 2012, 310; Macgillivray 1997, 28-29; Mansel 2014, 16.

işlemiş ve bu işlenen ürünleri ihraç etmiştir.⁴

Girit “uygarlığın” ilk filizlendiği yer olmuştur⁵. Ada’da Orta Tunç Çağı’nda önemli bir güç olan Minos yer alırken Geç Tunç Çağın’da Miken hâkimiyetini görmekteyiz. A. Evans tarafından “Minos”⁶ olarak adlandırılan Girit halkı, çağdaşları olan Mısır’da “Keftiu” ve Suriye’de “Kaptarites” olarak adlandırılmıştır⁷. Ada’nın önemli yerleşimleri arasında, kuzeyde; Zakro, Palaikastro, Mochlos, Gournia, Malia, Knossos, Tyliossos ve Kydonia (Khania) güneyde; Myrtos, Phaistos, Haghia Triadha ve Kommos bulunur. Bu yerleşmeler arasında Knossos, Malia, Phaistos ve Zakro’da saraylar inşa edilmiştir⁸.

MÖ II. binyıl başlarında Anadolu’da olduğu gibi Girit’te de krallar tarafından yönetilen şehir devletleri kurulmuştur. Eski (İlk) Saraylar Çağı (MÖ 2000-1700) olarak ifade edilen bu dönemde ilk kez Knossos, Malia ve Phaistos’ta saraylar inşa edilmiştir⁹. Saraylar şehrin merkezinde yer almaktaydı. Sarayların etrafında asillerin konakları bulunmakta ve bu konaklardan sonra tüccar, zanaatçı, gemici ve işçilerin ikamet ettikleri mahalleler gelmekteydi¹⁰.

Söz konusu saraylar adanın en verimli ovalarında kurulmuştu. Tahıl, zeytinyağı şarap gibi ürünlerin büyük pithoslarda, sarayların bir bölümünü oluşturan geniş depolarda/magazinlerde tutulması; yöneticilerin bu verimli toprakların hakimi, sarayların ise, yöneticinin ikametgahı ve idare merkezi olması dışında ticari faaliyetlerin de merkezi olduğunu göstermektedir. Magazinlerde depolanan ürünlerin giriş-çıkış kontrolleri ile hiyeroglif yazısının gelişmesi ve aynı zamanda yeni bir yazı sistemi olan Linear A yazısının ortaya çıkması yakından ilişkilidir¹¹. Bu dönemde Girit kültürünün adanın dışına yayıldığı, uluslararası deniz ticaretinin çok yönlü olduğu görülmektedir. Doğu’da Girit mallarının, Girit’te ise Doğu’ya özgü mallarının hacmi kayda değer biçimde artmıştır. Bu dönemden itibaren Girit’te tespit edilebilen Doğu ürünleri arasında fildişi, birkaç taş ve metal bulunmaktadır. Ayrıca Mısır’da Eski (İlk) Saraylar Çağında ortaya

⁴ Macgillivray 1997, 28-29.

⁵ Lissner 2012, 301; Tekin 2011, 45; Mansel 2014, 11.

⁶ Evans 1921, 1.

⁷ Macgillivray 1997, 28.

⁸ Alexiou 1991, 28 vd; Betancourt 1997, 70-71; Macgillivray 1997, 28-29; Mansel 2014, 35 vd; Tekin 1998, 25.

⁹ Alexiou 1991, 28; Macgillivray 1997, 28-29; Tekin 2011, 46.

¹⁰ Mansel 2014, 35-36.

¹¹ Alexiou 1991, 28.

çıkan ve saray malı olan Kamares seramiği görülürken, Zakro'da Mısır skarabesine rastlanmıştır. Girit'e ait ve saray malı olan çanak çömlek örneklerinin –çoğunlukla Knossos'tan- Girit dışında bulunması, dış ticarete sarayın merkez konumda olduğunu göstermektedir. Yeni Saraylar Çağı'nda da deniz ticareti ve kültürel yayılım devam etmiştir. Mısır ile olan ilişkiler Mısır vezirlerinin ve saray memurlarının mezar resimlerinde Giritli elçiler betimlenecek kadar gelişmiştir. Suriye ve Kıbrıs ile de yakın ticari ilişkiler söz konusudur, özellikle bakır olmak üzere çeşitli madenler ithal edilmiştir. Anadolu ile kültürel ve ticari ilişkiler diğer bölgelere göre daha azdır. Bunun nedeni Anadolu'da hakimiyet kuran Hitit Devletinin doğu devletlerine yönelik politikası ve deniz devletinden ziyade bir kara devleti olmasıdır¹².

MÖ 1700-1650 yılları arasında Ada'da söz konusu üç büyük sarayın yıkılmasına neden olan bir felaket meydana gelmiştir. Felaketin tam olarak ne olduğu bilinmemekle birlikte bölgede meydana gelen ve Ege havzasını etkileyen büyük bir deprem olduğu düşünülmektedir¹³.

Söz konusu felaket Ada'nın sosyal ve kültürel gelişimini etkilemiş olsa da devam etmesine engel teşkil etmemiştir. Knossos, Malia ve Phaistos'ta sarayların daha görkemli olarak yeniden inşa edildiği ve son şeklini aldığı bu dönem Yeni (İkinci) Saraylar Çağı (MÖ 1700-1400) olarak ifade edilmektedir¹⁴. Söz konusu büyük saraylar dışında bu dönemde küçük saray ya da villa olarak adlandırılacak yapılar da inşa edilmiştir. Bu yapılardan bazıları; Knossos'taki Küçük Saray ve Kraliyet Villası, Phaistos'taki Hagia Triada Villası, Gurnia Sarayı ve Zakros Sarayı'dır¹⁵. Büyük ve küçük sarayların etrafında kent ve kasabaların olduğu yerleşimlerin Eski Saraylar Çağı'nda da olduğu gibi etrafında sur yoktur. Saraylar genelde yüksek bir tepeye inşa edilirken tepenin eteklerinde kent ve kasabalar yer almıştır¹⁶.

Bu dönemde de adanın siyasal ve kültürel merkezi önceki gibi Knossos'tur. Deniz ticaretine hâkim olmak isteyen Minoslar, Eski ve Yeni Saraylar Çağında özellikle Batı Ege kıyılarında ve Ege adalarında birçok koloni merkezi kurmuştur¹⁷. Eski Saraylar

¹² Alexiou 1991, 37; Betancourt 1997, 70; Gür 2012, 236; Mansel 2014, 39-41.

¹³ Alexiou 1991, 37; Mansel 2014, 38; Tekin 1998, 37.

¹⁴ Alexiou 1991, 38; Freeman 2005, 95; Mansel 2014, 42-43; Tekin 2011, 46.

¹⁵ Alexiou 1991, 45; Mansel 2014, 44.

¹⁶ Alexiou 1991, 42.

¹⁷ Alexiou 1991, 46; Mansel 2014, 39-41; Taşkın 2016, 428-429.

Çağında ilk sarayların inşa edilmesine paralel olarak hammadde açısından fakir olan Girit, hammadde arayışıyla denizaşırı ticarete yoğunlaşmışlardır¹⁸. Öncelikle yakın bölgelerle başlayan ticari faaliyetler, Ege Bölgesi dışında Kıbrıs, Mısır ve Doğu Akdeniz'e kadar uzanmıştır. İlişki kurulduğu bilinen yerleşmeler arasında Kythera, Melos, Kea, Thera, Skopelos, Rodos, Karpathos, Troia, Limantepe, Çeşme-Bağlararası, Knidos, Iasos ve Miletos bulunmaktadır¹⁹.

Batı Anadolu'da Minos kültürünün en erken ve en fazla görüldüğü yerleşim Miletos'tur. Kentte ele geçirilen, Minos kültürüne ait en erken çanak çömlek örnekleri MÖ II. binyıl başlarına tarihlendirilmektedir. Ayrıca çanak çömlek örnekleri dışında mühürler, freskolar ve mimaride de Minos kültürünün etkileri gözlemlenmektedir²⁰. Bu dönemde, Phaistos'ta ele geçirilen bazı mühürlerin, Orta Anadolu kentlerindeki (Karahöyük, Achemhöyük, Kültepe ve Boğazköy gibi) örneklerle benzer olması, ticari ilişkilere bağlantılı olmalıdır. Bu durum dikkate alındığında Anadolu'nun iç bölgeleri ile bağlantıyı sağlayacak ve ara istasyon olacak merkezler oluşturmak amacıyla Batı Anadolu kıyı kentlerinde koloni oluşturulmuş olduğu düşünülebilir²¹.

MÖ 1450 yılında, Thera (Santorini) adasındaki yanardağın patlaması ve birbirini izleyen yüksek şiddette depremler, Minos uygarlığının tüm merkezlerinin Phaistos, Hagia Triada, Malia, Gurnia, Palaikastro ve Zakro büyük yangınlar ve yıkımlarla yerle bir olmasına neden olmuştur. Knossos Sarayı bu felakette tahrip olsa da diğer merkezler gibi terk edilmemiş ve yeni bir gelişim dönemi başlamıştır. En önemli yenilik Linear A yazısından türetilen Linear B yazısının ortaya çıkmasıdır. Ancak bu felaketten sonra deniz ticareti son bulmuş ve Girit uygarlığında çöküş başlamıştır. MÖ 1600 yıllarında Kıta Yunanistan'da merkezi bir güç olarak ortaya çıkmaya başlayan Miken Uygarlığı (Akhalılar) Thera patlaması sonrasında Girit'te etkili olmuştur. MÖ 1400 yılından sonra adanın kültürel etki alanı daralmış ve Knossos Sarayı'nın yıkılmasıyla Minos Uygarlığı son bulmuştur. Saraylar Sonrası Çağ ya da Miken Çağı olarak adlandırılan bu dönemde Girit'in ekonomik ve politik hakimiyeti Miken Uygarlığına geçmiştir²².

¹⁸ Mangaloğlu Votruba 2013, 95.

¹⁹ Alexiou 1991, 46; Mangaloğlu Votruba 2013, 95; Mansel 2014, 39-41; Taşkın 2016, 428-429.

²⁰ Mangaloğlu Votruba 2013, 97.

²¹ Gür 2012, 236.

²² Alexiou 1991, 60-71; Mansel 2014, 55-57; Taşkın 2016, 439; Tekin 2011, 46.

2.2. Batı Anadolu Krallıkları

Anadolu'nun batı kısmını ifade eden Batı Anadolu güneyde Akdeniz Bölgesi'nin, kuzeyde Marmara Bölgesi'nin bir kısmı ile Ege Bölgesi'ni kapsamaktadır. Sınırlarını kesin olarak ifade etmek mümkün değilse de genel hatlarıyla batıda Ege Denizi, güneyde Akdeniz, kuzeyde Marmara Denizi ile doğuda Orta Anadolu platosuna kadar uzanan alan olarak sınırlandırılabilir (Fig. 1).

Coğrafi konum, bölgede yaşayan insanların sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklerini doğrudan etkilemektedir. Anadolu'nun batı kıyıları, denize dik uzanan sıra dağların etkisiyle iyi korunmuş koy ve limanlara sahiptir. Denizde iç kısımlara doğru uzanan dağlar arasında Kaikos (Bakırçay), Hermos (Gediz), Kaistros (Küçük Menderes) ve Maiandros (Büyük Menderes) gibi büyük ırmaklar tarafından sulanan ve kıyılara kadar uzanan geniş ve verimli vadiler bulunmaktadır. Bu vadilerde kurulan şehirlerin söz konusu coğrafi özellikler sayesinde iç bölgelerle kültürel ve ekonomik ilişkiler kurması kolaylaşmıştır²³. Aynı zamanda hinterlandı geniş, korunaklı koy ve limanlara sahip olmaları, deniz ticaretinin gelişmesinde etkili olmuş ve bu sayede Yunanistan ve Girit gibi deniz aşırı bölgelerle etkileşimde bulunmalarını kolaylaştırmıştır.

Batı Anadolu Bölgesi, kıyı kesimindeki limanları sayesinde deniz aşırı bölgelerle, dağların denize dik uzanması ile oluşan vadiler sayesinde ise Anadolu'nun iç bölgeleriyle iletişim halinde olması sonucu, tarih boyunca birçok yerleşime ev sahipliği yapmıştır. Erken Tunç Çağı'ndan itibaren kentleşme olgusunun ön plana çıktığı bölgede vassal devletler – krallıklar- ortaya çıkmıştır. Bu krallıklar zaman zaman Arzawa ve Assuwa gibi adlar altında konfederasyonlar kurmuşlardır²⁴. Ancak söz konusu döneme ilişkin yazılı ve arkeolojik kaynakların çok sınırlı sayıda olması bölgenin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısı hakkında kesin bilgilere ulaşmayı güçleştirmektedir. Özellikle bölgede varlıkları bilinen krallıkların lokalizasyonu konusunda tam bir fikir birliği sağlanamamıştır. Bölgenin siyasi yapısına ilişkin bilgilerin büyük kısmı Hitit metinlerinden elde edilmiş olup bu kaynakların tek taraflı olması bilgilerin objektifliği ve güvenilirliğini sınırlandırmaktadır.

²³ Mansel 2014, 5.

²⁴ Sevin 2003, 158-159.

Anadolu MÖ II. binyıl başlarından itibaren tarihsel devirlere girse de, bu devrin belgeleri olan Kültepe tabletlerinde Batı Anadolu için ne kavim ne de bir yer adı geçer. Anadolu’da ilk yazılı Hitit belgeleri Kültepe çağından yaklaşık 200 yıl sonra I. Hattuşili döneminde –MÖ 1600’lerden itibaren- ortaya çıkar. Söz konusu ilk belgelerde Batı Anadolu hakkında çok az bilgi bulunmakla birlikte, bölgeye ilişkin esaslı belgeler -MÖ 1450- II (I). Tuthalia ile oğlu (I) Arnuvanda zamanında görülür²⁵.

Figür 3: MÖ II. binyılda Batı Anadolu haritası.

MÖ II. binyılda Batı Anadolu’daki varlıkları bilinen ülkeler ve bu ülkeler hakkındaki bilgilere ulaşabildiğimiz Hitit metinlerini ise aşağıdaki şekilde sayabiliriz²⁶. Söz konusu bu ülkelerin Hitit metinlerinden bilinen isimleri ise daha çok buldukları coğrafi bölgelerden dolayı verilmiştir²⁷.

²⁵ Çapar 1981, 388-389.

²⁶ Alp 2001, 45-51; Çapar 1981, 387-413; Dinçol vd. 2012, 155-159; Gür 2014, 125-135; Latacz 2002, 478; Özcan 2007, 4.

²⁷ Özcan 2007, 4.

- **Arzawa Ülkesi** (Fig. 3): Telipinu Fermanı, II. Murşili'nin Yıllıkları ve Alaksandu Antlaşması;

Arzawa adı ilk defa Orta Mısır'daki Tel el-Amarna'da bulunan Arzawa mektupları olarak adlandırılan çivi yazılı tabletlerde karşımıza çıkmıştır.²⁸ Mısır firavunu ile yapılan bu yazışmalar Arzawa'nın bağımsızlığını ve yayılımını göstermekle²⁹ birlikte yazı dili olarak Hititçe kullanılması bölgedeki Hitit etkisinin göstergesidir. Hitit belgelerinde coğrafi bir isim olarak Arzawa; bir şehir ismi (yerleşim merkezi) (^{URU} Ar-za-wa), küçük bir devletin veya ülkenin adı (KUR^{URU} Ar-za-u-wa) yada belli şehir yada ülkelerden oluşan "Arzawa Ülkeleri" olarak adlandırılan konfederasyon adı (KUR.KUR^{MES URU} Ar-za-u-wa) olarak karşımıza çıkmaktadır³⁰.

Arzawa Konfederasyonunu oluşturan küçük ülkeler arasında; Wilusa Ülkesi, Mira-Kuwaliya Ülkesi, Hapalla Ülkesi, Seha Nehri Ülkesi ve Appawiya, Zippasla ve Hariati Ülkesi bulunmaktadır³¹. Arzawa Ülkesi'nin başkenti, Luvice Akarsu kenti anlamına geldiği düşünülen Apaşa'nın bugünkü Selçuk ilçesinde bulunan Ayasuluk Tepesi olduğu düşünülmektedir³².

I. Hattuşili döneminde başlayan Arzawa Hitit ilişkileri, bölgede üstünlük sağlamak için bazen doğrudan bazen dolaylı olarak iki ülke arasında siyasi mücadeleler yaşanmasına neden olmuş ve II. Murşili'nin Arzawa üzerine sefer sonrası imzalanan Alaksandu Anlaşmasıyla³³ Arzawa'yı bölgelere bölerek her birine kendine bağlı birer kral atamıştır³⁴.

Hitit devletiyle olan siyasi mücadeleler, Arzawa Ülkesi'nin sınırlarını kesin olarak belirlemeyi güçleştirmiştir. Genel hatlarıyla, kuzeyde Wilusa Ülkesinden, güneydeki Lukka'ya (Klasik Çağın Lykia'sı) kadar Anadolu'nun tüm ege kıyılarını ve İç Batı Anadolu'yu kapsamaktaydı³⁵.

²⁸ De Martino 2006, 52; Demirel 2012, 216; Dinçol 1982, 24; Gurney 2001, 34; Mellaart 1968, 190.

²⁹ Gurney 2001, 34.

³⁰ Coşkun 1989, 481; Karauğuz 2002, 107.

³¹ Bryce 1974, 116; Büyükkolancı 2008, 53; Demirel 2012, 224; Dinçol 2006, 89; Latacz 2002, 478; Mellaart 1968, 199-200; Memiş 1994, 3.

³² Büyükkolancı 2008, 53; Konakçı 2016, 157.

³³ Latacz 2002, 478.

³⁴ Dinçol 2006, 89.

³⁵ Dinçol 2006, 89.

- **Mira-Kuwaliya Ülkesi** (Fig. 3): Kupantakurunta ve Alaksandu Antlaşmaları;

Arzawa Konfederasyonu'nu oluşturan devletlerden biri olan Mira-Kuwaliya esas itibariyle Şiyanti ve Aştarpa Nehirleri ile birbirine bağlı iki bölgedir. Batı Anadolu'da Arzawa ile Hatti arasındaki bölgeye yerleştirilmeye çalışılmasının temel nedeni, II. Murşili'nin seferlerinde kullandığı yoldur. Murşili, Apaşa üzerine giderken önce Mira Ülkesi'ne uğramış ve ardından Arzawa topraklarına girmiştir³⁶. J.C. Macqueen'e göre; Hitit Ülkesinden Arzawa Ülkesine giden yol üzerinde olan Mira-Kuwaliya Afyon'nun batısına yer almaktadır. Buna göre, Aştarpa Nehri bugünkü Akar Çay'la, Şiyanti Nehri de Porsuk Çayı'nın üst kollarıyla eşitlenebilir. Her iki nehrin kaynağı da Murat Dağı'dır ve bunlar birlikte doğal bir sınır teşkil eder³⁷. T.R. Bryce'a göre ise söz konusu ülkenin Pamphilya bölgesinde konumlandırılması doğru bir yaklaşım olmakla birlikte topraklarının Akdeniz kıyılarına ne kadar uzandığını tespit etmek zordur³⁸. J.D. Hawkins ise, Mira-Kuwaliya ülkesini Geç Tunç Çağı'nda Menderes vadisini kontrol eden ve Latmos Körfezi'nin (Bafa Gölü) hemen güneyi boyunca uzanan alanda hâkimiyet kurduğunu öne sürmektedir³⁹. Lokalizasyonu konusunda görüş birliği bulunmayan Mira-Kuwaliya ülkesi II. Murşili'nin Arzawa seferinden sonra Batı Anadolu Bölgesi'nin merkezi siyasi yapısı olarak sunulmaktadır⁴⁰.

- **Seha Nehri Ülkesi ve Appawiya** (Fig. 3): Manappatarhunda ve Alaksandu Antlaşmaları ve Seha Nehri Ülkesi'nin Suçları metni;

Arzawa Devletleri'nin bir diğer önemli figürü ise Seha Nehri Ülkesidir. Hitit metinlerinde Seha Nehri Ülkesi ile merkezi Arzawa Devleti arasında siyasi açıdan güçlü bağların olduğu anlaşılmaktadır. Hitit seferleri sırasında merkezi Arzawa Devleti'ni II. Murşili'ye karşı desteklemiştir. Bu nedenle her iki devlet arasında coğrafik bir yakınlığın da olduğu düşünülebilir⁴¹. Batı Anadolu'daki diğer krallıklar gibi Seha Nehri Ülkesinin sınırları konusunda da görüş birliği sağlanabilmiş değildir.

T.R. Bryce'a göre; Seha Nehri Ülkesi'nin, Hitit ordularından kaçan Mira ve Arzawa ülkelerinin insanlarına sığınma hakkı vermesi ve Seha Nehri Ülkesi kralı

³⁶ Demirel 2012, 219-220.

³⁷ Macqueen 1968, 177.

³⁸ Bryce 1974, 110.

³⁹ Hawkins 1998, 2.

⁴⁰ Tiro 2011, 77.

⁴¹ Demirel 2012, 221.

Manappatarhunda'nın kardeşlerinden kaçarak Hitit Krallığına sığınması gibi olaylar göz önüne alındığında Ülke'nin Mira, Arzawa ve Karkisa'ya yakın konumda olduğu düşünülebilir. Bu durumda Seha Nehri Ülkesi'ni doğu Karia'da Menderes Vadisinde sınırlamak mümkündür⁴².

J.C. Macqueen'e göre, II.Murşili ile Seha Nehri Ülkesi kralı Manapa-Dattaş arasında gerçekleştirilen anlaşma ve II. Murşili'nin sefer güzargahı dikkate alındığında Seha Nehri Ülkesi'nin Apasas ile Millawanda arasında olması mümkündür. Ayrıca Hitit kralına sadakatin yeniden teyit edilmesi sonucunda Seha Nehri Ülkesi Kralı Manapa-Dattas'a Appawiya topraklarının verilmesi ve Seha-Nehir-topraklarının Millawanda ile teması hususları da dikkate alındığında Seha Nehri Ülkesi, Edremit Körfezi başındaki denizin uzantısı olan Simav Çayının (Macestos) bulunduğu vadinin üst kısmına lokalize edilmesi muhtemeldir⁴³.

Seha Nehri Ülkesi'nin konumuna ilişkin diğer bir görüş ise, Karabel Anıtı, Mira ile Seha Nehri Ülkesi arasındaki sınırı belirlemektedir; bu sınırın güneyinde Mira, kuzeyinde ise Seha Nehri Ülkesi bulunmakta ve böylece Seha Nehri Ülkesi'nin yeri Gediz Vadisi (Hermos) olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca Manapatarhunda mektubuna göre ise, Wilusa'nın diğer Arzawa ülkelerine göre daha uzak olduğu ve özellikle bu ülkeye ulaşmak için Seha Nehri topraklarından geçmek gerektiği ve bununla sınırı paylaştıkları düşünülmektedir. Bu durumda J.D. Hawkins'e göre Seha Nehri Ülkesi Gediz (Hermos) ve Bakıçay (Caicos) arasında yer almalıdır⁴⁴.

- **Hapalla Ülkesi** (Fig. 3): Targasnalli ve Alaksandu Antlaşmaları,

Arzawa Ülkelerini oluşturan küçük ülkelerden biri olan Hapalla ülkesinin konumu konusunda çok fazla veri olmamakla birlikte Hitit metinlerdeki ipuçları takip edilerek bir takım öneriler yapılmaya çalışılmıştır. Bu önermelere kısaca değinecek olursak;

II. Tuthaliya'nın yıllıklarında Arzawa seferinden sonra Hitit Ülkesi'ne götürüldüğü belirtilen insanların bulunduğu şehirlerin, Lukka kentleri arasında yer aldıkları bilinmektedir. Bunun dışında, "Madduwatta'nın Suçları" metninde, Madduwatta'nın Pitassa'ya hareket ettiği ve burada karışıklık çıkardığı yazmaktadır.

⁴² Bryce 1974, 114.

⁴³ Macqueen 1968, 171-175.

⁴⁴ Hawkins 1998, 23.

Bundan sonra, Lukka kentleri oldukları bilinen kentleri kendi topraklarına bağladığı ve Hapalla Ülkesini de işgal ettiği anlaşılmaktadır. R. Özcan'ın aktardığı üzere, J. Garstang ve O.R. Gurney burada verilen bilgilere dayanarak, Hapalla'yı Afyon ve Eskişehir illeri arasına yerleştirir ve doğuda Pitassa, güneyde Mira-Kuwaliya, batıda Seha Nehri Ülkesi-Appawiya ile sınırlar⁴⁵.

J.C. Macqueen ise, Hapalla'yı yaklaşık olarak Konya Ovası'nda bulunan Aşağı Ülke 'ye ve genellikle Tuz Gölü'nün batısına konumlandırılan Pitassa 'ya yakın bir bölgeye, Beyşehir ve Eğridir gölleri civarına yerleştirmektedir⁴⁶.

“Şuppiluliuma'nın Kahramanlıkları” metnine ait kırık tablet parçalarından, Hitit komutanı Hannutti'nin Aşağı Ülke 'deki Lalanda kentinden sonra Hapalla Ülkesini işgal ettiği bilgisinden yola çıkarak J.D. Hawkins, Hapalla Ülkesini Pisidia'nın merkeze yakın bölgesine ve Sultan ve Karakuş Dağları'nın güneyine konumlandırmıştır⁴⁷.

II. Murşilinin başarılı Arzawa seferi sonucunda aralarında Hapalla'nın da bulunduğu Arzawa ülkesini oluşturan küçük devletler ile vasallık anlaşması imzalanarak bu devletler Hitit Devletine bağlanmıştır⁴⁸.

- **Walma Ülkesi** (Fig. 3): II. Murşili ve III. Hattuşili'nin yıllıkları,

Walma ülkesinin konumlandırılması hususunda üzerinde uzlaşma sağlanmış bir görüş bulunmamaktadır. T.R. Bryce'ın aktardığına göre, J. Garstang ve O.R. Gurney, Walma ülkesini Ipsus yakınlarına konumlandırırken aynı zamanda “Holmi Kenti” adının Walma'dan geldiğini önermişlerdir. A. Goetze, Walma'yı Suğla ve Beyşehir göllerinin arasına yerleştirirken H.J. Houwink ten Cate'de, A.Goetze'nin önerisine katılmaktadır. F. Cornelius ise Walma ülkesi için Göksu nehri ağzında yer alan Holmi kenti yerine Büyük Menderes nehri civarında yer alan Holmi kentini önermektedir⁴⁹.

II. Mursili'nin Arzawa seferi kayıtlarına bakıldığında, Hitit ordusunun düşman Arzawa Ülkesi ile ilk kez karşı karşıya geldiği yer olan Walma Ülkesinin, J. Mellaart'a

⁴⁵ Özcan 2007, 42-43.

⁴⁶ Macqueen 1968, 173.

⁴⁷ Hawkins 1998,14, Dipnot 39.

⁴⁸ Karauğuz 2002,120.

⁴⁹ Bryce 1974,109-110, Dipnot 45.

göre, Emirdağ ve Sultandağı arasındaki bölgede, A. Ünal'a göre ise, Dinar ve Sandıklı civarında aranması gerekmektedir⁵⁰.

- **Wilusa (Willios) Ülkesi** (Fig. 3): Alaksandu Antlaşması,

Hitit belgelerinin bir kısmında Arzawa ülkeleri bir kısmında ise Assuwa ülkeleri arasında sayılan Wilusa'nın konumlandırılması hususundaki ilk görüş Çanakkale (Klasik İlios) civarında olduğudur⁵¹. J.G. Macqueen⁵² ise Wilusa için Lukka ülkesinin güney doğusunu Eskişehir ovası civarını işaret ederken A. Ünal, Eskişehir-Bursa arasını işaret etmektedir⁵³.

I/II. Tuthaliya'nın Arzawa ve Seha'ya düzenlediği sefer sonucunda Hititler ve Wilusa arasında ilk temas sağlanmış olup⁵⁴ Wilusa, II. Muwatalli döneminde yapılan Alaksandu antlaşması ile Hitit'in vassal devleti haline gelmiştir⁵⁵.

- **Zippasla-Hariati Ülkesi** (Fig. 3): Madduwatta'nın Suçları metni,

Zippasla ve Hariati Ülkesi ile ilgili tek Hitit yazılı kaynağı "Madduwatta'nın Suçları" olarak bilinen belgedir. Metine göre II. Tuthaliya, Batı Anadolu'dan gelerek kendisine sığınan Madduwata'yı kendisine bağlı kalmak şartıyla Zippasla Dağlık bölgesine yerleştirir daha sonra da Hariati Dağlık bölgesini verir. Ancak Madduwata yapılan anlaşmaya uymamış ve Hititlere karşı düşmanca hareketlerde bulunmuştur⁵⁶.

II. Tuthaliya'nın amacının Madduwata'yı kontrol altında tutmak olduğu düşünüldüğünde Zippasla ve Hariati'nin Hitit topraklarına yakın olması muhtemeldir. Metnin devamında Hariati, "Siyanti Nehri Ülkesi" olarak anılır⁵⁷. Zippasla için batıda Gediz vadisine kadar uzanan Murat Dağı, Siyanti Nehri için ise Büyük Menderes'in bir kolu olan Banaz Çayı önerilmektedir⁵⁸.

⁵⁰ Özcan 2007, 53, Ünal 2003, 29.

⁵¹ Hawkins 1998, 23.

⁵² Macqueen 1968, 176.

⁵³ Ünal 2003, 4.

⁵⁴ Turan 2016, 93.

⁵⁵ Bryce 1985, 14.

⁵⁶ Houwink ten Cate 1970, 63-64.

⁵⁷ Hawkins 1998, 25.

⁵⁸ Macqueen 1968, 177.

- **Assuwa Ülkesi** (Fig. 3): II. Tuthaliya ve I. Arnuwanda'nın yıllıkları,

22 devletten oluşan bir koalisyon olduğu düşünülen Assuwa da Hitit yazılı belgelerinde adı geçen ve konumlandırılması hususunda tartışma bulunan ülkelerden biridir. Bununla birlikte en çok kabul edilen görüş Kuzey Batı Anadolu civarında yer aldığıdır⁵⁹. Assuwa için J.G. Macqueen⁶⁰, Marmara Denizi'nin güney kıyılarını, A. Goetze⁶¹ ise Klasik Lidya bölgesini işaret etmiştir. Assuwa koalisyonunu oluşturduğu düşünülen ülkelerden bazıları Huwallusiya, Kar(a)kisa, Wilusa ve Taruisa'dır⁶².

Hitit Kralı II. Tuthaliya, düzenlediği sefer sonucunda Assuwa'yı yenilgiye uğratmış ve varlığına son vermiştir⁶³.

- **Karkisa ve Masa Ülkeleri** (Fig. 3): Kupantakurunta ve Manappatarhunda Antlasmaları,

Assuwa koalisyonunu oluşturan ülkelerden biri olan Karkisa, W.F. Albright'ın aktardığı üzere, E. Forrer ve F.Sommer'in de aralarında bulunduğu bazı bilim adamları tarafından Klasik dönemin Karyası ile bir tutulmaktadır⁶⁴. J.G. Macqueen⁶⁵ ise Karkisa'yı İzmit körfezi kıyılarına yerleştirmektedir. Masa Ülkesi'de Hitit metinlerinde genellikle Karkisa ile birlikte zikredildiğinden iki ülkenin birbirine sınır olduğu düşünülebilir. Bundan hareketle J.G. Macqueen, Masa Ülkesini Karkisa'nın batı sınırına konumlandırmıştır⁶⁶. A. Ünal ise Karkisa ve Masa Ülkelerini Bursa ve Balıkesir civarına konumlandırmıştır⁶⁷.

II. Tuthaliya'nın Assuwa koalisyonu üzerine düzenlediği başarılı sefer sonucunda Karkisa ve Masa Ülkeleri Hititlerin vasalı haline gelmiştir⁶⁸.

- **Lukka Ülkesi** (Fig. 3): III. Hattuşili'nin yıllıkları ve Tawagalawa Mektubu,

⁵⁹ Alparslan 2002, 26.

⁶⁰ Macqueen 1968, 178.

⁶¹ Mellaart 1958, 22.

⁶² Houwink ten Cate 1970, 72.

⁶³ Houwink ten Cate 1970, 62.

⁶⁴ Albright 1950, 168.

⁶⁵ Macqueen 1968, 174.

⁶⁶ Macqueen 1968, 174.

⁶⁷ Ünal 2003, 4.

⁶⁸ Houwink ten Cate 1970, 62.

Lukka, Arzawa ve Assuwa' nın yanında Anadolu'nun batı kıyılarının önemli üç gücünden biridir. Birçok çalışmada "Lukka ülkeleri" terimi kullanılsa da III. Hattuşili' nin yıllıkları dışındaki tüm kaynaklarda "Lukka ülkesi" olarak ifade edilmektedir⁶⁹.

Lukka ülkesinin lokazisasyonu konusunda J.G. Macqueen⁷⁰, Arzawa ülkesinin kuzeyini, Marmara Denizi'nin güney kıyılarını önerirken, J. Mellaart' da⁷¹ benzer şekilde Lukka ülkesini Marmara Denizi'nin güney kıyılarına yerleştirmektedir.

T.R. Bryce'ın aktardığına göre, Lukka ülkesinin en azından bir kısmını Likya bölgesine yerleştiren görüşü ilk ortaya atan E. Forrer' dir. Daha sonra bu görüşe F. Cornelius' da katılmıştır⁷². W.F. Albright⁷³ ve H.J. Houwink ten Cate'de⁷⁴ benzer görüşte olan araştırmacılar. Araştırmacıların ortak görüşü Lukka ülkesinin Anadolu'nun güney kıyılarına yakın olduğu ise de kıyıya ne kadar mesafede olduğu konusunda kesin bir görüş birliği yoktur.

Yukarıda da belirtildiği gibi, MÖ II. bin yılda Batı Anadolu'da varlığı bilinen devletlerin lokalizasyonu konusunda fikir birliği sağlanmış bulunmamaktadır. Bu durumun başlıca nedenleri arasında, bölgede kazı çalışmalarının halen devam etmesi ve buluntu sayısının yeterli olmaması, ayrıca söz konusu döneme ait Batı Anadolu devletlerine ilişkin yazılı kaynaklara bugüne kadar rastlanılmaması sayılabilir.

Batı Anadolu'da, Erken Tunç Çağı'nda başlayan kentleşme süreci dönemin sonlarında kent devletleri olarak kaşımıza çıkmaktadır. Ekonomik açıdan giderek güçlenen ve siyasi kimlik kazanmaya başlayan yeni oluşumlar, artı üründe meydana gelen artış ve oluşan zenginliği korumaya yönelik olarak surlarla çevrilmeye başlanmıştır. Ayrıca bu yerleşmelerde yönetici sınıfın ortaya çıkmaya başladığını görmekteyiz⁷⁵. Ancak son yıllarda yapılan kazılar kentleşme sürecinin ilk ortaya çıktığı Mezopotamya kültüründeki tapınak ekonomisi işleyişinden daha farklı bir sosyokültürel gelişim gösterdiğini ortaya koymaktadır. Batı Anadolu'da, Mezopotamya şehirlerindeki teokratik gücü elinde bulunduran Rahip-Kral anlayışının aksine dini özellikler ortaya koymayan,

⁶⁹ Houwink ten Cate 1970, 72.

⁷⁰ Macqueen 1968, 176.

⁷¹ Mellaart 1968, 192.

⁷² Bryce 1992, 121.

⁷³ Albright 1950, 168.

⁷⁴ Houwink ten Cate 1970, 73.

⁷⁵ Sarı 2012, 133.

toprağa sahip olan ve bu gücü kullanan bir nevi Beylik/Ağalık sistemine benzer bir yönetici sınıftan söz etmek mümkündür⁷⁶. Bu durum “Yukarı ve Aşağı” yerleşme şeklinde yeni bir mimari öge olarak kendini göstermektedir. Bu dönemde karşımıza çıkan Yukarı Yerleşme’de sadece yönetici ve yakınları yaşamakta, konut kullanımının yanı sıra yönetim birimi olarak da kullanılmakta ve topraktan elde edilen ürünlerin depolama alanlarında depolanması yine burada yapılmaktadır. Aşağı Yerleşme ’de ise tarım, hayvancılık, ustalık gerektiren metal ve taş işçiliği veya çanak çömlek yapımı ile uğraşan zanaatkâr halk yaşamakta ve bu ekonomik faaliyetler karşılığında yönetici sınıf topraktan elde edilen üründen halka pay vermektedir. Bu yeni şekillenmeyle sınıf farklılaşması başlamış olup bunun sonucu olarak ilk kamusal yapılarla da bu dönemde ortaya çıkmıştır⁷⁷. Yukarı şehirde yaşayan yöneticiye ait bu yapılar saray mimarisinin de öncüleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

MÖ II. binyıl Anadolu genelinde büyük ve planlı bir kent sisteminin ortaya çıktığı dönemdir. Bu dönemde sosyo-politik yapıda değişiklikler olmuş ve ilk devletsel yapılar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde irili ufaklı birçok kent devlet oluşumları karşımıza çıkmaktadır⁷⁸. Batı Anadolu’da yukarıda ayrıntılı olarak bahsettiğimiz devletlerin varlığı söz konusu iken, Ege dünyasında önce Minos Uygarlığı sonrasında Miken Uygarlığı Orta Anadolu’da Hitit Devleti etkin güçler olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı Anadolu’nun kıyı kesimleri Erken Tunç ve Orta Tunç Çağında Minos etkisinde kalırken, Geç Tunç Çağ’ında Miken etkisi görülmektedir. Bölgenin iç kesimlerinde ise Orta Anadolu da etkin bir güç haline gelen Hitit İmparatorluğunun etkisi söz konusudur.

Batı Anadolu’da yapılan kazı ve araştırmalar ışığında MÖ II. binyılda önemli yerleşmeler arasında Kuzey Batı Anadolu’da Troia VI., Orta Batı Anadolu’da Panaztepe ve Milet (Milavanta)⁷⁹ ile Güneybatı Anadolu’da Beycesultan yer almaktadır. Söz konusu bu merkezlerden Denizli İli Çivril İlçesinde bulunan Beycesultan’ın V. tabakasında ortaya çıkarılan ve “Yanık Saray”⁸⁰ olarak adlandırılan mimari yapı, MÖ II. binyıldaki Batı Anadolu Kent Devletleri hakkında önemli ve şüana kadarki tek örnektir.

⁷⁶ Fidan 2015, 180; 2017, 106.

⁷⁷ Fidan 2015, 178-179; 2017, 106; Tuna 2000,103.

⁷⁸ Erarslan 2009, 36; Sarı 2012, 134-135

⁷⁹ Sevin 2003, 175.

⁸⁰ <http://www.beycesultan.org/> (17.09.2017).

İKİNCİ BÖLÜM

YAKINDOĞU VE ANADOLU'DA SARAY MİMARİSİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE TARİHÇESİ

1.1. Saray Kavramı

Hem arkeolojik hem de mimari açıdan önemli bir yere sahip olması nedeniyle saray kavramıyla ilgi birçok tanım mevcuttur. Mimari alanda en yaygın kabul gören tanım, kralların ikamet etmeleri için ayrılmış büyük konak ya da kamu işlerinin yürütüldüğü büyük binalardır.⁸¹

R. Naumann'a göre saray; Boyutları bakımından olağan ev tipini aşan ya da bir yerleşme içinde egemen bir kişinin konutu olarak yorumlanabilecek bir biçimde büyük bir ev olarak tanımlanan yapılardır⁸². J.C. Margueron'a göre ise saray; kralın ve ailesinin servetine uygun olarak düzenlenmiş olmasının yanında her evde olan günlük yaşam aktiviteleriyle ilgili her şeyi içermektedir. Ayrıca, kraliyet ailesinin yaşam alanları dışında, dini alan ve taht odası gibi mekanları içeren kamusal bir bölümü ve yönetsel işlevlerin ve ekonomik faaliyetlerin idare edildiği yönetim bölümü de mevcuttur⁸³.

Saraylar genellikle kraliyet evi olarak tanımlanır. Binalardaki yazıtlar kimi zaman inşa eden, genişleten veya yenilemiş olan kralların isimlerini ve kronolojik bilgilerini verir. Tarih öncesi dönemlere ait ya da herhangi bir yazılı kanıtın bulunmadığı bir yapının 'saray' olarak tanımlanmasında, boyut ve oda sayısı, duvarlarının gücü, savunma yapılarının varlığı gibi mimari özellikler ile lüks malların kullanılması gibi faktörler dikkate alınır⁸⁴.

İlk ortaya çıkışından günümüze kadar kullanılan saraylar, temelde yönetimi elinde bulunduran kişi ya da kişilerin aileleri ile ikamet ettikleri yapılar olarak tanımlansa da, farklı dönemlerde bu temel işlevi dışında ticaretin idare edildiği, politik ve ticari

⁸¹ Hasol 2014, 406;

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58fb60e8cd1b36.93346363 (22.04.2017).

⁸² Naumann 2007, 398.

⁸³ Margueron 1997, 197-199.

⁸⁴ Leick 1988, 155.

konukların karşılandığı, büyük depo alanlarının, dinsel mekanların bulunduğu ve çok sayıda görevlinin içinde yaşadığı hem yönetici ve ailesine hem de halka hizmet eden bir çok bölümden oluşan kompleks bir yapı olarak karşımıza çıkmıştır.

1.2. İlk Sarayların Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Sarayların en erken örnekleri, Mezopotamya’da Er Hanedanlar III döneminin ilk evresinde görülür⁸⁵. Başta Mezopotamya olmak üzere, Anadolu, Kuzey Suriye, Mısır, Girit ve Yunanistan’da da örneklerine rastladığımız söz konusu mimari yapıların ortaya çıkışında ve inşasında rol oynayan önemli faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerin başında kentleşme süreci ve bu süreci etkileyen politik, sosyal ve ekonomik gelişmeler gelmektedir. Bu nedenle ilk sarayların ortaya çıkışı ve gelişiminden önce kısaca kentleşme sürecinin açıklanması faydalı olacaktır.

Sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplumda artan oranda örgütlemeye, uzmanlaşmaya ve insanlar arası ilişkilerde kentlere özgü değişikliklere yol açan nüfus birikimi süreci⁸⁶ olarak tanımlanan kentleşme hakkında birçok araştırmacı tarafından değişik fikirler öne sürülmüş ve çeşitli kuramlar oluşturulmuştur.

Kent kuramları arasında arkeolojik bakışa en yakın olan görüş en önemli temsilcisi tarihçi-arkeolog G. Childe olan morfolojik yaklaşımdır⁸⁷. Bu yaklaşıma göre köy ve kent yerleşmeleri arasındaki farklar sosyolojik tanımların tersine bazı yapısal özelliklerle açıklanmalıdır. Toplumsal yapıdaki değişimler ile yerleşmelerin mekânsal yapıları arasında doğrudan ilişki olduğunu varsayan ve aralarında arkeologların da bulunduğu bu teoriyi savunanların ortak olarak ileri sürdükleri kent gereğinin ölçütleri; büyüklük ve yoğunluk, uzmanlaşma, merkezi yönetim, sosyal tabakalaşma ve ticarettir. G. Childe 1950 yılında yayımlanan “The Urban Revolution” (Kentsel Devrim) adlı makalesinde arkeolojik verilerden elde edilebilen ve kentleri köylerden ayıran on kriteri şu şekilde sıralamıştır⁸⁸:

- 1- Kentlerde nüfusun ve nüfus yoğunluğunun daha fazla olması.

⁸⁵ Roaf 1996, 86.

⁸⁶ Keleş 1980, 196.

⁸⁷ Childe 1950.

⁸⁸ Childe 1950, 9-16.

- 2- Kentlerde, köylerden farklı olarak tarım dışı işlerde çalışan uzman zanaatkarlar, nakliye işçileri, tüccarlar, kamu görevlileri ve rahipler gibi farklı grupların olması.
- 3- Kentlerde etkili bir sermaye birikimini sağlayan daha fazla artı ürünün olması.
- 4- Sadece köy ve kentleri ayırmakla kalmayan aynı zamanda artı ürünün kentlerde yoğunlaşmasını simgeleyen anıtsal kamu binalarının olması.
- 5- Sarayın veya tapınağın deposunda toplanan artı ürünün depolanması ve dağıtımını dolayısıyla zenginleşen rahip, sivil ve askeri lider ve kamu görevlilerinden oluşan yönetici sınıfının meydana gelmesi.
- 6- Kentlerdeki gelişime paralel olarak yazı ve işaret sisteminin gelişmesi.
- 7- Kentlerdeki gelişime paralel olarak astroloji, geometri, takvim ve matematik biliminin gelişmesi.
- 8- Kentlerde resim, heykel yapma gibi sanatların belirgin bir kavramsallaşma ve gelişmişlik düzeyine ulaşması.
- 9- Yönetici sınıfın lüks ihtiyaçlarının karşılanması veya mevcut olmayan hammaddelerin sağlanması amacıyla dış ticaret yapılması.
- 10- Merkezi yönetimin oluşması.

Söz konusu kriterler dikkate alındığında tarım yapan toplumlar uygun çevre koşullarında tükettiğinden daha fazlasını üreterek artı ürün elde etmişler⁸⁹, bu artı ürün nüfusun artışına, yeni ekonomik ve sosyal sınıfların oluşmasına imkan vererek tarım dışı alanlarda çalışan uzman bir zanaatkar sınıfının ortaya çıkmasına neden olmuş, gelişen ekonomi ve endüstriyel üretim ile maden kullanımı gibi teknolojik gelişmeler uzak mesafeli dış ticaretin artmasına yol açmıştır. Tüm bu gelişmeler sonucunda, artı ürünü, ticareti ve zanaatkarların ürettiği ürünleri kontrol edip depolayarak ve gerektiğinde yeniden dağıtımını sağlayarak ekonomik süreci düzenleyen yönetici sınıf ve merkezi otorite ortaya çıkmıştır⁹⁰. Kentleşmeyle birlikte ortaya çıkan sosyal farklılaşma kendini mimari alanda da göstermiş, anıt mezarlar, tapınaklar, atölyeler ve saraylar inşa edilmiştir⁹¹. Bu yapıların inşası ve işletilmesi ise iş bölümü ile uzmanlaşmanın artmasına,

⁸⁹ Aktüre 1997, 20.

⁹⁰ Erarslan 2007, 63-67; 2010, 45-50.

⁹¹ Childe 2006, 103-104.

yazının bulunmasına ve kullanılmasına yol açmıştır⁹².

MÖ IV. binyılda Güney (Aşağı) Mezopotamya’da idari ve dini merkezlerin yer aldığı, anıtsal yapıların inşa edilmeye başlandığı kentsel toplumlar ortaya çıkmaya başlamıştı. Anıtsal mimari (saraylar, tapınaklar ve büyük depolar) ile duvarların içinde ve dışında geniş konut alanlarına sahip kentlerin ortaya çıktığı bu dönemin şehirleri arasında, Eridu (Tell Abu Shahrain), Ur (Tell el-Mukayyer), Uruk (Warka), Lagash (Tell al-Hiba), Larsa (Tel Senkereh), Umma (Tell Jokha/Djoha), Nippur (Niffer) ve İsin (Bahriyat) bulunmaktaydı⁹³. Kuzey Mezopotamya’da ise Uruk kentinin gelişimiyle çağdaş Habur Vadisinin verimli topraklarında kurulmuş Tell Brak ve Hamoukar gibi sur duvarlarıyla çevrili kentsel merkezler mevcuttu⁹⁴.

Mezopotamya şehirlerinin idari merkezleri tapınak ve saraylar olarak karşımıza çıkmaktadır⁹⁵. Erken dönemde tapınaklar şehrin idari merkezi konumunda bulunmaktaydı. Rahipler bu dönemde sadece dini görevleri yerine getirmekle kalmamış aynı zamanda tarımdan elde edilen artı ürünün toplanması, organize şekilde dağıtımı, uzun mesafeli ticari faaliyetler ve şehrin yönetilmesi gibi birçok sosyal ve ticari işlevi de yerine getirmişlerdi⁹⁶. Diğer bir idari merkez olan sarayların en erken örnekleri MÖ III. binyıl ortalarına Er Hanedanlar III dönemine tarihlendirilmektedir. Bilinen en erken örnekler Kish (Plano Konvens Bina ve Saray A), Eridu, Mari ve Eshnunna/Tell Asmar (Kuzey Sarayı) şehirlerindedir. Saraylar da tapınaklar gibi anıtsal kamu yapıları olarak inşa edilmişlerdi ve planları tapınak planlarıyla benzerlik göstermekteydi⁹⁷. Yeni bir mimari yapı olan saraylar Sümer’de “büyük ev” anlamına gelen “**é-gal**” (büyük ev), Akkad’da ise “**ekallum**” olarak adlandırılmıştır⁹⁸. MÖ III. binyılın başlarında yöneticilere atıfta bulunulan terimlerde çeşitlilik söz konusuydu. Erken yazıtlarda tam olarak tanımlanamayan ve devlet (kent) liderliği biçimlerini ifade etmek için “**en**” (lord-bey), “**ensi**” (idare memuru- vali) ve “**lugal**” (büyük adam-kral) terimleri kullanılmıştır. Bunlar arasındaki ayırım tam olarak bilinmemekle beraber dinsel görevleri yanında yönetici fonksiyonu da bulunan rahipler Uruk’ta “**en**” (Umma ve İsin’de “sanga”) olarak

⁹² Aktüre 1997, 21.

⁹³ Frangipane 2003a, 12-13; Orlin 1975, 30; Schwartz 2018, 11-12; <https://www.ancient.eu/urbanization/> (25.04.2017).

⁹⁴ Frangipane 2003a, 13; Schwartz 2018, 12.

⁹⁵ Rothman 2017, 99.

⁹⁶ Oppenheim 1985.

⁹⁷ Lloyd 1984, 122-123; Postgate 1994, 137; Roaf 1996, 86.

⁹⁸ Postgate 1994, 141; Winter 1993, 27.

ifade edilirken, saray ve tapınakların ayrılmasıyla birlikte daha çok dünyevi yetkileri ifade eden “**Lugal**” kral anlamında kullanılmaya başlanmıştır⁹⁹.

Dinsel ve dünyevi otoritenin birbirinden ayrılması tapıntan bağımsız bir idari merkezin inşasını kaçınılmaz kılmaktaydı. Bilinen en erken saray örnekleri geleneksel ortak özelliklere sahipti. Bu saraylar bulunduğu bölgenin yapısına göre inşa edilmişti ve yeni yapılar belli bir plan dahilinde olmadan eklendiğinden simetrik özellik taşımamaktaydı¹⁰⁰. Kalın dış duvarlarla çevrili ve kentten geri kalanından belirgin şekilde sınırlanmış olan bu yapıların iç kısmı merkezi bir avlu etrafında sıralanmış odalardan ve geçişi sağlayan uzun dar koridorlardan oluşmaktadır. Avlu etrafında sıralanmış odalar resmi ve özel alanlar ile atölye depo, işlik ve mutfak gibi alanlar olarak farklı birimleri oluşturmuştur¹⁰¹.

MÖ III. binyıl sonu ve MÖ II. binyıl, Kent devletleri olarak varlığını sürdüren küçük yönetimleri içine alan merkezi yönetimin ortaya çıktığı dönemdir. Bu siyasal değişime paralel olarak saray yapılarında nicelik olarak azalış söz konusu iken nitelik olarak daha gelişmiş yapılar karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemin sarayları daha büyük ve gösterişli olmasının yanı sıra dini törenlerin gerçekleştirildiği tapınağı da içine alan kompleks yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapıların en erken örneği Mari’de bulunan Zimri-Lim Sarayı’dır. Bu saray, MÖ III binyıl ortalarında kurulan sarayın üzerine inşa edilmiş olup Babil Kralı Hammurabi tarafından MÖ 1757 yılında yıkılana kadar kullanılmıştır¹⁰². Planı, açık bir avlu etrafında gruplandırılmış bir dizi odadan oluşmaktadır ve bunlar karşılaşturma salonları ile kutsal alanlara bağlanmaktadır. Birden fazla avlu etrafında sıralanmış odalar ve geçişi sağlayan dar koridorlardan oluşan sarayda yönetim odaları, tapınak alanları, ikamet alanları, taht odası, depo, işlikler, arşivler vb. bölümler bulunmaktadır. Dış geniş avlu, kabul odası gibi kamusal alanlarla bağlantılıyken, daha küçük iç avlular yöneticinin özel alanları ile bağlantılıydı¹⁰³. Eshnunna/Tell Asmar’da bulunan saray yapıları Akad, III. Ur ve Eski Babil dönemlerinde şehrin güney kesimine inşa edilmiş olup mimari açıdan tipik Mezopotamya saray planı özelliği göstermektedir. Akad döneminde önceki Kuzey Sarayı’nın yıkılmasını takiben,

⁹⁹ Lloyd 1984, 88-89; Postgate 1994, 260; Roaf 1996, 82.

¹⁰⁰ Leick 2003, 137-140.

¹⁰¹ Crawford 1991, 84-88; Leick 2003, 119,155-159; Lloyd 1984, 105,123,141; Postgate 1994, 137-141; Roaf 1995, 432-435; 1996, 86-87; Winter 1993, 27-39.

¹⁰² Leick 2003, 155; Lloyd 1984, 164; Postgate 1994, 141; Roaf 1996, 119.

¹⁰³ Lloyd 1984, 164-165; Roaf 1996, 116; Winter 1993, 27-39.

düz tuğlalar kullanarak aynı alanda daha geniş, daha iyi planlanmış bir kompleks saray yapısı inşa edilmişti. Duvarlar çok daha kalın, doğu tarafı desteklerle güçlendirilmişti ve uzunluğu neredeyse öncekinin iki katıdır. Yeni planın ana unsuru üç büyük avlu olup bunlar her biri ile ilişkili daha fazla odadan oluşan farklı işlevlere sahip bölümlerden oluşuyordu. Kompleksin bir bölümünde ikinci kat olasılığını öne çıkaran bir merdiven boşluğu da mevcuttur¹⁰⁴. Tel Asmar dışında Akad döneminde Khafaje, Tell al-Wilayah, Tell Brak kentlerinde de büyük saraylar inşa edilmiştir¹⁰⁵.

Kuzey Suriye’de bulunan Ebla’daki (Tel Mardik) G Sarayı MÖ 2400 civarında inşa edilmiştir. Saray; tören, konut, idari, el sanatı, depo vb. alanları bulunan çok işlevli bir binaydı ve hanedan tapınağı olarak işlev gören anıtsal Kızıl Tapınak ile ilişkiliydi. Sarayda bulunan binlerce çivi yazılı tablet kuzey Suriye'nin kültürel, ekonomik ve siyasi yaşamına ilişkin kapsamlı bilgiler vermekteydi.¹⁰⁶

Eski Suriye Dönemi'nde MÖ 2000-1600 yılları arasında Ebla'da Aşağı Şehir'de saray binaları inşa edilmiştir. Ebla sarayları büyük boyutlu anıtsal yapılar olup sadece bir modelle inşa edilmemişlerdir. Bazı ortak özellikler paylaşıyor olsalar da şekil ve plan açısından birbirinden oldukça farklı görünüyorlardı. Mezopotamya saraylarının aksine, Ebla saraylarının büyük avlularında konutlar yoktu, bu avlular Tören Bölgesindeki izleyiciler için kullanılan merkez özelliğindediydi. Sarayın diğer birimleri arasındaki geçişler küçük avlu ve koridorlar yardımıyla sağlanmaktaydı. Ayrıca, Kraliyet Sarayı E haricindeki sarayların hepsi, resepsiyon için kullanılan özel bir tören alanına sahipti: ortada genelde dikdörtgen bir salon, bazen sütunlarla ikiye bölünmüş bölümler ve iki yan kanat ile simetrik olmayan odalardan oluşuyordu; bunlardan biri seyirci salonu olarak, diğeri de depolama için kullanılıyordu¹⁰⁷.

¹⁰⁴ Crawford 1991; 84-90; Lloyd 1984, 141; Roaf 1995, 432-435; 1996, 114.

¹⁰⁵ Winter 1993, 29.

¹⁰⁶ http://www.ebla.it/escavi_il_palazzo_reale_g.html (27.02.2018);

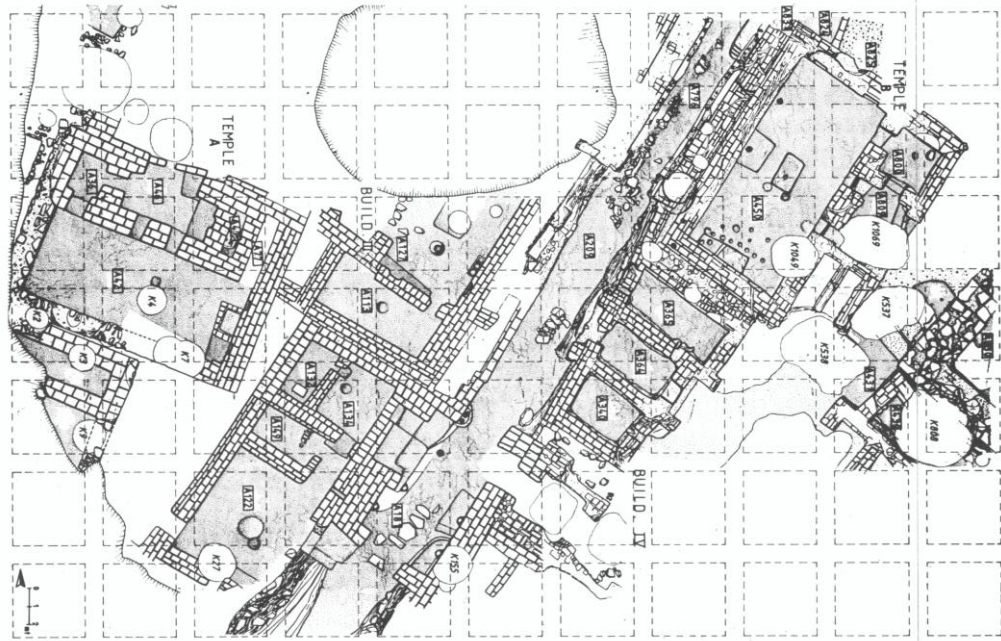
https://www.metmuseum.org/toah/hd/ebla/hd_ebla.htm (27.02.2018).

¹⁰⁷ http://www.ebla.it/escavi_i_palazzi.html (2.02.2018).

1.3. Anadolu’da Saray Mimarisinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Anadolu’ya baktığımızda, en erken anıtsal yapılar MÖ IV. binyıla tarihlendirilen Arslantepe’deki (Malatya) saray ve tapınaklardır. MÖ IV. binyılın ilk yarısına tarihlenen VII. tabakadaki yapılarda ana aktivite, törensel faaliyetler ile artı ürünün dağıtımını ve idari kontrolüdür. Yönetici sınıfın konutlarının yanında konutlarla mimari açıdan devamlılık gösteren Tapınak C ve Tapınak D yapısı Mezopotamya’daki örneklerinde olduğu gibi artı ürünün depolanarak yeniden dağıtımının yapıldığı kutsal alanlardır¹⁰⁸.

Arslantepe VIA tabakasında mimari bütünlük oluşturacak şekilde inşa edilmiş, birbirinden farklı işlev ve mimari özelliklere sahip büyük bir kamusal alan ortaya çıkarılmıştır (Fig. 4). İdari, ekonomik ve dini işlerin yapıldığı bu anıtsal kompleks tam teşekküllü bir saray yapısıdır. Sarayda bulunan baskı mühürler ve seri üretimle yapılmış olasılıkla dağıtım için kullanılan kaseler karmaşık bir idari sistemin ve yönetici sınıfının varlığına işaret etmektedir. Söz konusu yapılar Mezopotamya mimarisinden farklı olarak Anadolu geleneğinde birbirine yapışık olarak inşa edilmiştir¹⁰⁹ ve dönemin en erken örnekleridir.

Figür 4: Arslantepe VIA yapı katı saray kompleksinin planı.

¹⁰⁸ Frangipane 2017,120; 2003a, 25-26; 2003b, 19; 1997,49-52.

¹⁰⁹ Frangipane 2017,120-124; 2003a, 25; 2003b, 19; 1997,66-70.

Erken Tunç Çağı'nda Anadolu'da toplum yapısında değişiklikler ortaya çıkmaya başlamıştır. Uzun mesafe ticaretin artması, ticaret ağının genişlemesi, teknolojik gelişmeyle birlikte çömlekçi çarkı kullanılmaya başlanması ve üretim hacminin genişlemesi ile artı ürünün ortaya çıkması ve bronz aletlerin kullanımının yaygınlaşması gibi etkenlerle sosyal örgütlenme düzeyi yeni bir boyuta ulaşılmış, farklı sosyal sınıflar ortaya çıkmıştır¹¹⁰. Akad Kralı Naram Sin tarafından yazdırılan bir tablette Akad Kralı'nın Anadolu'ya gelmesine karşı çıkan ve aralarında ittifak yapan on yedi "Bey'den" bahsedilmektedir¹¹¹. Yazıtta bahsedilen ittifaktan da anlaşılacağı üzere Erken Tunç Çağı II ve III dönemlerinde Anadolu'da üst yönetici sınıfın (beyler) varlığı açıktır.

Bu dönemde sosyo-ekonomik ve siyasi değişiklikler mimari alanda da kendini göstermektedir. Erken Tunç Çağı II döneminde Anadolu'nun ilk kentleri ortaya çıkmıştır ve kentlerin gelişimi Erken Tunç Çağı III'te ivme kazanmıştır. Bu dönemde kentler Yukarı ve Aşağı yerleşim olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir¹¹². Etrafı surlarla çevrili yukarı yerleşmelerde yönetici sınıf ikamet etmektedir ve bu alanda kamusal ve dini yapılar bulunmaktadır. Yukarı şehirde, yönetici sınıfa ait yönetim ve ikamet birimleri ile depo, arşiv, işlik vb. farklı işlevlere sahip birimlerin oluşturduğu yapılar Anadolu'daki sarayların erken örnekleridir. Söz konusu yapıların mimari özelliklerinde de farklılıklar göze çarpmaktadır. Batı ve güney Anadolu'daki kentlerde en erken örneği Troia I evresinde ortaya çıkan "Megaron" olarak adlandırılan ince uzun dikdörtgen yapılar söz konusu iken, İç ve Doğu Anadolu'da Mezopotamya etkisinin görüldüğü avlu etrafında odalardan oluşan yapılar karşımıza çıkmaktadır¹¹³. Dönemin önemli kentleri arasında, Troia (Çanakkale), Demircihöyük, Küllüoba (Eskişehir), Kanlıgeçit (Kırklareli), Beycesultan (Denizli), Norşuntepe (Elazığ), İkiztepe (Samsun) ve Alacahöyük (Çorum) sayılabilir¹¹⁴.

Doğu Anadolu'nun önemli merkezlerinden biri olan Norşuntepe'nin Erken Tunç Çağı yerleşmesinde, mimaride, yapı tekniklerinde ve çanak çömlek buluntularında Kuzey Suriye ve Mezopotamya kültür özellikleri gözlemlenir¹¹⁵. Tabaka VII'de (ETÇ IIIc) inşa

¹¹⁰ Aktüre 1997, 98; Erarslan 2008, 53; Yiğit 2003, 173.

¹¹¹ Çınaroğlu 2014, 60.

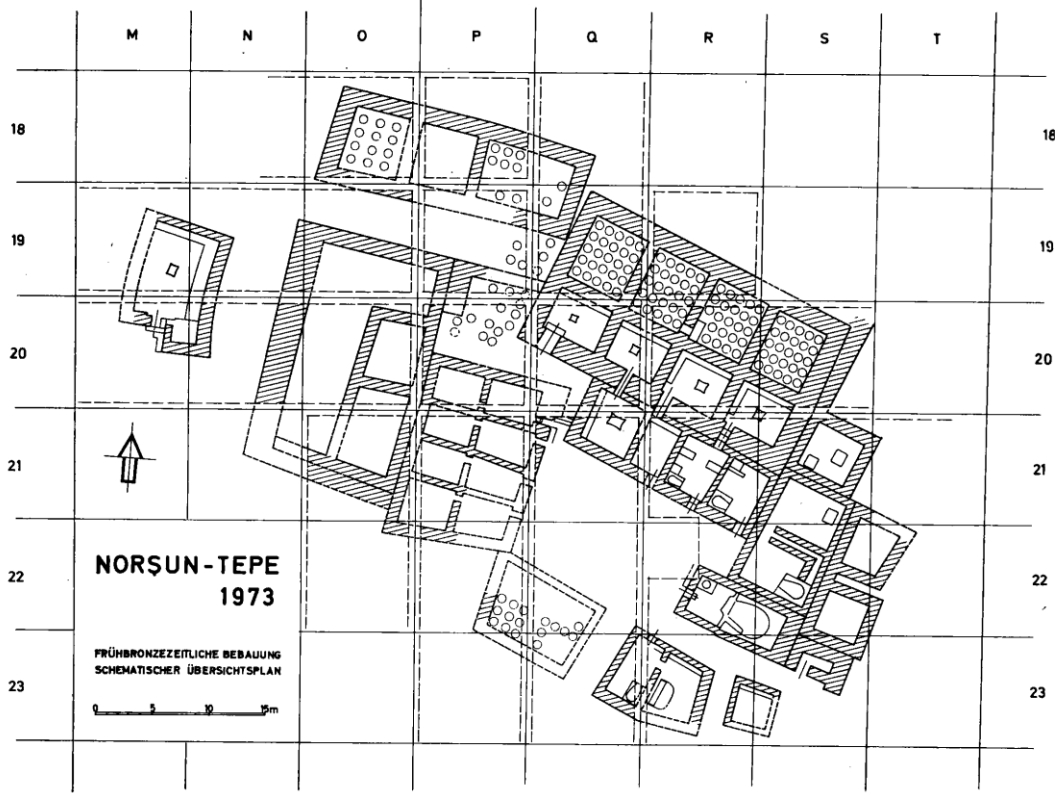
¹¹² Erarslan 2008, 53; Fidan 2017, 106-108; Tuna 2000, 103; Yiğit 2000; 19-20; <https://www.kulturportali.gov.tr/medya/dokuman/dokumandetay/2309> (27.02.2017).

¹¹³ Aktüre 1997, 110; Hauptmann 1976, 55.

¹¹⁴ <http://www.tayproject.org> (03.03.2018).

¹¹⁵ Aktüre 1997, 103.

edilen ve bölgenin en erken örneği olan sarayın kalıntıları üzerine daha büyük ölçekte saray inşa edilmiştir. Tabaka VI'da (ETÇ IIIb) bulunan bu saray yapısı, merkezi avlu etrafından çeşitli işlevlere sahip odalardan oluşan bir plana sahiptir¹¹⁶ (Fig. 5). Mimari planıyla Batı Anadolu'daki örneklerinden ayrılan saray yapısı, çağdaşı Tell Açana (Alalakh) Tabaka XI sarayı ile benzerlik göstermektedir¹¹⁷.

Figür 5: Norşuntepe VI. yapı katındaki sarayın planı.

Küllüoba, Erken Tunç Çağı II döneminin başından itibaren aşağı ve yukarı yerleşmeden oluşmaktadır¹¹⁸. Etrafı surlarla çevrili yukarı şehirde anıtsal yapılar yer almaktadır. Söz konusu yapılar çağdaş Mezopotamya mimarisine göre oldukça küçük ölçekte olsa da Batı Anadolu'da dönemin mimarisi açısından değerlendirildiğinde saray olarak adlandırılabilir niteliktedir¹¹⁹. Kompleks II olarak adlandırılan anıtsal yapı, yukarı yerleşmenin batısındaki büyük avlunun ortasında bağımsız olarak yerleştirilmiştir. Kompleks; anıtsal bir megaron ve kuzey bitişiğinde yapı birimlerinden oluşan bir

¹¹⁶ Hauptmann 2003, 22-24; 1976, 62-63;

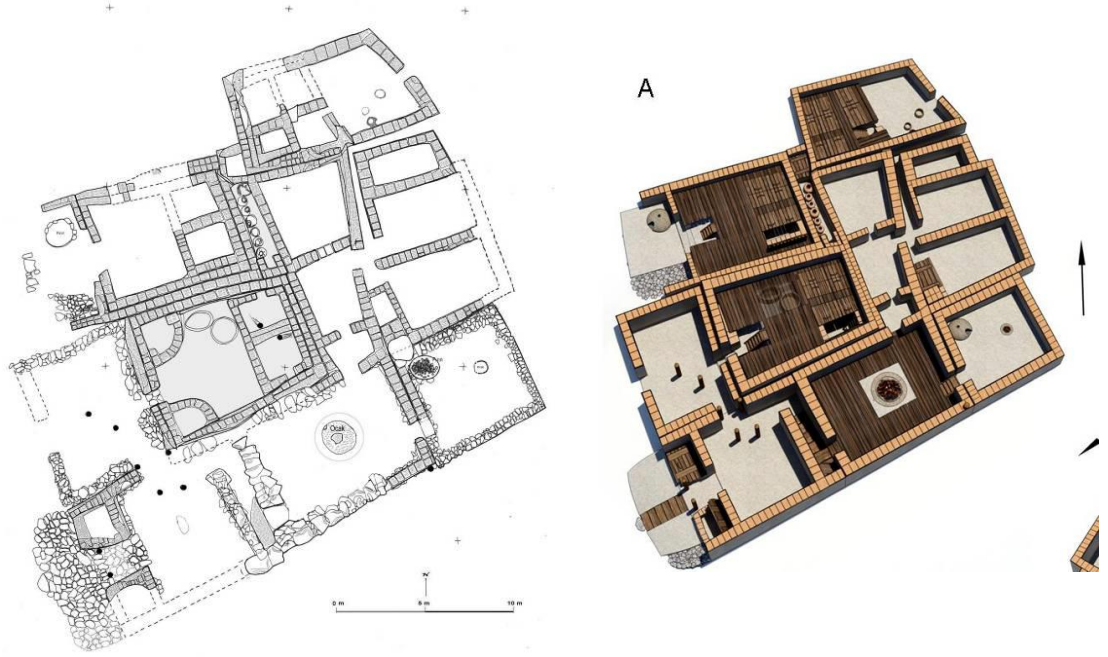
[http://tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=2317&html=ages_detail_t.html&layout=web#top](http://tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2317&html=ages_detail_t.html&layout=web#top) (03.03.2018).

¹¹⁷ Naumann 2007, 405.

¹¹⁸ Fidan 2017, 110.

¹¹⁹ Efe 2003, 109-110.

müştemilat içerir. Yapı bu evrede beş ayrı birimden oluşur. İlk etapta bir veya iki ev sırasından oluşmuş daha basit bir plana sahip iken zamanla ekler yapılması suretiyle kompleks halini almıştır. Kompleksin güneyinde yer alan ve anıtsal görünüm sergileyen megaronun en son eklendiği stratigrafik olarak saptanmıştır. ETÇ II Dönemi için “anıtsal” olarak nitelendirilebilecek büyüklüğü, rampa şeklinde taş döşeli batı girişi ve yükseltilmiş ocaklı geniş merkezi salonu ile kompleks yöneticinin ikametgahı olmasının yanı sıra idari işlerin görüldüğü merkezi bir salona, işliklere ve depo odaları ile pithosların bulunduğu magazine sahiptir¹²⁰(Fig. 6).

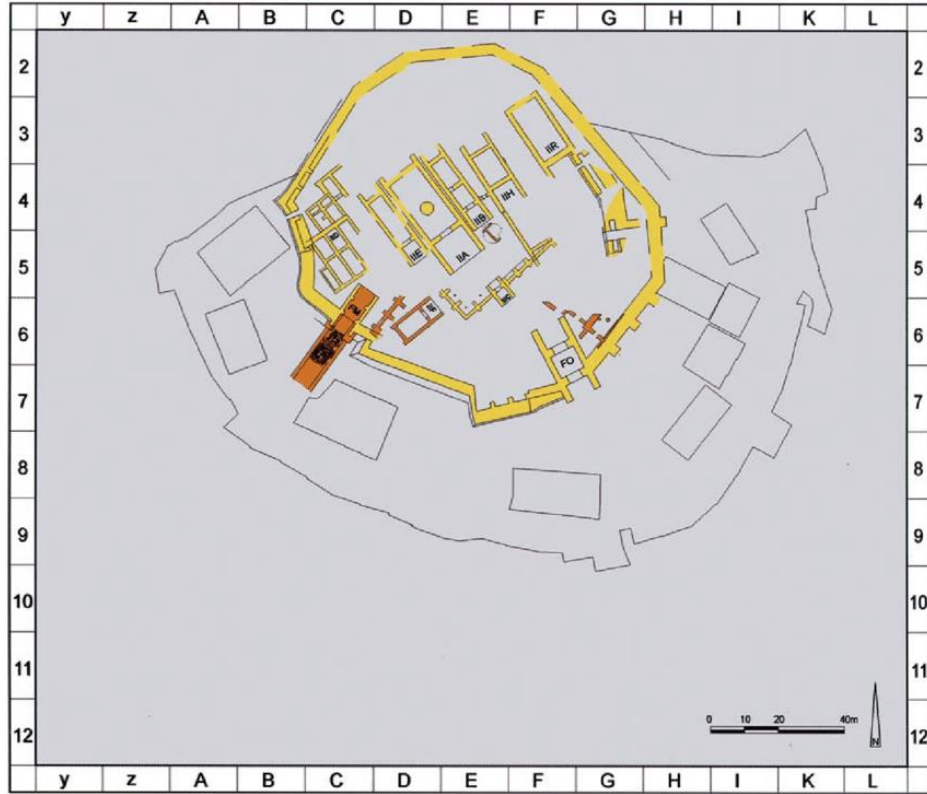
Figür 6: Küllüoba Kompleks II'nin planı ve üç boyutlu çizimi.

Batı Anadolu'nun bir diğer önemli kenti Troia'dır. Troia II yukarı yerleşmesi kendi içinde sekiz evreye ayrılır ve bunlardan en önemlileri anıtsal megaronların inşa edildiği IIc evresi ile Schliemann'ın başka eserlerin yanı sıra ünlü “Priamos Hazinesi”ni de bulduğu Troia IIg evresidir¹²¹. Erken Tunç Çağı III'e tarihlenen Troia IIc evresinde surlarla çevrili yukarı yerleşimde yan yana sıralanmış üç adet megaron yapı görülür. Bazı odaların ortalarında ocak bulunmaktadır. Yukarı yerleşme büyük olasılıkla kültürel amaca da hizmet eden saray veya idari merkez konumundadır. Avlu içindeki ortasında ocak bulunan megaronlardan en büyüğü olan IIA yapısının yöneticiye ait olduğu

¹²⁰ Fidan 2012, 18-19; 2017, 110; <http://www.eskisehirkulturenvanteri.gov.tr/detay.aspx?ID=23&turID=2> (03.03.2018)

¹²¹ <http://www.troyexcavations.com/Home/SayfaDetay?id=24> (03.03.2018).

düşünülmektedir¹²² (Fig. 7). Bağımsız düzeniyle Batı Anadolu mimarisinde yeni bir plan sistemini oluşturan bu yapılar, çoğu kez saray ya da tapınak olarak tanımlanmıştır. Anadolu'da henüz yazının kullanılmaya başlanmaması, bu yapıların hangi amaçla kullanıldığı konusunda kesin bir yargıda bulunulmasını engellemektedir. Ancak surlar, görkemli megaronlar ile yukarı ve aşağı yerleşimin varlığı Troia II yerleşmesinin güçlü bir beylik merkezi olduğunu göstermektedir¹²³. Sosyal tabakalaşma ve üst yönetici sınıfın varlığı mimari ile güçlü bir ilişki içindedir. Farklı sosyal sınıflar farklı boyutlarda konutların inşasında etkili olmaktadır. Yönetici sınıfın statüsünü ön plana çıkarma ve gücünü gösterme güdüsü ile görkemli yapılar inşa ederek bunları idare merkezi olarak kullanması kaçınılmaz bir gerçekliktir.

Figür 7: Troia II yapı katının planı.

MÖ II. binyılın ilk çeyreğinde, Anadolu'da küçük yerleşmelerin yerini, sayıları gittikçe artan büyük merkezler almıştır. Bu dönem Orta Anadolu'da, ülkenin şehir devletleri krallarıyla yönetildiği, büyük şehirlerin olduğu dönemdir. Bu şehirlerin çoğu,

¹²² Efe 2003, 122; Fidan 2017, 112; Mansel 2014, 29; Williams 1993, 22;
<http://www.troyexcavations.com/Home/SayfaDetay?id=24> (03.03.2018).

¹²³ Sevin 2003, 126.

aynı zamanda birer şehir devleti merkeziydi¹²⁴. Orta Tunç Çağı Anadolu'sunun en çarpıcı özelliği Mezopotamya ile başlayan çok sıkı ve örgütlü bir ticaret ilişkisi ve bunun sonucunda da yazının ortaya çıkmış olmasıdır. Kabaca MÖ XX. yüzyılın ortaları ya da ikinci yarısından MÖ XVIII. yüzyılın ortalarına doğru sürmüş görünen bu örgütlü ticaret dönemine “*Asur Ticaret Kolonileri Çağı*” ya da “*Koloni Çağı*” denilmektedir¹²⁵.

Bu dönemde Anadolu ile Asur arasında ticaret ağı oluşmuş, Asurlu tüccarlar Mezopotamya ile Anadolu üzerindeki ticaret yollarında koloniler kurmuşlardı. Bu ticaret kolonilerinin merkezi, eski adı Kaniş/Neša olan Kültepe¹²⁶ karumudur¹²⁷.

Büyük bir merkez olan Kültepe’de, üç büyük saray yapısı bulunmaktadır. Bunlardan Eski Saray ve bunun üzerine inşa edilen ve Geç Saray (ya da Warşama Sarayı) olarak adlandırılan ikisi iç kale sur duvarları içinde yer alırken Güney Terasındaki Saray yapısı iç kale duvarları dışında yer almaktadır¹²⁸.

Eski Saray, Geç Sarayın altında yer almaktadır. Saray iki katlı olup üzerine inşa edilen saraydan farklı olarak en az üç binanın yer aldığı bir kompleksten oluşmaktadır¹²⁹ (Fig. 8). Kültepe mimarlığının yapı tekniği ve temel malzemeleri -diğer iki sarayda olduğu gibi- taş, kerpiç, ağaç, kalın ve ince sıva bu sarayda da karşımıza çıkmaktadır¹³⁰. Yapı karum II. kat (=Kaniş 8. Kat= MÖ 1945-1835)¹³¹ tabletleriyle çağdaştır¹³². T. Özgüç’ün aktardığı üzere, söz konusu tabletlerde bahsedilen “rubāum” (Kral) ve “ēkallum” (saray) kelimelerinin Kaniş sarayı ve Kaniş Kralı sarayı demek olduğu K. Balkan ve L. Orlin tarafından kabul edilmektedir. Bu nedenle iç kalede açığa çıkarılan bu kompleks “Kaniş Sarayı” olmalıdır. Söz konusu yapılar hem iç kaleyi hem de ortalarında bulunması gereken avluyu çevreleyecek şekilde düzenlenmiştir. Saray; ayrı binaların yan

¹²⁴ Alparslan 2010, 9; Özgüç 2002, 402.

¹²⁵ Aktüre 1994, 118; Akurgal 2014, 45; Sevin 2003, 151.

¹²⁶ Kültepe’de Tepe ve Aşağı Şehir olmak üzere iki yerleşim bulunmaktadır. Tepenin doğu tarafına daha yakın konumda olan iç kale (sitadel) bulunur. Söz konusu iç kale ve tepenin etrafı surlarla çevrilidir. İç kale içinde yönetici sınıf, etrafındaki alanda ise yerli halk ikamet etmekteydi. Aşağı şehirde ise yerli ve yabancı tüccarların oluşturduğu mahalleler mevcuttur. Yabancı tüccarlar Kaniş’e geldiklerinde aşağı şehre yerleşmişlerdi. Assurlular yazılı belgelerinde Kaniş şehrinin bu bölümünü karum Kaniş şeklinde ifade etmişlerdi. Asurca “liman” anlamına gelen “karum’u” Assurlular Anadolu’da şehirlerin kenarına kurdukları ticaret merkezleri için de kullanmışlardır (Özgüç 2005; 5-8;51) .

¹²⁷ Dinçol 1982, 21; Özgüç 2002, 402-403; 2005; 6.

¹²⁸ Özgüç 2005, 88.

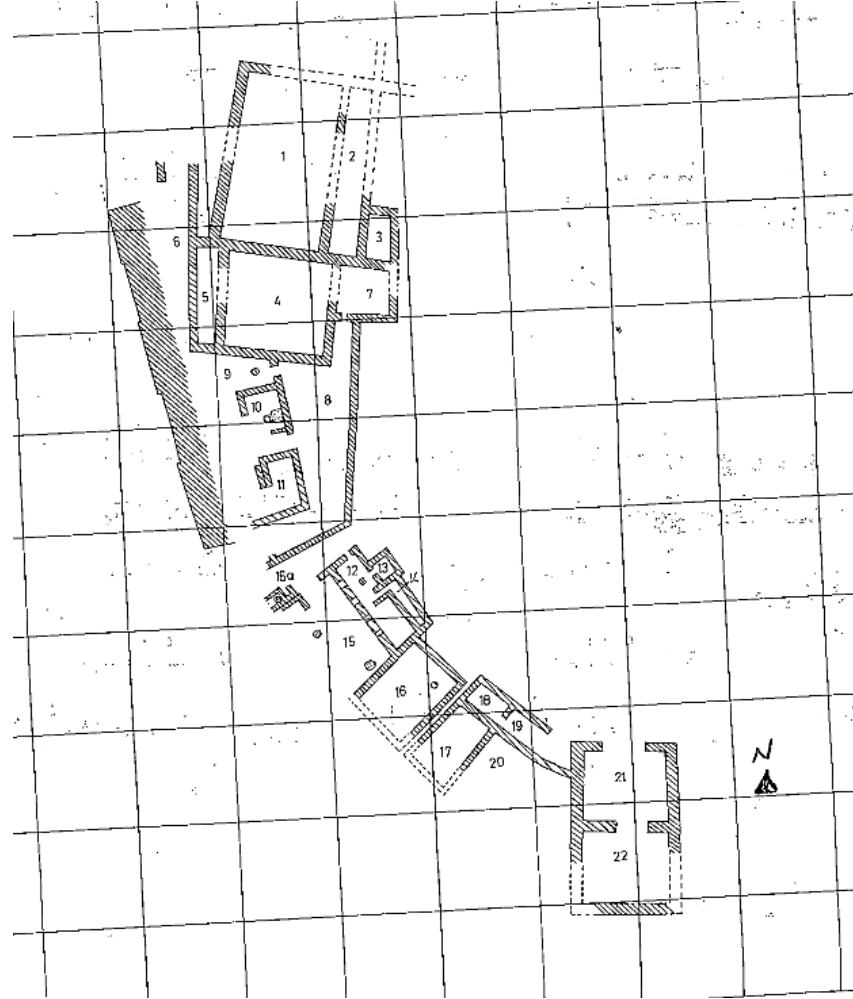
¹²⁹ Özgüç 1999, 24; 2005, 105.

¹³⁰ Özgüç 1999, 23.

¹³¹ Özgüç 2005, 52.

¹³² Özgüç 1999, 66; 2005, 105.

yana ya da birbirlerine eklenerek inşa edilmiş bir kompleks olmasıyla Eski Anadolu yapı geleneğine uygun bir özellik göstermektedir. Büyük salonlu kuzey bölüme güneydeki ocaklı, tabanı taş döşeli hizmet bölümleri eklenmiş ya da hemen yanına ayrı bir bina olarak inşa edilmiştir. Saray üzerine inşa edilen Geç Saray'a göre daha mütevazı bir görünüme sahiptir ve mimari plan olarak Kültepe karum II katındaki ev ve arşivlerine benzemektedir¹³³. Sarayın büyük iki salonu (1 ve 2 no.lu) ve etrafındaki odaların, idari işlevli olduğu düşünülmektedir. 1 no.lu Salonun doğusundaki odanın ortasında ocak ve duvarında kerpiç seki bulunmaktadır. İki salonu dolduran yangın enkazında iki adet kırık tablet bulunmuştur. Büyük Salonun kuzeyinde bir arşiv odası olması muhtemeldir¹³⁴ (Fig. 8).

Figür 8: Kültepe Eski Saray'ın planı.

¹³³ Özgüç 1999, 24, 65-66.

¹³⁴ Özgüç 1999, 23.

Bu kompleksin güneyine hizmet odaları, mutfak ve kilerler (9-11 no.lu odalar) eklenmiştir. Fonksiyonlarına göre yan yana sıralanmış olup ayrı kapılarla bir salona bağlıdırlar. 9 no.lu odada merkeze yakın bir ocak, 10 no.lu odada taş bir yalak ve 11 no.lu odada bir kısmı taş döşeli zemine gömülü küp ve batı duvarında kerpiç seki bulunmaktadır¹³⁵.

Sarayın güney kesiminde bulunan yan yan ancak birbirinden bağımsız iki binanın (12-16 no.lu ve 17-20 no.lu) ortak duvarı yoktur. 12 no.lu odanın güney yarısında, taş döşeli ve etrafı taşla çevrili bir ocak yer almaktadır. Bu odanın doğusundan iki küçük odaya (13-14 no.lu) geçiş bulunmaktadır. Batı kısmında ise meydan ocağı bulunan 15 no.lu büyük bir oda yer almaktadır. Güneyde 16 no.lu odada silindir şeklinde pişmiş toprak bir tandır bulunmaktadır¹³⁶.

Söz konusu yapı grubunun güneyinde ikinci bir yapı yer almaktadır. Binanın dört odası (17-20 no.lu) korunmuştur. Bu odalara ait, atık suları dışarı taşıyan üstü ve yanları taşla kaplı kanal açığa çıkarılmıştır¹³⁷. Plan ve buluntuları dikkate alındığında birbirinden ayrı olan bu iki yapı sarayın hizmet bölümlerine ait olmalıdır¹³⁸.

Saray iki katlı olup yukarıda belirtilen bölümler zemin kata aittir¹³⁹. Kaniş karumu II. kattaki şehir ve iç kaledeki Eski Saray büyük bir yangın ile tahrip olmuş ve yıkılmıştır. Bu nedenle ikinci katın enkazı zemin katta bulunmaktadır. İç kaledeki eski sur ve eski saray yıkıldıktan sonra tekrar kullanılmamış ve üzerine yeni şehir suru ve yeni bir saray inşa edilmiştir¹⁴⁰.

Sarayda ele geçirilen nesnelerin sayısı çok azdır. Çanak çömlek, teknik, şekil ve bezemeler açısından Kaniş Karum II kat seramiğinin paralelidir. Burada, günlük işlerde kullanılan çanaklar, bardaklar, fincanlar, sepetkulplu çaydanlıklar, gaga, yonca ve yuvarlak ağızlı testiler, meyvelikler, vazolar ve depolama amaçlı kapaklı büyük vazolar ve küpler ele geçmiştir. Bunlar dışında, ağız kenarlarına applike antilop figürleri bulunan

¹³⁵ Özgüç 1999, 23, 66.

¹³⁶ Özgüç 1999, 24.

¹³⁷ Özgüç 1999, 24.

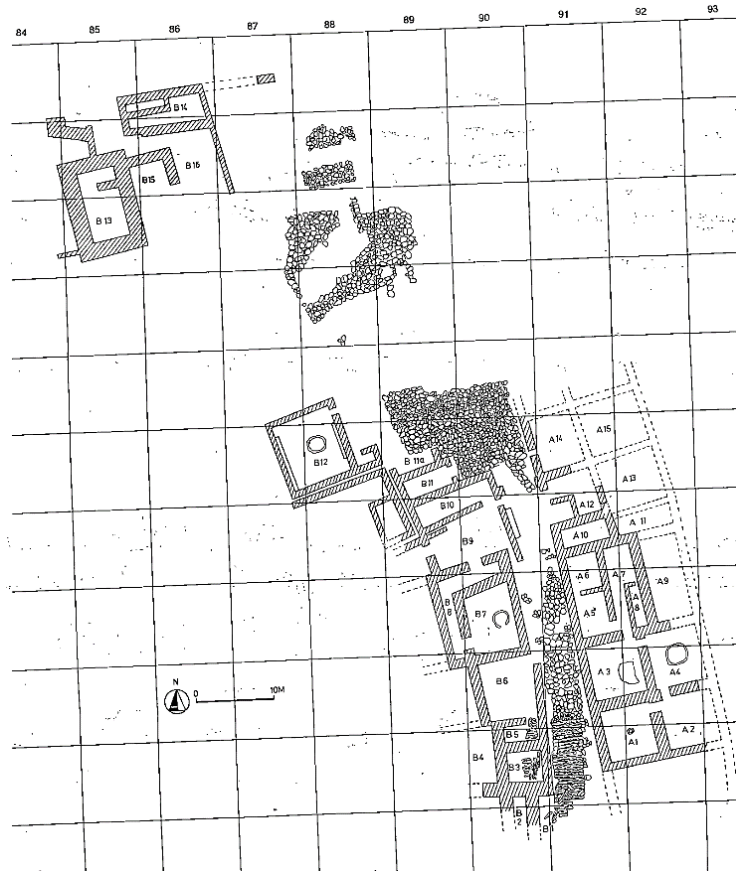
¹³⁸ Özgüç 1999, 66.

¹³⁹ Özgüç 1999, 66.

¹⁴⁰ Özgüç 1999, 24; 2005;105.

derin çanak ve meyvelikler, pişmiş toprak aslan rhytonu başları ve testilerin kulpları üzerinde at figürleri gibi örnekler de bulunmuştur¹⁴¹.

Metal ve kemik buluntular arasında, aslan başlı bronz iğne, bronz bilezik, dikdörtgen prizma şeklinde kurşun külçe, altın kaplama parçalar, gümüş bir objeye geçirildiği anlaşılan fildişi sap, küçük silindir biçimli kemik objeler yer almaktadır. Saray'da tablet ve zarf parçalarının çoğu kırılmış şekilde dağınık halde bulunmuştur. Zarfların üzerinde silindir mühür baskıları bulunmaktadır¹⁴².

Figür 9: Kültepe Güney Taraça Sarayı'nın planı.

Eski Saray ile çağdaş diğer bir saray yapısı da iç kale surlarının dışında bulunan Güney Taraça Sarayı'dır (Fig. 9). Kaniş'teki Eski ve Geç saraylardan farklı bir plana sahip olan söz konusu yapı, bir koridorun ve taş döşeli geniş bir avlunun iki yanındaki iki kanattan oluşmuş bir komplekstir¹⁴³. Tabanınının 13 m'lik kısmı hatıl, 34 m'lik kısmı ise yassı taşlarla döşeli ve ahşap kısmın üstü düz damla örtülü koridorun 47 m'lik kısmı açığa

¹⁴¹ Özgüç 1999, 26-29.

¹⁴² Özgüç 1999, 29-30.

¹⁴³ Özgüç 1999, 34,67; 2005;106.

çıkarılmıştır. Kuzey kesiminde toprak sekiler yer almaktadır. Koridorun doğu kanadında on dört, batı kanadında on iki ve kuzey batı kanadında dört oda bulunmaktadır. Doğu kanadında A 12 ve A 14 no.lu, batı kanadında B 9 ve B 10 no.lu odalar koridora açılmakta olup A 12 ile B 9 no.lu odaların koridora bakan duvarlarında toprak sekiler yer almaktadır. Koridorun önünde başlayan taş döşeli avlunun genişliği kesin olarak bilinmemekle birlikte uzunluğu en az 75 m'dir. Sarayın kuzey ve güney yönünde kanatların bulunduğu dair herhangi bir iz rastlanmamıştır. Doğu ve Batı kanadındaki odalar dikdörtgen şeklinde olup duvarları taban seviyesinden itibaren kerpiçten inşa edilmiştir. Odaların bazılarında kapılara ait ahşap eşik ve söveler yerinde bulunmuştur. A 3-A 4 no.lu ve B 7-B 12 no.lu odalarda ısınma amaçlı meydan ocakları yer almaktadır. Ayrıca B 12 no.lu odanın doğu ve batı duvarlarında, sıvalı toprak sekiler bulunmaktadır. A 8 ve B 14 no.lu odalarda üst kata çıkan merdivenin duvarları yer almaktadır. B 3-B 5 no.lu odaların tabanı, koridordaki gibi ahşapla döşenmiştir¹⁴⁴(Fig. 9-10)

Figür 10: Güney Taraça Sarayı taş ve hatıl döşeli koridor.

Diğer saraylar gibi bu sarayda iki katlıdır. Zemin katında, hizmet, depolama ve ikamet alanları bulunurken ikinci katta kral dairesi ve kabul salonları olması muhtemeldir. Saray çağdaşları gibi belirli bir plan dahilinde tek seferde inşa edilmemiş olup odaların

¹⁴⁴ Özgüç 1999, 34-37.

birbirine eklenmesiyle mevcut halini almıştır. Sarayın büyük ocaklı odaları boyunca sıralanmış banklar ile diğer odalardaki büyük pithoslar ve testiler sarayın daha çok ikamet ve ticari faaliyetler için kullanıldığını göstermektedir. Saray şehir surları içinde yer alır ve etrafında ayrıca sur yoktur. Bu saray da çağdaşı iç kale içindeki Eski Saray gibi yangınla yıkılmıştır¹⁴⁵.

Sarayın yangından önce boşaltıldığı düşünülmektedir. Bu nedenle odalarda depolama amaçlı küpler ve az sayıda çanak çömlek ele geçirilmiştir. Bunlar dışında pişmiş toprak fırça sapları, obsidyen vazo parçaları, bir ucu antilop başı şeklinde perdah taşı, altın objeler, damga ve silindir mühür baskılı bullalar, iki tablet ve yanmış silindir mühür bulunmuştur¹⁴⁶.

Kaniş'te sarayların idare ve yönetim merkezi olma dışında önemli bir fonksiyonu daha bulunmaktaydı. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda, söz konusu saraylar, tüccarların satıştan önce mallarını getirdikleri ve bir kervansaray gibi depoladıkları, ayrıca ticaret vergilerinin hazırlandığı büyük ekonomik merkezlerdi. T. Özgüç'e göre çağdaş olan iki saraydan Eski Saray yönetim ağırlıklı kullanılırken, Güney Taraça Sarayı daha çok ticari faaliyetler çerçevesinde ekonomik-depo amaçlı kullanılmıştır¹⁴⁷.

Kültepe'de bulunan saraylardan üçüncüsü olan Geç Saray (Warşama), Kaniş 7. katı (=Karum Ib=MÖ1800-1730)¹⁴⁸ ile çağdaştır. Sarayda Kaniş Kralı Warşama'ya yazılmış bir mektup bulunduğundan saray, Anadolu saraylarının yazılı belge ile tarihlenen en eski örneğini temsil etmektedir. Söz konusu sarayda Kültepe'deki diğer iki saray gibi bir yangınla yıkılmıştır¹⁴⁹.

Saray, iç kalede yer almakta olup bu dönemde iç kale dışında ikinci bir saraya gerek duyulmamış, ancak yeni saray Eski Saray'dan daha büyük inşa edilmiştir (Fig. 11). Saray, güçlü bir sur ile dışa kapalıdır ve saray odaları iç kale suruna bağlı olarak inşa edilmiştir. Surlar aynı zamanda sarayın dış duvarıdır. Bu yapı şeklinin Anadolu'daki en erken örneği, bu sarayda görülmektedir¹⁵⁰.

¹⁴⁵ Özgüç 1999, 37; 2005, 106-110.

¹⁴⁶ Özgüç 1999, 37-42.

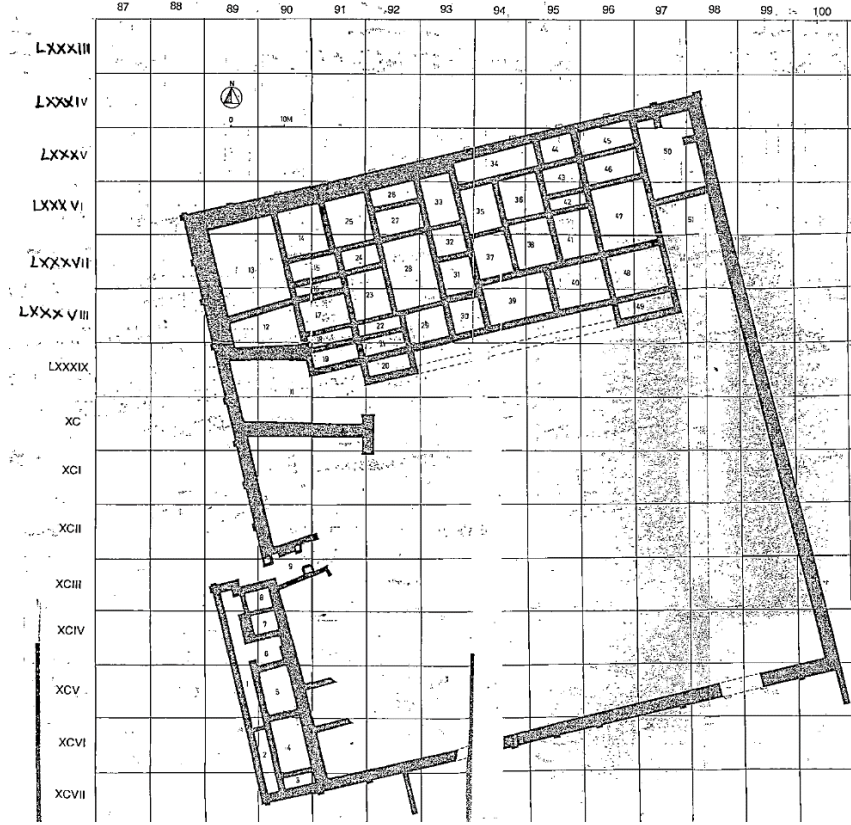
¹⁴⁷ Özgüç 1999, 67; 2005, 110.

¹⁴⁸ Özgüç 2005; 52.

¹⁴⁹ Özgüç 1999, 60-64; 2002, 403.

¹⁵⁰ Özgüç 1999, 59; 2005, 90.

Yapılan kazılarda sarayın surların neredeyse tamamı ile kuzey kanadı ve batı kanadının bir kısmı ortaya çıkarılabılmıştır. Bunun nedeni 1925 yılında B. Hrozny tarafından tablet aramak için yapılan kazılar sırasında saray avlusu ve güney odalarının, Roma-Helenistik çağ yapıları nedeniyle de sarayın batı ve doğu kanatlarının tahrip olmasıdır. Saray kareye yakın dikdörtgen bir plana sahiptir. Sarayın en önemli özelliği iç kalenin topografik yapısına uygun olarak inşa edilmiş olmasıdır¹⁵¹.

Figür 11: Kültepe Geç (Warşama) Saray'ın planı.

Sarayın kuzey kanadında kırk iki oda açığa çıkarılmıştır. Bunların büyük kısmı ithal edilen malların depolanması, sayımı, kontrolü vergilendirilmesi gibi işlemlerin yapıldığı odalardır (Fig. 11; N: 11, 15-17, 23-27,31-38 ve 41-46). Odaların çoğu benzer özelliklere sahiptir. Ancak bazı odalar diğerlerinden büyüktür. Kuzey kanadındaki bazı odalar, depolama dışında merasim ve ikamet için kullanılmış olmalıdır (Fig. 11; N:13,28, 47, 39-40, 47-48, 50). Kralın ikamet bölümünün sarayın üst katında yer alması muhtemeldir¹⁵².

¹⁵¹ Özgüç 1999, 8-9; 2005, 91,96.

¹⁵² Özgüç 1999, 8-10; 2005, 93.

Saray'da ele geçirilen çanak çömlek günlük kullanım içindir. Kült amaçlı ve saray yöneticisi için olan daha ince ve özenli çanak çömleğin yağmalandığı yada yağmadan önce götürüldüğü düşünülmektedir. Ele geçirilenler arasında çanaklar, hydrialar, yuvarlak, yonca ve gaga ağızlı testiler, kapaklı büyük vazolar ve çömlekler bulunmaktadır¹⁵³.

Sarayda, damga ve silindir mühür baskılı bullalar ve LXXXVIII/89'da pişmiş topraktan, 33 no.lu odada kırmızı serpatinden, 26 no.lu odada steatit, XCI/89'da bronz damga mühürler ve 14 no.lu odada fayans mühür/amulet bulunmuştur. Ayrıca sarayın yangın enkazı içinde çoğu kırık parçalar halinde 8 adet tablet ele geçirilmiştir¹⁵⁴.

Sarayda, metal, kemik ve taş eşyalar bulunmamıştır. Ancak bu eşyalara ait olabilecek, altın çivi başı (oda 34), masif altın boncuk (oda 44), çivi delikli altın levhalar (oda 33), sardonyx boncuk (oda 51), obsidyen kap parçası, fayans figürin başı (oda 47) gibi parçalar bulunmuştur¹⁵⁵.

Saray, merkezi bir avlu etrafında toplanmış odalardan oluşmasıyla Mezopotamya saray mimarisi özelliği görülmektedir. Ancak farklı olarak, Mezopotamya'daki sarayların aksine bu sarayda merkezi avlu dışında, küçük avlular ile ışık menfezleri ve odalar arasında dar koridorlar bulunmamaktadır. Merkezi avlu dışında küçük avlular bulunmadığından küçük odalar daha büyük odaların etrafında toplanmıştır¹⁵⁶.

İç kalenin giriş kapısı batı kanadında bulunmaktadır. Yapılan kazılarda başka bir giriş kapısı tespit edilememiştir. Ancak ikinci kapının karumdan iç kaleye ulaşımın daha kolay olduğu güney kesimde olması muhtemeldir¹⁵⁷.

Dönemin bir diğer önemli yerleşimi, Aksaray İli'nin Yeşilova Beldesi içindeki Acemhöyük'tür. Höyük 700 x 650 m. ölçülerindeki tepe ve onu çevreleyen Aşağı Şehri ile Orta Anadolu'nun en büyük eski yerleşimlerindedir. 1962 yılında N. Özgüç başkanlığında başlayan kazı çalışmaları 1989 yılından itibaren Aliye Öztan tarafından sürdürülmektedir¹⁵⁸.

¹⁵³ Özgüç 1999, 12-14.

¹⁵⁴ Özgüç 1999, 14-20.

¹⁵⁵ Özgüç 1999, 18-19.

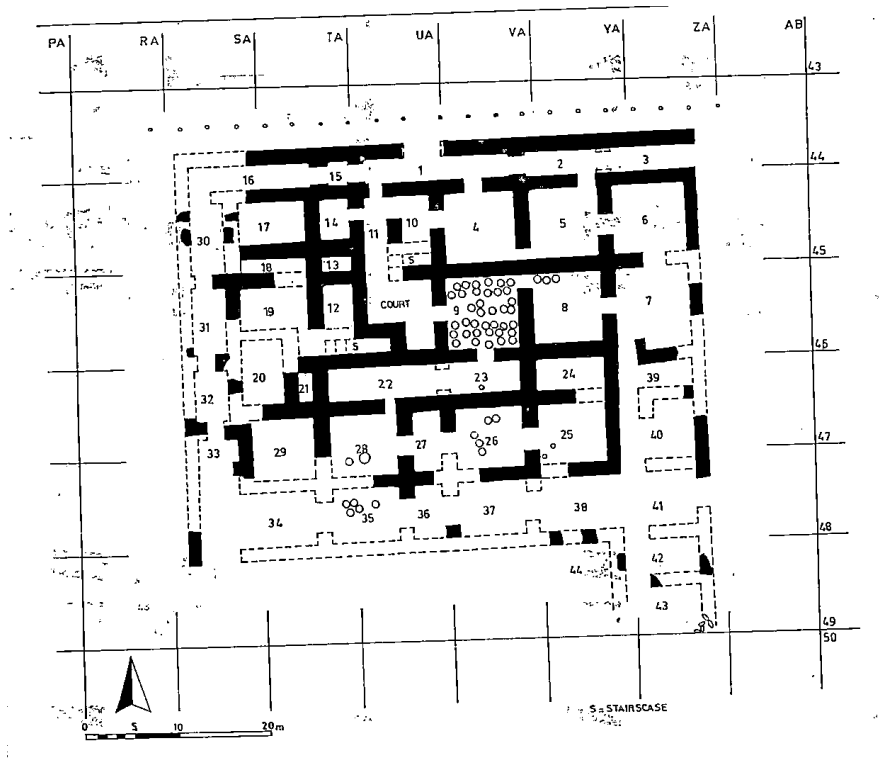
¹⁵⁶ Naumann 2007, 406; Özgüç 1999, 9; 2005, 88-90.

¹⁵⁷ Özgüç 1999, 10.

¹⁵⁸ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/aksaray/gezilecekyer/acemhoyuk> (01.06.2019).

Oval biçimli höyüğün ortası düz olup kenarlarına yakın kısımlarda dört tepe bulunmaktadır. Güneyde yer alan en büyük tepede Höyüğün III. yapı katına ait “Sarıkaya” olarak adlandırılan saray yer almaktadır. Söz konusu yapı katı büyük bir yangınla son bulmuş olup saray kalıntılarında yangının izleri açıkça görülmektedir. 1965-1966 yıllarında açığa çıkarılmaya başlanılan sarayın batı kısmı geç dönem inşaat faaliyetleri ve köylüler tarafından taş ve toprak almak suretiyle yoğun şekilde tahrip edilmiştir¹⁵⁹.

Yapılan kazılarda, planlı şekilde bir bütün olarak tasarlanmış iki katlı sarayın tahrip edilen kısımları da dâhil olmak üzere zemin katına ait elli oda saptanmıştır¹⁶⁰(Fig. 12). Binanın kuzeyi, batısı ve doğusu küp, dikdörtgen prizma ve silindir şeklinde mermer kaideli ahşap sütunlu portiko ile çevrilidir. Sarayın en büyük kapısı ve ana girişi Kuzey kapısıdır¹⁶¹. Bunun dışında doğuda kanadında 3 no.lu odaya açılan bir giriş bulunmaktadır. Ayrıca güney kanadında tahrip edilen alanda kapı menteşesi ve tunç kaplamalar, bu cephede de bir giriş olduğunu göstermektedir¹⁶².

Figür 12: Acemhöyük Sarıkaya Sarayı'nın planı.

¹⁵⁹ Özgüç 1966, 3-9.

¹⁶⁰ Özgüç 1977, 357.

¹⁶¹ Özgüç 1977, 360, Plan 2.

¹⁶² Özgüç 1977, 358; 2015, 7.

Sarayda dolaşım, ana giriş ve iç avluya göre, kuzey koridoru ve iç odalar arasındaki bağlantılarla sağlanmıştır. Kuzey ana girişten 1 no.lu ön oda geçiş bulunmaktadır. Bu ön odanın doğusunda 2 ve 3 no.lu batısında ise 15 ve 16 no.lu odalar yer almaktadır¹⁶³(Fig. 12). 2 no.lu odada tunçtan yapılmış dört tekerlekli bir araba bulunmuştur. En doğuda yer alan 3 no.lu odada vazo ve tabaklar dışında 6 no.lu odadan kaydedildiği düşünülen bullalar bulunmuştur¹⁶⁴.

1 no.lu ön odadan sarayın iç odalarına ve avlusuna geçiş sağlanmıştır. Bunun güneyinden 11 no.lu oda vasıtasıyla orta avluya ulaşılmaktadır. Söz konusu oda avlu ile etrafındaki odalar arasında iletişim sağlayan bir koridor niteliğindedir¹⁶⁵. Avlunun batısında üç (12-14 no.lu) doğusunda ise iki (4 ve 9 no.lu) oda yer almaktadır (Fig.12). 11, 12 ve 14 no.lu odalarda depolanmış toplam 46 adet bakır külçe ele geçirilmiştir. 14 no.lu odanın batısında yer alan 17 no.lu odada obsidyen bir tabak ve kaidesi ile birlikte rayolaritten bir çanak bulunmuştur. Avlunun doğusundaki 10 ve 11 no.lu odalardan ulaşılan 4 no.lu odada fildişi atölyesi olup odada farklı boyutlarda, bazıları boyalı 68 adet fildişi parçalar ele geçirilmiştir¹⁶⁶. Odanın doğusunda 5 ve 6 no.lu odalar yer alır (Fig.12). 5 no.lu odada kuzeydeki odadan gelen iki tekerlek dışında herhangi bir başka eşyaya rastlanılmamıştır. 6 no.lu oda ise sarayın bulla deposu olarak kullanılmıştır. Odada yaklaşık 900 adet bulla ve yazıtlı mühür baskıları tespit edilmiştir¹⁶⁷.

6 no.lu odadan 7 no.lu odaya geçiş sağlanmıştır. Bu odanın batısında 8 ve 9 no.lu odalar bulunmaktadır. En batıdaki 9 no.lu oda sarayın en büyük deposudur. Pithoslar odanın tabanından taş temellere kadar inen yuvalara oturtulmuştur. Bu odadan orta avluya, 8 no.lu ve güneydeki 23 no.lu odalara geçiş bulunmaktadır¹⁶⁸ (Fig.12).

Avunun batısında, iki merdiven yeri ve küçük odalar (12-13 ve 18-19) bulunmaktadır (Fig.12). 19 no.lu ve güneyindeki 20 no.lu odalarda taş kaplar ele geçirilmiştir¹⁶⁹. Bu oda grubunun batısında kuzey-güney doğrultuda sıralı dört oda (30-33) yer almaktadır. Sarayın bu kısmı yoğun şekilde tahrip olmuştur. Kuzey koridorunun batı ucunda yer alan 30 no.lu odada, fildişinden insan, aslan, boğa, sfenks gibi figürinler

¹⁶³ Özgüç 1977, 358.

¹⁶⁴ Özgüç 2015, 11.

¹⁶⁵ Özgüç 1977, 359.

¹⁶⁶ Özgüç 2015, 8-9; Öztan 1979, 381.

¹⁶⁷ Özgüç 2015, 11-12.

¹⁶⁸ Özgüç 2015, 9, 12.

¹⁶⁹ Öztan 1988, 393.

ile şahin, avlanan aslan, sfenks figürleri ve bitki motifleri olan kabartmalı levhalar, kaya kristali ve obsidyen vazo parçaları, fayans boncuklar, altın telle işlenmiş elbise parçaları, Mısır'a özgü cam oyun levhası gibi lüks eşyalar ve damga mühür baskılı bullalar 33 no.lu odada ise banyo kabı parçaları ele geçirilmiştir¹⁷⁰.

Avlunun güneyinde üç sıra halinde oda grubu açığa çıkarılmıştır. Doğudaki 39 no.lu küçük oda kuzeyindeki dar koridorla 7 no.lu odaya, güneyindeki 40 no.lu ve batısındaki 24 no.lu odaya açılmaktadır. 22-24 no.lu odalar ince uzun dikdörtgen şeklindedir (Fig.12). Bu odalarda aynı şahsa ait mühür baskısı taşıyan bullalar ve çanak çömlek bulunmuştur¹⁷¹.

Söz konusu oda grubunun güneyindeki oda grubunda (25-29) kapaklı vazolar, küpler ve bullalar ele geçirilmiştir. Güneydeki bir sonraki oda grubu (34-38 ve 41) oldukça tahrip olmuştur. 38 no.lu odada madeni silahlar ve bakır külçeler bulunmuştur. En güneyde yer alan iki sıra oda grubunun tahribattan dolayı sadece varlığı tespit dileyebilmiştir. Bu odalardan güneydoğu kısmında yer alan ikisinde (42-43) sadece bullalar ele geçirilmiştir¹⁷².

Sarayın odaları farklı boyutlarda kare ve dikdörtgen şeklinde olup depo olarak kullanılmışlardır. Genel olarak odaların zemini sıkıştırılmış topraktan olup kuzey koridor gibi bazı odaların zemini taş döşelidir¹⁷³.

Duvarlar; taş, kerpiç ve ağaç bileşeninden inşa edilmiştir. Çoğunlukla 3,60 m olan temeller 3,30-4,00 m arasında değişmektedir. Temelde büyük yassı taş bloklar kullanılmıştır. Duvarlar, taş temeller üzerine yerleştirilen yatay hatıllar ile 90 cm aralıklı ahşap dikmelerden oluşan ahşap iskelet içerisine kerpiç duvar örülmüştür (Fig. 13). Kerpiç sırası üzerine yerleştirilen yatay hatıllar ve tavan veya üst kat tabanın duvar kirişleri ahşap dikmelere bağlanmıştır. Kerpiç tuğlalar 90 cm genişliğinde panolar halinde örülmüştür. Duvarlarda 3 cm kalınlığında sıva bulunmakta olup odalar içten badanalıdır¹⁷⁴.

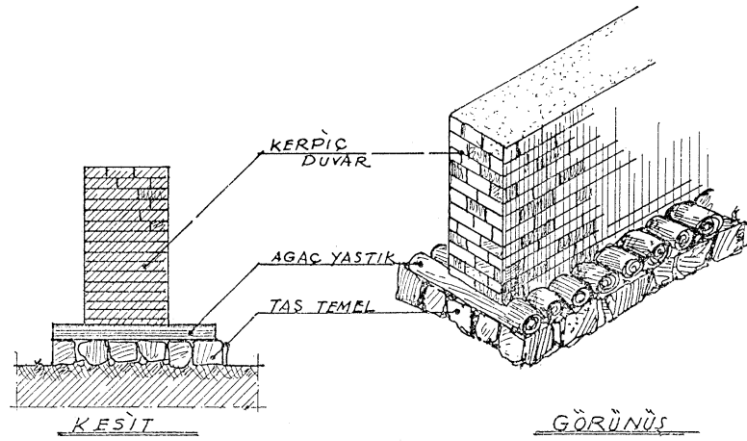
¹⁷⁰ Özgüç 1977, 360; 2015, 9-10.

¹⁷¹ Özgüç 1977, 359.

¹⁷² Özgüç 1977, 359; 2015, 9, 12-13.

¹⁷³ Özgüç 1966, 10; 2015, 8.

¹⁷⁴ Özgüç 1966, 9; 2015, 7.

Figür 13: Acemhöyük kerpiç duvar altında taş temel yapısı.

Odalarn bir kısmında kapı açıklıkları bulunmamaktadır. Bu odalara üst kattan asma ahşap merdivenlerle inildiği düşünölmektedir. Kapı açıklığı bulunan odalardan 9 no.lu odada, orta avluya geçiş sağlayan kapıdaki taş söve in situ olarak bulunmuştur. Ayrıca 3 no.lu odada kömürleşmeye rağmen biçimini korumuş kapı kanadı ve diğer odalarda ahşap kapılara ait yığınlarla birlikte çivi, menteşe kaplamalar ve miller gibi metal kısımlar ele geçirilmiştir¹⁷⁵. Sarayda kapılar hususunda birçok kalıntı olmasına rağmen pencereler hususunda bir bilgi bulunmamaktadır.

Orta avunun batısında yer alan iki merdiven ve zemin kat duvarlarının kalın olarak inşa edilmiş olması ve 17 no.lu odanın 4,50 m yükseklikte korunmuş kuzey duvarının bir kısmında üst kat tabanın hatılının bulunması sarayın en az iki kat olduğunu göstermektedir. Ancak sarayın çatısı hususunda herhangi bir kanıt bulunmamaktadır.

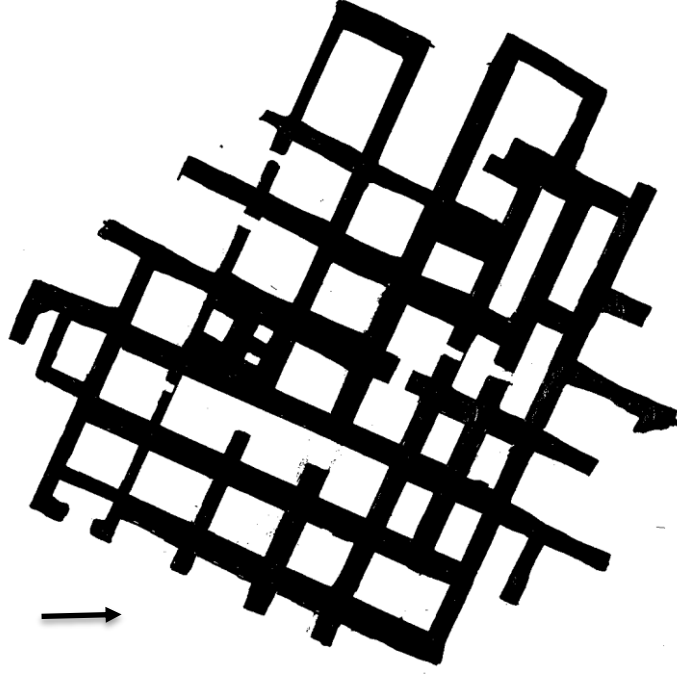
Höyüğün kuzeybatı kısmında, diğer bir anıtsal yapı olan Hatipler Sarayı yer almaktadır. Sarayın alt katında açığa çıkarılan 76 odadan 6'sı küp odası şeklinde düzenlenmiştir. Güneybatıdaki odalardan birinde 52 adet küp bulunmuştur. Sarıkay Sarayı'nın aksine Hatipler Sarayında bullalar için ayrı bir oda yer almamış olup, hemen her odada bullalar bulunmuştur¹⁷⁶.

Sarayın odalarında çok sayıda damga ve silindir mühür baskısı olan bullalar ele geçirilmiştir. Bunlar dışında, Hatipler Sarayı'nda, bir masaya ait olması muhtemel kurşun

¹⁷⁵ Özgüç 1977, 358; 2015, 8.

¹⁷⁶ Özgüç 1977, 360; Türker 2008, 21.

parçaları ve tezgâha dizili oldukları düzende ele geçirilen dokuma tezgâhına ait kaba askılar da bulunmuştur¹⁷⁷.

Figür 14: Acemhöyük Hatipler Sarayı'nın planı.

Sarıkaya ve Hatipler sarayının arasında, hizmet binası olarak adlandırılan bir yapı bulunmaktadır. Saraylar ve hizmet binasının yapımında ahşap, taş ve kerpiç kullanılmıştır, ancak hizmet binası plan açısından saraylardan farklıdır. Saraylardan daha büyük ve küçük odalar belli bir sisteme göre sıralanmıştır. Bazı duvarların, binaya direnç sağlamak amacıyla çift yapıldığı anlaşılmaktadır. Saraylarda hiç görülmeyen seki ve bazı odaların ortasında yer alan platformlar bu yapıya özgüdür. Saraylarda ocak bulunmadığı halde, yapının 1 no.lu odasında bir ocak bulunmuştur¹⁷⁸. Kazı çalışmaları sonucu yapının 28 odası açığa çıkarılmıştır. Dikdörtgen ve kare odalar farklı boyutlarda olup, odalar arasındaki geçişler ahşap kapılar ve dar koridorlara sağlanmıştır. Odaların duvarları sıvalı, zeminde sıkıştırılmış toprak üzerine düzgün sıva kullanılmıştır¹⁷⁹.

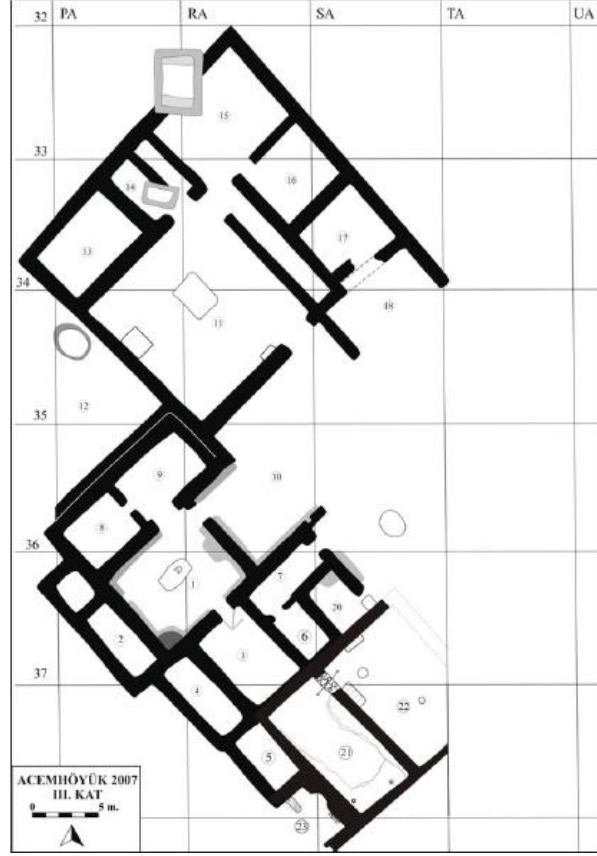
Hizmet Binasının uzun süre kullanıldığına işaret eden en önemli bulgu, bazı odalarında görülen tadilat izleridir. Bu yenilemeler sırasında ana duvarlardan farklı

¹⁷⁷ Türker 2008, 22.

¹⁷⁸ Öztan 2004, 235.

¹⁷⁹ Öztan 2004, 233-235; 2005, 94-96; 2012, 399-401; Öztan ve Arbuckle 2011, 218-220.

ölçülerdeki duvarlarla bölmeler yapılmış ve daha dar kapı yerleri bırakılmıştır. Yapı, saraylarla aynı dönemde kullanılmış ve kentin tamamında görülen bir yangın felaketi ile terk edilmiştir¹⁸⁰.

Figür 15: Acemhöyük Hizmet Binası'nın planı.

Yapıda buluntu sayısı azdır. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na özgü, günlük işlerde kullanılan sade ve boya bezemeli çanak çömlek ele geçirilmiştir. Ayrıca kapaklı vazolar ve küplerden oluşan depolama amaçlı kaplar bulunmuştur. 19 no.lu odada çok sayıda çanak çömlek parçası ve yumuşakça kabuğu açığa çıkarılmıştır. Söz konusu odanın mutfak olarak kullanılmış olması muhtemeldir. Çanak çömlek dışında odalarda, kemik sap, oyun taşı, fırça, altın takı parçası, ağırşaklar, damga mühür baskılı tıkaç ve silindir mühür ele geçirilmiştir¹⁸¹.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın en önemli yeniliği, Orta Anadolu'da büyük şehirlerin kurulmuş olmasıdır. Büyük bir ticari ağın merkezi konumunda bulunan Kültepe

¹⁸⁰ Öztan 2004, 235.

¹⁸¹ Öztan 2004,233-235; 2005, 94-96; 2007, 519-520; Öztan 2012, 399-401; Öztan ve Arbuckle 2011, 218-220.

başta olmak üzere, Acemhöyük, Alishar, Hattuşa (Boğazköy) ve Karahöyük yukarı ve aşağı yerleşimleriyle saray ve tapınaklarıyla bu çağın önemli şehirleri arasında sayılmaktadır¹⁸².

MÖ II. binyılın ikinci yarısında Hititler, Anadolu'nun siyasi birliğini sağlayarak İmparatorluk haline gelmişlerdir. Hattuşa'da bulunan Kraliyet Sarayı (Büyükkale) dışında kralın dini bayramlar, askeri seferler vb. nedenlerle eyaletleri ziyaret ettiğinde ikamet ettiği Eyalet Sarayları da bulunmaktadır¹⁸³. Hattuşa'da bulunan Büyükkale Sarayı dışında Maşathöyük ve Alacahöyük'teki saray kompleksleri dönemin anıtsal yapılarıdır¹⁸⁴.

Başkent Hattuşa'da Hitit Krallarının resmi, idari ve özel yapıları, Büyükkale denilen doğal bir kayalık alanı oluşturan tepe üzerine inşa edilmiştir. Taştan, yüksek bir surla çevrili "Kral Kalesi'nin" ana girişi, güney batıda yer almaktadır. Resmi ve idari yapılarına bu kapıdan girilmektedir. Saray yapısı tek bir bütün halinde olmayıp, çeşitli plan ve boyutta yapılardan oluşmaktadır. Yapının tamamı büyük iç meydanlar, avlular ve sütunlu galeriler (portikler) yoluyla birbirlerine bağlanarak Kral Kalesi'nin içinde bir bütünü meydana getirmektedir. Aşağı avlu, resmi alanların merkezi iken orta ve yukarı avlular daha çok özel yapılarla çevrelenmektedirler¹⁸⁵. Mekân düzenlemesi dikkate alındığında kompleksin tümünün, üzerinde yer aldığı tepenin topografik özelliklerine göre inşa edildiği gözlemlenmektedir. Ayrıca tepe, kuleler ve kapı girişleriyle desteklenmiş savunma duvarıyla çevrilidir¹⁸⁶ (Fig. 16).

Büyükkale'deki tüm yapılar, sütunlu galeriler (portikler) aracılığıyla meydanlara/avlulara açılmaktadır. Kral Kalesi'nde kapı avlusu (3), aşağı avlu (5), orta avlu (9) ve yukarı avlu (13) olmak üzere farklı büyüklükte dört avlu bulunmaktadır (Fig. 16). Aşağı avlunun resmi ve diğer halk toplantılarında bir tür "Devlet Agorası" durumunda olduğu düşünülmektedir¹⁸⁷. Aşağı avlunun etrafında çeşitli yapılar sıralanmıştır. Bunlardan, "M" ve "G" yapıları büyüklükleri ve duvar resimleriyle Sarayın önemli yapıları arasındadır.

¹⁸² Özgüç 2005, 51.

¹⁸³ Seeher 2002, 435.

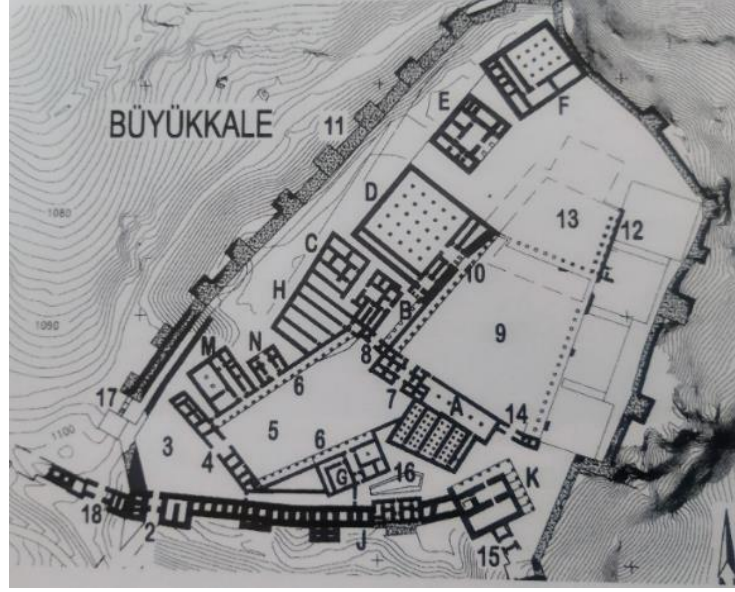
¹⁸⁴ Darga 1992, 79; Schirmer 2002, 483; Sevin 2003, 174-193.

¹⁸⁵ Darga 1992, 87-88;

¹⁸⁶ Schirmer 2002, 483.

¹⁸⁷ Akurgal 2014, 423. Şek. 406.

İşlevleri tam olarak bilinmemekle birlikte idare ve resmi işler için kullanıldıkları düşünülmektedir¹⁸⁸.

Figür 16: Boğazköy Büyükkale'nin planı.

“N” yapısı Büyük Tapınak ile ilişkili geçit törenlerinde önemli bir rol oynayan -üç bölümden oluşan planıyla anıtsal¹⁸⁹- bir kapıdır¹⁹⁰. “A” Yapısı İmparatorluk arşivi ve kütüphanesidir¹⁹¹. “C” Yapısında ele geçirilen kült amaçlı kaplar dikkate alındığında bu alanın B ve H yapılarıyla birlikte bir Kült kompleksi olduğu düşünülmektedir. C yapısı kült odası, B ve H yapılarının ise kült yapısının idari, depo ve işlikleri için kullanılan bölümler olmalıdır¹⁹². Aşağı avlunun kuzeydoğu ucundaki kapıdan orta avluya geçilmektedir. Orta avlunun kuzeybatısında B ve C yapılarının yanında bulunan D yapısı sarayın en büyük yapısıdır. İki katlı olan yapının zemin katında depolar bulunurken üst katında büyük ve görkemli bir kabul salonu bulunmaktadır¹⁹³. Yukarı avlunun üst tarafında Büyükkalenin kuzeybatı köşesinde yer alan E ve F yapılarının konumu nedeniyle Kraliyet ailesinin özel yapıları olduğu düşünülmektedir. E yapısında ayrıca tablet arşivi bulunmuştur¹⁹⁴. Bunlar dışında A yapısının doğusunda bulunan K yapısında ..kil tablet arşivi bulunmaktadır. Ancak yapının işlevi belirlenememiştir¹⁹⁵(Fig. 16).

¹⁸⁸ Akurgal 1995, Şek. 30.

¹⁸⁹ Akurgal 1995, Şek. 30.

¹⁹⁰ Naumann 2007, 407.

¹⁹¹ Seerher 2002 437; Akurgal 1995, Şek.30.

¹⁹² Seeher 2002, 436.

¹⁹³ Seeher 2011, 120; Akurgal 1995, Şek.30.

¹⁹⁴ Seeher 2002, 436.

¹⁹⁵ Naumann 2007, 408.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÖ II. BİNYILDA EGE HAVZASI'NDA GÖRÜLEN SARAY MİMARİSİ

3.1. Batı Anadolu'da Saray Mimarisi Bulunan Yerleşimler

3.1.1. Beycesultan

3.1.1.1. Araştırma Tarihçesi ve Genel Özellikleri

Figür 17: Beycesultan höyüğünün havadan görünümü.

Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu bölümünde bulunan Denizli İli, Çivril İlçesinin 5 km batısında yer alan ve yaklaşık 700x500 m.'lik bir alanı kaplayan 25 m yüksekliğindeki Beycesultan Höyüğü, Batı Anadolu'nun en büyük höyüklerinden biridir¹⁹⁶ (Fig. 17). Höyüğün bulunduğu Çivril Ovası'nın doğusunda Akdağ, kuzeydoğusunda Ortadağ, kuzey ve kuzeybatısında Burgazdağı, güneyinde Işıklı Gölü ve bölgenin en büyük akarsuyu olan Büyük Menderes Nehri bulunmaktadır. Beycesultan, Batı Anadolu'nun kıyı kesimi ile iç kesimini ve bunun yanı sıra Anadolu'nun orta ve güney kesimine açılan bölgeleri birbirine bağlayan doğal güzergâhlar üzerinde bulunması

¹⁹⁶ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/kulturenvanterisit/beycesultan-hoyugu> (24.11.2018)

nedeniyle stratejik bir konuma sahiptir¹⁹⁷.

Beycesultan Höyüğündeki ilk kazı çalışmaları, J. Mellaart'ın Batı Anadolu'da 1954 yılında yapmış olduğu yüzey araştırmaları¹⁹⁸ sonucunda aynı yıl İngiliz Arkeoloji Enstitüsü adına S. Lloyd ve J. Mellaart tarafından başlatılmış ve 1959 yılına kadar devam etmiştir (Fig. 17). Doğu ve Batı Koni olarak adlandırılan iki kısımdan oluşan höyükte, 6 yıl süren kazı çalışmaları sonucunda Geç Kalkolitik dönemden Geç Tunç Çağı sonuna kadar kesintisiz 40 kültür tabakası tespit edilmiştir¹⁹⁹. Epigrafik materyal ya da radyokarbon tarihlenen olmadığı dönemde Beycesultan'da, tarihlendirme temel olarak Anadolu'daki diğer yerleşimlerdeki örneklerle tipolojik paralellikleri bulunabilecek tabakalı bir çömlek dizisi ile oluşturulmuştur²⁰⁰. Höyüğün Batı konisinde yapılan çalışmalar dar alanda gerçekleştirmiş ve daha çok yerleşimin tabakalanmasına ait veriler elde edilmiştir. Doğu Konide ise “Yanık Saray²⁰¹” olarak adlandırılan ve Orta Tunç Çağı'na tarihlendirilen büyük yapının bir kısmı açığa çıkarılabildiği²⁰².

Yerleşimdeki ikinci dönem kazı çalışmaları ilk kazılardan 48 yıl sonra, 2007 yılında, Ege Üniversitesi adına Eşref Abay başkanlığında yeniden başlamış ve hale devam etmektedir²⁰³. İkinci dönem kazı çalışmalarında modern arkeolojik çalışma metodları kullanılarak Batı Anadolu'nun prehistorik dönem kültürleri ve süreçlerini araştırmak, günümüzde halen tartışma konusu olan ve ortak fikir birliğine varılamamış -özellikle MÖ III. ve II. bin yıllara ilişkin- Batı Anadolu kronolojisine katkıda bulunmak ve bölgenin MÖ II. bin yıldaki siyasi ve kültürel tarihini araştırmak hedeflenmiştir²⁰⁴.

Kazı çalışmalarının ilk üç yılında ağırlıklı olarak Batı Konisi üzerinde yoğunlaşmış ve yerleşimin bu bölümünde olduğu tahmin edilen GTÇ ve OTÇ'ye ait resmi yapılar araştırılmıştır²⁰⁵. 2007 yılından bugüne aralıksız devam eden çalışmalar neticesinde Selçuklu-Beylikler Dönemi, Bizans Dönemi, GTÇ ve OTÇ'ye ait tabakalar ve bunlara ait alt evreler tespit edilmiş olup söz konusu veriler ışığında bölgenin

¹⁹⁷ <http://www.beycesultan.org/?SyfNmb=1&pt=Anasayfa> (24.11.2018).

¹⁹⁸ Mellaart 1954, 175-240.

¹⁹⁹ Abay ve Dedeoğlu 2009, 54.

²⁰⁰ Mellaart 1970, 55.

²⁰¹ Lloyd ve Mellaart 1965, 3-34.

²⁰² Abay 2012, 41-42.

²⁰³ Abay 2010, 40.

²⁰⁴ Abay ve Dedeoğlu 2009, 54-55; 2012, 303.

²⁰⁵ Abay 2010, 40.

kronolojisi yeniden ele alınmıştır²⁰⁶.

Beycesultan'da yapılan ilk ve ikinci dönem kazılarına göre oluşturulan kronoloji Tablo 1'de karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir. İkinci dönem kazılarında Demir Çağına ait buluntular sadece mezarlık alanında tespit edilmiştir. Ancak J. Mellaart ve S. Lloyd tarafından yapılan ilk dönem kazılarında bu döneme ait mimarî buluntular yerleşim alanında da tespit edildiğinden Demir Çağı 3. tabaka olarak Beycesultan yeni tabakalanmasına dâhil edilmiştir²⁰⁷. Ayrıca C14 sonuçları ve çanak çömlek araştırmalarına göre, GTC'nin erken (Tabaka V) ve geç evrelerinin (Tabaka IV) temsil ettiği tabakalar, kronolojiye ilişkin ilk kazı döneminin stratigrafisinden farklılıklar göstermektedir. İlk kazıların II. tabakasıyla çağdaş olan V. tabakaya ait mekanlar içinde tespit edilmiş tahıl örneklerinden elde edilen radyokarbon analiz sonuçları bu tabaka için en erken MÖ 1830-1685 ila en geç MÖ1530-1410 tarihlerini ortaya koymaktadır. Söz konusu tarihler, daha önce önerilen tarihlerin en az 250-300 yıl geri getirilmesi gerektiğini göstermektedir²⁰⁸ (Tablo 1).

S. LLOYD- J. MELLAART KRONOLOJİSİ		E. ABAY KRONOLOJİSİ		
DÖNEM		TABAKA	TABAKA	DÖNEM
Geç Kalkolitik Dönem		XX-XL
Erken Tunç Çağı I		XVII-XIX
Erken Tunç Çağı II		XIII-XVI
Erken Tunç Çağı III		VI-XII
Orta Tunç Çağı	MÖ 1900-1750	V	9	Orta Tunç Çağı
	MÖ 1750-1650	IVC	8	
	MÖ 1650-1550	IVB	7	
	MÖ 1550-1450	IVA		
Geç Tunç Çağı	MÖ. 1450-1300	III	6	Geç Tunç Çağı
	MÖ 1300-1200/1180	II	5B	
			5A1-A3	
	MÖ 12-11yy	IA	4B	
IB		4A		
Frig Dönemi	3	Demir Çağı

Tablo 1²⁰⁹: Beycesultan'da Yapılan İlk ve İkinci Dönem Kazılarına Göre Tabakalanma.

²⁰⁶ Abay 2012, 46.

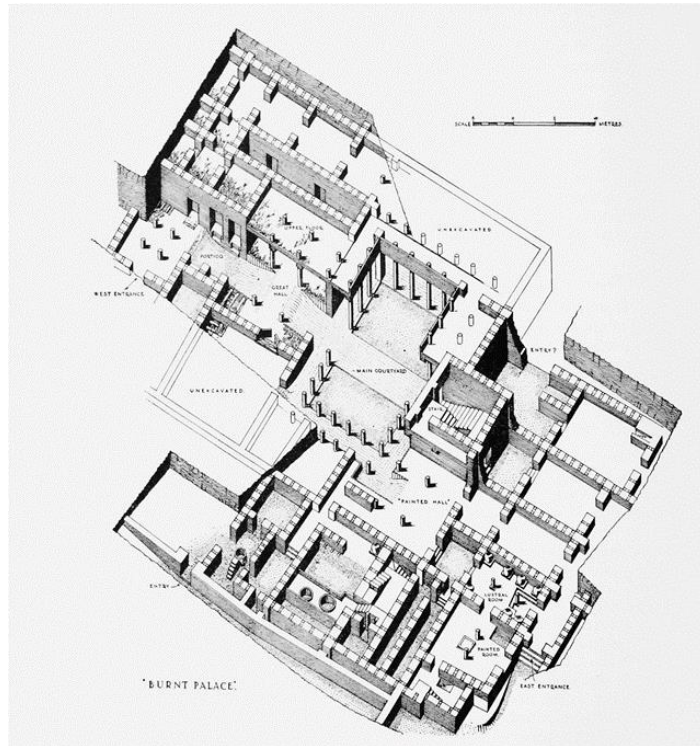
²⁰⁷ Abay 2012, 46; Abay ve Dedeoğlu 2012, 306.

²⁰⁸ Abay ve Dedeoğlu 2014, 1-39.

²⁰⁹ Abay vd. 2018, 507-520; Abay vd. 2017, 273-286; Abay ve Dedeoğlu 2014, 1-39; 2012, 303-330; Mellaart 1970, 55-67.

3.1.1.2. Saray Mimarisi

Hitit yazılı kaynaklarında adın geçen Arzawa Ülkeleri Konfederasyonu ya da Arzawa Ülkesi içinde yer aldığı düşünülen Beycesultan'da OTÇ'ye tarihlenen V. ve IV tabakada tespit edilen kamusal yapılar yerleşimin önemli bir merkez olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yapıların en önemlilerinden biri “Yanık Saray” olarak adlandırılan yapı kompleksidir²¹⁰(Fig. 18). Sarayın MÖ 1850 yılında inşa edildiği ve Hitit Kralı Labarna/I. Hattuşuli'nin Arzawa'ya yaptığı sefer sonucu büyük bir yangınla MÖ 1650 yılında yıkıldığı kabul edilmektedir²¹¹.

Figür 18: Beycesultan Sarayı'nın Rekonstrüksiyonu.

3.1.1.2.1. Saray Planı

Höyüğün doğu konisinde yer alan sarayın kazılan bölümleri yaklaşık 70x55 m'lik bir alanı kaplamaktadır. Tamamının ortaya çıkarılması durumunda uzunluğunun yaklaşık 80 m olabileceği düşünülmektedir. Merkezi bir avlu etrafındaki odalar, küçük avlular ve koridorlardan oluşan yapının, doğusunda, batısında ve güneyinde toplam üç adet giriş

²¹⁰ Abay 2012, 44; Lloyd ve Mellaart 1965, 5; Sevin 2003, 159.

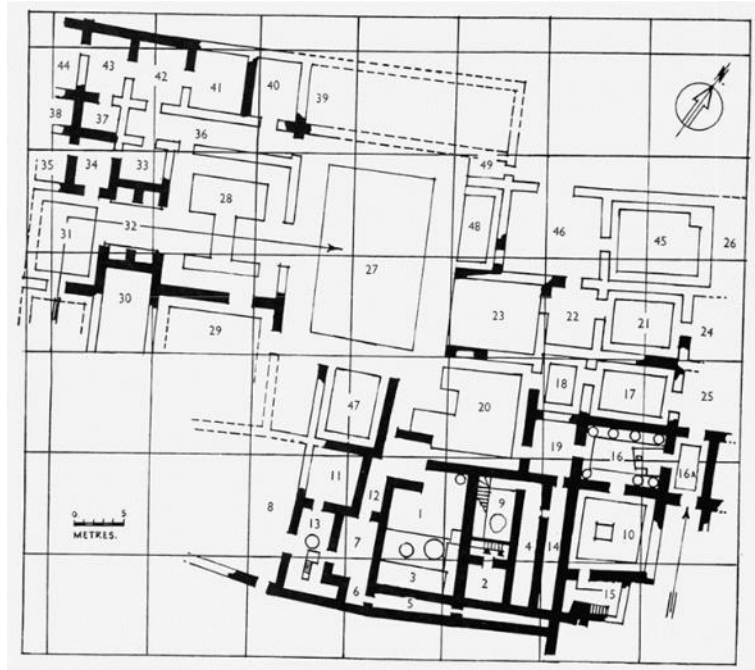
²¹¹ Lloyd ve Mellaart 1956, 123; 1965, 73; Naumann 2007, 401.

tespit edilmiştir. Bunlardan, sarayın batı kısmında ve kanadın güneybatısındaki kazılmayan alanda olduğu tahmin edilen girişin sarayın en önemli girişi olduğu düşünülmektedir. Söz konusu girişler dışında, hizmetçilerin kullanımı için olabileceği düşünülen bir 4. girişin 46 no.lu odanın kuzeyinde yer alması muhtemeldir²¹² (Fig. 19).

Merdivenler, yukarıdan dökülmüş nesnelere ve yapı parçaları nedeniyle iki katlı olduğu tahmin edilen sarayın portikolu olan merkezi bir avlu (27 no.lu oda) etrafında açığa çıkarılan mekanları “kanat” olarak adlandırılan üç kısımda ele alınmıştır²¹³. Bunlar;

- Güneydoğu Kanadı.
- Doğu Kanadı.
- Batı Kanadı.

Kazı çalışmaları sonucunda, sarayın yıkılmasının ardından özellikle doğu kanadının yeniden iskân edilmesi nedeniyle büyük ölçüde tahribat gördüğü, iskân faaliyetlerinin çoğunlukla doğu kanadındaki alanla sınırlı kaldığı, güneydoğu ve batı kanadının ise daha iyi korunmuş olduğu ve söz konusu alanların yangından sonra yeniden kullanılmadığı anlaşılmıştır²¹⁴.

Figür 19: Beycesultan Sarayı'nın planı.

²¹² Lloyd ve Mellaart 1965, 5,7,21,31.

²¹³ Abay 2012, 44; Lloyd ve Mellaart 1965, 5, 27; Naumann 2007, 402.

²¹⁴ Lloyd ve Mellaart 1965, 5.

3.1.1.2.1.1.Güneydoğu Kanadı

Yapının bu bölümünde, biri güneybatıda diğeri kuzeydoğuda olmak üzere iki giriş mevcuttur (Fig. 19). Sarayın güney dış duvarı üzerindeki güneybatı girişi, kısmen kazılmış açık bir avluya- 8 no.lu mekan- ve hizmetçiler tarafından kullanılan odalara geçiş sağladığından, servis girişi niteliğine sahip olduğu düşünülmektedir. Yapının kuzeydoğusunda bulunan ve bir rampa veya taşıma yoluyla ulaşılan giriş ise güneybatı girişinden tamamıyla farklı bir niteliğe sahiptir²¹⁵. Söz konusu giriş 16A no.lu ön odaya açılmaktadır. Odanın kuzey ve batısında iki kapı bulunmaktadır. Batı kısmındaki kapı, ana kabul salonuna girmeden önce arınma için kullanılan 16 no.lu odaya açılmaktadır²¹⁶. Odanın doğu girişinin hemen iç kısmında normal zeminden 25 cm. daha aşağıda olan ve hafif düzensiz bir şekle sahip 3 x 2,75 m boyutunda bir “arınma alanı” bulunmaktadır. Bu alanın üç kenarında ikişer basamaklı merdivenler mevcuttur. Odanın merkez ekseninde, kile oturtulmuş taşlardan küçük bir dikdörtgen platform, çatıyı destekleyen ahşap direk için taban görevi görmektedir. Bu kaidelerin iki tane olduğu önerilmekteyse de ikincisine ait herhangi bir iz bulunamamıştır. Odanın güney duvar kenarında üç adet, kuzey duvar kenarına dört adet, 70 cm çapında, su kabı olarak kullanıldığı düşünülen pithoslar bulunmuştur. Söz konusu pithosların tabanları kaba tuğladan yapılmış kare kaidelere oturtulmuşlardır²¹⁷(Fig. 19).

16 no.lu odanın güneyindeki kapıdan 10 no.lu “Kabul Odası” olarak adlandırılan odaya geçilmektedir²¹⁸. Kabul odasının batı duvarının merkezine 2,30 m mesafede kil zeminden 8 cm yükseklikte moloz temel üzerinde 1,60 m² bir ocak tespit edilmiştir. Ayrıca odanın içinde, tavadan düşmüş, karbonlaşmış ve iyi korunmuş kirişler bulunmuş olup bunların içinde çapı 40 cm olan ahşap bir dikme parçası tespit edilmiştir. Odanın güney duvarının ortasında yaklaşık 3 m uzunluğunda ve 2 m yüksekliğinde bir duvar parçası ayakta kalmıştır. Söz konusu duvar parçasında, havalandırma kanalının izleri tespit edilmiştir. Odanın duvarlarına ait sıva parçalarında boya izlerine rastlanılmıştır. Ayrıca güney duvarın batı ucundan 15 no.lu odaya açılan bir kapı bulunmaktadır²¹⁹ (Fig. 19).

²¹⁵ Lloyd ve Mellaart 1965, 7.

²¹⁶ Lloyd ve Mellaart 1965, 7; Naumann 2007, 402.

²¹⁷ Lloyd ve Mellaart 1965, 9-10.

²¹⁸ Lloyd ve Mellaart 1965, 10-11; Naumann 2007, 402.

²¹⁹ Lloyd ve Mellaart 1965, 10-11.

15 no.lu odada, üst kata çıkan bir merdiven olduğu düşünülmektedir. Odanın bulunduğu alanda çökme meydana geldiğinden mekân oldukça tahrip olmuştur. Bu kısımdaki duvarların merdivenler için kalınlaştırıldığı düşünülmektedir. Ayrıca hava kanalının bu noktada sonlanması da bu alanda merdiven olduğu görüşünü desteklemektedir²²⁰ (Fig. 19).

16 no.lu odanın batı kapısı hizmet ve depolama alanları olan 19, 14 ve 4 no.lu odalara geçişi sağlamaktadır. Hava kanalı olmayan 19 no.lu oda doğuya doğru eğimli olması nedeniyle arınma adasından birkaç cm daha yüksek ve düzensiz bir zemine sahiptir. Oldukça küçük olan bu odanın zemininde farklı boyutlarda yedi adet depolama amaçlı küp gömülü halde bulunmuştur. Odanın güneyinde iki adet uzun depolama alanı bulunmaktadır (14 ve 4 no.lu odalar)²²¹. Söz konusu iki depolama odasının batısında, zemin seviyesinde küçük bir oda açığa çıkarılmıştır (9 no.lu oda). Odanın batı tarafında üst kata çıkan 1,25 m genişliğinde ahşapla güçlendirilmiş kerpiç tuğla merdivenin kalıntıları tespit edilmiştir. Odanın güney kısmının hemen bitişiğinde, kısmen ahşaptan olan ve yangında büyük hasar görmüş 2 no.lu oda bulunmaktadır. Odanın zemini taşla döşelidir ve oda da küçük bir merdivene ait izler tespit edilmiştir. Merkezinde merdiveni destekleyen iki adet payanda ve payandaların arka kısmındaki alanda ise merdivenin kireçtaşı kalıntıları açığa çıkarılmıştır²²²(Fig. 19) .

2 no.lu odanın batı tarafında bulunan 1 no.lu avluya, odanın kuzeyinde yer alan küçük merdiven ile geçiş sağlanmıştır²²³. Açık avlunun ışık kuyusu olduğu düşünülmektedir. Zeminde herhangi bir döşeme bulunmamakta olup olasılıkla yağmur vb. etkenler nedeniyle düzensiz bir yapıya sahiptir. Avlunun güney kısmında merkeze yakın, maksimum 90 cm yüksekliğe olduğunu gösteren izlere sahip taştan yapılmış ve yoğun şekilde ahşap kirişlerle desteklenmiş bir alan bulunmuştur. Söz konusu alanda ahşap kirişlerle sınırlandırılmış, olasılıkla bakır ile kaplı çapları 1,5 ve 2 m olan iki adet yuvarlak boşluk tespit edilmiştir. Bunların şarap veya su depolamak için kullanıldıkları düşünülmektedir. Avlunun merkezinden kuzey ucunda bulunan ve zemin seviyesinden yaklaşık 1 m yükseklikteki terasa doğru kısa bir eğim söz konusudur. Terasın batı ucu, 20 no.lu odaya giden açık ön giriş kapısını çevreleyen delikli dekoratif kerpiç tuğla

²²⁰ Lloyd ve Mellaart 1965, 11; Naumann 2007, 402.

²²¹ Lloyd ve Mellaart 1965, 12.

²²² Lloyd ve Mellaart 1965, 13.

²²³ Lloyd ve Mellaart 1965, 13.

duvarının arkasında son bulmaktadır. Terasın zemini ahşap kirişlerle desteklenmiştir (Fig. 19). Terasın doğu ucunda 16 no.lu odadakine benzer bir pithos tespit edilmiştir²²⁴.

1 no.lu avlunun batısında 7, 12 ve 13 no.lu odalar bulunmaktadır. 12 no.lu ön odaya 7 no.lu odaya basamaklarla ulaşılmaktadır. Basamakta kireçtaşı levha kullanılmıştır. Odanın zemini taş döşeli olup batı kısmı giriş ve dikmelerle desteklenmiş açık bir sundurma şeklindeydi²²⁵. 7 no.lu odanın güneyinde çift duvarla çevrelenmiş zemini taş döşeli iki dar oda tespit edilmiştir. (5 no.lu oda vd.) Odalara 7 no.lu odadan küçük bir giriş kapısı (6 no.lu oda) geçiş sağlanmıştır. Söz konusu odaların fonksiyonu tespit edilememiştir²²⁶(Fig. 19).

13 no.lu odaya, 7 no.lu odanın batısındaki girişten geçiş sağlanmıştır. Ayrıca batısındaki 8 no.lu avludan ikinci bir giriş bulunmaktadır (Fig. 19). Açık bir avlu olan mekânın zemini aralarındaki ahşap kirişlerle sabitlenmiş taşlarla döşeliydi. Avlunun merkezinde 1,5 m çapında madenle kaplı dairesel bir su deposu ve depoyu doldurmak için kullanılan küçük bir platform ve merdiven tespit edilmiştir. Avlunun güneydoğu köşesi yeniden iskân sırasında kullanıldığından tahrip olmuştur²²⁷.

Sarayın önemli mekanlarından biri olan 20 no.lu oda güney duvarında tespit edilen renkli sıva parçaları nedeniyle “Boyalı Salon” olarak adlandırılmıştır. 1 no.lu avludaki terasın arkasında kalan güney duvarındaki söz konusu boya izleri nedeniyle sarayın ana kabul salonlarından biri olduğu düşünülmektedir²²⁸. Odanın doğu ve özellikle güney duvarları çok iyi korunmuş olup odayı çevreleyen hava kanallarına ait izlere rastlanılmıştır. Odanın doğu duvarında simetrik olarak yerleştirilmiş iki kapının izleri tespit edilmiştir. Güneydeki kapı 19 no.lu odaya açılmaktadır. 20 no.lu odanın zemin seviyesinin 19 no.lu odanınkinden 35 cm yüksek olması nedeniyle geçiş en az iki basamaklı merdivenle sağlanmış olmalıdır. Kuzeydeki kapı ise 18 no.lu odaya açılmaktadır. Merkezi avluya (27 no.lu) bakan diğer bölümler gibi odanın batı kısmının üstü açık olup buradan merkezi avluya doğrudan giriş söz konusudur (Fig. 19). Salonun zemini merkezi avlunun zemininden yüksektir ve iki mekan arasındaki giriş 2,5 m genişliğinde istinat duvarı kullanılmadan sadece toprak yığını ile yapılmış rampa ile

²²⁴ Lloyd ve Mellaart 1965, 14.

²²⁵ Lloyd ve Mellaart 1965, 14-15.

²²⁶ Lloyd ve Mellaart 1965, 15-16.

²²⁷ Lloyd ve Mellaart 1965, 15.

²²⁸ Lloyd ve Mellaart 1965, 16.

sağlanmıştır²²⁹.

3.1.1.2.1.2. Doğu Kanadı

Sarayın bu kısmı sonraki dönemde iskân edildiğinden oldukça tahrip olmuştur. Duvarları yeni yapılar yapmak için kullanılmış olup inşa edilmeyen alanlarda tahıl depolamak için çapı 3,5 m'ye kadar çıkan çukurlar kazılmıştır²³⁰.

Doğu kanadında Boyalı Salon (20 no.lu oda) hariç 11 adet oldukça geniş oda açığa çıkarılmış olup doğu kısımda 4 veya daha fazla sıra tamamen kazılmamıştır²³¹.

Doğu kanadındaki en şaşırtıcı mekanlardan biri 23 no.lu odadır. Oda zeminindeki 7 adet depolama çukuruna ve zeminin temizlenmesi sonucunda odanın ana zemini ve duvarlarına ulaşmak mümkün olmuştur. Odanın batı kısmında duvar olmadığı ve merkezi avluya bu kısmın açık olduğu tespit edilmiştir. 9x7 m ölçülerinde avluya açılan bölümün bir kısmının merkezi avlunun seviyesinde çakıl taşlarıyla döşeli olduğu, kalan kısmın tamamının ise 1 m kalınlığında taş yapı enkazı ile dolu olduğu anlaşılmıştır. Bu enkazın 2 no.lu odadaki durum ile benzer olduğu gözlemlenmiş olup söz konusu taş yapı yığınının çöken merdivene ait olduğu ve 23 no.lu odanın da merdiven boşluğu olduğu varsayılmıştır (Fig. 19). Söz konusu merdivenin Minos saraylarındaki ana avludan çıkan ve üst katlara erişimi sağlayan merdivenlerle benzer olduğu düşünülmektedir²³².

48 ve 49 no.lu odalar merkezi avlunun kuzeydoğu kısmında yer almaktadır. Söz konusu odaların avluya bakan kısımlarının üstü açıktır. 48 no.lu odanın üç tarafı etrafında hava kanalları mevcuttur. Yükseltilmiş taban nedeniyle merkezi avluya geçiş bir rampa ile sağlanmıştır. 49 no.lu odanın zemini merkezi avludan 30 cm yüksek çakıl taşlarıyla döşelidir. 48 no.lu odanın doğusunda 46 no.lu zemin taş döşeli büyük bir avlu bulunmaktadır. Bu avlunun kuzey kısmında saraya bir girişin olduğu düşünülmektedir²³³(Fig. 19)

46 no.lu odanın doğusundan 45 no.lu odaya geçiş sağlanmaktadır. Odanın büyük olması, yükseltilmiş tabanı ve duvarların tabanı boyunca devam eden hava kanallarının

²²⁹ Lloyd ve Mellaart 1965, 16-17.

²³⁰ Lloyd ve Mellaart 1965, 17.

²³¹ Lloyd ve Mellaart 1965, 17.

²³² Lloyd ve Mellaart 1965, 17-18; Naumann 2007, 402.

²³³ Lloyd ve Mellaart 1965, 18.

varlığı nedeniyle bu odanın önemli bir kabul odası olduğu düşünülmektedir. Bu bölümde 17, 18, 21 ve 22 no.lu odalar da kazılarla açığa çıkarılmış ancak söz konusu alan yoğun şekilde tahrip olduğundan bulunan odaların fonksiyonları belirlenememiştir²³⁴ (Fig. 19).

3.1.1.2.1.3. Batı Kanadı

Merkezi avlunun batı kısmındaki yaklaşık 30 x 20 m'lik boyutlardaki bu alan, IV. tabakadaki iskân faaliyetleri nedeniyle tahrip olmuştur. Ancak bu kısımdaki duvarlar, sarayın güneydoğu kanadına göre daha iyi korunmuştur. Bunun iki temel sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bu kanattaki iki büyük kamusal oda (31 ve 28 no.lu odalar) dışında kalan odaların 5 m'den daha büyük olmaması ve oda duvarlarının temelini zayıflatan hava kanallarının bulunmaması nedeniyle, taş temellerin sağlam kalmasıdır. İkinci sebep ise bu kanadın tamamı boyunca ahşap kirişlerle desteklenmiş toprak zeminli üst katın yangın sırasında destek kirişlerinin yanması sonucu olduğu gibi alt katın üstüne düşerek doğal koruma sağlamasıdır²³⁵.

Batı kanadının ana girişi, sıvalı pervazı ve taş eşiği ile ön oda işlevine sahip 31 no.lu odaya geçiş sağlamaktadır. Ön odanın güney kısmındaki ana giriş dışında kuzey kısmında 34 no.lu odaya ve doğu kısmında 32 no.lu dar koridora açılan iki kapı bulunmaktadır. Odanın dört tarafında zemin altında hava kanalları mevcut olup söz konusu kanallar nedeniyle zemin 32 no.lu koridorun zemininden daha yüksek olduğundan bu alanda geçiş dik bir rampa ile sağlanmıştır²³⁶ (Fig. 19).

32 no.lu dar koridorun, kuzey ve güneyinde dikdörtgen planlı 4,5 m² boyutlarında birer çift hücreye sahiptir (Fig. 19). Söz konusu hücreler zeminden yaklaşık 55 cm yüksekte düz bir şekilde döşenmiştir. Üst kat malzemenin yangında düşmesi nedeniyle özellikle kuzey taraftaki hücrelerin duvarları çok iyi korunmuştur. Koridorun zemini sıkıştırılmış topraktır²³⁷.

32 no.lu koridorun doğusundan “Büyük Salon” olarak adlandırılan 28 no.lu odaya geçiş söz konusudur. Salonun döşemesi 32 no.lu koridordan 1,35 m daha yüksek bir seviyede döşenmiştir ve iki mekân arasındaki geçiş rampa ile sağlanmıştır. Salonun

²³⁴ Lloyd ve Mellaart 1965, 18.

²³⁵ Lloyd ve Mellaart 1965, 19-20.

²³⁶ Lloyd ve Mellaart 1965, 20-21.

²³⁷ Lloyd ve Mellaart 1965, 21.

güneydoğu ucunda, diğer bir karşılama odasına (29 no.lu) geçişi sağlayan 2,50 m genişliğindeki kapı bulunmaktadır²³⁸. Bu geçiş, uzunlamasına yerleştirilen ve küçük çapraz kirişlerle desteklenen üç adet kare keresteden oluşan ahşap eşik ile sağlanmıştır. Salonun doğu kısmından merkezi avluya geçiş söz konusudur. 28 no.lu odanın yüksek zemini ile merkezi avlunun zemini arasında 60 cm'lik bir fark bulunmakta olup iki mekan arasındaki geçişin bir rampa ile sağlanmış olabileceği varsayılmaktadır²³⁹ (Fig. 19).

31 no.lu odanın kuzeyindeki kapıdan, sarayın kuzeybatı köşesindeki konut alanlarına geçişi sağlayan 34 no.lu küçük bir odaya ulaşılmaktadır. Bu girişin önemli bir özelliği buradaki kapının büyük bir kısmının korunmuş olması ve kapının yarı açık ve dik şekilde kalmasıydı. Kapı 1,05 X 1,40 m ölçülerinde ve ortalama kalınlığı 5 cm idi. Bu küçük odanın batı kısmından 35 no.lu odaya, doğu kısmından 33 no.lu odaya geçiş sağlanmıştır. 35 no.lu oda kısmen kazılmış olup bitişiğindeki odalardan farklı bir özelliğe sahip bulunmamaktaydı. 33 no.lu odanın kuzeyinden uzun bir koridor benzeri, üstü açık 36 no.lu odaya geçilmektedir (Fig. 19). Söz konusu koridorun duvar ve döşemeleri büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Ancak koridorun konumu, doğu ve batısında bulunan odalara erişim sağlaması ve üzerinin açık olması nedeniyle aydınlatma amacına hizmet ettiği düşünülmektedir²⁴⁰.

36 no.lu aydınlatma koridorundan geçiş sağlanan 40, 41, 42, 43 ve 44 no.lu odalar büyük ölçüde tahrip olduğundan işlevleri tam olarak belirlenememiştir. Odaların kuzey tarafını çevreleyen duvarlar aynı zamanda saray yapısının kuzeydoğu kanadının dış duvarlarını oluşturmaktadır. 43 no.lu odadan geçiş sağlanan 37 no.lu oda 3,50x2,50 m boyutuyla yapının en küçük odalarından biridir (Fig. 19). Odanın merkezinde 1,50 m çapında dairesel metal su deposu bulunmaktadır²⁴¹.

3.1.1.2.1.4. Merkezi avlu

Sarayın merkezinde, kuzey-güney doğrultulu, dikdörtgen planlı, etrafında ahşap sütunlarla desteklenen bir çeşit örtülü yol bulunan 27 no.lu ana avlu bulunmaktadır (Fig. 19). Birinci katın etrafını saran ve karbonlaşmış ahşap sütunlarla desteklenen galeri ya da balkonların varlığı zemin kata düşen kalıntıların açığa çıkarılmasıyla kanıtlanmıştır. Üstü

²³⁸ Lloyd ve Mellaart 1965, 23, 27.

²³⁹ Lloyd ve Mellaart 1965, 24.

²⁴⁰ Lloyd ve Mellaart 1965, 24 vd.

²⁴¹ Lloyd ve Mellaart 1965, 26.

tamamen açık olan avlunun zemininde çakıl taşı ve çömlek parçaları tespit edilmiştir²⁴².

3.1.1.2.2. Sarayın Sınırları

Kazı çalışmaları sonucuna sarayın iki sınırı tam ve açık olarak belirlenebilmiştir. Yapının güney kanadının güneyinde çift dış duvar ile batı kanadının kuzeyinde bir dış duvar mevcuttur. Bu iki dış duvar arasındaki doğu kanadının doğu sınırı belirgin değildir. Benzer şekilde batı kanadının batıya doğru genişlemesine ilişkin olarak 31 no.lu odanın batı duvarının yapının dış duvarını sınırlıyor olması oldukça muhtemeldir. 31 no.lu odanın batı duvarının güneye doğru çıkıntısı ile güney kanadın batıya doğru çıkıntısının kesişimi uyumlu görünmektedir. Kazılan alanlardaki depolama, konaklama alanlarının göreceli olarak azlığı özellikle merkezi avlunun kuzeyinin planda gösterilenden daha geniş olabileceği ve bu kısımda depolarla çevrili geniş bir hizmet alanının olabileceği varsayılmaktadır²⁴³ (Fig. 19).

3.1.1.2.3. Sarayın Zemin Katı, Üst Katı ve Taban Döşemesi

Sarayın zemin katında yer döşemesinin malzeme karakteri ya da pratik fonksiyonu tam olarak belli değildir. “Yükseltilmiş” ve “temel” yer kaplamasına sahip odalar mevcuttur. “Temel” yer kaplamasına sahip odalar ve avlular paralel ahşap kirişler etrafında büyük taşlarla ya da küçük çakıl taşlarıyla döşenmiş taban döşemesi görülürken, hava kanalları nedeniyle “yükseltilmiş” yer kaplamasının genellikle sıkıştırılmış topraktan olduğu tespit edilmiştir²⁴⁴.

Diğer bir özellik ise taban seviyeleri arasındaki ani geçişlerdir. Bir odada ya da avludan diğerine geçiş toprak rampalarla sağlanmıştır. Ancak bu rampaların yüzeylerinin kaplandığına dair herhangi bir kanıt bulunamamıştır²⁴⁵.

Sarayın zemin katındaki merdiven odaları ve yangın sırasında zemin kata olduğu gibi düşen üst yapıya ait izler sarayın bir üst katı olduğunu göstermektedir. Özellikle sarayın batı kanadında yapılan kazılarda 17x 12 m ölçülerindeki Büyük Salon’un benzer ölçülerinde bir oda tespit edilmiştir. Ayrıca güneydoğu kanadında 14 no.lu oda da üst

²⁴² Lloyd ve Mellaart 1965, 32-33.

²⁴³ Lloyd ve Mellaart 1965, 29.

²⁴⁴ Lloyd ve Mellaart 1956, 106-107; 1965, 31-32.

²⁴⁵ Lloyd ve Mellaart 1965, 32.

yapının 2 m'lik bir çapa sahip büyük bir parçası düşmüş olarak bulunmuş ve üst yüzeyinin tekrar tekrar sıvandığına dair izlere rastlandığından bu parçanın daha çok düz bir çatıya ait olduğu düşünülmüştür²⁴⁶.

Sarayın üst katındaki odaların boyut ve karakter olarak daha görkemli olduğu düşünülmektedir. S. Lloyd ve J. Mellaart'a göre, Beycesultan Sarayı'nda, Girit saraylarındaki gibi daha önemli karşılama odaları, sütleri üst katta iken depolama alanları ve geçitler alt katta yer almamaktadır. Anadolu saraylarında olduğu gibi Beycesultan'da da her iki kat ikamet amaçlı kullanılmıştır. Mevsimsel sıcaklık farkları nedeniyle kışın ısınma için hava kanalları bulunan zemin kat kullanılırken, üst kat büyük ölçüde ahşaptan inşa edilmiş olup yaz katı olarak kullanılmıştır²⁴⁷.

3.1.1.2.4. Sarayın Duvarları

Beycesultan'da görülen taş ya da kerpiç duvarların düzenli aralıklarla yerleştirilen tahta kirişlerle desteklenmesi tekniği, Erken Tunç Çağı'nın ilk evresine kadar uzanmaktadır. Benzer inşa tekniği V. tabakadaki sarayın duvarlarında da karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu sistemin dikey direklerle detaylandırılması, temelden çatıya kadar uzanması ve böylece binanın yapısında ahşap bir iskelet oluşturulması Orta Tunç Çağı zamanlarında bir yenilik gibi görünmektedir²⁴⁸.

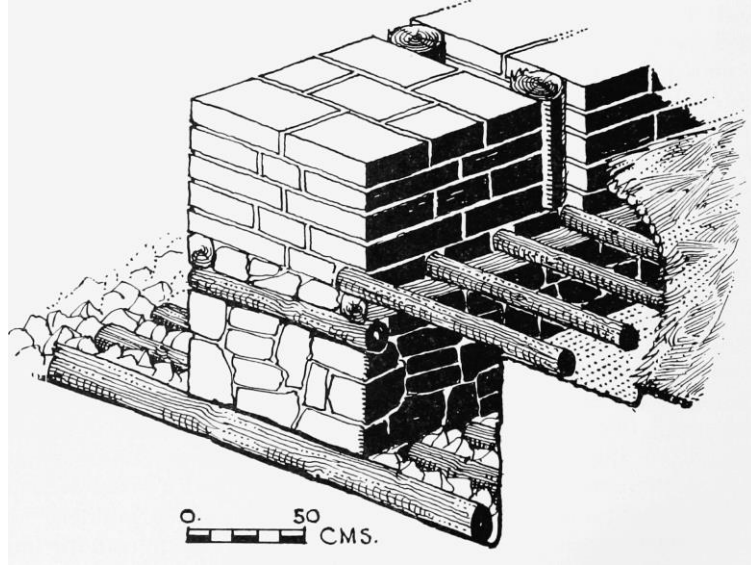
Sarayın 10, 16 ve 17 no.lu odalarının ve tüm ana karşılama salonlarının temel yapısında "ısıtma" ya da "hava kanalı" olduğu düşünülen boşluklar bulunmaktadır. Bu alışılmışın dışındaki temel yapıda, temel hendeği 2 m genişliğinde ve 90 cm derinliğindedir. Bu hendeğin zeminine belirli aralıklarla yuvarlak kesitli tahtalar yerleştirilerek araları kırık taşlarla doldurulmuştur. Hendeğin merkezine 80 cm kalınlığında taştan temel duvarı inşa edilmiştir. Söz konusu temel duvarlarında enine ve boyuna hatıllar kullanılarak duvar sağlamlaştırılmıştır. Söz konusu duvarın her iki tarafında 60 cm genişliğinde "ısıtma" ya da "hava kanalı" için boşluklar bırakılmıştır. Boşlukların üstü temel duvarının üst kısmında uçları en alt kerpiç tuğla sırasının altında kalan ahşap kirişlerle kapatılmıştır. Bunların üstü çalı-çırpı sonrasında kil ile kaplanarak

²⁴⁶ Lloyd ve Mellaart 1965, 33-34.

²⁴⁷ Lloyd ve Mellaart 1956, 122; 1965, 33-34; Naumann 2007, 402.

²⁴⁸ Lloyd ve Mellaart 1965, 63-64; Naumann 2007, 61.

odanın tüm zemini aynı seviyeye getirilmiştir²⁴⁹ (Fig. 20).

Figür 20: Beycultan Sarayı'nın ısıtma/hava kanalları ve duvar yapısı.

İşlenmemiş taş altyapı üzerinde, 40x20 ile 30x38 cm arasında değişen kerpiç tuğlalarda oluşan üst yapı söz konusudur. Duvarların standart kalınlığı 80 cm olmakla birlikte bazı bölümlerde 100 cm'ye kadar ulaştığı tespit edilmiştir. Duvarların yüksekliği taş alt yapı üzerinde ortalama 1 m'dir. Alt yapıda olduğu gibi üst yapı duvarlarında da ahşap kirişler kullanılmıştır. Üst üste yerleştirilmiş üç enine hatıl sırasının üstüne bir boyuna hatıl yerleştirilmiştir. Oluşturulan bu iskelet üzerine ise dikme ahşaplar yerleştirilmiştir. Bu dikmelerin kerpiç tuğlalar arasına 1,20 m ile 2,20 m aralıklarla yerleştirildiği ve boşlukların ortalama 20 cm genişliğinde olduğu duvarlardaki boşluklardan tespit edilmiştir. Kerpiç duvarlarda ahşap destekler duvar yapısını güçlendirmek ya da üst yapının ağırlığını taşımak için kullanılmıştır²⁵⁰.

Sarayın taş ya da kerpiç duvarları arasına ahşap hatılların kullanımı Anadolu'da; Troia II. tabakasındaki IIA ve IIB megaronlarında, Kültepe II'de, Acemhöyükte ve Boğazköy'de görülmektedir. Kuzey Suriye'de Tel Açana'daki Yarım-Lim Sarayı'nda, Tell Taymat, Hama ve Zincirli'de de benzer yapım tekniğinin kullanıldığı tespit edilmiştir²⁵¹. Ayrıca söz konusu yapım tekniği Anadolu, Ege Kuzey Suriye dışında Girit'te de karşımıza çıkmaktadır. S. Lloyd ve J. Mellaart, Malia Sarayı'nda kullanılan

²⁴⁹ Lloyd ve Mellaart 1956, 106-107; 1965, 8; Naumann 2007, 61, 90.

²⁵⁰ Lloyd ve Mellaart 1956, 106-107; 1965, 8; Naumann 2007, 105.

²⁵¹ Lloyd ve Mellaart 1965, 65; Naumann 2007, 61 vd.

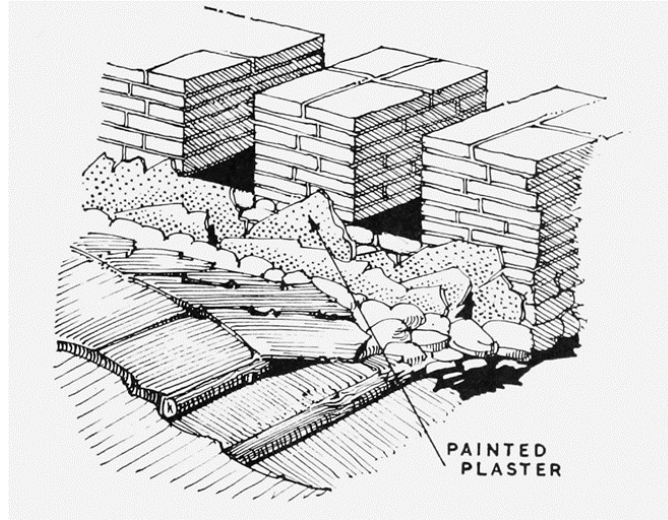
duvar tekniğinin Beycesultan'daki ile çok benzer olduğunu ileri sürmüştür²⁵².

3.1.1.2.5. Duvar Resimleri

Sarayda herhangi bir süslemeye rastlanılmamış olmakla birlikte Boyalı Salon ve 10 no.lu odaların duvarlarında boya izlerine rastlanmıştır. Boyalı Salonun çökmüş duvarları üzerindeki ya da hava kanallarına düşmüş sıva parçalarında beyaz zemin üzerine sarı ve kırmızı renkler kullanılmıştır. Herhangi bir figürlü süslemeye rastlanamamış, ancak duvarın tabanının yaklaşık 50 cm genişliğinde yatay bantlarla boyandığı ve sırasıyla kırmızı, sarı ve beyaz renklerin kullanıldığı tespit edilmiş olup beyaz renk bandın yukarı doğru devam ettiği düşünülmüştür²⁵³.

10 no.lu odanın güney duvarlarından aşağıya doğru sıyrılmış beyaz boyalı sıva parçaları bulunmuştur (Fig. 21). Söz konusu parçalarda beyaz boya yanında kısmen kırmızı boya izlerine de rastlanmış ancak desenler ayırt edilememiştir²⁵⁴.

Sarayda duvar boyamaları hariç herhangi bir iç süslemeye rastlanılmamış olması, üst kat ve çatıyı destekleyen sütunlara ait kalıntıların ahşap olması ve 28 no.lu odada ayakta kalan oymalı ahşap kapının varlığı gibi nedenlerle süslemelerde ahşap oyma malzemenin kullanıldığı düşünülmektedir²⁵⁵.

Figür 21: Beycesultan Sarayı'nın 10 no.lu odasına ait boyalı sıva parçaları çizimi.

²⁵² Lloyd ve Mellaart 1956, 122.

²⁵³ Lloyd ve Mellaart 1956, 111; 1965, 16-17.

²⁵⁴ Lloyd ve Mellaart 1956, 113; 1965, 10-11.

²⁵⁵ Lloyd ve Mellaart 1965, 34; Naumann 2007, 402.

3.1.1.2.6.Kapı ve Pencereleler

Daha öncede bahsettiğimiz gibi saraya doğu, batı, güney ve kuzeyde olmak üzere dört girişin bulunduğu düşünülmektedir. Bunlardan sarayın doğu ve batısında yer alan girişlerin ana girişler, güney ve kuzeyde yer alan girişlerin ise hizmetçilerin kullanımı için olduğu düşünülmektedir.

Sarayın doğu ve batısında yer alan girişler bir ön odaya açılmakta ve dolambaçlı bir rota ile iç mekanlara ulaşım sağlamaktadır. Girişlerin bu şekilde dizayn edilmesinin gelen ziyaretçileri etkilemenin yanı sıra güvenlik amacıyla olduğu düşünülmektedir.²⁵⁶

Sarayın iç mekanlardaki kapılarına ilişkin özellikle 31 no.lu odadan 34 no.lu odaya geçişi sağlayan giriş ile 28 no.lu “Büyük Salon” olarak adlandırılan odadan 29 no.lu odaya geçişi sağlayan girişte bulunan kalıntılar fikir vermektedir. Bunlar dışında sarayın iç mekanındaki diğer geçişlerde de karbonlaşmış kapı kalıntılarına rastlanılmıştır (33-35 no.lu odalar)²⁵⁷. 34 no.lu odaya geçişi sağlayan kapı 1,05 x 1,40 m ölçülerinde ve ortalama 5 cm kalınlığındadır. Ayakta ve yarı açık halde iyi korunmuş bir şekilde bulunmuştur. Kapının karbonlaşmış kanatlarının tek parça ahşaptan yapıldığı tespit edilmiştir²⁵⁸. 29 no.lu odaya geçişi sağlayan girişte uzunlamasına yerleştirilmiş ve çapraz kirişlerle desteklenmiş üç kare kesitli keresteden oluşan ahşap bir eşik bulunmaktaydı. Bunlardan biri 25 cm uzunluğunda ve oldukça iyi korunmuş durumdaydı. Ayrıca, kapının doğu pervazına yakın bir kereste içine yerleştirilmiş yaklaşık 15 cm çapında bakır kapı miline ait kalıntılar tespit edilmiştir. Girişin iç kısmında iyi korunmuş halde kapının lento veya kaplamalarının bir kısmı olabilecek ahşap parçalar bulunmuştur. Bunlardan biri 40 x 68 cm ölçülerinde ve 6 cm kalınlığındadır. Kısmen karbonlaşmış olan bu parçanın üzerinde 50 cm aralıkla sırasıyla 2x4 cm ve 2,5x2 cm ölçülerinde iki delik mevcuttu. Her bir deliğin etrafında, ahşap çivinin/mandalın süs başlığı olduğu düşünülen 7 cm çapında dairesel girinti söz konusudur. Söz konusu kalıntılar saray süslemelerinin ahşap olduğunu düşündürmektedir²⁵⁹.

Sarayın inşasında kullanılan ahşabın, yangında büyük ölçüde hasar görmesi ve sarayın duvarların pencere kalıntılarını içerecek yükseklikte günümüze ulaşmamış olması

²⁵⁶ Lloyd ve Mellaart 1956, 121.

²⁵⁷ Lloyd ve Mellaart 1965, 24.

²⁵⁸ Lloyd ve Mellaart 1965, 24, 66.

²⁵⁹ Lloyd ve Mellaart 1965, 23-24, PL XIVb.

nedeniyle sarayda pencerelerin varlığına ilişkin herhangi bir kalıntı tespit edilememiştir. Bununla birlikte saray planında karşımıza çıkan üstü açık ince uzun koridorların sarayın iç mekanlarını aydınlatmak amacıyla kullanılan ışık kuyuları olduğu varsayılmaktadır²⁶⁰.

3.1.1.2.7. Çatı

Saray odalarında üst yapıdan düşen enkaz yığınları arasında ahşap çatı kirişleri tespit edilmiştir. 14 no.lu odanın merkezinde 1,5 m'den daha büyük çapa sahip bir tavan levhası doğu duvarına eğilmiş şekilde ayakta ve bozulmadan bulunmuştur. İlk 15 cm kalınlığındaki tabakası çamur ve kaba kırık kamış karışımından oluşmuş gibi görünmektedir. Diğer bir 15 cm'si yine çamur ancak bu sefer ince kıyılmış kamış ile tavlansmıştır ve son olarak en az 6 kez yenilenmiş görünen çamur sıva yer almaktadır. Bu yöntemin hava koşullarına maruz kalan yüzeyler dışında kullanılması gerekli olmadığından burada en azından düz bir çatı olduğu anlaşılmaktadır. Merkezi avlunun kenarlarında, çatıdan düşmüş olması muhtemel pozisyonda büyük miktarlarda yumuşak gri ince tabakalı şist-yapraktaşı veya kayraktaşı bulunmuştur. Bunların çatı sıvasında kullanılan toprağı bir arada tutmak için kullanılmış olduğu düşünülmektedir²⁶¹.

3.1.1.2.8. Başlıca Buluntular

3.1.1.2.8.1. Çanak Çömlek

Beycesultan Sarayı'nın yangında tahrip olmadan önce boşaltıldığı düşünülmektedir. Bu nedenle yapılan kazılarda zemin katta çok az miktarda çanak çömlek ele geçirilmiştir. Sarayın 16 no.lu odasında ve avluya açılan terasın doğu köşesinde bulunan pithoslar dışında, 15 no.lu odanın zemininde yangından zarar görmüş 4 adet kap in situ olarak bulunmuştur. (Fig. 22) . Ayrıca 9 no.lu odanın üst katından düşen kalıntılar arasında pişmiş toprak dümbelek (*drum*) tespit edilmiştir²⁶² (Fig. 23).

Beycesultan ve güneybatı Anadolu'nun Orta Tunç Çağı seramiği, bazı kaba mallar dışında hızlı çömlekçi çarkında şekillendirilmişlerdir. Hamur genellikle devetüyü veya açık pembemsi kırmızı renktedir. Çanak-çömlek genellikle ince ve iyi pişirilmiştir²⁶³.

²⁶⁰ Lloyd ve Mellaart 1965, 14, 24, 66.

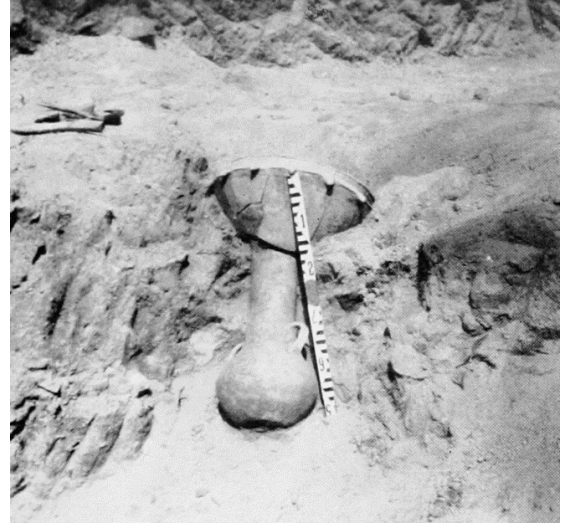
²⁶¹ Lloyd ve Mellaart 1956, 106-107, 123; 1965, 66.

²⁶² Lloyd ve Mellaart 1965 11-12, 72, (PL.VIa), (PL.XXXb).

²⁶³ Lloyd ve Mellaart 1965, 81.

Figür 22: Beycesultan Sarayı'nın 15 no.lu odasında bulunan kaplar.

Figür 23: Beycesultan Sarayı'nın 9 no.lu odasında bulunan dümbelek.

Beycesultan V tabaka çanak çömleği IVa tabakası ile devamlılık arz eder. Bu tabakadaki çanak çömleğin karakteristiği; kemik perdahlı ince mallar, kırmızı ve kahverengi banyo astarlı mallar, kaba mallar ve sarayda çok sık görülmesi nedeniyle J. Mellaart tarafından “Saray Malları” olarak adlandırılan ince, sade devetüyü renkli mallardır²⁶⁴. Bu tabakada karşımıza çıkan; kaseler, fincanlar, gaga ağızlı ve iki veya üç yapraklı yonca testiler ETÇ 3 döneminden devam eden yerel formlar iken, sepet kulplu, süzgeç akıtacaklı çaydanlıklar, çift kulplu çift konik gövdeli çömlekler, oval gövdeli çömlekler, topuzlu depolama kapları ve ayaklı pişirme kapları Kültepe Ib mallarının özelliklerini göstermektedir²⁶⁵.

3.1.1.2.8.2. Diğer Buluntular

Sarayda ele geçirilen çok az buluntu arasında; kazıma süslemeli bir küpeye ait küçük gümüş parçalar ve dört bilezik (bileziklerden üçü kazı çalışmaları sırasında tel ve toz parçalarına ayrılmıştır), gümüş yüzük, 13 no.lu odada bir hayvana ait figürin parçası, taş kap parçaları ile 9 ve 16 no.lu odalarda kemik nesnelere yer alır²⁶⁶.

²⁶⁴ Lloyd ve Mellaart 1965, 82.

²⁶⁵ Mellaart 1970, 59-60.

²⁶⁶ Mellaart ve Murray 1995, 115-124.

3.2. Batı Anadolu ve Orta Anadolu Saray Mimarisinin Genel Değerlendirmesi

3.2.1. Sarayların Ana Bölümleri

Batı Anadolu'da Orta Tunç Çağı'na tarihlenen tek saray yapısı Beycesultan höyüğünde açığa çıkarılmıştır. Beycesultan ve Orta Anadolu saraylarının mimari yönden ve saraylarda ele geçen buluntular açısından benzerlikleri ve farklılıkları incelenerek Tablo 2'de gösterilmiştir.

Söz konusu saraylar genel olarak merkez bir avlu etrafındaki yapılardan oluşmaktadır (Fig. 8-9, 19; Tablo 2). Orta Anadolu saraylarının avluları, farklı büyüklüklerde dikdörtgen ya da karedir. Acmehöyük Sarıkaya Sarayı'nın merkezinde bulunan avlu oldukça küçüktür. Beycesultan Sarayı'nın dikdörtgen merkezi avlusunun etrafında, diğer saraylardan farklı olarak ahşap sütunlarla desteklenen portiko yer almaktadır (Fig. 18).

Merkezi avlu dışında yardımcı iç avlular Beycesultan'da görülürken, Anadolu saraylarında bulunmamaktadır. Ancak Sarıkaya ve Hatipler saraylarında ana girişlere açılan ahşap sütunlu portikolu dış avlu bulunmaktadır (Fig. 9; Tablo 2).

Avlular genel olarak taşla döşelidir. Beycesultan Sarayı'nın merkezi avlusunun zemini çakıl taşı ve çanak çömlek parçaları ile kaplıyken, Orta Anadolu saraylarının avlularında iri düzgün taş döşeme kullanılmıştır.

Kabul salonları, ikamet odaları ve diğer salonlar Beycesultan'da zemin katta yer almaktadır. Ayrıca üst katın yazlık olarak kullanıldığı ve kabul salonları ile ikamet alanlarının bu katta da bulunduğu düşünülmektedir. Orta Anadolu saraylarında zemin katlarında genel olarak depolama ve hizmet için alanlar yer almaktadır ve kabul salonları ile ikamet yerlerinin sarayların üst katlarında olduğu varsayılmaktadır. Ancak Sarıkaya ve Hatipler Sarayı arasındaki Hizmet Binası'nın Sarıkaya Sarayı'nın idari ve depo merkezi olduğu ve sarayın idari salonlarının bu binanın zemin katında da bulunduğu düşünülmektedir (Fig. 12). Yine Kültepe Eski ve Geç saraylarının (Fig. 5, 8) üst katları dışında zemin katlarında da idari birimler yer almaktadır.

Beycesultan Sarayı'nın güneydoğusunda arınma odası (*Lustral Room*) (16 no.lu)

olarak adlandırılan bir oda bulunmaktadır (Fig. 18-19). Küçük bir ön odadan geçilen odanın üç tarafı basamaklarla çevrili olup güney ve kuzey duvarlarında kaidelere oturtulmuş pithoslar yer alır. Oda her ne kadar arınma odası olarak adlandırılmış olsa da bu ritüele ilişkin herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Ayrıca Orta Anadolu saraylarında da arınma odası olduğu düşünülen benzer bir yapıya rastlanılmamıştır (Tablo 2).

Saraylarda hizmet alanları hizmet odaları/mutfaklar, hizmet avlusu ve depolardan oluşmaktadır (Tablo 2). Beycesultan'da merkezi avlunun güney ve güneydoğu köşesinde depo odaları (4, 14 ve 19 no.lu), hizmet avluları (1 ve 8 no.lu) ve hizmet odaları yer almaktadır (Fig. 19). Orta Anadolu saraylarında hizmet avlusu bulunmamaktadır. Zemin katların büyük kısmı hizmet odaları ve depolama alanı olarak kullanılmaktadır. Sarıkaya Sarayı'nda depolar zemin katta yer almakta, hizmet odaları ve depoların bir kısmı ise Hizmet Binası'nda bulunmaktadır (Fig. 12).

Beycesultan Sarayı'nda atölyelere ilişkin herhangi bir kanıt bulunamamıştır. Sarıkaya Sarayı'nda fildişi ve maden atölyesi bulunmaktadır. Ayrıca Hatipler Sarayı'nda dokuma tezgahına ait kalıntılar bulunmuştur (Tablo 2).

Beycesultan ve Orta Anadolu saraylarında odalar arası bağlantılar genel olarak koridorlarla sağlanmıştır. Ancak, Hatipler Sarayı ile Geç Saray'da koridor bulunmayıp büyük odalar etrafında sıralanan odalar ile iç içe sıralı odalar arasında geçiş sağlanmıştır. Beycesultan ve Orta Anadolu saraylarında, üst kattan düşen yapı malzemesi, duvar kalınlıkları ve merdivenler dikkate alındığında en az iki katlıdır. Saraylarda odalar arasında üst katlara çıkış sağlayan merdivenler bulunmaktadır (Tablo 2). Beycesultan'da farklı olarak merkezi avlunun doğusunda avluya açılan 23 no.lu odada bulunan taş yapı yığınının merdiven ve bu odanın da merdiven boşluğu olduğu düşünülmektedir. Üst kata çıkan söz konusu merdivenin diğerlerine göre daha büyük ve görkemli olduğu ileri sürülmüştür (Fig. 18).

Kültepe Eski ve Geç sarayların etrafı surlarla çevrilidir. Söz konusu surlar Eski Saray'da yapılardan bağımsız iken, Geç Saray'da odaların dış duvarları aynı zamanda sarayın surlarını oluşturmaktadır. Kültepe'deki Güney Taraça Sarayı ise surun dışına inşa edilmiştir.

Beycesultan'da merkezi avlu, üstü açık koridor (36 no.lu) ve iç avlular ışıık ve

havalandırma için kullanılmıştır (Fig. 19). Sarıkaya Sarayı’nda ise merkezi avlunun yanı sıra iki küçük odanın da (13 ve 21 no.lu) ışık kuyusu olarak kullanılmış olması muhtemeldir²⁶⁷ (Fig. 12).

3.2.2. Mimari Elemanlar ve Malzemeler

Beycesultan ve Orta Anadolu saraylarında mimari malzeme olarak taş, kerpiç ve ahşap kullanılmıştır (Tablo 2). Taş temel üzerine yatay ahşap örgüsü kullanılmış ve bunun üzerinde ahşap dikmelerle desteklenen kerpiç duvar inşa edilmiştir (Fig. 13). Beycesultan’da kullanılan malzeme ve teknik benzer olmakla birlikte hava ve ısınma kanallarının bulunduğu odalarda 60 cm genişliğindeki taş temeller, 90 cm genişliğindeki arası kırık taşlarla doldurulan ahşap hatıl döşeli zemin üzerine yerleştirilmiştir. Böylece oda seviyesinin altındaki bu kısmın iki yanında kanallar için boşluklar oluşturulmuştur. Bu kanallar kerpiç duvar ile taş temel arasına yerleştirilen ahşap kirişlerle kapatılmıştır. Bunların üstü kil ile kaplanarak odanın zemin seviyesine eşitlenmiştir (Fig. 20).

		BEYCE-SULTAN	ACEMHÖYÜK		KÜLTEPE		
			Sarıkaya	Hatipler	Geç Saray	Eski Saray	Güney Taraça Sarayı
SARAYIN ANA BÖLÜMLERİ							
AVLULAR	Merkezi Avlu	✓	✓	-	✓	✓	✓
	Merkezi avludaki portiko	✓	-	-	-	-	-
	İç Avlular	✓	-	-	-	-	-
	Portikolu Dış Avlu	-	✓	✓	-	-	-
İDARİ BİRİMLER	Kabul Salonu	✓	*	-	✓	✓	?
	Diğer Salonlar	✓	*	-	✓	✓	?
DİĞER ODALAR	İkamet Odaları	✓	?	?	✓	?	✓
	Arınma Odası	✓ (?)	-	-	-	-	-
HİZMET ALANLARI	Hizmet Odaları/Mutfak	✓	*	-	✓	✓	✓
	Hizmet avlusu	✓	-	-	-	-	-
	Depolar	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ATÖLYELER		-	✓	✓	-	-	-
BAĞLANTIYI SAĞLAYAN UNSURLAR	Odalar Arası Koridorlar	✓	✓	-	-	✓	✓
	Merdivenler	✓	✓	✓	✓	?	✓
	Büyük Merdivenler	✓	-	-	-	-	-
SURLAR		-	-	-	✓	✓	-
IŞIK KUYUSU		✓	✓	-	-	-	-

²⁶⁷ Eren 2010, 31-32.

MİMARİ ELEMANLAR VE MALZEMELER								
DUVAR	Taş bloklar ile moloz ve kırık taşların bir arada olduğu temel		-	-	-	✓	✓	-
	Taş temel		✓	✓	✓	-	✓	✓
	Duvar içi yatay ve dikey ahşap destek		✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Kerpiç tuğla kullanımı		✓	✓	✓	✓	✓	✓
TAŞ TÜRLERİ	Kireçtaşı		✓	✓	✓		-	-
	Andezit		-	-	-	✓	✓	✓
SIVA VE KAPLAMA TÜRLERİ	Kerpiç Sıva / Sıva		✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Duvar Boyası		✓	-	-	-	-	-
	Kireçtaşı Levha		✓	-	-	-	-	-
SEKİ		-	*	-	-	✓	✓	
KAPILAR		✓	✓	✓	✓	✓	✓	
PENCELERELER		?	?	?	?	?	?	
HAVALANDIRMA VEYA ISINMA KANALLARI		✓	-	-	-	-	-	
ATIK SU KANALI		-	-	-	-	✓	-	
TAŞIYICILAR	Ahşap Sütun		✓	✓	✓	-	-	-
	Payanda		✓	-	-	✓	✓	-
ZEMİNLER	Sıkıştırılmış Toprak		✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Taş Döşeme		✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Çakıl Taşı Döşeme		✓	-	-	-	-	-
	Ahşap Döşeme		-	-	✓	-	✓	✓
BAŞLICA BULUNTULAR								
ÇANAK-ÇÖMLEK	Çark Yapımı		✓	✓	✓	✓	✓	✓
	İnce, sade devetiyü mallar (Saray Malları)		✓	-	-	-	-	-
	Büyük pithoslar		✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Kaba Mallar		✓	✓	-	✓	✓	✓
	Rhytonlar/Kült Kapları		-	✓	-	-	✓	✓
	Koloni Çağı Seramiği		-	*	-	-	✓	✓
	Hitit Seramiği		-	✓	-	✓	-	-
YAZILI BELGELER VE MÜHÜRLER	Mühür Çeşitleri	Damga Mühür	-	-	-	✓	-	-
		Silidir Mühür	-	*	-	-	-	-
	Mühür Baskıları	Bullalar	-	✓	✓	✓	-	✓
	Tabletler	Çivi Yazısı	-	✓	-	✓	✓	✓
DİĞER BULUNTULAR	Hammaddeler (fildişi, bronz, kurşun külçeler, fayans vb.)		-	✓	-	-	✓	-
	Altın, Gümüş, Bronz, kurşun, fayans, fildişi, kemik, kaya kristali, obsidyen, mermer vb. malzemeden kaplar, vazolar ve nesnelere		✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Figürinler		✓	✓	-	✓	✓	-
* Sarıkaya Sarayı ile Hatipler Sarayı arasında yer alan Hizmet Binası'nın Sarıkaya Sarayı'nın bir birimi olduğu düşünülmekte olup bu binaya ait özellikler Sarıkaya Sarayı özellikleri altında belirtilmiştir.								

Tablo 2: Beycesultan Sarayı ve Orta Anadolu Saraylarının Genel Özellikleri.

Geç Saray ve Eski Saray'da yer alan sur duvarları iki cephesi büyük andezit taş, ortası moloz ve kırık taşlarla doldurulmuş şekilde yapılmıştır. Kullanılan taş türleri yapılara yakınlıkları ile bağlantılı olup Beycesultan Sarayı'nın temel duvarında taş, merdivenlerinde kireçtaşı ve Achemhöyük saraylarında kireçtaşı, Kültepe saraylarında ise andezit kullanılmıştır (Tablo 2).

Sarayların duvarlarında kalın sıva kullanılmıştır. Beycesultan'da 20 no.lu odada ele geçirilen sıva parçalarının bazılarında yatay bantlar şeklinde kırmızı sarı ve beyaz renklerde boya izleri bulunmaktadır. Ayrıca 10 no.lu odada bulunan sıva parçasında beyaz ve kırmızı boya izlerine rastlanılmış ancak desenler belirlenememiştir (Fig. 21). Orta Anadolu saraylarında ise sıva üzerine beyaz badana yapılmış ancak desenli duvar boyasına rastlanılmamıştır.

Kültepe Eski ve Güney Taraça saraylarının ve Achemhöyük Hizmet Binası'nın bazı oda ya da koridorlarının duvarlarında sıvalı kerpiç sekiler yer almaktadır. Saraylarda ahşap kapılara ilişkin parçalar ele geçmiştir. Ancak duvar yükseklikleri pencerelerin olup olmadığını kanıtlayacak yeterlilikte değildir. Bu nedenle pencereler hususunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır.

Beycesultan'da bazı odaların altında hava ya da ısınma için kullanılan kanallar bulunmaktadır (bkz. Bölüm 3, 58-60). Atık su sistemine ait kalıntılar ise sadece Kültepe Eski Saray'ın güneyindeki odalarda ele geçmiştir.

Taşıyıcı eleman olarak ahşap sütunlar kullanılmıştır. Ayrıca Geç Saray ve Eski Saray'da destek olarak kerpiç sıvalı payandalar kullanılmıştır (Tablo 2).

Beycesultan ve Orta Anadolu saraylarında avluların ve koridorların zemininde taş döşeme kullanılırken, odalarda taş döşeme ya da -bazıları sıvalı- sıkıştırılmış toprak zemin görülmektedir. Ayrıca, Beycesultan merkezi avlunun zemininde çakıl taşı ve çanak çömlek parçaları, 5 no.lu odanın zemininde çakıl taşı, Hatipler Sarayı, Eski Saray ve Güney Taraça Sarayı'nın bazı odalarında ahşap döşeme (Fig. 10) kullanılmıştır (Tablo 2).

3.2.3. Başlıca Buluntular

Hem Beycesultan hem de Orta Anadolu sarayları büyük yangınlarla tahrip olmuştur. Saraylarda ele geçirilen buluntuların, sarayların söz konusu yangınlar öncesi boşaltılması ya da yıkım sonrasında yağmalanması nedeniyle az olduğu düşünülmektedir.

Beycesultan'da çok az sayıda çanak çömlek ele geçirilmiştir. Bunlar arasında saray seramiği olarak adlandırılan çark yapımı, ince ve sade devetüyü mallar, kaba mutfak eşyası ve depolama amaçlı büyük pithoslar bulunmaktadır (Fig. 22-23). Orta Anadolu saraylarında da çark yapımı malların yanı sıra kaba mallar, depolama amaçlı küpler ve kapaklı büyük vazolar bulunmuştur. Acemhöyük Hizmet Binası'nda ve Kültepe Eski ve Güney Taraça saraylarında Koloni Çağı çanak çömlek örnekleri, Sarıkaya Sarayı ile Geç Saray'da Hitit seramiğine ait örnekler ele geçmiştir. Bunlar dışında, Sarıkaya Sarayı, Geç Saray ve Güney Taraça Sarayı'nda rhyton ve kült kabı örnekleri bulunmuştur (Tablo 2).

Orta Anadolu saraylarında çivi yazılı tabletler, zarflar, etiketler, mühürler ve tüccarların mühürleriyle damgalanmış çok sayıda bulla bulunurken, Beycesultan Sarayı'nda herhangi bir yazılı belge ve mühür bulunamamıştır. Geç Saray'da damga mühür, Acemhöyük Hizmet Binası'nda ve Güney Taraça Sarayı'nda silindir mühür bulunmuştur (Tablo 2).

Söz konusu buluntular dışında Beycesultan ve Sarıkaya ile Kültepe Eski ve Geç saraylarında figürin parçaları ele geçmiştir. Tüm saraylarda altın, gümüş bronz kurşun gibi metallere ya da fayans, fildişi, kaya kristali, kemik, obsidyen ve mermer gibi malzemelerden yapılmış kaplar ya da nesnelere bulunmuştur. Bronz, bakır, kurşun gibi külçeler ile fayans, fildişi gibi hammaddeler Sarıkaya Sarayı ve Eski Saray'da ele geçerken diğer saraylarda rastlanılmamıştır (Tablo 2).

3.3. Girit'te Saray Mimarisi Bulunan Yerleşimler

3.3.1. Knossos

3.3.1.1. Araştırma Tarihçesi ve Genel Özellikleri

Minos uygarlığının merkezi olan Knossos, Girit adasının kuzeyinde yer almaktadır. Heraklion kentine 5 km mesafede bulunan kent, İda dağı'nın kuzeydoğusundaki Kairato vadisinde Kephala tepesi üzerinde kurulmuştur. Knossos'ta ilk yerleşim MÖ 7000 Çanak Çömleksiz Neolitik döneme kadar uzanır. Kent Erken ve Orta Tunç Çağında politik, sosyal ve kültürel bir merkez haline gelmiştir²⁶⁸.

Knossos'ta ilk kazı çalışmaları, Heraklionlu tüccar M. Kalokairinos tarafından 1878 yılında başlamış, kazı sonucunda devasa boyuttaki phitosların bulunduğu depo alanlarının temelleri ortaya çıkarılmıştır. Depolama alanlarının yanı sıra Kalokairinos, "taht salonu" temellerinin bir bölümünü de kazmış ancak kazılar Osmanlı Devleti tarafından durdurulmuştur. Kalokairinos'un kazı çalışmaları ABD'nin Girit büyükelçisi W. Stilman tarafından kayıt altına alınmıştır²⁶⁹.

İlk büyük ve sistematik kazılar 1900 yılında A. Evans tarafından Heraklion Müzesi'nin kurucusu J. Hazzidakis ve D. Mackenzie ile birlikte başlatılmış ve kazılar 1931 yılına kadar devam etmiştir. Kazılarda Knossos Sarayı'nın büyük bir kısmı 1903 yılında açığa çıkarılmıştır. Saray 1900'den 1930'a kadar kazılmış ve aynı zamanda rekonstrüksiyon çalışmaları yapılmıştır. 1901-1904 yılları arası mimar T. Fyfe, 1905-1910 yılları arasında mimar C. Doll ve 1922-1952 yılları arasında ise mimar P. de Jong sarayın rekonstrüksiyon ve konservasyon çalışmalarında görev almıştır. Kazı çalışmaları I. Dünya Savaşı sırasında 1922 yılına kadar kesintiye uğramıştır²⁷⁰.

1925'ten sonra A. Evans, büyük ölçüde beton kullanarak anıtın köklü bir rekonstrüksiyonunu denemiştir. Zeminler ve tüm mimari birimler yeniden inşa edilmiştir. Ahşap kirişler ve Minos sütunları betondan yapılmış ve boya ile işlenmiştir. Duvar resimleri restore edilmiş ve kopyalar farklı noktalara yerleştirilmiştir. Sarayın restorasyon

²⁶⁸ <http://www.Minoscrete.com/knossos.htm> (15.11.2018).

²⁶⁹ Kaya 2016, 67; <http://www.heraklion-crete.org/sir-arthur-evans.html> (15.11.2018), http://odysseus.culture.gr/h/3/eh352.jsp?obj_id=2369 (15.11.2018).

²⁷⁰ Mckenroe 2010, 50; <https://pl.khanacademy.org/humanities/ancient-art-civilizations/aegean-art1/Minos/a/the-palace-at-knossos-crete> (06.12.2018); <http://www2.odl.ox.ac.uk/gsd/cgi-bin/library?site=localhost&a=p&p=about&c=sackle02&ct=0&l=en&w=iso-8859-1> (06.12.2018).

çalışmalarına 1935 yılına kadar devam eden A. Evans 1941 yılında vefat etmiş, ölümünün ardından kazı ve restorasyon çalışmalarını Atina'daki İngiliz Arkeoloji Okulu üstlenmiştir. Herakleion Müzesi, N. Platon ve S. Alexiou başkanlığında sarayın geniş restorasyonu yapılmıştır. Ancak, bu çalışma, eski duvarları korumak, zeminleri birleştirmek ve bazı bölgeleri çatı ile korumakla sınırlı kalmıştır²⁷¹.

Atina'daki İngiliz Arkeoloji Okulunun müdürlüğünü 1954 yılından 1962 yılına kadar Arkeolog S. Hood yapmış aynı zamanda 1957-1961 yılları arasında sarayın Krali Yol (*Royal Road*) kısmında kazı çalışmalarını yürütmüştür. 1961 yılında söz konusu çalışmalara P. Warren katılmıştır²⁷².

S. Hood tarafından 1957 yılında Knossos'un Neolitik dönemine ilişkin kazı çalışmaları başlatılmış ve 1958'de çalışmalara P. Warren katılmıştır. P. Warren 1958'den 1960'a kadar Bronz Çağı "Minos Sarayı'nın" altındaki derin Neolitik seviyelerini kazmış ve çömlerinin ayrıntılı nicel analizlerini yapmıştır²⁷³.

A. EVANS KRONOLOJİSİ	N. PLATON KRONOLOJİSİ
Erken Minos I	Saraylar Öncesi Çağ (Pre-Palatial Devir) MÖ 2600-2000
Erken Minos II	
Erken Minos III	
Orta Minos IA	
Orta Minos IB	Eski Saraylar Çağı (Proto-Palatial Devir) MÖ 2000-1700
Orta Minos II	Yeni Saraylar Çağı (Neo-Palatial Devir) MÖ 1700-1400
Orta Minos III	
Geç Minos I	
Geç Minos II – (Geç Minos IIIA)	Saraylar Sonrası Çağ (Post-Palatial Devir) MÖ 1400-1100
Geç Minos III	

Tablo 3: Girit Kronolojisi.

²⁷¹ Kienzle 1998, 76-77; <http://www.interkriti.org/crete/iraklion/knossos.html?vpg=5> (06.12.2018).

²⁷² <https://www.ai-journal.com/articles/10.5334/ai.1303/> (06.12.2018); https://en.wikipedia.org/wiki/Sinclair_Hood (06.01.2019).

²⁷³ <https://www.ai-journal.com/articles/10.5334/ai.1303/> (06.12.2018); <https://www.thebritishacademy.ac.uk/sites/default/files/07%20Evans%201820.pdf> (06.12.2018).

Bölgedeki kazı çalışmaları halen İngiliz Arkeoloji Okulu tarafından yürütülmektedir.

Yapılan kazılar sonucunda Girit Kronolojisi ilk defa A. Evans tarafından oluşturulmuştur. Bu kronoloji çanak çömlek gelişimine dayanıyordu ve Erken Minos, Orta Minos ve Geç Minos olarak üç ana evre ve alt bölümlerinden oluşuyordu. Minos uygarlığı ile ilgili bir başka kronoloji ise son şekli N. Platon tarafında ortaya konulan ve Minos saraylarının geçirdiği yapı evreleri dikkate alınarak oluşturulmuştur²⁷⁴(Tablo 3).

3.3.1.2.Saray Mimarisi

Knossos'ta saray olarak nitelendirilebilecek ilk yapı Eski Saraylar Çağına tarihlenir (Fig. 24). Söz konusu yapı MÖ 1700 yılında yıkılmıştır. Yıkım nedeni kesin olarak bilinmemekle birlikte günümüzde kabul gören görüş deprem gibi büyük bir doğal afetin yaşanmış olduğudur. Söz konusu yıkım Girit'in kültürel gelişiminin önünü kesmemiş ve yıkılan saraylar eskilerine göre daha büyük ve görkemli olarak yeniden inşa edilmiştir²⁷⁵.

Orta Minos II dönemin sonunda yıkılan ilk sarayın yerine inşa edilen ikinci sarayın tarihi Orta Minos III'ten Geç Minos III' e kadar oldukça uzun bir dönemi kapsamaktadır. MÖ 1450 yılında, Thera (Santorini) adasındaki yanardağın patlaması sonucu Knossos Sarayı hariç diğer merkezler terk edilmiş, Knossos Sarayı ise patlama sonrası adaya hakim olan Miken uygarlığı döneminde de kullanılmıştır²⁷⁶.

3.3.1.2.1. Saray Planı

İlk sarayın büyük kısmı ikinci saraya dahil edilmiş ya da ikinci sarayın altında kalmıştır (Fig. 25). Önceki sarayın planını çıkarmak mümkün olmamakla birlikte, yön sınırlarının büyük kısmı ikinci sarayın sınırlarıyla örtüşmektedir. Kalıntılar moloz taşlarla inşa edilmiş odalardan ve basit yapı birimlerinden oluşmaktadır ve bunlar muhtemelen sonraki yapıda taban olarak kullanılmıştır²⁷⁷. Merkezi bir avlu etrafında gruplandırılmış çeşitli büyüklüklerde oda dizileri, koridorlar, depolar ve tapınaklar gibi yapılar bütünü

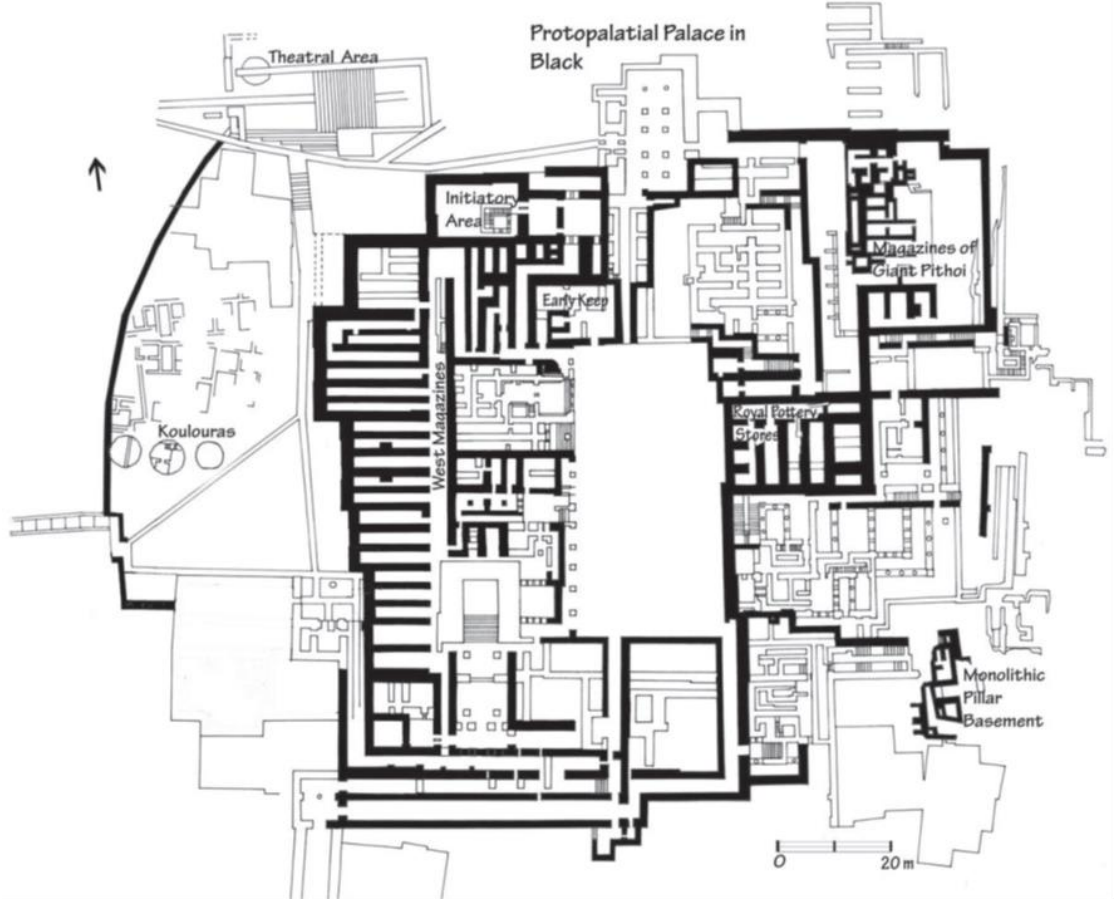
²⁷⁴ Alexiou 1991, 11.

²⁷⁵ Kaya 2016, 71-72; Mansel 2014, 38-39.

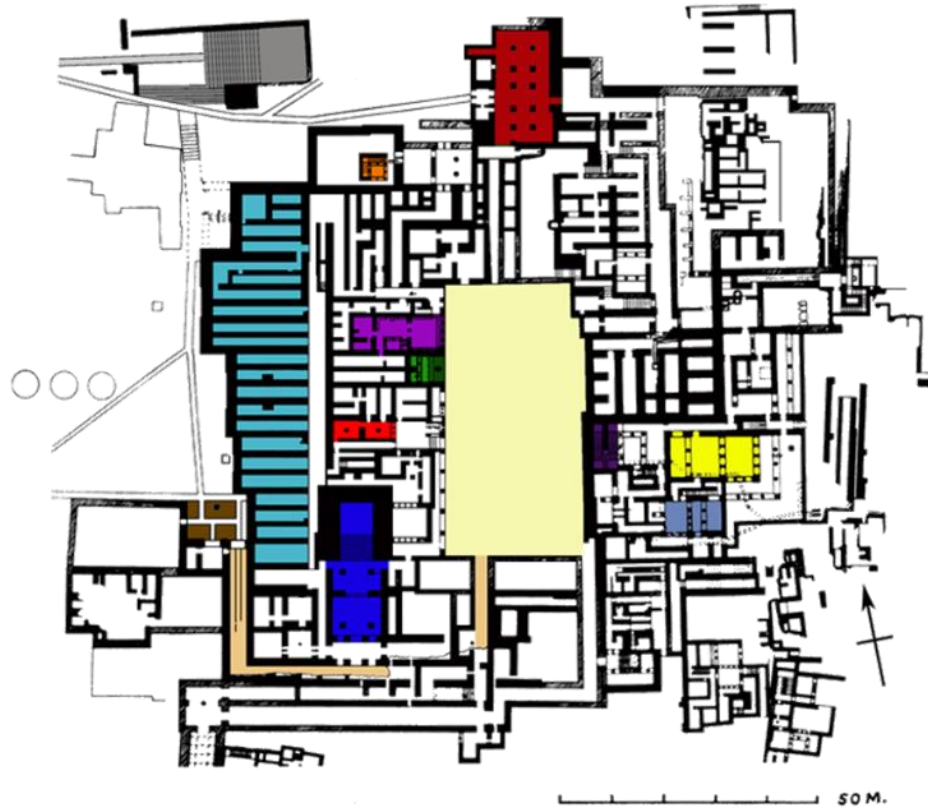
²⁷⁶ Alexiou 1991, 28-29; Mcenroe 2010, 82; Rider 1916, 82.

²⁷⁷ Mcenroe 2010, 51; Rider 1916, 82.

oluşturan sarayın planı Doğu Kanadı, Batı Kanadı, Kuzey Kanadı ve Güney Kanadı olmak üzere dört bölümde ele alınmıştır. Kuzey ve güney propylon, büyük güney terası, batı ve kuzeydeki açık avlular ile depo dizisinin yer aldığı uzun galeriler gibi yapılar planda dikkat çekicidir.

Figür 24: Eski Saraylar dönemi Knossos Sarayı'nın planı.

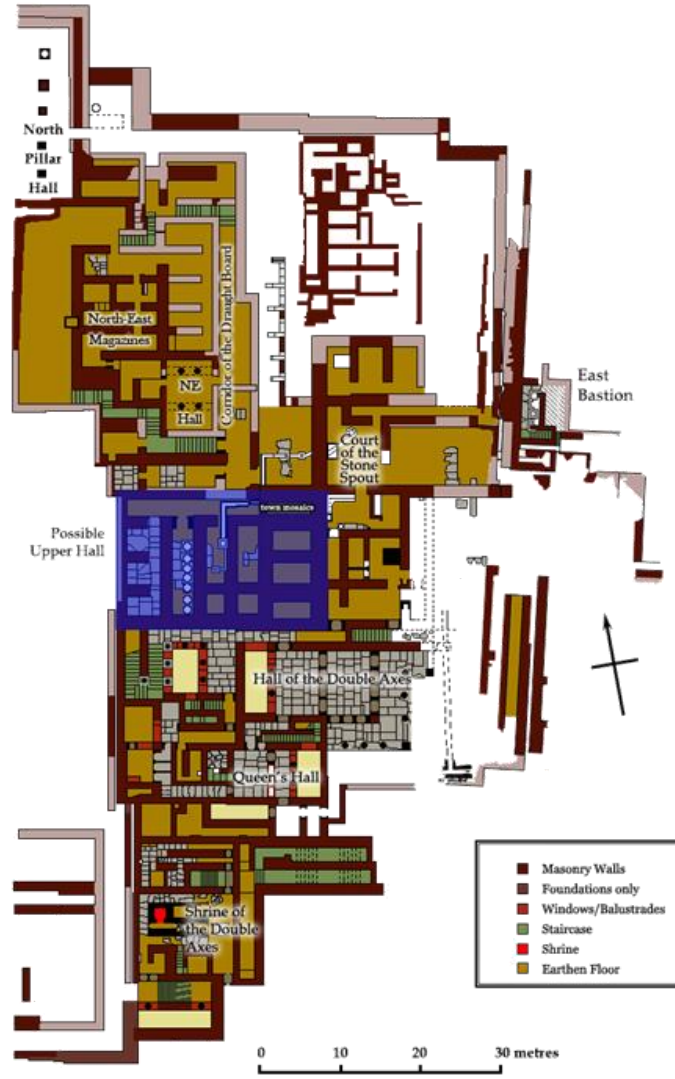
Figür 25: Yeni Saraylar dönemi Knossos Sarayı'nın planı.

3.3.1.2.1.1. Doğu Kanadı

Sarayın doğu kanadında kraliyet ailesinin yaşam alanı, dini karaktere sahip odalar, salonlar, koridorlar, magazinler ile depolar ve endüstriyel alan olarak adlandırılan atölyeler yer almaktadır (Fig. 25-26).

Kanadın önemli yapılarından olan Büyük Merdiven (*Grand Staircase*) (Fig. 27), merkezi avlunun doğu tarafının tam ortasına yerleştirilmiştir ve kraliyet ailesinin yaşam alanına girişi sağlamaktadır (Fig. 26-28). A. Evans tarafından yapılan kazılarda üç kata ait merdiven parçaları ve dördüncü kısmın yerleri ile dördüncü ve beşinci kısma ait iniş

için bloklar bulunmuştur. Geniş merdivenin en alçak iki katı toprak zemine yaslanmıştır ve merkezi avlu seviyesinin altındaki alana geçişi sağlamaktadır. Diğer katlar ise ahşap kirişlerle desteklenen ahşap dikmeler üzerinde yer almaktadır. Beşinci merdiven aralığı sarayın batı tarafındaki ikinci katın hizasında, merkezi avlunun üzerinde bir yüksekliğe denk gelmektedir. A. Evans tarafından konut alanı olduğu düşünülen ve merkezi avlu seviyesinin altında kalan en az iki kata yayılmış bir dizi koridor ve merdivenle birbirine bağlanan alan büyük merdivenin her iki tarafında bulunan ışık kuyularıyla aydınlatılıyordu. Söz konusu bölümde, Çifte Balta Salonu (*Hall of the Double Axes*) (Fig. 29) ve Kraliçe Megaronu (*Queen's Megaron*) (Fig. 30) olarak adlandırılan iki salon, ışık kuyuları, arınma odası/banyo, tuvalet ve diğer odalar yer almaktadır²⁷⁸(Fig. 28).

Figür 26: Knossos Sarayı doğu kanadının planı.

²⁷⁸ Devitt 1982, 126-127; Evans 1921, 337-341; Mcenroe 2010, 77.

Figür 27: Büyük Merdiven (*Grand Staircase*).

Büyük merdivenin doğusunda Sütunlu Salon (*Hall of the Colonnades*) olarak adlandırılan oda bulunmaktadır (Fig. 28). Aydınlatma ve havalandırma amaçlı kullanılan bu salonun kuzey kısmı alt doğu-batı koridorunun devamını oluşturmaktadır. Salondan doğu-batı koridoruna açılan kapıya ait ahşap direk ve lentolar iyi korunmuş şekilde bulunmuştur²⁷⁹.

Doğu-batı koridoru alt, orta ve üst koridor olmak üzere büyük merdivenin kuzey inişlerinin her birine bağlanmakta ve katlar ile büyük merdiven arasında erişimi sağlamaktadır. Kazılarda ortaya çıkarılan alt doğu-batı koridorunun kuzey ve güneyinde iki kapı bulunmaktadır. Bu kapılarda kuzeyde yer alan, Taş Oluklu Avlu (*The Stone Spout*) olarak adlandırılan avluya geçişi sağlayan ince dikdörtgen bir odaya açılırken, güneydeki ise doğu kanadının en büyük salonu olan Çifte Balta Salonuna açılmaktadır²⁸⁰ (Fig. 28).

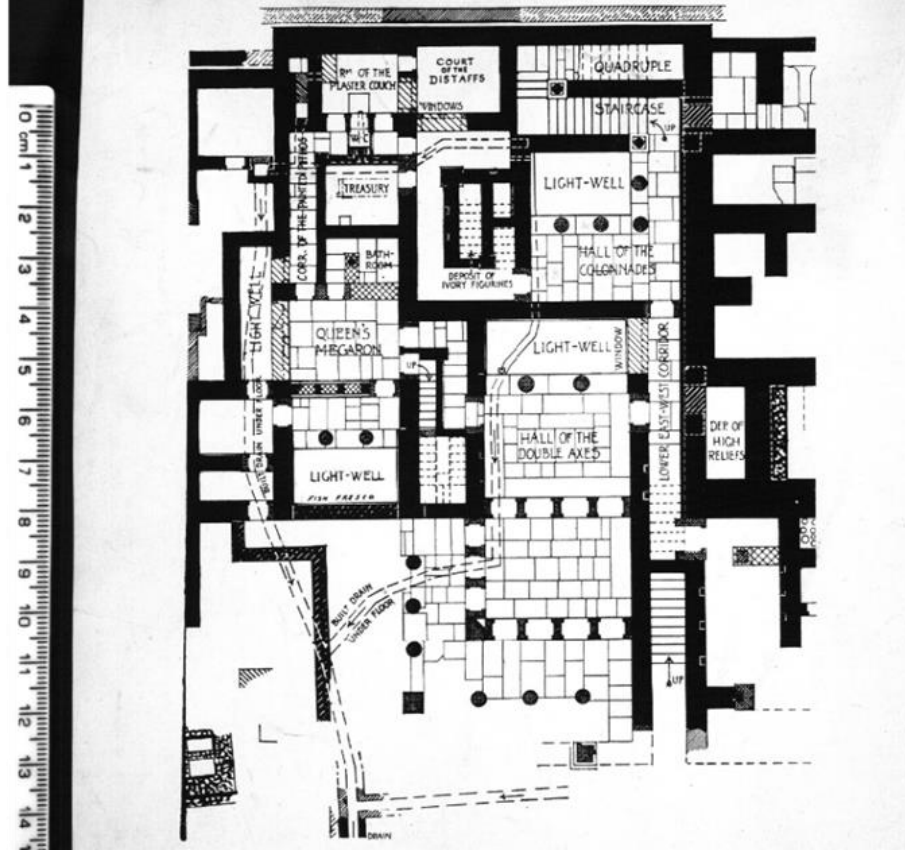
Merkezi avlunun yaklaşık ortasında hem batı hem de doğu tarafında iki ana yol açılmaktadır. Batı girişine dolambaçlı bir geçit söz konusudur. Kaeratos Deresi'nin üstündeki "Sarayın Su Kapısı" gibi görünen doğudaki giriş ile büyük merdiven arasındaki bağlantı doğu-batı koridoru ile sağlanmıştır. Ancak Geç Minos döneminde aşağı doğu-batı koridorunun doğu ucu bir merdivenle engellenmiştir. Bu merdiven üst koridorlara erişimi sağlamıştır²⁸¹.

²⁷⁹ Evans 1902, 101; 1921, 326.

²⁸⁰ Evans 1902, 102-105; 1921, 207, 298-300; Graham 1959, 47.

²⁸¹ Evans 1902, 104-105; 1921, 207.

Sarayın en büyük odası olan Çifte Balta Salonu adını duvarlarındaki labrys işaretlerinden almaktadır. Merkezi avlunun iki kat altında, zeminde bulunan salonun üstünde yine aynı planda Üst Salon bulunmaktadır. A. Evans tarafından yapılan kazılarda üst kata ait iskelelerin temel taşları neredeyse in situ şekilde bulunmuştur²⁸².

Figür 28: Knossos Sarayı doğu kanadı konut alanının zemin kat planı.

Söz konusu salon, batısındaki ışık kuyusu ve dörder kapıdan oluşan payandalı duvar-kapı sistemi (*pier and door partitions*) ile doğu-batı yönünde ikiye bölünen dikdörtgen odalardan oluşmaktadır (Fig. 29). Ayrıca salonun doğu ve güneyinde Kairatos vadisine bakan, L şeklinde bir portiko bulunmaktadır. Portiko ile birlikte Salon yaklaşık 250 m²'lik bir alanı kaplamaktadır²⁸³.

²⁸² Evans 1902, 102; 1921, 336-337.

²⁸³ Evans 1902, 102; Graham 1959, 47; Preziosi 1983, 100.

Figür 29: Çifte Balta Salonu

Salonun zemini alçıtaşı levhalarla döşenmiştir. Duvarlarında spiral bantla bağlanmış Minos kalkanları gibi süslemeler mevcuttur. Salonun batısında bulunan ışık kuyusunun doğusunda, iki sütunlu bir portiko ve kuzeyinde doğu-batı koridoruna açılan bir çift pencere bulunmaktadır. Salonun batı bölümünün kuzey duvarına yığılmış kireç kütlesi içinde bir tahta ait olduğu düşünülen ahşap parçaları bulunmuştur. Bu nedenle, A. Evans tarafından odanın Karşılama salonu olduğu öne sürülmüştür. Oda dört kapılı payandalı duvar-kapı sistemi ile doğu kısımdaki alandan ayrılmıştır. Kapılar salonun tek bir alan ya da bölünmüş ayrı mekanlar olarak kullanılmasına olanak sağlamıştır. Doğu kısımdaki odanın sadece kuzey tarafında duvar bulunmakta olup doğusunda dört kapılı, güneyinde ise üç kapılı payandalı duvar-kapı sistemi söz konusudur. Kapılar L şeklindeki portiğe açılmaktadır (Fig. 28). Söz konusu alan çok fazla tahrip olmuştur, ancak bu sütun dizisinin, doğuda temelleri bulunan bir dış duvar hattı ile sınırlandırılmış her iki tarafında üçer sütun bulunan peristilli bir avlunun parçası olduğu varsayılmaktadır. Söz konusu avlu işlevsel olarak Küçük sarayın büyük salonu önündeki peristil ile oldukça benzerdir²⁸⁴.

Söz konusu salonun güneyindeki kapıdan biçimsiz planı nedeniyle Keskin Dönemeçli Koridor (*Dog's Leg Corridor*) olarak adlandırılan dar bir koridora geçiş

²⁸⁴ Evans 1921, 339, 336-337; Graham 1959, 47; Preziosi 1983, 34.

bulunmaktadır. Bu koridor daha küçük bir plana sahip bir odaya açılmaktadır. Söz konusu oda A. Evans tarafından Kraliçe Megaronu²⁸⁵, J.W. Graham tarafından ise Kraliçe Salonu (*Queen's Hall*)²⁸⁶ olarak adlandırılmıştır. Odanın güney kısmında keskin dönemeçli koridora açılan kapının hemen yanında bulunan bir kapı üst katlara geçiş sağlayan bir merdivene açılmaktadır. Salonun doğu kısmında üç kapılı payandalı duvar-kapı sistemiyle ayrılmış iki sütunlu portiko ve bir ışık kuyusu mevcuttur. Işık kuyusunun kuzeyinde salondan üst kata geçiş sağlayan merdivene açılan pencere bulunmaktadır²⁸⁷ (Fig. 28-30).

Figür 30: Kraliçe Megaronu (P. de Jong tarafından yapılan rekonstrüksiyonu)

Merkez odayı portikodan ayıran payandalı duvar-kapı sisteminin kaidesinin her iki tarafında iyi şekilde korunmuş alçak ahşap banklar bulunmuş ve A. Evans tarafından bunlar orijinal halleriyle yerinde restore edilmiştir (Fig. 30).

Salonun batı bölümünde banyo/arınma odası olduğu düşünülen küçük bir alana açılan kapı bulunmaktadır. Oda kapısının hemen dışında boyalı pişmiş toprak bir küvetin kalıntıları bulunmuştur. Oda, salona açılan bir pencere ile aydınlatılmıştır. Doğu ışık kuyusundan, banyoya kadar salonun güney kısmı boyunca ışık kuyusu bulunmaktadır. Söz konusu ışık kuyusu batı kesimde bu mekandan payandalı duvar-kapı sistemiyle, doğuda duvarla ayrılmış ve bu bölümden ışık kuyusuna geçiş portikonun güneyindeki

²⁸⁵ Evans 1921, 330.

²⁸⁶ Graham 1959, 47.

²⁸⁷ Evans 1921, 330-333; Graham 1959, 47-48; Mcenroe 2010, 77.

kapı ile sağlanmıştır. Mekan alçıtaşı levhalarla döşenmiştir. Dolguda bulunan deniz manzarasında dans eden kadınlar ve yunus resimleri A. Evans tarafından odanın duvar dekorasyonu olarak restore edilmiştir²⁸⁸.

Kraliçe'nin Salonunun batı tarafından Boyalı Pithos Koridoru (*Corridor of the Painted Pithos*) olarak adlandırılan ve A. Evans tarafından servis alanı olarak tanımlanan odalara geçişi sağlayan dar bir koridor bulunmaktadır (Fig. 28). Koridorun, keskin dönemeçli koridorda olduğu gibi bir odadan diğerine doğrudan geçmemesi, bir ya da iki kısa dönüş yapması, bu bölgedeki saray mimarisinin çok karakteristik bir özelliğidir ve bu durum daha fazla gizlilik sağlamak için bir araç gibi görünmektedir²⁸⁹.

Koridor, güneybatı köşesinde alçı sıva bulunan ve bu nedenle Alçı Sıvalı Seki Odası (*Room of the Plaster Couch*) olarak adlandırılan odaya geçiş sağlamaktadır. Söz konusu oda daha sonra A. Evans tarafından Tuvalet Odası²⁹⁰ olarak tanımlanmıştır. Odanın doğusunda küçük bir tuvalet bulunmaktadır. Tuvaletin zeminden yaklaşık 57 santim küçük bir ahşap oturağı vardır ve zemin seviyesi hafif yükseltilmiştir. Oturağın altındaki bir açıklık, sarayın bu kısmı için ana kanalizasyon sistemine havalandırmalı bir drenaj vasıtasıyla bağlanmaktadır. Ayrıca kapının hemen dışında bir lavabo için açıklığa sahip olan kare bir levha vardı (Fig. 28). Zemin katta bulunan bu tuvalet dışında birinci katta da benzer şekilde iki küçük tuvalet bulunmaktadır²⁹¹.

Tuvaletin kuzeybatısındaki kapı, daha önce ışık kuyusu olarak hizmet veren 4,50 mx3,50 m ölçülerinde küçük bir avluya açılmaktadır. Avlunun alçıtaşı ile kaplanmış duvarlarındaki çatal uçlu örekeye benzer küçük şekiller nedeniyle Örekeli Avlu (*Court of the Distaff*) olarak adlandırılmıştır (Fig. 28). Avlunun güney duvarında tuvalete ve doğu duvarında koridora ışık sağlayan birer çift pencere bulunmaktadır. Kuzey duvarının dibi boyunca, orijinal sıva kaplamasıyla kaplandığından oturma yeri olarak kullanılmış gibi görünen bir bölüm bulunmaktadır²⁹².

Tuvaletin üst katında Taş Seki Odası (*Room of Stone Bench*) olarak adlandırılan oda bulunmaktadır. Alt kattaki oda gibi, bu mekan da kuzeyindeki avlu sayesinde

²⁸⁸ Evans 1921, 330-333; Graham 1959, 47-48; Mcenroe 2010, 77.

²⁸⁹ Evans 1902, 61-62; 1921, 330.

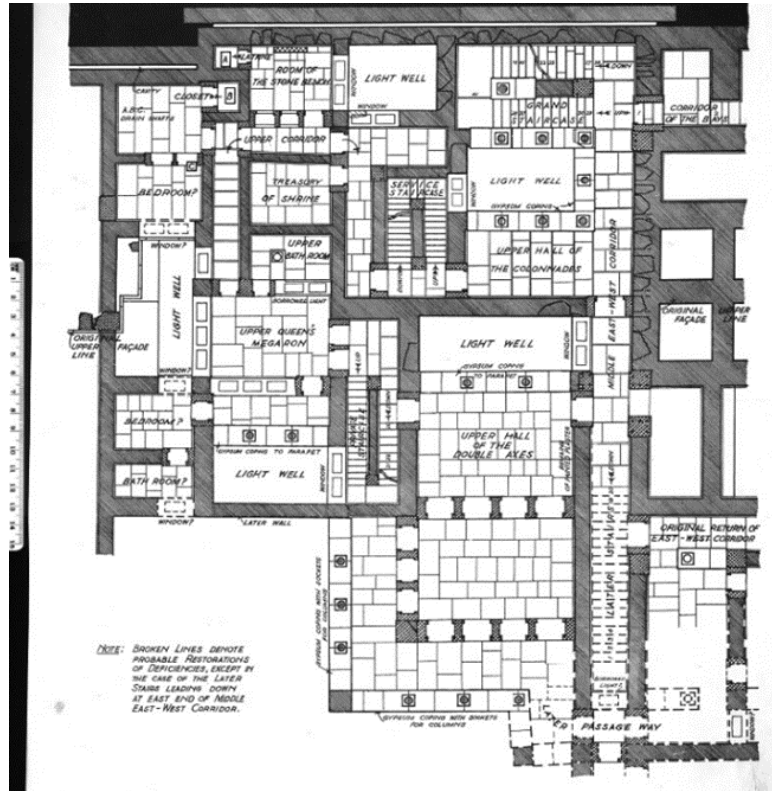
²⁹⁰ Evans 1930, 388, Dipnot 1.

²⁹¹ Devitt 1982, 133; Evans 1921, 333-334.

²⁹² Evans 1902, 63-65.

aydınlatılmaktadır. Odanın batı duvarında odaya adımı veren taş bir seki bulunmaktadır. Ayrıca alt kattan farklı olarak tuvalet, odanın güneybatısında yer almaktadır²⁹³(Fig. 31).

Tuvaletin kuzeydoğu köşesindeki bir kapı Hazine Odası ya da Sığınak olarak adlandırılan oda ve servis merdivenleri ile Sütunlu Salona geçiş sağlayan koridora açılmaktadır (Fig. 28). Hazine odası sarayın en iç mekanlarından biriydi ve aydınlatma sistemi bulunmamaktaydı. Oda muhtemelen depolama alanı olarak kullanılmıştır. A. Evans bu odanın kuzeydoğu ve güneybatı köşelerinde bulunan lüks nesnelerin odanın üst katında bulunan ve küçük bir tapınağa ait üst hazine odasından düştüğünü öne sürmüştür²⁹⁴ (Fig. 31).

Figür 31: Knossos Sarayı doğu kanadı konut alanının 1. kat planı

Hazine odasının kuzeydoğusunda üst katlara erişimi sağlayan, tamamı ahşaptan sadece taş gövdesi korunmuş servis merdiveni bulunmaktadır (Fig. 28-31). Merdivenlere aynı zamanda Sütunlu Salonun güneyindeki kapıdan geçiş bulunmaktadır. Merdivenin önemli özelliği ikinci kat basamakları altındaki Fildişi Deposu olarak adlandırılan küçük

²⁹³ Evans 1921, 335-336.

²⁹⁴ Evans 1902, 68-69; 1921, 335.

odadır. Söz konusu odanın bir tapınağın hazinesi olduğu varsayılmaktadır²⁹⁵.

Sarayın Kraliyet Konutu olarak adlandırılan bu bölümünde A. Evans genel olarak üst katı, alt kat planına benzer olarak restore etmiştir. Katlar arasında yukarıda belirtilen farklar dışında alt kattan farklı olarak üst katta, Kraliçe Megaronunun güneyinde bulunan ışık kuyusunun doğu ve batısında ikişer adet oda bulunmaktadır. Bunlardan en batıdaki odanın kuzeybatısında bir adet küçük tuvalet söz konusu olup odaların yatak odası olduğu varsayılmaktadır²⁹⁶ (Fig. 31).

Doğu kanadının kuzeydoğu kısmında, geleneksel olarak sarayın günlük işleyişiyle ilgili atölyelerin, magazinlerin ve depo odalarının yer aldığı hizmet alanı bulunmaktadır (Fig. 25-26).

Merkezi avlu seviyesinin birkaç metre altında olan bu bölge eğimli bir yapıya sahiptir. Kuzey ve doğu kısım büyük bir istinat duvarı ile çevrilidir, alanın bir kısmının üstü örtülü olup kalan kısım açık avlulardan ve dış mekan çalışma alanlarından oluşur²⁹⁷. Söz konusu alan kendi içinde güneyindeki Konut Alanı ile bağlantılı olduğu düşünülen Kuzey Ek Konut Alanı (*North Annex of Domestic Quarter*), Krali Çömlek Depoları (*Royal Pottery Stores*) ve Oyun Tahtası Koridoru (*Corridor of the Draught Board*) ve bu koridorla bağlantılı Kuzeydoğu Magazin (*Northeast of Magazine*) alanı olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Kuzeydoğu Alanı genel olarak OM II döneminde depolama alanı olarak kullanılmıştır. Ve bu dönemde Krali Çömlek Depoları ve güneyindeki Dev Pithos Magazinleri (*Magazine of the Giant Pithoi*) inşa edilmiştir. Ayrıca, Kuzey Ek Konut Alanında ortaya çıkarılan dev pithoslar OM IIIa veya MÖ 17. yy'ın erken dönemine tarihlenirken söz konusu pithosların buldukları alandaki kalderim veya parke taşı döşemesi OM IIB'ye tarihlendirilmektedir²⁹⁸. Bu alanın merkezi avluya sınır batı kısmında büyük saklama kavanozları ile donatılmış magazinler, kült vazoları ve mutfak eşyaları bulunan daha küçük ve dikdörtgen odalardan oluşan toprak zeminli bir bodrum katı bulunmaktadır. Zemin kat seviyelerinin neredeyse 2 m altında yer alan bodrum

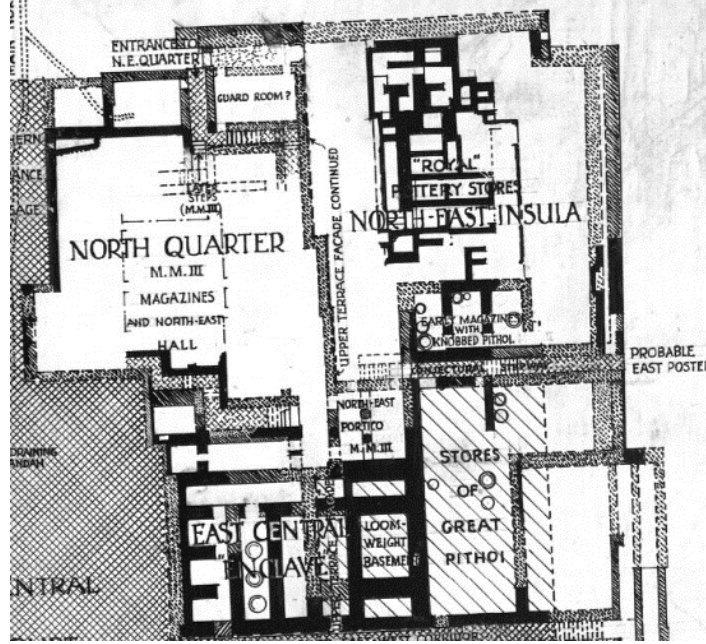
²⁹⁵ Evans 1921, 335.

²⁹⁶ <https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/Discover/Search/#/?p=c+70,t+quarter%20domestic,rsrs+0,rsps+10,fa+,so+ox%3A-sort%5Easc,scids+,pid+,vi+> (16/01/2019).

²⁹⁷ Preziosi 1983, 98.

²⁹⁸ Macdonald 2010, 534; Pendlebury 1933, 21.

katlarının temelleri enkazla dolu bulundu. Söz konusu alanda Kamares çanak çömleği ile daha eski kat seviyeleri bulunmuştur ve böylece duvarlar sisteminin temelleri Eski Saraylar dönemine tarihlenmiş ve A. Evans tarafından bu alan Doğu Merkezi Bölgesi (*East Central Enclave*) olarak adlandırılmıştır²⁹⁹(Fig. 32).

Figür 32: Eski Saraylar dönemi Knossos Sarayı kuzeydoğu planı.

Kuzey Ek Konut Alanı; güneyde alt doğu-batı koridoru ile kuzeyde doğu kuleye giden merdivenler arasında kalan bölümdür. Bu alan OM IIb döneminde magazin olarak kullanılmakla birlikte özellikle doğu kısmı OM III döneminde odalara bölünerek atölyeler ve çalışma alanları oluşturulmuştur. Kuzey Ek Konut Alanı, en doğuda doğu kule ve bu yapının batısındaki oda grubu ile batıda merkezi avluya sınırı bulunan diğer bir oda grubundan oluşmaktadır. Söz konusu bu iki alan arasında seviye farkı bulunmakta olup doğu kule ve bu yapının batısındaki oda grubu doğu yamacın alt terasında yer alır³⁰⁰.

Söz konusu oda grubunun en güneyinde bulunan Ahşap Dikmeler Odası (*Wooden Posts*) olarak adlandırılan küçük bir hole, güneydeki alt doğu-batı koridorundan geçilmektedir. Adını, ahşap donatı kirişlerinin çürümesinden sonra duvarlarda kalan birçok dikey boşluktan alır. Doğu koridorunun bitişik ön bölümüne (alt doğu-batı

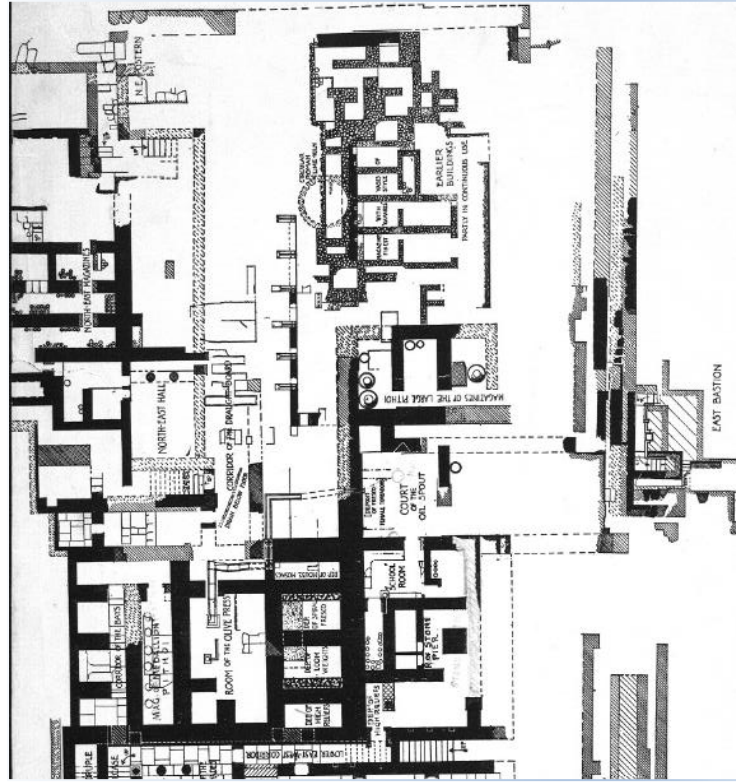
²⁹⁹ Evans 1921, 206, 248; MacGillivray 1998, 39;

<https://www.odysseyadventures.ca/articles/knossos/articleKnossos10.eastWing-02.html> (18.05.2019).

³⁰⁰ Macdonald 2010, 534.

koridorundan kuzeye döndüğü noktada) bir tür giriş odası oluşturmuştur³⁰¹(Fig. 33).

Bu küçük holden sarayın doğusundaki portikoya ulaşılmaktadır. OM III dönemine tarihlenen doğu portiko dört sütunlu açık hava alanıydı. Güney girişinden yaklaşık 5,5 m mesafede bir noktadan portiko, iç hattın devamını oluşturan büyük bir çapraz duvarla kapatılmıştır. Arka duvar, bitişikteki hole uzanan girişte Orta Minos III seviyesinde kesintiye uğramış ve bu girişin güney sütunu yakınında ince bir alçıtaşı levha için izler bulunmuştur. Benzer levha izleri, portikonun güney girişinde de gözlemlenmiştir³⁰². D. Preziosi'ye göre, vadiye bakan söz konusu portikonun, Çifte Balta Salonunun portikosu ile hizalı olması, ayrıca alt doğu-batı koridorunun kuzey uzantısı olan doğu koridorundan bu alana geçiş sağlanması ve alt koridorun yukarıda belirtilen portikoları ikiye böldüğü hususları dikkate alındığında bu iki alanın aynı kompleksin parçaları olduğu düşünülmektedir. Bu durumda doğu kule ve bağlı oda grubunun en azından kısmen sarayın yerleşim bölgesinin bir kısmı olduğu söylenebilir³⁰³ (Fig. 26, 33).

Figür 33: Knossos Sarayı kuzeydoğu planı.

³⁰¹ Evans 1930, 271; Kienzle 1998, 202.

³⁰² Evans 1930, 272.

³⁰³ Preziosi 1983, 99-100.

Doğu portikonunun arkasında, biri Taş Payanda (*Stone Pier*) olarak adlandırılan, diğeri içinde ithal edilerek işlenmiş Sparta bazaltı parçaları bulunan iki oda bulunmaktadır. Taş payanda odasının doğu duvarı tarafında kare bir taş payanda bulunmuştur. A. Evans'a göre söz konusu sütun üst odalara ekstra destek vermek amacıyla yaklaşık OM III döneminin sonlarında inşa edilmiştir (Fig. 33). Bu odanın arkasındaki Spartan bazaltı parçaları bulunan odanın üst katında bir taş işleme atölyesi olduğu düşünülmektedir³⁰⁴.

Doğu koridorunun kuzey ucundaki odanın duvarlarında çift kademeli taş çıkıntılar bulunmakta ayrıca kenarlar, güney duvarı boyunca içe eğimli olup bu odaya bir ders odası görünümü vermiştir. Söz konusu oda kazılar sırasında Sınıf (*Schoolroom*) olarak adlandırılmıştır³⁰⁵ (Fig.33). Aslında söz konusu odanın, büyük bir salon boyunca bölme duvarları inşa edilerek oluşturulan, çömlekçi ya da zanaatkârın çalışma odası olması daha muhtemeldir³⁰⁶. Odanın batı duvarı yakınında üst kattaki odadan düşmüş Boğa Akrobatları Freskosu'na ait parçalar bulunmuştur³⁰⁷. Bu parçalar üst katın olduğunun kanıtlarından biridir. Odanın kuzey duvarında bulunan kapıdan üst kattaki Büyük Doğu Salonu'nun (*Great East Hall*) çatısından yağmur suyunu boşaltan ve taş bir olukla avludaki kuyuya ileten su sistemi nedeniyle Taş Oluklu Avlu olarak adlandırılan avluya geçiş bulunmaktadır (Fig. 33). Avludaki kuyuda Orta Minos III Dönemi'nin hem erken hem de son evresine ait çanak çömlek bulunmuştur. Bu bağlantı ile taş musluğun çıkıntı yaptığı yerdeki iyi inşa edilmiş kireçtaşı duvar, OM IIIA dönemine tarihlenmektedir³⁰⁸.

Avlunun kuzeybatısında 1929 yılında A. Evans tarafından açığa çıkartılan Kuzey Doğu Portikosu bulunmaktadır³⁰⁹(Fig. 33).

Bu oda grubunun en doğusunda bir arka kapının olduğu doğu kule bulunur. Kuleye kuzeydoğu portikonun kuzey kenarındaki merdivenli bir geçitten ulaşılır (Fig. 26, 33). Temelde, birkaç turdan sonra terasın dibine ve arkasındaki çayırlara açılan bir dizi basamak vardır. A. Evans, saray ve Kairatos Nehri arasındaki bu alanın boğa oyunları için bir arena olduğunu varsaymakla birlikte şehrin ana caddeleriyle bağlantılı olmayan

³⁰⁴ Evans 1921,366; 1930, 270; Pendlebury 1933, 45.

³⁰⁵ Evans 1921, 365-366.

³⁰⁶ Pendlebury 1933, 45.

³⁰⁷ Evans 1921, 366.

³⁰⁸ Evans 1921, 363; Pendlebury 1933, 45.

³⁰⁹ Evans 1930, 268.

ve muhtemelen daha özel amaçlı olan bu giriş kule yakınındaki atölyelere hizmet etmiştir³¹⁰.

Bu girişin dikkat çekici özelliği, basamakların altından geçen ayrıntılı drenaj sistemidir. Taş borular düz döşenmek yerine bir dizi küçük şelaleler şeklinde havza sistemine ulaşmaktadır. Tabanın yakınında, temiz su aşağı akmadan önce tortunun birikmesine izin verilen iki kare havza bulunmaktaydı³¹¹. Bu oda grubunun batısında A. Evans'ın Doğu Merkezi Bölge olarak adlandırdığı alan bulunmaktadır. Bu alanın doğu kısmında, dört küçük dikdörtgen oda bulunmaktadır (Fig. 32-33). Odaların zemininde bulunan yaklaşık dört yüz ağırşak nedeniyle Tezgah Ağırlıkları Bodrumu (*Loomweights Basement*) olarak adlandırılan alan bir bütün olarak ele alındığında, burada bulunan eserler, buldukları kata ait olanlar ve üst kattan düşmüş olanlar olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır³¹².

Bu alanın batısında Krali Magazinler Alanı'nda (*Royal Magazines Area*), Koylar Koridoru (*Corridor of the Bays*) ve Madalyonlu Pithoslar Magazini (*Magazine of the Medallion Pithoi*) bulunmaktadır (Fig. 26, 33). Merkezi avlu seviyesinin biraz altında bulunan bu oda grubuna ait masif duvarların, büyük doğu salonunun sütunlarının destekçisi olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Söz konusu alanın büyüklüğü ve şekli itibariye üst katta büyük bir salona elverişli görünmektedir. Bununla birlikte OM III dönemi bitmeden bu alanda önemli bir üst salonun var olduğu üst kattan düştüğü düşünülen fresko parçalarına, sütun kaidelerine ve bodrum kat planına dayanarak A. Evans ve D. Preziosi, Krali Magazinler ve Tezgah Ağırlıkları Bodrumunun üstünde Büyük Doğu Salonu'nun olduğunu ileri sürmüştür³¹³ (Fig.26).

Krali Magazinler Alanı'nın en batısında Koylar Koridoru bulunur. Bu koridorun batısında koridorla bağlantılı masif duvarlarla bölmelere ayrılmış dört alan bulunmaktadır³¹⁴. Taş döşeli koridorun en kuzeydeki bölme ışık kuyusu görevi görürken diğer bölmeler depolama amaçlı kullanılmıştır³¹⁵ (Fig. 33).

³¹⁰ Evans 1930, 233; McEnroe 2010, 74;

<https://www.odysseyadventures.ca/articles/knossos/articleKnossos10.eastWing-02.html> (18.05.2019).

³¹¹ Pendlebury 1933, 46.

³¹² Evans 1921, 251.

³¹³ Evans 1921 322-323; Preziosi 1983, 100.

³¹⁴ Evans 1921 322.

³¹⁵ Christakis 2004, 301-302.

Koylar Koridorunun doğusunda bitişik Madalyonlu Pithoslar Magazini olarak adlandırılan depolama alanı bulunmaktadır (Fig. 33). Adını OM IIIb dönemine tarihlendirilen ve üzerinde madalyon şeklinde süslemeler bulunan yedi adet pithostan almaktadır³¹⁶.

A. Evans'a göre söz konusu Krali Magazinler Alanı'nın büyük bir kısmı OM IIIb döneminden sonra kullanılmamış ve büyük doğu salonunun inşaatı sırasında doldurulmuştur. Ancak A. Evans'tan sonra yapılan incelemeler sonucunda Kostandinos S. Christakis, Krali Magazinler Alanı'nın OM III'de doldurulmuş bir dolguyla kullanım dışı bırakılmadığını ve alanın Geç Minos döneminde de kullanıldığını ileri sürmüştür³¹⁷.

Tezgah Ağırlıkları Bodrumu ile Koylar Koridoru arasında kalan alan, burada bulunan kanallarla birbirine bağlanmış iki taş haznenin, zeytin presleme için olduğu düşünüldüğünden önce Zeytin Presi Odası (*Room of Olive Press*) olarak adlandırılmıştır (Fig. 33). Ancak söz konusu kanalların sarayın drenaj sisteminin parçası ve iki taş ise havzanın tahliye başlığı olduğu anlaşılmıştır. Bu alanda bulunan drenaj kanalları ve tahliye başlıkları, Taş Oluklu Avlu'daki kanalının üst kısmıdır ve çıkan yağmur suyu kuzey-güney doğrultusunda bir koridordan bu alana iletilmektedir³¹⁸.

Krali Magazinler Alanı'nın kuzeyinde Oyun Tahtası Koridoru olarak adlandırılan ve adını burada bulunmuş olan oyun taşları ile birlikte kristal, fayans ve fildişinden yapılmış bir oyun tahtasından alan, kuzey-güney yönlü bir koridor bulunmaktadır. Koridorun batı tarafında, güneyden kuzeye doğru Kuzeydoğu Salonu (*Northeast Hall*) ve Kuzeydoğu Magazinleri (*Northeast Magazines*), doğu tarafında daha düşük bir seviyede sürgülü bölmeler için yivli bir dizi açıklık bulunmaktadır (Fig. 26). Bu küçük bölmelerin hayvanlar için kafes olduğu düşünülmektedir. Bunların doğusunda ise, OM II tarzındaki yumurta kabuğu inceliğinde kapların keşfedildiği Krali Çömlek Depoları adı verilen alan bulunmaktadır³¹⁹. Koridorun, sadece güney bölümü korunmuştur. Kuzeydoğu salonunun güneydoğu köşesinde, batıya yükselen dört alçak basamak ve bu salona bağlı olan depo odaları grubunun dış duvarları boyunca uzanan bir geçidin izleri bulunmaktadır. Koridorun, kuzey ucunda geçit duvarları arasından önce batıya ve sonra kuzeye doğru

³¹⁶ Christakis 2004, 301; Evans 1921, 321-322.

³¹⁷ Christakis 2004, 301 vd.; McEnroe 2010, 75.

³¹⁸ Evans 1921, 378; Pendlebury 1933, 47.

³¹⁹ Pendlebury 1933, 46-47;

<https://www.odysseyadventures.ca/articles/knossos/articleKnossos10.eastWing-02.html> (18.05.2019).

dönüş yaparak kuzey payeli salona kadar dolaşımı sağladığı anlaşılmaktadır (Fig. 26, 32-33). A. Evans söz konusu koridorun büyük bir kısmının ilk saraya ait olduğunu belirtmiştir³²⁰.

Koridorun güneybatısında bulunan kuzeydoğu salonu, merkezinde bir ışık kuyusuna sahip üç bölmeden oluşmaktadır. Salona Oyun Tahtası Koridoru'ndan geçiş sağlanmıştır. Mekanın ölçüleri 8.45 x 5.35 m olup içerisinde kuzey ve güneyden iki sütunlu stylobate ile sınırlanmış kare şeklinde zemini sıvalı bir ışık alanı bulunuyordu. Knossos'taki dört sütunlu ışık kuyusu ünik bir düzenlemedir. Salonun batı tarafında bulunan çift giriş kapısı, küçük bir iç odaya ve kuzeydoğu magazine açılıyordu. Sağ taraftaki kapı, bir geçit girişi gibi ilerleyerek küçük bir magazin girişinin solundan devam etmektedir. Soldaki kapı ise sağda daha genel bir alandan ince bir alçıtaşı bölme ile ayrılan küçük bir kare odaya geçiş sağlamaktadır. Çok iyi korunmuş duvarlar ve duvarları kaplayan alçıtaşı levhalar OM III döneminin özelliklerini yansıtmaktadır. Ayrıca bütün bu yapı grupları için tarihlendirme, bitişik alanın arkasındaki küçük depoda bulunan çanak çömlek ile yapılmıştır. Küçük bir ön oda görevi gören bu odadan batıya doğru yükselen küçük bir geçit, Kuzeydoğu Magazinleri olarak bilinen Orta Minos III çanak çömlek grubunu içeren kare yapıya erişim sağlamıştır (Fig. 26). A. Evans'a göre kuzeydoğu salonu ve bitişikteki alan ustabaşının veya çömlekçilerin resmi yöneticisinin ikametgahı olarak değerlendirilmiştir³²¹. Bu alanın merkezi avlu ile bağlantısı bilinmemektedir, ancak avlunun kuzeydoğu köşesinde, merdivene bitişik, basamaklı bir bağlantı olması muhtemeldir³²².

Sarayın Kuzeydoğu köşesinde Krali Çömlek Depoları ve bunun güneyinde Dev Pithos Magazinleri bulunmaktadır (Fig. 33). A. Evans çömlekçilik depolarında kaliteli ve yumurta kabuğu inceliğinde kâseler açığa çıkarmış ve söz konusu alan OM II dönemine tarihlendirilmiştir³²³. Daha güneyde bulunan Dev Pithos Magazinleri her biri yaklaşık 3 m genişliğinde ve 5 m uzunluğunda iki paralel odadan oluşuyordu³²⁴.

Oyun Tahtası Koridoru'nun kuzey ucundan batıya doğru bir geçitten devam ederek Kuzeydoğu Giriş (*Northeast Entrance*) alanına ulaşılmaktadır. Kuzeydoğu

³²⁰ Evans 1921, 388; Preziosi 1983, 99.

³²¹ Evans 1921 388-391.

³²² Preziosi 1983, 99.

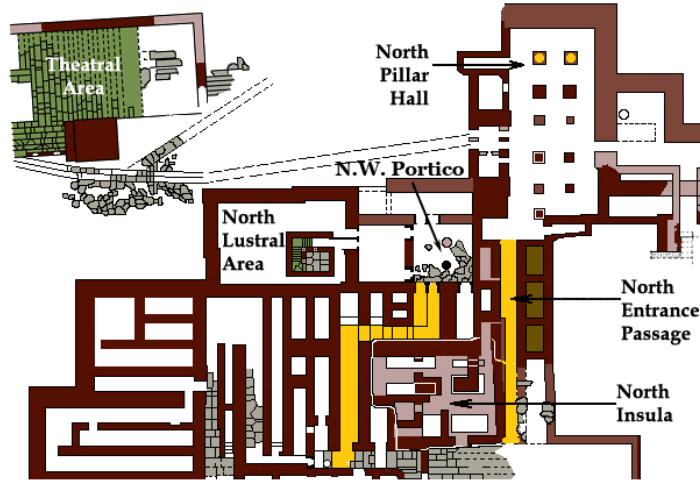
³²³ Evans 1921, 240-241; MacGillivray 1998; 35-39.

³²⁴ Kienzle 1998, 213.

girişinden güneye devam eden ve sarayın kuzey bölgesine geçişi sağlayan bir geçit bulunmaktadır. Geçit 12 m'lik bir mesafeden sonra doğuya doğru dik açılı bir dönüş ve basamaklarla devam etmektedir. Girişin batı tarafındaki bir geçitten Payeli Salon'a (*North Pillar Hall/Hall of Eleven Pillars*) geçiş sağlanmıştır. Bununla birlikte daha küçük bir basamak güneye doğru devam ederek kuzeydoğu magazinlerine bitişik alana giriş sağlamaktadır. Kuzeydoğu girişinden üst teras cephesindeki bir geçitle doğuya doğru uzanan geçiş yolu, Krali Çömlek Depolarına geçiş sağlamaktadır³²⁵ (Fig. 26, 33).

3.3.1.2.1.2. Kuzey Kanadı

Sarayın kuzey kanadında iki ana giriş bulunmaktadır. Kuzeydeki ana kapıdan Payeli Salon'a geçilerek, salonun güneyindeki Kuzey Giriş (*North Entrance*) ile merkezi avluya ulaşılmaktadır. Daha batı da yer alan diğer bir giriş ise, Arınma Bölgesi (*Lustral Area*) ile Kuzeybatı Portiko (*Northwest Portico*) güneye ve daha sonra doğuya devam eden koridorlar ile merkezi avluya bağlanmaktadır³²⁶ (Fig. 34).

Figür 34: Knossos Sarayı kuzey kanadının planı.

Kuzey kanadın batısında, ana giriş kapsısı olan dikdörtgen bir yapı bulunmaktadır OM III döneminde inşa edilen yapıda, 9 adet paye ve 2 adet sütun yer almaktadır. Sütun ve payeler, 6'sı ön sırada kalan 5'i ise ikinci sırada olmak üzere iki sıra halindedir. İki sütun, yapının en kuzeyinde bulunmaktadır³²⁷ (Fig. 34-35).

³²⁵ Evans 1921, 391-393.

³²⁶ Pendlebury 1933, 21; Preziosi 1983, 97.

³²⁷ Evans 1921, 398; Pendlebury 1933, 24.

Payeli salonun kullanım amacıyla ilgili farklı görüşler söz konusudur. J.W. Graham salonun üst katta bulunan Ziyafet Salonu'nun (*Banquet Hall*) bodrumu olduğunu ileri sürmüştür³²⁸. D. Preziosi ise, sarayın ana giriş noktası olması ve doğu kanattaki sarayın ana yerleşim alanlarından oldukça uzak olması gibi nedenlerle mutfak olmasının olası olmadığını ve salonun merkezi avlu, kuzeybatı propylon ile doğuya doğru kuzeydoğu girişi arasında büyük bir saray trafiğinin merkezi olduğunu öne sürmüştür³²⁹. Benzer şekilde, A. Evans; deniz kapısının hemen dışında yer alan ve adanın bir tarafındaki iç kısımdan ve diğer tarafındaki limandan erişim sağlayan bir birleşme noktası gibi görünen bu geniş payeli salonunun, bir depo fonksiyonu ya da saray kullanımına yönelik eşyaların sevki için kullanılan bir Gümrük Binası (*Custom House*) olduğunu ileri sürmüştür³³⁰.

Figür 35: Payeli salon ve kuzey giriş geçidindeki sütunlu kule.

Kuzey girişi olarak adlandırılan geçiş, OM II döneminde oldukça genişken OM III döneminde kuzeyine payeli salonun, batı ve doğusuna kulelerin inşa edilmesiyle dar bir geçit haline dönüşmüştür (Fig. 24, 34). Bu kulelerin üzerinde, sütun dizisi bulunmaktadır. Kulelerin duvarları kabartmalarla süslenmiş olup batı kulenin üst duvarında, batı portikoda bulunan ile benzer, alçıdan kabartmalı boğa freskosu (*Bull Relief Fresco*) bulunmaktadır³³¹ (Fig. 35). Ortaya çıkan dar koridorun muhtemelen üstü

³²⁸ Graham 1969, 127.

³²⁹ Preziosi 1983, 98.

³³⁰ Evans 1921, 398-400.

³³¹ McEnroe 2010, 74; Pendlebury 1933, 24, 36.

açılmıştır. Geçit, payeli salondan merkezi avluya yükselen bir rampa ile erişim sağlamaktaydı³³².

Diğer bir giriş kuzeybatı portikodan sağlanmıştır. Doğu tarafında küçük bir ışık alanına bakan iki sütunlu bir açıklık ile biraz dar (7x4,5 m) bir giriş odası oluşturmaktadır (Fig. 34). Sütunlardan birinin, açık ve koyu şeritli ince bir gri kireçtaşından kaidesi in situ olarak bulunmuştur. Diğer sütunun temel bl oğu ise 2,5 m kuzeyinde gün yüzüne çıkarılmıştır. Portikonun güney, batı ve kuzey hatlarının erken saray döneminin duvarlarına uyumlu olması ve hem ışık alanında hem de portikonun kapalı kısmında parlak turuncu-kırmızı tabakalı ince taneli "badem taşından" oluşan döşeme parçalarının bulunması ve sütun kaidelerinin karakteri, Orta Minos II döneminin orijinal bir düzenlemesine işaret eder. Portikonun ışık alanının güney ucundaki açıklık küçük bir nöbetçi odasına açılırken, güneybatı tarafındaki çift kapı ile bir bölmeye erişim sağlamaktadır³³³. Bu bölmeden batıya doğru keskin dönemeçli koridordan güneye inildiğinde doğu batı doğrultusundaki Taş Havuz Koridoru'ndan (*Corridor of the Stone Basin*) merkezi avluya ulaşılmaktadır³³⁴ (Fig. 34). A. Evans, portikonun kuzey tarafında da benzer bir çift giriş kapısı olduğunu ileri sürmüştür. Batı duvarında ise muhtemelen kuzey ve güney uçta olmak üzere iki ayrı giriş kapısı vardır ve bu iki kapı, Başlangıç Alanı (*Initiatory Area*) olarak adlandırılan ön odaya geçiş sağlamaktadır³³⁵ (Fig. 34).

Kuzeybatı portikonun batısındaki ön odadan arınma alanına geçilmektedir. Bu alanda bulunan küçük yağ şişelerinin arınma ritüelinde kullanıldığı düşünülmektedir³³⁶. Ön odadan geçiş sağlayan güney kapısı ile doğrudan bağlantılı merdivenlerle aşağı inilmektedir (Fig. 34). Merdivenler sütun ve korkuluklarla desteklenmiştir. Oda yaklaşık 2,5 x 2,5 m ölçülerinde kısa bir dikdörtgendir ve 2 m derinliğindedir. Alan OM III döneminde yeniden düzenlemiştir. Duvarlar ve taban alçıtaşı levhalarla döşenmiştir. Ancak sütun kaideleri ve küçük iç duvar OM II dönemine tarihlenir³³⁷.

Merkezi avlunun kuzeybatı köşesinde OM I dönemine tarihlendirilen İlk/Erken Kale (*Early Keep*) ya da Kuzey İnsula (*North Insula*) olarak adlandırılan yapının temelleri

³³² Evans 1921, 393; McEnroe 2010, 74; Preziosi 1983, 140.

³³³ Evans 1921, 215-217

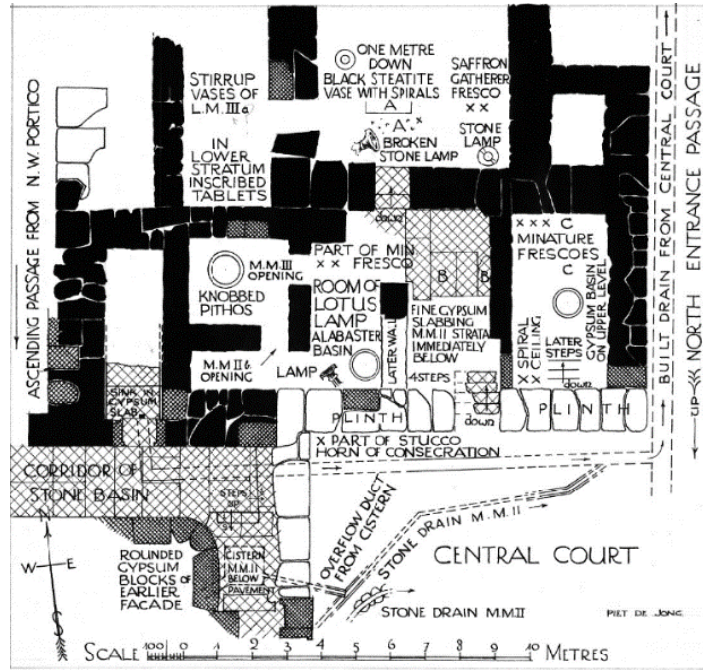
³³⁴ Preziosi 1983, 97.

³³⁵ Evans 1921, 215-217.

³³⁶ Pendlebury 1933, 34.

³³⁷ Evans 1921,405-408.

bulunmaktadır (Fig. 35). Dış boyutları, kuzey-güney tarafı 15 m doğu-batı tarafı 20 m ölçülerinde, çok büyük değildi ve A. Evans tarafından ilk saray planının bir parçası olarak değerlendirilmiştir³³⁸. Temellerin *altında* taş duvarlarla çevrili veya kırmızı sıvayla sıvanmış, zemin seviyesinden yaklaşık 7 m aşağı inen altı adet farklı boyutlarda dörtgen çukur bulunmuştur. Söz konusu çukurların dolgusunda tabana yakın sıva parçaları, ayrıca OM dönemine tarihlenen çanak çömlek parçaları ve 6 no.lu çukurda büyük bir pithos tabanı bulunmuştur³³⁹.

Figür 36: Knossos Sarayı kuzeybatı insulanın planı.

Söz konusu yapı A. Evans tarafından bulunduğu, hücreler tamamen doldurulmuş ve yeni yapılar ve katlarla kapatılmıştır (Fig.36). Bu yapının üst duvarı, kuzey ve batıda alt kısımları kısmen korunmuş olan büyük kireçtaşı plakalardan oluşmaktadır ve OM II başlangıç dönemine tarihlendirilmiştir. Buna göre A. Evans, İlk Kale yapısının OM II döneminin başında değiştirildiğini belirtmiş³⁴⁰, ancak K. Branigan söz konusu yapının Eski Saraylar dönemi öncesi inşa edildiğini, muhtemelen dönemin sonuna kadar kullanıldığını ve OM III erken döneminde değiştirildiğini ileri sürmüştür³⁴¹.

³³⁸ Evans 1921, 136-138; 1930, 6; Pendlebury 1933, 34.

³³⁹ Branigan 1992, 153-154.

³⁴⁰ Evans 1921, 139; 1930, 17.

³⁴¹ Branigan 1992, 153-163.

Yapının kullanım amacı hakkında da farklı görüşler bulunmaktadır. A. Evans³⁴² yapıyı kule veya kale olarak değerlendirirken, J.D.S. Pendlebury³⁴³ yapının kuzey girişi koruyan bir kule olduğunu ileri sürmüştür. Yapının temellerindeki çukurların ise hapisane/zindan³⁴⁴, tahıl depolama alanı³⁴⁵ veya sert ve suya dayanıklı sıva nedeniyle su sarnıcı³⁴⁶ olarak da kullanılmış olabileceği ifade edilmiştir.

Yapının sonraki dönemde inşa edilen üst katları odalara ayrılmıştır. Mekanın güneydoğu köşesinde Spiral Pervazlı Oda (*Room of Spiral Cornice*) olarak adlandırılan oda bulunuyordu. Söz konusu odada minyatür fresko parçaları bulunmaktadır³⁴⁷. Bunun batı kısmında, adını içerisinde ele geçirilen lotus şeklindeki kandillerden alan Lotus Lambalı Oda (*Room of Lotus Lamp*) yer almaktadır. Odanın kuzeydoğu kısmı alçıtaşı levhalarla döşenmiştir. Odanın en batısında Topuzlu Pithos Odası (*Room of Knobbed Pithos*) bulunur. Odada topuzlu pithos tabanı bulunmuştur. Odaya güney duvarının olduğu taraftan giriş, OM II b dönemine tarihlenen döşeme ile aynı kat seviyesindedir. Daha sonraki dönemde doğu duvarından bir giriş açılmıştır. Bu girişin doğu kesiminde minyatür freskolar bulunmuştur³⁴⁸ (Fig. 36).

Lotus Lambalı Oda'nın erken dönemde hem Spiral Pervaz hem de Topuzlu Pithos odalarıyla bir bütün oluşturmakta ve odanın döşemesi, odayı bölen geç döneme ait moloz yapıdaki duvarların altından devam etmektedir³⁴⁹. Mekanın kuzey duvarından bir kapı ile Safran Toplayıcılar Odasına (*Room of the Saffron Gatherer*) geçilmektedir. Kapı eşliğinde büyük alçıtaşı levha bulunmaktadır. Odanın zemini alçı döşeme olup Lotus odasına göre hafif alçaktır³⁵⁰. Odanın güneydoğu köşesinde kayalık bir manzarada safran çiçeği toplayan bir çocuğun çıplak figürünü temsil eden fresk panelinin parçaları ile kuzeyinde, kalın kabartmalı spiral süslemeli, 48,5 cm yüksekliğinde siyah sabuntaşı kap bulunmuştur. A. Evans, kabın üzerindeki spiral desenler dikkate alındığında en erken OM III dönemine tarihlemektedir³⁵¹. Bu odanın batısında erken dönemde doğu duvarındaki bir kapıdan girilen Üzenği Kulplu Testiler Odası (*Room of Stirrup Jars*) bulunur (Fig.

³⁴² Evans 1930, 6.

³⁴³ Pendlebury 1939, 97.

³⁴⁴ Evans 1921, 236; Pendlebury 1933, 34.

³⁴⁵ Branigan 1992, 163; Evans 1921, 450.

³⁴⁶ Graham 1969, 147.

³⁴⁷ Evans 1930, 19, Şek. 9.

³⁴⁸ Evans 1930, 18-19, Şek. 9; Woodard 1972, 115.

³⁴⁹ Woodard 1972, 115-116.

³⁵⁰ Woodard 1972, 116.

³⁵¹ Evans 1930, 21-22.

36). Zemin döşemesi düzensizdir ve küçük çanak çömlek parçaları ile karıştırılmış alçıdan oluşmaktadır³⁵².

Kuzey kanadın en batısında sarayın dışında basamaklı izleme alanı (*Theatron*) olarak adlandırılan dikdörtgen bir alan bulunmaktadır (Fig. 25, 34). Alanın doğu ve güney kısmında alçak basamaklar vardır. Son şekli GM dönemine tarihlenen yapının büyük bir kısmı Eski Saraylar döneminde inşa edilmiştir. Alana batıdan, kuzeyden ve kuzeydoğundan giriş bulunmaktadır³⁵³.

Theatron, tek seferde planlanarak inşa edilmemiş olup önceki iki planlama sisteminin büyümesinin bir sonucudur. Avlunun taban döşemesine ait ve OM I döneminin başlarına tarihlenen kalıntılar doğu basamaklarının altından yaklaşık 10 m devam etmektedir. Ayrıca güneyde bulunan basamaklar bu döneme aittir. Söz konusu öğeler ilk planlama sisteminin bir parçasıdır³⁵⁴.

Figür 37: Knossos Sarayı *Theatron*

Figür 38: Knossos Sarayı Krali Yol

Bir önceki döşemeye göre daha küçük boyutlardaki kuzeybatı avlusunun zemin döşemesi, güney basamaklarının doğu sınırını oluşturan güneydoğu kule veya taş platforma kadar uzanmaktadır. Söz konusu yapılar OM II döneminin ortalarına tarihlendirilmektedir. Yine bu dönemde batıdan bulunan Küçük Saray'dan (*Little Palace*) gelen Krali Yol (Fig. 38), avlunun ortasında basamaklı bir geçit ile sonraki sistemde inşa edilecek doğu basamaklarının olduğu alanı ikiye bölerek sarayın güneydeki girişine doğru devam eder³⁵⁵. Söz konusu yol, taş döşelidir ve her iki yanında beton kanatlar ve drenaj sistemi bulunmaktadır³⁵⁶.

³⁵² Woodard 1972, 116.

³⁵³ McEnroe 2010, 58.

³⁵⁴ Evans 1930, 250-251; McEnroe 2010, 58.

³⁵⁵ Evans 1930 250; McEnroe 2010, 58; Pendlebury 1933, 35.

³⁵⁶ Pendlebury 1933, 35.

Son sistem planı bugünkü *Theatron*'u ifade etmektedir (Fig. 37). İkinci döşeme seviyesinin üstünde bulunan katmandaki çanak çömlek parçaları OM IIIa dönemine aittir. Bu dönemde doğu basamaklarının inşası ve *theatronun* son düzenlemesi tamamlanmıştır³⁵⁷.

Theatron, minyatür freskte tasvir edilen dans eden kadınlar ve daha sonra Daidalos'un Ariadne için inşa ettiği dans pisti geleneğini düşünerek, çeşitli performansların yeri olarak düşünülmüştür³⁵⁸. A. Evans, söz konusu alanın yaklaşan tören alaylarını karşılama alanı olarak kullanılmış olabileceğini ileri sürmüştür³⁵⁹.

3.3.1.2.1.3. Batı Kanadı

Kanadın en batısında batı avlusu yer alır. Avlu, kuzeyde theatron, güneyde sarayın ana girişlerinden biri olan Batı Sundurma'ya (*West Porch*) kadar uzanıyordu³⁶⁰ (Fig. 39-41).

Kuzeybatıda yer alan Krali Yolu'un bir ucu sarayın kuzeybatı girişine devam ederken diğeri bir rampa ile avludan devam ederek batı sundurmaya uzanmaktadır. Batı taraftan gelen diğeri bir yol ise rampa ile avluya çıkmaktadır. Yol, avlu girişinde ikiye ayrılarak biri kuzeybatıdan gelen yol ile birleşirken diğeri batı sundurmaya devam etmiştir (Fig. 41). Avlunun zemini düzensiz kireçtaşı ile döşenirken, avludan geçen yükseltilmiş yollar dörtgen kireçtaşı levhalarla döşenmiştir³⁶¹.

Biri *Theatron* alanında, üç tanesi ise batı avlusunda yer alan ve Taş Örgülü Büyük Çukurlar (*Kouloures*) olarak adlandırılan, duvarları taşla döşeli büyük çukurlar/kuyular bulunmaktadır (Fig. 39-41). Eski Saraylar döneminde kullanılan çukurlar Yeni Saraylar döneminde kapatılmıştır³⁶².

³⁵⁷ Evans 1930, 250.

³⁵⁸ Graham 1969, 27-28.

³⁵⁹ Evans 1921, 207.

³⁶⁰ Preziosi 1983, 84.

³⁶¹ Evans 1935, 51, Şekil 30; Macdonald 2010, 534.

³⁶² Macdonald 2010, 537.

Figür 39: Knossos Sarayı batı avlusunda bulunan taş örgülü büyük çukur.

Figür 40: Knossos Sarayı batı avlusu.

Avlunun kuzey tarafında sadece bodrum katları günümüze ulaşmış olan Kuzeybatı Hazine Evi (*North-West Treasure House*) bulunmaktadır (Fig. 41). Bina, açıkça, saraya eklenmiş bir depo niteliğindedir ve bazıları ancak 1 m genişliğinde 28 odadan oluşmaktadır. Yapıda, polikrom çömler, bronz kaplar ve mücevherler bulunmuştur. D. Preziosi, sarayın kuzeybatı köşesinde yer alan ve ikinci katına çıkan merdivenli kuzeybatı sundurmadan hazine evinin güneydoğu kısmına bir geçişin ve yapıda bir dizi salon ve odadan oluşan ikinci bir katın bulunduğunu ileri sürmüştür³⁶³.

Avlunun güneydoğusunda yer alan batı sundurma sarayın ana girişlerinden biridir. Boğa sahneleriyle süslü olan tek sütunlu sundurmanın güneydoğu köşesindeki kapıdan Tören Alayı Koridoru (*the Corridor of Procession*) olarak adlandırılan alana geçiş bulunmaktadır. Güneye doğru devam eden koridor, doksan derecelik açıyla dönerek doğuya devam eder ve sonra tekrar doksan derecelik açıyla kuzeye dönerek merkezi avluya ulaşır. Koridorun doğu-batı yönlü kısmından güney propylona bir geçiş bulunmaktadır (Fig. 41). Koridorun duvarlarında, gerçek boyutlarda insan figürlerinin bulunduğu koridora adını veren tören alayı sahnesi freskosu yer almaktadır³⁶⁴.

Batı avlusunun doğusunda batı magazinleri yer alır. Magazinler, doğu batı yönlü, duvarları alçıtaşı levhalarla kaplı uzun ve dar 18 odadan oluşmaktadır³⁶⁵ (Fig. 41-42 a-b).

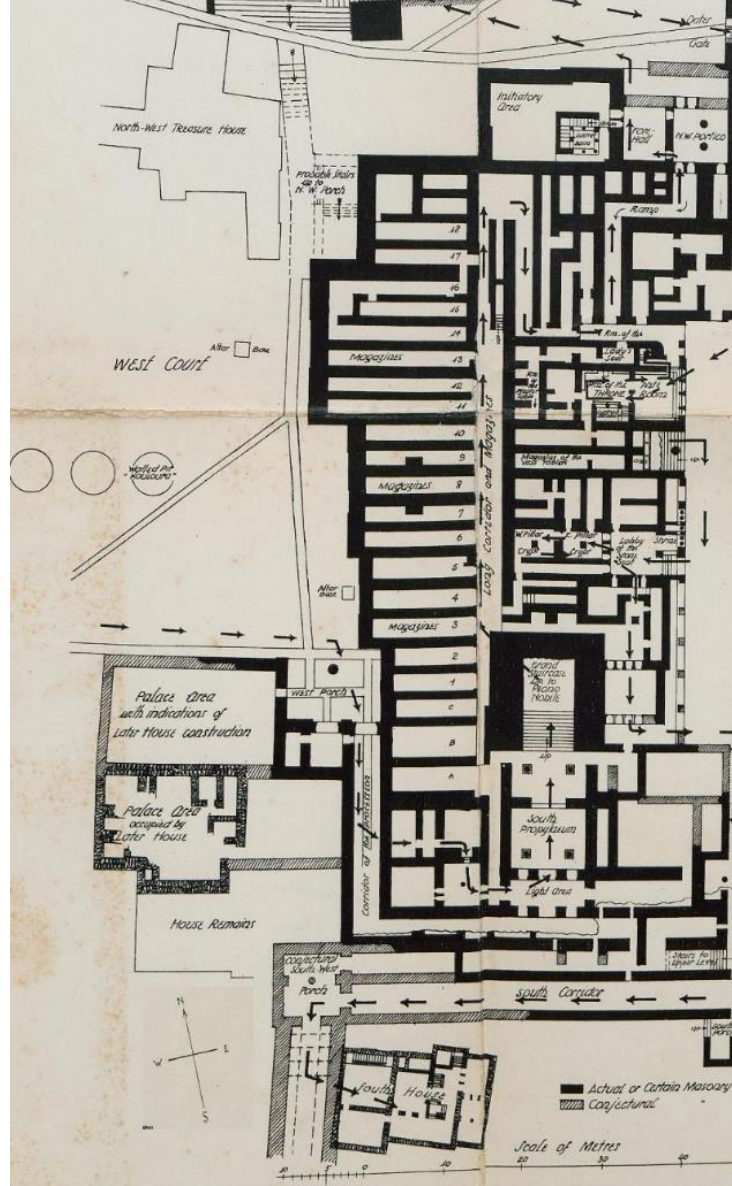
Magazinler doğuda bulunan ve tüm bloğu kanadın diğer yapılarından ayıran kuzey güney yönlü bir koridora (*the Long Corridor*) açılmaktadır (Fig. 41). Tabanı alçıtaşı

³⁶³ Preziosi 1983, 86-87.

³⁶⁴ Graham 1969, 29.

³⁶⁵ <https://knossosdocumenta.gr/en/west-magazines/> (15.05.2019).

levhalarla döşeli koridorun kuzey ucunda üst kata çıkan bir merdiven bulunmaktadır³⁶⁶.

Figür 41: Knossos Sarayı batı kanadının planı.

OM III döneminde koridor güney tarafta 3 no.lu magazinin kuzey yönündeki merkezinde bir kapı olan duvarla, kuzeyde ise 16 no.lu magazinin kuzeyindeki bir duvarla kapatılmıştır. Bu değişiklikle birlikte koridor ve magazinlerin tabanına farklı boyutlarda kurşun, kireçtaşı ya da alçıtaşı levhalarla kaplanmış sanduka (*cist* ya da *kasselles*) olarak adlandırılan dikdörtgen çukurlar yapılmıştır (Fig. 42 a-b). Bazıları muhtemelen yağmalama nedeniyle boştur ancak bazılarında kakma parçaları, kristal ve fayans levhalar, altın folyo ve çanak çömlek ele geçirilmiştir. Magazinlerde bu dikdörtgen

³⁶⁶ Preziosi 1983, 92-93.

çukurlar dışında yağ ve tahıl depolanan çok iri pithoslar bulunmuştur³⁶⁷

Figür 42 a-b: Knossos Sarayı batı magazinleri.

OM III sonunda magazin alanında değişiklikler olmuştur. Bu dönemde koridoru kapatan duvarlar kaldırılmış, 4-13 no.lu magazinlerin kapıları genişletilmiştir. Dikdörtgen çukurların bir kısmı kapatılmış bir kısmında ise yağ depolanmaya devam edilmiştir. Alan genel olarak yağ depolamak için kullanılmış ve madalyon süslemeli çok iri pithoslar kullanılmıştır³⁶⁸.

A. Evans söz konusu magazinlerden bir kısmını (8-12 no.lu magazinler) içinde buluntuları ile birlikte korumak ve Büyük Salon'un sütun ve kapı pervazlarını üst kata yerleştirmek için beton ile kapatmıştır³⁶⁹.

Magazinlere, doğu kısımda bulunan yapı grubundan tek bağlantı, Merkezi Kutsal Alanın (*the Central Palace Sanctuary*) güneyindeki iki koridor ile sağlanmıştır³⁷⁰ (Fig. 41). Koridor ile merkezi avlu arasında üç yapı grubu bulunmaktadır.

Merkezi avlunun kuzeybatı köşesinde bulunan yapı grubu Taht Odası (*Throne Room Suite*) ünitesi olarak adlandırılmıştır (Fig. 41, 43-44a-b). Bu yapı grubu A. Evans tarafından GM dönemine tarihlenmiştir. Ancak W.D. Niemeier'in aktardığına göre, S. Mirié tarafından 1979'da yapılan çalışmalar sonucu Eski Saraylar döneminde de kullanıldığı anlaşılan ünite de OMII ile GM IIIA dönemleri aranda dört yapı evresi tanımlanmıştır³⁷¹.

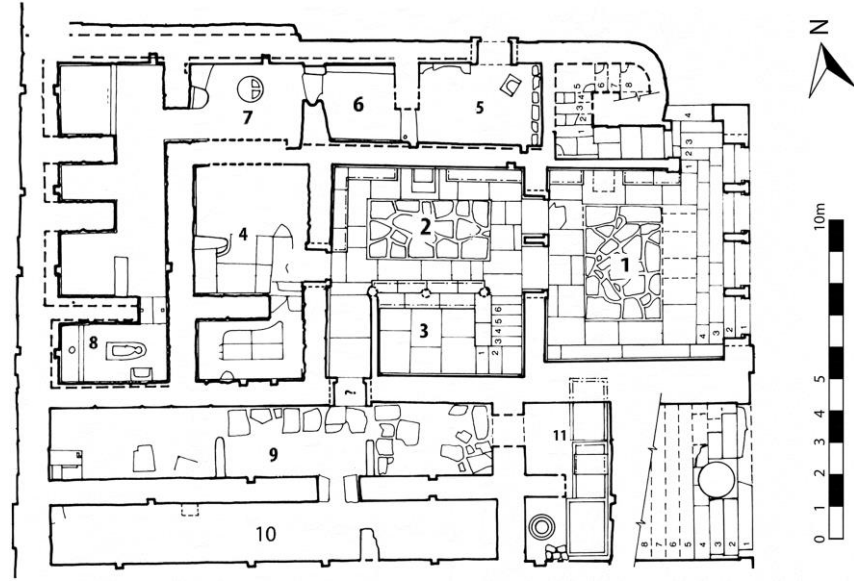
³⁶⁷ Boskamp 1997, 26; Evans 1935, 630-631; Graham 1969, 132; Shaw 2015, 31.

³⁶⁸ Evans 1935, 632-633.

³⁶⁹ <https://knossosdocumenta.gr/en/west-magazines/> (15.05.2019).

³⁷⁰ Preziosi 1983, 93.

³⁷¹ Niemeier 1987, 163.

Figür 43: Knossos Sarayı Taht Odası'nın planı.

Birinci evrede yapı, en doğuda bulunan merkezi avluya açılan ön oda (Fig. 43, no.1) yer alır. Batısında ana oda (Taht Odası) (Fig. 43, no. 2), arınma odası (Fig. 43, no. 3), iç kutsal alan/tapınak (Fig. 43, no. 4), hizmet odaları (Fig. 43, no. 5-8) ve bir grup magazinden (Fig. 43, no. 9-11) oluşmaktadır. İkinci evrede, Taht Odası ve ön odanın duvarları boyunca taş banklar inşa edilmiş ve taş taht, odanın kuzey duvarına yerleştirilmiştir. Ayrıca Taht Odasının duvarları Grifon Frescosu olarak adlandırılan grifon ve bitkilerden oluşan bir kompozisyonla boyanmıştır (Fig. 44 b). Üçüncü evre de ise merkezi avlunun seviyesi yükseltildiğinden ön odanın doğu tarafına iki basamak eklenmiş ve hizmet odaları ile iç kutsal alan zemin seviyeleri de muhtemelen bu aşamada yükseltilmiştir³⁷².

Merkezi avludan merdivenle ulaşılan ön oda, dört bölmeli payandalı duvar-kapı sistemi ile avludan ayrılmaktadır (Fig. 44 a). Odanın batısındaki çift kapıdan Taht Odasına geçiş sağlanmıştır. Taht Odasının güney tarafındaki bir kapı arınma odasına, batı duvarındaki bir kapı ise iç kutsal alana açılmaktadır. Ayrıca yapı grubunun kuzeydoğu köşesinde üst katlara geçiş sağlayan bir merdiven bulunmaktadır³⁷³ (Fig. 43).

³⁷² Niemeier 1987, 163.

³⁷³ Preziosi 1983, 97.

Figür 44 a: Knossos Sarayı Taht Odasının merkezi avludan görünümü

Figür 44 b:Knossos Sarayı Taht Odası

Kutsal alanın kuzeyinden bir kapı hizmet odalarına açılmaktadır. A. Evans tarafından kadınlar bölümünün³⁷⁴ bir parçası olarak düşünülen bu oda grubu, W.D. Niemeier tarafından Taht Odası ünitesinde yapılan dini ritüel için hazırlık alanı olarak yorumlanmıştır. Odalar yapı grubunun kuzey ve batısında L şeklinde sıralanmış olup kuzeydoğuda bulunan 5 no.lu odadan Taş Havuz Koridoru'na geçiş bulunmaktadır. Odada koltuğa benzer bir kireçtaşı blok bulunduğundan Evan's tarafından *Room of the Woman's Seat* olarak adlandırılmıştır³⁷⁵. 7 ve 8 no.lu odalarda bulunan nesnelere ilgi çekicidir. Taş Davul Odası (*Room of Stone Drum*) olarak adlandırılan 7 no.lu odada merkezi şekilde yerleştirilmiş 69 cm yüksekliğinde bir kireçtaşı silindir ve silindir ile aynı yüksekliğe sahip bir sıva tabanı üzerinde duran yarım daire biçimli bir alçıtaşı levha bulunmuştur. W.D. Neimeier, söz konusu silindirleri sunak olarak yorumlamaktadır. Diğer hizmet odası, merkezinde düz bir alçı masa, yanında düz bir taş oturma yeri ve batı duvarında ortasında yuvarlak oyuk bulunan bir alçı podyum bulunan ve Sıvalı Masa Odası (*Room of the Plaster Table*) olarak adlandırılan 8 no.lu odadır³⁷⁶ (Fig. 43).

Taht Odasının kuzeybatı köşesinde, yapı grubunun depolama alanına geçiş bulunmaktadır (Fig. 43). 11 no.lu depoda OM III dönemine tarihlenen sandukalar bulunmuştur. Sonraki dönemde üzeri kapatılan alan üzerine batı merdivenleri inşa edilmiştir. A. Evans 10 no.lu odanın batı kısmına tamamen yayılmış Linear B tabletler, doğu kısmında ise fresko parçaları bulmuş (Mücevher Freskosu /*Jewel Fresco*) ve bu alanı Vazo Tabletleri Magazini (*Magazine of the Vase Tablets*) olarak adlandırmıştır. A.

³⁷⁴ Evans 1935, 924.

³⁷⁵ Evans 1935, 295.

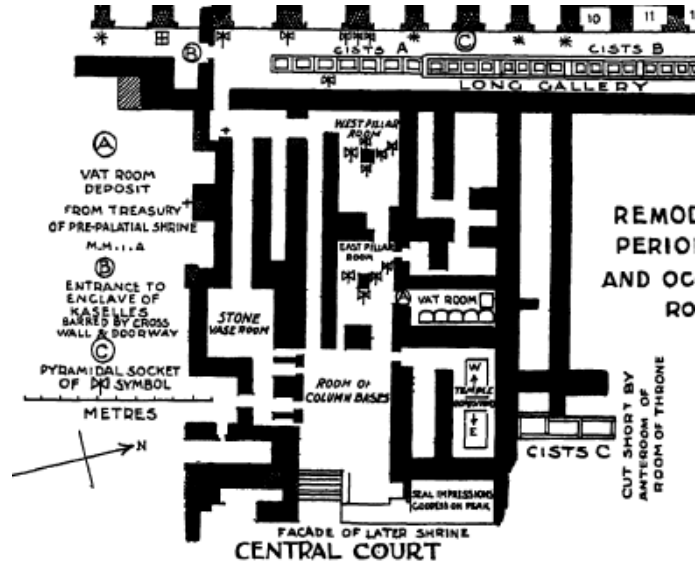
³⁷⁶ Niemeier 1987, 166.

Evans söz konusu tabletlerin üst katta yer alan kil sandukalar düştüğünü ileri sürmüştür³⁷⁷.

Dördüncü ve son yapı evresi GM IIIA-2 dönemine tarihlenmektedir ve bu dönemde iç kutsal alanın hizmet odalarına geçişi kapatılmış, arınma odası doldurulmuş ve ön oda ile Taht Odası arasındaki çift kapı kaldırılmıştır. Ayrıca ön oda ile merkezi avlu arasına iki basamak daha eklenmiştir³⁷⁸.

Taht Odası ünitesinin güneyinde, merkezi batı merdiveni bulunmaktadır. Söz konusu merdiven, geç evrede Taht Odası depolarının üzerine inşa edilmiş ve bu inşaat için ön odanın güney duvarı güçlendirilmiştir³⁷⁹. Merkezinde bir sütun bulunan söz konusu merdiven merkezi avludan üst katta yer alan salonlara çıkmaktadır³⁸⁰ (Fig.41).

Merkezi batı merdivenin güneyinde, Merkezi Kutsal Alan olarak tanımlanan ikinci bir yapı grubu yer alır. Kutsal alan, bir ön oda, iki tane payeli oda (*pillar crypt*) ile kült nesnelerin tutulduğu magazinlerden oluşmaktadır (Fig. 45). Alanın merkezi avluya bakan ön cephesi Tapınak/Tribün Minyatür Freskosu (*Grandstand Frescosu*) model alınarak Sütunlu Üçlü Tapınak (*Tripartite Columnar Shrine*) şeklinde tanımlanmıştır³⁸¹.

Figür 45: Knossos Sarayı Merkezi Kutsal Alan'ın planı.

³⁷⁷ Evans 1928, 811-812; 1935, 728-729.

³⁷⁸ Niemeier 1987, 167.

³⁷⁹ Niemeier 1987, 163.

³⁸⁰ Preziosi 1983, 96.

³⁸¹ Graham 1969, 30.

Kutsal alanın güneyindeki bölüm Taş Oturaklı Karşılama Odası (*the Lobby of the Stone Seat*) veya Sütun Kaideleri Odası (*Room of Column Bases*) olarak tanımlanmaktadır. Odada yapılan kazılarda iki büyük dairesel sütun kaidesi ile kuzey duvarda bir alçıtaşı seki ve kuzeydoğu köşede ocak benzeri bir yapı bulunmuştur. Taş sekinin doğusunda, alçıtaşı iki kapı sövesinin tabanı yer almaktadır. Kuzey duvarın tabanında, alçıtaşı ve kireçtaşı levhalar ve küçük taşlar bulunmuştur³⁸² (Fig. 41, 45).

Ön odanın kuzeydoğusunda Tapınak Deposu (*Temple Repository*) ve Uzun Pithos Odası (*Room of Tall Pithos*), batısında ise doğu ve batı payeli odalar ve bunların kuzeyinde en doğuda Sanduka Odası (*the Vat Room*) olarak adlandırılan üç adet magazin yer alır (Fig. 45). Tapınak Deposu'nda kült nesnelерinin depolandığı iki büyük taş sanduka, diğer odada ise üzengi kulplu testi ve 7 tane pithos bulunmuştur³⁸³.

Ön odanın batı duvarının kuzey ve güneyinde yer alan iki kapı ile doğu payeli odaya geçiş sağlanmıştır. Ara ara alçıtaşı bloklar kullanılan odanın duvarları genel olarak moloz taştan inşa edilmiştir. Döşeme, kısmen ayakta kalan dikdörtgen alçıtaşı levhalardan oluşmaktadır. Odanın tabanında alçıtaşı sandukalar içinde buluntular Eski Saraylar dönemine tarihlenir. Bu odanın batısında benzer özelliklere sahip batı payeli oda yer alır. Her iki odanın merkezinde üzerlerinde labrys taşı işaretleri bulunan alçıtaşı paye bulunmaktadır³⁸⁴.

Doğu payeli odanın kuzeyinde yeniden kullanılan alçı blokların da içeren moloz duvarlı küçük, dikdörtgen bir oda yer alır. Zemini alçıtaşı ve yanmış şist levhalarla döşeli odanın doğu duvarı boyunca bir sıra sığ taş sanduka hattı bulunur ve bu nedenle Sanduka Odası olarak adlandırılmıştır (Fig. 45). Odada Eski Saraylar dönemine tarihlenen ve adak koleksiyonu olarak kabul edilen buluntular açığa çıkarılmıştır³⁸⁵. Bu odanın batısında biri dikdörtgen diğeri kare formda iki magazin daha yer almaktadır (Fig. 45).

Taş Oturaklı Karşılama Odası ve payeli odalar ile batı magazinleri arasında güneyde yer alan iki koridor vasıtasıyla bağlantı sağlanmaktadır³⁸⁶(Fig. 41, 45).

³⁸² Hallanger 1987, 171; Panagiotaki 1999, 192-193.

³⁸³ Graham 1969, 30; Hallager 1987, 171-173.

³⁸⁴ Panagiotaki 1999, 219-225.

³⁸⁵ Panagiotaki 1999, 228.

³⁸⁶ Hallanger 1987, 170, Şekil 1.

Hallager, Yeni Saraylar dönemi sonrasında, Merkezi Kutsal Alan'da dini unsurların ortadan kalktığını ve alanda ele geçirilen çok sayıda pithos ve Linear B tablet dikkate alındığında alanın yağ ve gıda gibi ürünleri depolama amaçlı kullanıldığını ve Taş Oturaklı Karşılama Odası ise depolanan ürünlerinin kaydının tutulduğu bir ofise dönüştürüldüğünü ileri sürmüştür³⁸⁷.

Merkezi Kutsal Alan'ın güneyinde yer alan yapı grubu, hem plan hem de işlev açısından belirsizdir (Fig. 41). Yapının merkezi avlu cephesinde altı adet taş payanda bulunmaktadır³⁸⁸. Bu alana Taş Oturaklı Karşılama Odası'nın güneyinden, son yıkım evresinde geniş iki kapıya dönüştürülen payandalı duvar-kapı sistemi ile geçiş sağlanmıştır. A. Evans tarafından Eski Saraylar döneminde Zakros Sarayı'nın batı kanadındaki plana benzer bağlantılı iki salonun Ziyafet ve Tören Salonları olduğu, ancak merkezi avlunun batı cephesinin inşası sırasında bu salonların üst kata alındığı ileri sürülmüştür. GM döneminde salonlar bölünerek küçük oda ve koridorlar oluşturulmuştur. Savaş arabası Tabletleri Odası (*Room of Chariot Tablets*) ve Taş Vazo Odası (*Room of the Stone Vase*) odalarında Linear B tabletler, taş vazolar ve mühür baskıları bulunmuştur. Yapı grubunun doğusunda, üst kata geçiş sağlayan bir merdiven, güneyinde ise bir avlu bulunur³⁸⁹ (Fig. 41).

Figür 46: Knossos Sarayı güney propylon.

Yukarıda bahsedilen üç yapı grubunun güneyinde, üst katlara çıkış için alt ve üst olmak üzere iki propylon bulunmaktadır (Fig. 48). Söz konusu alan, A. Evans tarafından

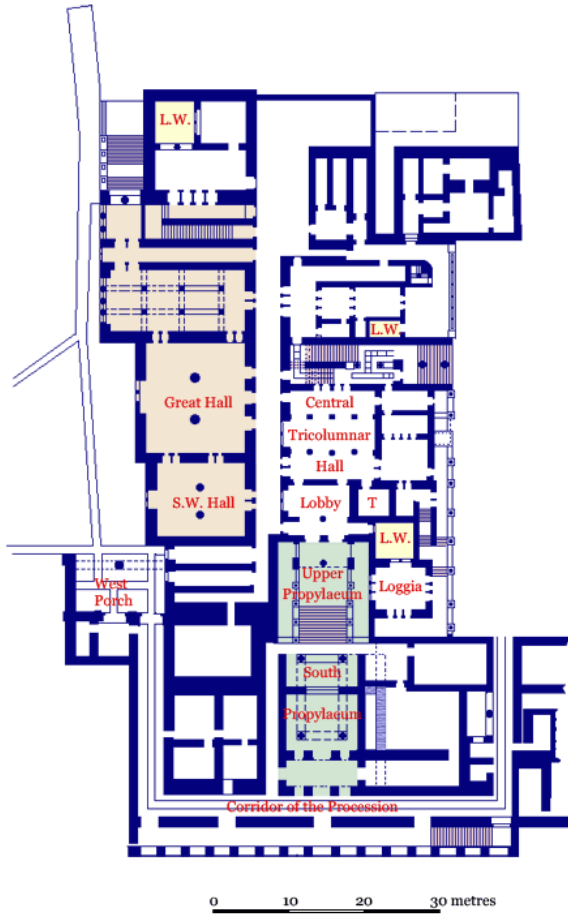
³⁸⁷ Hallager 1987, 169.

³⁸⁸ Preziosi, 1983, 94.

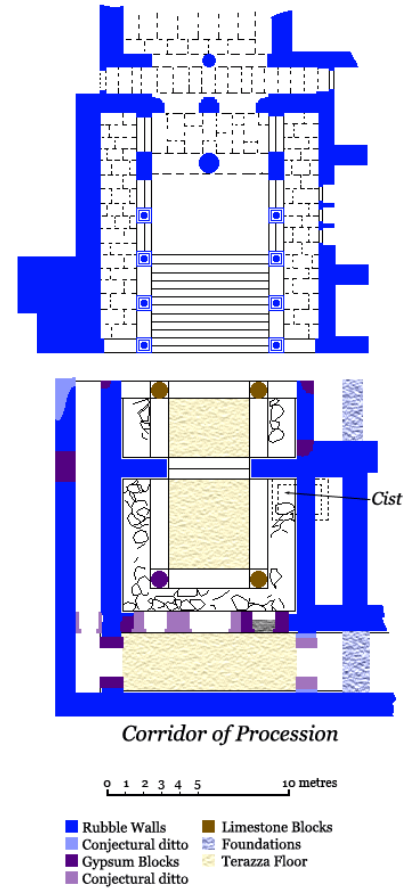
³⁸⁹ Hallager 1987, 171-173.

Troya ve Tiryns örnekleri dikkate alınarak restore edilmiştir. GM dönemi örneklerine göre restore edilen propylonun üç kısımdan oluşmaktadır³⁹⁰. Güneyde ışık kuyusu ve kuzeyde ise iki basamakla ayrılmış salon yer alır. Işık kuyusunun tamamı ve salonun merkezi terrazzo zemine sahiptir (Fig. 48). Propylonun dış duvarları ve salonu ikiye ayıran basamaklar OM IIIA dönemi propylona aittir ve güney tarafına ait hafif oval iki sütun kaidesi bulunmuştur³⁹¹.

A. Evans erken ve geç propylonun duvarlarının freskolarla süslü olduğunu ileri sürmüştür (Fig. 46). Salonun merkez döşemesinin terrazzo olması ile duvar freskleri ile alçıtaş basamaklar yapının üstünün açık mı kapalı mı olduğu konusunda çelişki yaratmıştır. A. Evans, salonun sadece sütunlarla çevrili terrazzo döşeli alanının üstü açık olacak şekilde inşa edilmiş olabileceğini önermiştir³⁹².

Figür 47: Knossos Sarayı batı kanadının 1. kat planı

Figür 48: Knossos Sarayı güney propylonunun planı.

³⁹⁰ Evans 1928,694-695; 691, Şekil 435.

³⁹¹ Evans 1928, 686-690.

³⁹² Evans 1928, 688.

Propylonun iç doğu duvarının altında, içinde bulunan çanak çömlek parçaları dikkate alınarak A. Evans tarafından OM III dönemin tarihlenen erken propylon yapısıyla ilişkili taş bir sanduka bulunmuştur (Fig. 48). Merkezi Kutsal Alan'dakilerden daha büyük olan bu deponun içi, sıva ile kaplanmış ve sıvada kırmızımsı kahverengi damarlar ile birlikte koyu Venedik kırmızısı ve sarı toprak boyası bant izleri bulunmaktadır. A. Evans bu dekorasyonun ahşap taklidi olduğunu ileri sürmüştür³⁹³.

Işık kuyusunun güneyinde ve kuzeyinde merkezde yer alan daha geniş olmak üzere üçer kapı bulunmaktadır. Güneydeki kapılar Tören Alayı Koridoru 'a açılmaktadır. Propylonun kuzeyinden bir merdivenle üst propylona çıkılmaktadır (Fig. 47-48). Kil dolgu bloğu bulunan bu alan, A. Evans tarafından yeterli fiziksel kanıtlar olmamasına rağmen yeniden inşa edilmiştir. A. Evans'ın planına göre merdivenlerin iki tarafında sütunlu sundurmalar bulunmaktadır. Giriş, merkezinde bir sütun bunan geçiş ile üst propylondan ayrılmıştır. Girişin kuzeyindeki, doğu doğu-batı yönlü bir koridora açılan iki kapıyla üst kat odalarına geçiş sağlanmıştır. Doğu Sundurma'dan loca olarak tanımlanan bir odaya geçiş vardır. Bu odanın kuzey duvarında ışık kuyusuna cepheli bir çift pencere bulunmaktadır. Doğu ve güney duvarları ise L şeklinde sundurmaya açılmaktadır³⁹⁴ Fig. 47).

Sarayın batı kanadının üst katı, önemli idari salonlarının ve odalarının burada yer aldığını düşünen A. Evans ve J.W. Graham tarafından *Piano Nobile* ya da ana kat olarak adlandırılmıştır. Bu odaların hiçbiri yerinde kalmamıştır. Ancak A. Evans ve J.W. Graham zeminde yer alan yapıların duvarları, batı cephedeki sığ girintiler ile üst kattan düşen fresko parçaları, çanak çömlek, taş vazo vb. buluntular ve kapı pervazları, sütun kaideleri gibi mimari öğeleri dikkate alarak üst kat planını ortaya koymuşlardı³⁹⁵.

Güney propylondan erişim sağlanan kuzeydeki ana açıklık, Merkezi Üç Sütunlu Salonun (*Central Tri-Columnar Hall*) ön odasıdır (Fig. 47). Bu ön odanın altında, Eski Saraylar dönemine ait magazin duvarlarından birine açıkça üst kattaki bir payanda veya sütuna karşılık gelen ilave genişlik verilmiştir. Bu nedenle, söz konusu ön odanın güney hattının merkezini oluşturan bu noktada bir sütun kaidesi restore edilmiştir. Odanın batı tarafında bir pencere açıklığından ışık almış olabileceği varsayılmıştır. Ön oda, üst

³⁹³ Evans 1928, 699-700.

³⁹⁴ Evans 1928, 715, Şekil 448.

³⁹⁵ Graham 1969, 117; McEnroe 2010, 75.

propylonun kuzey tarafındaki sütunlu açıklığı ile sınırlandırılmış ve ana tören salonuna erişim sağlamıştır³⁹⁶ (Fig. 47).

Ön odanın kuzey tarafında Merkezi Üç Sütunlu Salon yer alır. Salonun kuzeyinde merkez merdivenlere açılan dört kapı restore edilmiştir. Salonun, batı duvardaki pencereden, üst uzun koridorun açık alanı vasıtasıyla aydınlatıldığı düşüldüğünden, pencere açıklığının tabanı burada yeniden inşa edilmiştir. Salon, sütun kaide sırası ve bunun kuzeyinde yer alan payandalara ait dar kaideler ile üç bölüme ayrılmıştır (Fig. 47). Bunlardan ikisi aşağıdaki destek duvarları üzerinde durur şekilde bulunmuştur. A. Evans, bu salonun, öncelikle Geç Minos döneminde tüm sarayın ana dini merkezi olduğunu ileri sürmüştür. Bu kutsallıkla ilgili atıfta bulunduğu sebepler, güneydoğu köşesinde bulunan taş ryhtonlar, deniz kabuklar vb. ritüel kaplarla dolu olan Hazine Odası olarak adlandırdığı alandır. Amacı kesin olarak belirlenemeyen, üst üste binmiş temel duvarı ile iki küçük sütunun kararmış izlerini gösteren bir alçı taşı blok da bu alanda bulunmuştur³⁹⁷.

Merkezi Üç Sütunlu Salonun kuzeyinde merkezi merdivenler yer alır. Merkezi avludan üst kata erişim sağlayan merdivenin kuzeyinde, zemin kattaki Taht Odasının üst katı yer alır ve zemin kat ile benzer bir plana sahiptir³⁹⁸ (Fig. 47).

Üst uzun koridorun terrazzo döşeme ile su geçirmez mavi-siyah kil veya lepida kalıntıları, üstünün açık olduğunu ve doğu ile batısında yer alan salon ve odalara koridor dışında ışık kuyusu görevi de gördüğünü göstermektedir. Söz konusu koridor batı kanadında bir dizi önemli salona erişim sağlamıştır. Koridorun güney ucunda, aşağıdaki iki mağazinin planına karşılık gelen iki uzun alan vardır. Bunların giriş pervazlarının kalıntıları, üst kat seviyesinde sadece hafifçe içe çökmüş pozisyonda bulunmuştur. Kapalı olan alt koridorun pervazlarında alçıtaşı kullanılırken üst koridorda kullanılan duvar, genel olarak açık havaya maruz kalan alanlarda kullanılan kireç taşıdır³⁹⁹.

Koridorun doğusunda zemin katta yer alan batı mağazinlerine karşılık gelen üç büyük salon olduğu düşünülmektedir (Fig. 47). Söz konusu salonların idari ve resmi alanlar olduğu ileri sürülmüştür⁴⁰⁰. En güneyde üst kat mağazinleri ve kuzeye doğru sırasıyla

³⁹⁶ Evans 1928, 716-718.

³⁹⁷ Evans 1928, 816-818.

³⁹⁸ Evans 1928, Plan C.

³⁹⁹ Evans 1928, 716.

⁴⁰⁰ Graham 1969, 116.

Güneybatı Salonu (*Southwest Hall*) ve Merkezi/Büyük Salon (*Central/Great Hall*) yer alır. Her iki salonun merkezinde de iki sütun bulunmaktadır. Zemin katta yer alan 5-10 no.lu magazinlerin üzerinde bulunan Merkez Salon daha büyüktür⁴⁰¹.

Uzun koridorun en kuzeyinde Kuzeybatı Salonu (*Northwest Hall*) ya da Kutsal Salon (*Sanctuary Hall*) olarak adlandırılan oda yer alır (Fig. 47). A. Evans, salonun bulunduğu alanın zemin katında ele geçirilen, özel tipte ritüel kil kadehlerin kalıntıları, triglifler ve rozetlerle süslenmiş ince oyulmuş kabartma şeritler ve ritüel sahnelerin olduğu düşünülen fresko parçaları (Kamp Taburesi Freskosu/*Camp-Stool Fresco*) nedeniyle, söz konusu salonun dini niteliği olduğunu ileri sürmüştür⁴⁰².

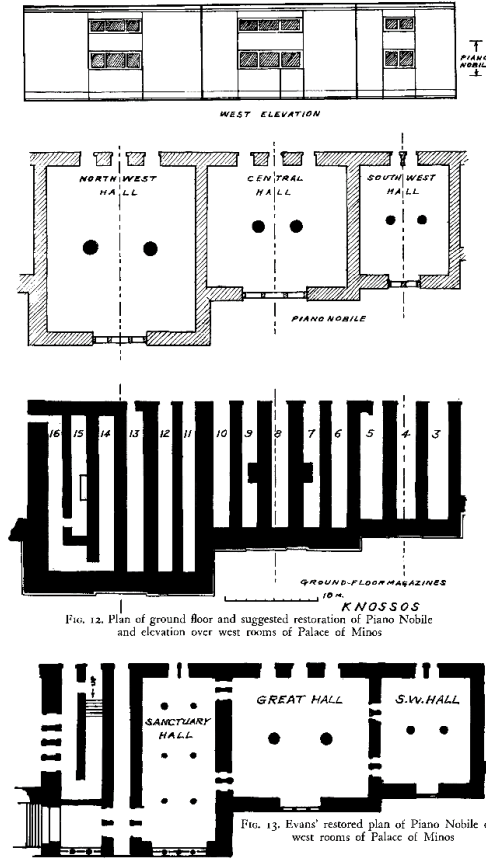

FIG. 12. Plan of ground floor and suggested restoration of Piano Nobile and elevation over west rooms of Palace of Minos

FIG. 13. Evans' restored plan of Piano Nobile over west rooms of Palace of Minos

Figür 49: Knossos Sarayı *Piano Nobile*'ın A. Evans ve J.W. Graham'a göre planı.

Her üç salonun batısında, batı cephe duvarlarındaki sığ girintilere yerleştirilmiş pencereler yer aldığı düşünülmektedir. Salonların her biri, iki ya da üç kapı ile uzun

⁴⁰¹ Graham 1969, Şekil 86.

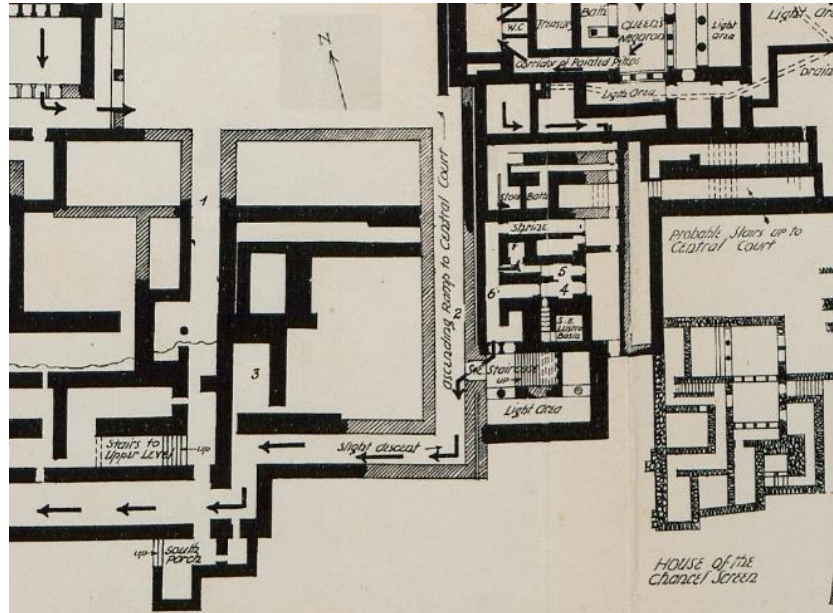
⁴⁰² Evans 1935, 380-381.

koridora açılmaktadır. Ayrıca salonlar arasında da kapılar ile bağlantı söz konusudur⁴⁰³ (Fig. 49).

J.W. Graham, zemin katta bulunun iki sütun kaidesi dikkate alınarak Merkez Salonun iki sütunlu restorasyonu hususunda A. Evans ile aynı görüşte olsa da Kuzeybatı Salonu için farklı bir plan önermiştir (Fig. 49). A. Evans söz konusu salonu, ilk olarak 11-16 no.lu magazinler üzerinde tek bir oda olarak yorumlamışsa da daha sonra bu olanı kuzeybatı girişini dikkate alarak salon, ön oda ve koridor olarak üç bölüme ayırmıştır. J.W. Graham ise söz konusu alanın, batı cephedeki sığ girinti ve pencere setinin konumunu ve 14-15 no.lu magazinler arasındaki duvarın kalınlığını dikkate alarak, A. Evans'ın ilk çalışmasındaki gibi iki sütunlu büyük salondan ibaret olduğunu ileri sürmüştür⁴⁰⁴.

3.3.1.2.1.4. Güney Kanadı

Sarayın güneybatısında basamaklı portiko ile giriş bulunur. Doğu batı yönlü güney koridorundan (1 no.lu) biri güneyde diğeri ise güneydoğu köşesinde (2 no.lu) iki kuzey-güney yönlü koridorla merkezi avluya ulaşılmaktadır. Ayrıca diğeri bir giriş Güney Sundurmadan (*South Porch*) sağlanmıştır⁴⁰⁵ (Fig. 50).

Figür 50: Knossos Sarayı güney kanadının planı.

⁴⁰³ Graham 1969, 118; Şekil 86.

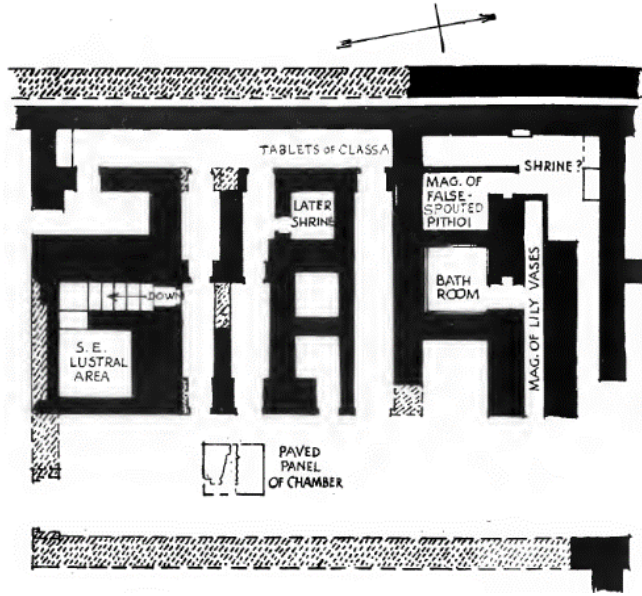
⁴⁰⁴ Graham 1969, 118-119.

⁴⁰⁵ Preziosi 1983, 94.

Güney kanadı, biri güneyde diğeri güneydoğu köşede olmak üzere iki yapı grubundan oluşmaktadır. Söz konusu yapı gruplarının işlevi tam olarak bilinmemektedir⁴⁰⁶. 1 no.lu koridorun güneyinde yer alan yapı grubunda 3 no.lu odanın taş işleme atölyesi olduğu yönünde buluntular ele geçirilmiştir⁴⁰⁷ (Fig. 50).

Kanadın diğeri yapı grubu sarayın güneydoğu köşesindeki koridorla merkezi avluya bağlanır. Yapının kuzeydoğu köşesinde, büyük olasılıkla merkezi avlunun seviyesine çıkan ve güneydoğu köşesinde bulunan büyük bir merdiven bulunur (Fig. 50). Bu alanın yapının geri kalanıyla bağlantısı açık değildir⁴⁰⁸.

Yapı grubunun güney ucunda bir ışık kuyusu ve merdiven bulunmaktadır (Fig. 50) Güneydoğuda sarayın dışından giriş ile bir ön odaya erişim sağlanmaktadır. Ön odanın batısından koridora geçiş bulunmaktadır. 4 no.lu koridorunun güneydoğu köşesinde arınma odası, kuzeyinde ise ön odaya açılan 5 no.lu koridor yer almaktadır. Bu koridorunun kuzeybatı köşesinde küçük bir tapınak bulunmaktadır. Birbirine paralel iki koridorun batısından Kılıç Tabletleri Koridoru (*the Corridor of the Sword Tablets*) olarak adlandırılan 6 no.lu koridora geçiş bulunmaktadır⁴⁰⁹ (Fig. 50-51)

Figür 51: Knossos Sarayı güneydoğu köşedeki yapı grubunun planı.

⁴⁰⁶ Preziosi 1983, 103.

⁴⁰⁷ Foster 1987, 289, Şekil 1.

⁴⁰⁸ Preziosi 1983, 103.

⁴⁰⁹ Preziosi 1983, 103-104.

Ön odanın kuzeyinden bir kapı ile doğu-batı yönlü ince uzun bir koridora ve koridorun kuzeydoğu köşesinden bir merdivene geçiş bulunmaktadır. Yapının en kuzeyinde birbirine paralel iki koridor yer alır. En kuzeyde yer alan koridorun batısında genişleyen bir alanda triton kabukları, steatit pyxis ve küçük kap parçaları, güneye doğru devam eden diğer bir odada bir kaç küçük parça çanak çömlek bulunmuştur⁴¹⁰ (Fig. 50-51).

Güneydeki ikinci koridorun güneyinde, içinde küvet parçaları bulunan bir banyo yer almaktadır. Banyoya erişim sağlayan koridorun batı ucunda, küçük bir depolama alanı olup oda burada bulunan beyaz zambaklarla süslenmiş vazolar nedeniyle Zambak Vazoları Magazini (*Magazine of Lily Vases*) olarak adlandırılmıştır. Banyonun batısında pithoslar bulunan bir başka magazin yer almaktadır⁴¹¹ (Fig. 50-51).

3.3.1.2.1.5. Merkezi avlu

Merkezi avlu 53 mx28 m boyutuyla dört sarayın en büyük avlusudur (Fig. 52). Kuzey güney yönlü avlu, kireçtaşı levhalarla döşelidir. J.W. Graham, avlunun boğa oyunları için, A. Evans ise dini ritüeller için kullanıldığını ileri sürmüştür⁴¹².

Figür 52: Knossos Sarayı merkezi avlu.

⁴¹⁰ Evans 1921, 575-576, Şekil 419; Preziosi 1983, 104.

⁴¹¹ Evans 1921, 575-578, Şekil 419.

⁴¹² Driessen 2004, https://www.academia.edu/312245/The_Central_Court_of_the_Palace_of_Knossos (15.05.2019).

Avlunun güneybatısında, payeli bir portiko yer alır. Ayrıca J. W. Shaw and A. Lowe, avlunun doğu kanadında Malia ve Zakros saraylarındakine benzer payeli bir portiko bulunduğunu ileri sürmüşlerdir⁴¹³.

Merkezi avlunun dört tarafındaki yapılar, avlu seviyesinin altındadır. Özellikle doğu kanadı, merkezi avlunun seviyesinin altında iki kattır. Kuzey ve güneyde merkezi avluya girişler rampa ile sağlanmıştır. Batı kanadında yer alan ve avluya bakan oda gruplarına basamaklarla giriş sağlanmıştır⁴¹⁴.

3.3.1.2.2. Sarayın Sınırları

OM IB döneminde inşa edilen ilk saray ile sonrasında inşa edilen ikinci sarayın sınırları neredeyse aynıdır⁴¹⁵. Saray, Kephala tepesine inşa edilmiş olup yaklaşık 13.000 m²'lik alanı kaplamaktadır. Özellikle Eski Saraylar döneminde daha dar olan doğu kanadı Yeni Saraylar döneminde arazinin düzenlenmesi ile genişletilmiş ve bu dönemde Kraliyet Konutu inşa edilmiştir. Yine bu dönemde batı kanatta yer alan batı avlusundaki taş örgülü büyük çukurlar kapatılarak avlu genişletilmiştir. Doğuda, terastan aşağıda ilk saraya ait anıtsal doğu duvarının kalıntıları bulunmuştur⁴¹⁶.

3.3.1.2.3. Sarayın Zemin Katı, Üst Katı ve Taban Döşemesi

Sarayda ortaya çıkarılan merdivenler ve zemin katların döşemesi üzerinde bulunan kalıntılar çok katlı bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır.

Sarayın zemin döşemelerinde şist, kireçtaşı, harç/sıva ya da çatı olan alanlarda alçıtaşı gibi çeşitli materyallerin kullanımı dikkat çekicidir. Bodrum katlarda sıkıştırılmış toprak zemin kullanımı söz konusu iken daha özel alanlarda çeşitli şekillerde taş levhalar ve harç döşeme kullanılmıştır. Merkezi avlunun döşemesi (Fig. 52), düzenli dikdörtgen kireçtaşıyla döşenirken, batı avlusunun döşemesinde (Fig. 40) daha düzensiz taşlar kullanılmıştır⁴¹⁷. Ayrıca sarayın çatı ile örtülü olmayan ışık kuyusu ve bazı koridorlarında

⁴¹³ Shaw ve Lowe 2002, 521.

⁴¹⁴ Preziosi 1983, 83.

⁴¹⁵ Macdonald 2010, 533.

⁴¹⁶ Pendlebury 1933, 45.

⁴¹⁷ Graham 1969, 206.

suya dayanıklılığı sebebiyle yeşilimsi-mavi şist kullanılmıştır⁴¹⁸.

A. Evans'ın *mosaiko* olarak adlandırdığı çok sert gri-mavi kireçtaşı (demirtaşı), zemin döşemesi olarak OM döneminde kullanılmış, ancak geç dönemde yerine ince levhalar şeklinde alçıtaşı ya da alabaster tercih edilmiştir. Konut alanında bulunan ana salonun zemininin duvar kenarlarında alabaster döşeme kullanılmıştır. Ayrıca Taht Odasına ait ön odanın zemininde, kenarlar bir şerit şeklinde alçıtaşı levhalarla, merkez ise sert gri-mavi kireçtaşıyla döşenmiştir⁴¹⁹. Taht Odasında da farklı bir uygulama söz konusudur. Kenarlar dikdörtgen alçıtaşı levhalar ile döşenmişken, merkezde boyalı sıva ile gizlenmiş kaba taş döşeme bulunmaktaydı. A. Evans söz konusu odayı, kırmızı sıva ve beyaz alçıtaşı zemin şeklinde restore etmiştir⁴²⁰ (Fig.44 b).

3.3.1.2.4. Sarayın Duvarları

Sarayın duvarlarında iki farklı taş işçiliği görülür. Bunlardan ilki, Girit'te en yaygın kullanıma sahip, iç kısmı moloz ve taş parçalarıyla doldurulmuş olan moloz duvarlardır (Fig. 53 b). Duvarlar genel olarak sıva ya da alçıtaşı levhalarla kaplanmıştır. Söz konusu prensiple inşa edilmiş batı duvarındaki orthostat biçimli alçıtaşı levhalar her iki tarafında görülen deliklerden geçen ahşap çubuklarla birbirine bağlanmıştır⁴²¹. Eski Saraylar döneminde yatay ahşap kirişler, moloz duvarları takviye için kullanılmıştır⁴²².

Figür 53 a-b: Knossos Sarayı kesme taş ve moloz taş duvar.

⁴¹⁸ Graham 1969, 206; Kienzle 1998, 120.

⁴¹⁹ Graham 1969, 206-208.

⁴²⁰ Evans 1935, Levha XXXIII; Graham 1969, 208.

⁴²¹ Evans 1921, 128.

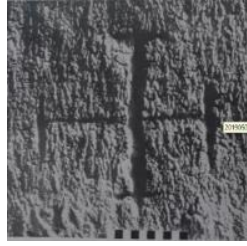
⁴²² Tsakanika, 129, "The Constructional Analysis Of Timber Load Bearing Systems As A Tool For Interpreting Aegean Bronze Age Architecture"

https://www.researchgate.net/publication/260159122_The_constructional_analysis_of_timber_load_bearing_systems_as_a_tool_for_interpreting_Aegean_Bronze_Age_architecture (11.04.2019).

İkinci taş işçiliği özellikle Yeni Saraylar döneminde karşımıza çıkan kesme taşlarla uygulanmıştır (Fig. 53 a). Bu taş işleme tekniği; levhalar, bloklar, sütun kaideleri, pervaz kaideleri gibi çok çeşitli şekillerde ve katlar, basamaklar, stylobatlar, pervazlar, korkuluklar ve duvarlar olmak üzere çok çeşitli amaçlar için kullanılmıştır⁴²³. Bu dönemdeki önemli mimari yenilikler, sarayın kuzey portiko ve doğu yamacındaki kraliyet konut bölgesi gibi yeniden inşa edilmiş veya yeni inşa edilmiş alanlarına uygulanmıştır. Kesme taş duvar OM III döneminde, sarayın kuzey giriş geçidinde ve kraliyet konut alanında bulunan ışık kuyularında kullanılmıştır.⁴²⁴

a) labrys

b) haç

c) dal/şevron

ç) öreke

d) birleşik işaretler

e) birleşik işaretler

Figür 54 a-e: Knossos Sarayı'nda bulunan taşçı işaretleri.

Bu dönemde özellikle salon yapılarında duvarların yerini, katlanır özellikte sınırların istenildiği gibi değiştirilebildiği payandalı duvar-kapı sistemi almıştır. Kraliyet konut alanında duvarlar daha önce kullanılan alçıdan daha yüksek kireç içerikli yeni bir tür sıva ile kaplanmıştır. Bu ince sıva, freskolarla boyanmıştır⁴²⁵. Ayrıca sarayın çeşitli yerlerindeki taş blokların bazıları labrys, yıldız, haç, trident, öreke vb. taşçı işaretleri taşımaktadır (Fig. 54 a-e). Bu işaretlerin tam olarak ne amaçla yapıldığı bilinmemekle birlikte A. Evans'a göre taş ustasının damgasından daha fazla bir anlam ifade etmesi muhtemeldir⁴²⁶.

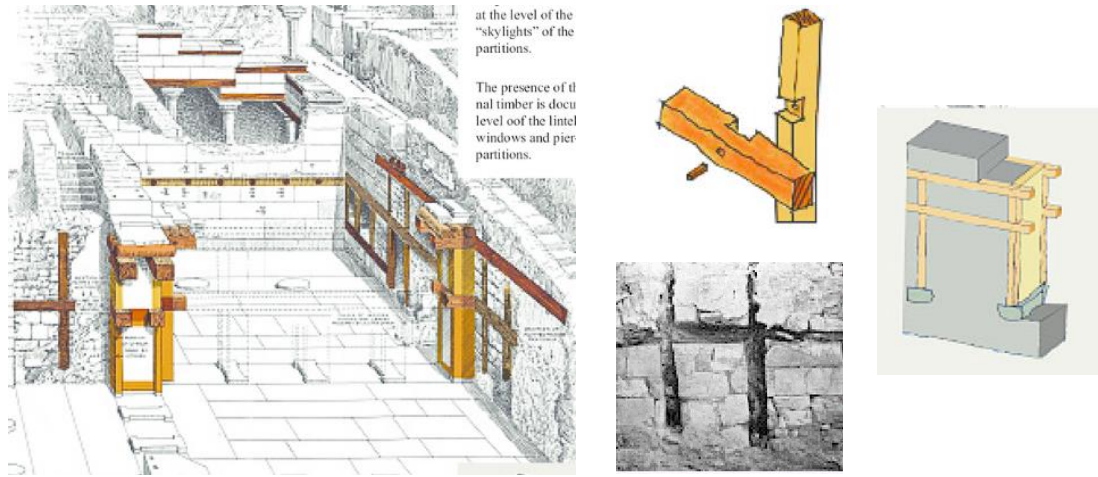
⁴²³ McEnroe 2010, 78.

⁴²⁴ Macdonald 2010, 533.

⁴²⁵ McEnroe 2010, 78-79.

⁴²⁶ Evans 1921, 132.

Duvarcılıkta ahşap kullanımında da artış görülür. Kesme taş duvarlar dikey kirişler birbirine bağlanmış ve moloz duvarlar ahşap bir çerçeve ile güçlendirilmiştir (Fig. 54). Ayrıca ahşap kirişler daha büyük ve daha özenle şekillendirilmişlerdir. Bu sayede kalın kaba duvarların yerini güçlü ama ince duvarlar almıştır. Söz konusu ince duvarların ve payandalı duvar-kapı sisteminin veya kerpiç tuğla duvarların üst katlarda yükün azaltılması için kullanıldığı düşünülmektedir⁴²⁷. A. Evans yaptığı kazılarda, kuzeydoğu magazin duvarlarının üst kısımlarına ait ve büyük merdivenin bulunduğu alanda büyük olasılıkla üst katlara ait güneşte kurutulmuş kerpiç tuğla parçalarıyla karşılaşmıştır. Söz konusu veriler sınırlı olmakla birlikte yukarıda da belirtildiği gibi yükü azaltmak için duvarların üst kısımlarında ve üst kat duvarlarında kerpiç tuğla kullanılmış olması muhtemeldir⁴²⁸.

Figür 55: Knossos Sarayı Çifte Balta Salonu-duvarda dikme ve hatıl kullanımı.

3.3.1.2.5. Duvar Resimleri

Sarayda en yaygın süslemeler duvar resimleridir (Tablo 4). Duvar resimlerinde, hayvan figürlerinin mavi renkte boyanması ya da erkek figürlerinin kırmızı tonlarda, kadın figürlerin ise beyaz boyanması Mısıra özgü bir özelliktir. Girit sanatı betimleme konusunda Mısır sanatından etkilenmişse de teknik olarak farklıdır⁴²⁹.

⁴²⁷ McEnroe 2010, 78; Tsakanika, 131, Dipnot 25, 133. "The Constructional Analysis Of Timber Load Bearing Systems As A Tool For Interpreting Aegean Bronze Age Architecture" https://www.researchgate.net/publication/260159122_The_constructional_analysis_of_timber_load_bearing_systems_as_a_tool_for_interpreting_Aegean_Bronze_Age_architecture (11.04.2019).

⁴²⁸ Evans 1905 3-25; Graham 1969, 148.

⁴²⁹ Chapin 2010, 223-225.

Mısır resimleri, taştan veya çamurdan ya da alçıdan yapılmış kuru sıva üzerine suda çözünür boyayla boyanmıştır. Ancak Girit'te gerçek fresko (*buon fresco*) denilen teknik uygulanmıştır. Minoslular, kireçtaşlarını yüksek ateşte pişirerek elde edilen sönmemiş kirece su ilave ederek kireç sıva üretmişlerdir. Gerçek fresko, alçı kurumadan boyanarak üretilmiştir. Gerçek freskoda, sıva kurudukça kimyasal bir değişiklik meydana gelir ve boya içine hapsolür, sanatçılar duvar kurduktan sonra bazen boya ekleseler de, resimlerin çoğu gerçek freskodur. Zemin rengi doğrudan sıvaya eklenmiş ve genellikle kırmızı ve mavi gibi koyu renkler kullanılmıştır⁴³⁰.

Sarayda freskoların en erken örnekleri OM IIIA dönemine aittir. Bu döneme ait freskolarda konular doğadan alınmıştır ve boğa kabartmaları, insan figürleri, spiraller, rozetler, yapraklı zambak vb. çeşitli bitkilerden oluşmaktadır⁴³¹ (Tablo 4).

Saray freskolarında, kırmızı, siyah, mavi, sarı, kahverengi turuncu ve beyaz renkler kullanılmıştır. Gri ve yeşil renkler, pigmentlerin karıştırılmasıyla elde edilmiştir⁴³². Arka planda zemin rengi olarak ise kırmızı gibi koyu renkler tercih edilmiştir. Geç dönemde de koyu arka plan devam etmekle birlikte açık renkler de kullanılmaya başlanmıştır.

Saray freskolarında farklı düzenlemeler görülmektedir. Çoğu fresko düz yüzeye uygulanmıştır (Fig. 56) ancak, çoğunlukla boğa figürlerinde karşımıza çıkan kabartmalı örnekler de mevcuttur⁴³³ (Fig. 57). En sade süsleme, kraliyet konut bölgesindeki koridorda ve batı magazinde karşımıza çıkan duvarın kırmızı bantlarla/şeritlerle panellere ayrılmasıdır. Ayrıca Çifte Balta Salonunda alabaster kaplamalarının üst tarafındaki sıva üzerine sürekli bir spiral şeritle boyanmıştır. Bu şerit boyunca sekiz şeklindeki büyük kalkan figür dizisi yer alır⁴³⁴.

Girit freskolarında en yaygın kompozisyon türü, duvarın alt kısmındaki alçı levha üstünde ana friz ve üst bordür şemasıdır. Bu kompozisyonda, en altta taş işçiliği taklitleri olan boyalı levhalar bulunur. Duvarın üst kısmında, pencere ve kapıların bir üst seviyesinde (bantlar, spiraller vb.) bordür şeklinde frizler yer alır. Duvarın merkezine ise

⁴³⁰ Betancourt 2007, 92.

⁴³¹ Hood 2005, 45-81.

⁴³² Chapin 2010, 225.

⁴³³ Chapin 2010, 225.

⁴³⁴ Graham 1969, 201-202.

ana kompozisyon yerleştirilir. Pictorial boyamalar, minyatürden, gerçek boyutlu olanlara kadar değişik ölçülerde karşımıza çıkmaktadır⁴³⁵.

Figür 56: Knossos Sarayı-Boğa Akrobatları Freskосу (*Taureador Frescoes*)

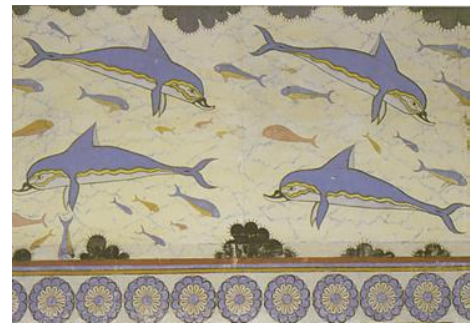
Figür 57: Knossos Sarayı-Kabartmalı Boğa başı

Söz konusu kompozisyonun saraydaki en iyi korunmuş ve en güzel örneği Taht Odasının duvarlarını süsleyen Grifonlar Freskосу (*Griffins Fresco*) dur (Fig. 58). Duvarın en alt kısmında yer alan 60 cm yüksekliğindeki levhalar damarlı taş işçiliği taklit edilerek boyanmıştır. Merkezde Grifonlar yer almaktadır. Odanın kuzey duvarında tahtın iki kenarında ve batıda küçük bir kült odasına açılan kapının iki tarafında birbirine doğru bakan birer çift grifon bulunmaktadır. Grifon frizi yaklaşık 1 m genişliğindedir. Friz olasılıkla lento seviyesinde renkli şeritlerle sınırlandırılmıştır⁴³⁶.

Bir diğer kompozisyon ise tüm duvarı kaplayan gerçek boyutta figürlerin resmedilmesidir. Sarayda Tören Alayı Koridoru ve güney propylonda gerçek boyutlu insan figürleri olan fresko parçaları bulunmuştur⁴³⁷ (Fig. 60).

Figür 58: Knossos Sarayı Taht Odası Grifonlar Freskосу.

Figür 59: Knossos Sarayı Yunuslar Freskосу

⁴³⁵ Chapin 2010, 224.

⁴³⁶ Graham 1969, 202.

⁴³⁷ Graham 1969 203.

KNOSSOS SARAYI FRESKOLARI								
	Geometrik Motifler	İnsan Figürleri	Hayvan Figürleri	Bitki Motifleri	Mitolojik Varlıklar	Karmaşık ve/veya ritüel sahneler	Mimari	Diğer
Spiral Freskolar	✓							
Labirent Fresko/Labyrinth Fresco	✓							
Dalgali çizgiler ve hilal sırası	✓							
Kalkan Fresko	✓							✓
Parisli Kız (Camp-Stool Freskosundan)		✓						✓
Mücevher Fresko		✓						✓
Rahip-Kral Freskosu		✓		✓				
Mavili Kadınlar		✓						
Dans Eden Kadın		✓						
Boğa Akrobatları / Taureador Frescoes	✓	✓	✓					
Boğa ve İzleyiciler Freskosu	✓	✓	✓				✓	
Kuzey Giriş Geçidi Boğa Rölyefleri			✓	✓				
Safran Toplayanlar			✓	✓				
Yunuslar Freskosu	✓		✓	✓				
Argonot Frizi			✓	✓				
Çiçekli Zeyin Dalı				✓				
Taht Odası Grifonlar Freskosu	✓			✓	✓			
Yüksek Kabartmalı Atlet ve Grifonlar		✓			✓		✓	
Tapınak/Tribün Minyatür Freskosu / Temple/Grandstand Miniature Fresko		✓				✓	✓	✓
Kutsal Koru ve Dans minyatür Freskosu/ Sacred Grove And Dans Miniature Fresco		✓		✓		✓		
Tören Alayı ve Saki/Procession and Cupbearer Fresco	✓	✓				✓		✓
Sünger Baskı Freskolar								✓

Tablo 4: Knossos Sarayı Freskolarının Sınıflandırılması

J.W. Graham, duvar resimlerinin buldukları odaların işlevleriyle ilişkili olduğunu belirtmiştir. Buna göre, Taht Odasında tahtı koruyan grifonların resmedilmesinin, odanın, dini amacı ve anlamını gösterdiğini, Tören Alayı Koridorundan Ana Tanrıça'ya hediyeler getiren figürlerin, saraya bu şekilde girmiş olması gereken bazı tören alaylarını yansıttığını ileri sürmüştür. Ayrıca özellikle kadınlar tarafından kullanılan odalarda dans eden bir kız, yunuslar veya deniz manzarası gibi odalara uygun figür ve motiflerin resmedildiğini belirtmiştir⁴³⁸.

Figür 60: Knossos Sarayı-Tören Alayı ve Saki Freskosu

Genel olarak Girit mimarisinde tavanların süslemeleri hakkında, Knossos Sarayı'ndaki Kraliçe Megaronunun sarmal tasarım ile dekore edilmiş tavanı dışında pek az şey bilinmektedir⁴³⁹. Ayrıca bu salonda duvar freskosu olarak restore edilen yunus figürlerinin (Fig. 59) zemin döşemesi olduğu öne sürülmüş, ancak söz konusu öneri doğrulanamamıştır⁴⁴⁰.

3.3.1.2.6. Kapı ve Pencere

Sarayda iç pencereler oldukça yaygın olarak kullanılmışsa da dış cephe pencere kullanımıyla ilgili yeterli kanıt bulunmamaktadır ve konu hakkında genel görüş alt katların dış cephelerinde pencere kullanılmadığıdır⁴⁴¹. Sarayda ışıklandırma ve havalandırma ışık kuyuları tarafından sağlanmıştır (Fig. 61). Söz konusu kuyular sarayın

⁴³⁸ Graham 1969, 205.

⁴³⁹ Graham 1969, 205.

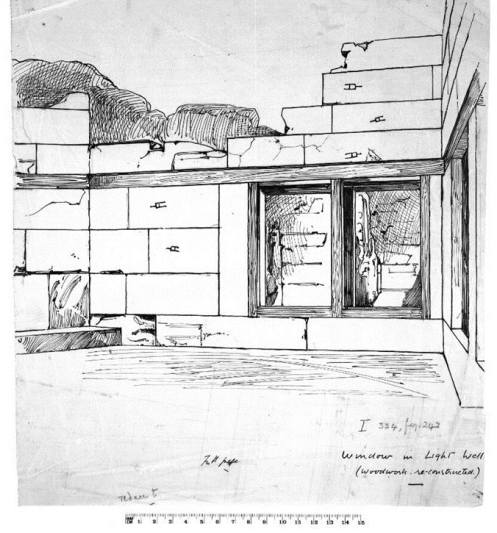
⁴⁴⁰ Chapin 2010, 224.

⁴⁴¹ Graham 1969, 163; Pendlebury 1939, 283.

üst katlarına kadar devam eder. İç pencerelerin yaygın olmasının nedeni ışığın ve havanın ışık kuyularından iç mekanlara iletilmesini sağlamaktır⁴⁴² (Fig. 62). Örneğin, sarayın doğu kanadındaki Çifte Balta Salonundaki ışık kuyusundan, alt doğu-batı koridorunu ya da Kraliçe Megaronu'ndaki ışık kuyusundan kuzeydeki bir merdiveni aydınlatmak için pencereler kullanılmıştır.

Figür 61: Knossos Sarayı doğu kanadından ışık kuyusu.

Figür 62: Knossos Sarayı Örekeli Avlunun güney ve doğu pencerelerinin restarosyonu.

Sarayda farklı şekillerde karşımıza çıkan ışık kuyuları genel olarak salonun ya da odanın bir ucundaki, arka duvar ile bir ya da iki sütun arasın kalan alandır, çoğunlukla zeminde harç kullanılmıştır. Bu alanlarda suları tahliye etmek için drenaj sistemi bulunmaktadır. Farklı olarak büyük merdivenin doğusunda dört sütunlu bir ışık kuyusu ve merdivenin güneyinde sütun bulunmayan ama yanındaki küçük odaları aydınlatmak için penceresi olan dörtgen ışık kuyusu yer almaktadır⁴⁴³.

Sarayın kapılarından en ilgi çekici olanı payandalı duvar-kapı sistemi (*pier and door partitions –PDP*)'dir. Özellikle salonlarda kullanılan kapı sistemi, salonun kullanım amacına göre büyütülüp küçültülmesine olanak sağlamıştır. Ancak, bu işlevinin dışında ışık ve hava akımını sağlamak ve iklim koşullarına göre odaları kontrol etmek amacıyla da kullanılmışlardır⁴⁴⁴. Kapılar tamamen kapatıldığında sistem duvar gibi işlev görürken kapılar açıldığında sütun dizisi görevi görmüştür. En dikkat çekici örnekleri Çifte Balta

⁴⁴² Graham 1969, 165.

⁴⁴³ Graham 1969, 167-169; Pendlebury 1939, 283.

⁴⁴⁴ Evans 1930, 340; Hitchcock 2010, 193; Preziosi 1983, 34.

Salonu (Fig. 29) ve Kraliçe Megaronu'dur⁴⁴⁵. Kapılar, genişliği ve dolayısıyla ağırlığı azaltmak ve payandalı duvar-kapı sisteminde kapıların pervaza tam oturması için çift kanatlı yapılmıştır⁴⁴⁶.

Kapı ve pencerelerde ahşapla birlikte sıva/plaster kullanılmıştır. Özellikle ahşap arzındaki azalma sonrasında kapıların pervazında, yüksek alçıtaş levhalar kullanılmıştır⁴⁴⁷.

3.3.1.2.7. Sütunlar ve Payeler

Sütunlar ve payeler merdiven, arınma odaları, salonlar, avlular, depo odaları ya da payeli oda (Fig. 63) gibi sarayın birçok alanında kullanılmıştır. Ahşap sütunların şekli hususunda karbonlaşmış parçalardan, freskolardan ve Miken'deki Aslan Kapısı'nda korunmuş olan yüksek kabartmadaki taş örneği ile bilgi sağlanmıştır (Fig. 64). Yukarıdan aşağı doğru incelen sütunların taban yükseklik oranları konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır⁴⁴⁸. Sütunların gövde ve başlıkları, duvar resimleri dikkate alınarak siyah ve kırmızı renkte boyanmıştır. A. Evans tarafından düz ve sade olarak restore edilmiş olsalar da, konut bölgesi ve sarayın diğer bölümlerinde bulunan üç adet karbonlaşmış ahşap sütun parçalarında yiv veya kanal izlerine rastlanılmıştır⁴⁴⁹.

Figür 63: Knossos Sarayı payeli oda.

Figür 64: Miken aslanlı kapı.

⁴⁴⁵ Preziosi 1983, 34.

⁴⁴⁶ Graham 1969, 172.

⁴⁴⁷ Pendlebury 1933, 26; 1939, 154.

⁴⁴⁸ Graham 1969, 193; Hitchcock 2010, 195.

⁴⁴⁹ Graham 1969, 193,195.

Sarayın güney girişindeki iki sütun tabanının kesiti yuvarlak yerine ovaldır. Girit'te bulunan diğer saraylarda da benzer örneklere rastlanılmış olması sık bir kullanımının olduğunu göstermektedir⁴⁵⁰.

Sütun kaideleri konusunda bir birlik yoktur. Üzerinde durduğu taş tabanda açılan sığ dairesel bir çukura yerleştirildiği gibi taş tabanın bir parçası olan blok üzerine yerleştirilmişlerdir. Söz konusu blokların yükseklikleri değişkenlik göstermektedir ve alçı ya da kireç taşından yapılmışlardır⁴⁵¹.

Sütunlar konut alanında bulunan ışık kuyularında ve büyük merdivende olduğu gibi hem dekoratif amaçlı hem de taşıyıcı eleman olarak kullanılırken konut bölgesindeki arınma odasında/banyoda tek sütun olarak merdiven ile ana oda arasındaki korkuluğun sonunda sadece dekoratif amaçlı olarak kullanılmışlardır⁴⁵².

3.3.1.2.8. Başlıca Buluntular

3.3.1.2.8.1. Çanak Çömlek

Sarayda günlük kullanılan kaplardan ritüel kaplara kadar bir çok çeşit ve boyutta çanak çömlek ele geçirilmiştir. Koılar Koridoru ile bağlantılı odalarda ise depolama için kullanılmayan bazı sıra dışı karakterli vazolar bulunmuştur. A. Evans'a göre, muhtemelen ritüel amaçlarla kullanılmış olan bu kaplar (testiler, pişirme kapları, çift vazolar ve kapaklar) neredeyse tamamen korunmuşlar ve A. Evans tarafından OM IIIB dönemine tarihlendirilmiştir⁴⁵³.

Krali Magazinler Alanı ve kuzeydoğu alanındaki magazinde pithoslar bulunmuştur. Krali Magazinler Alanı'nda, buldukları magazine adını veren üzerinde madalyon şekilleri olan pithoslar yer alır. Kuzeydoğudaki magazinlerdeki pithoslar, batı magazinlerinde ele geçirilenlerden çok daha büyüktür ve urgan ve topuz biçimli kabartmalarla süslenmiştir⁴⁵⁴ (Fig.65). Kuzeydoğu kanadın batı kesiminde yer alan magazinlerde A. Evans tarafından OM III dönemine tarihlenen çok sayıda bezemesiz

⁴⁵⁰ Graham 1969, 194.

⁴⁵¹ Graham 1969, 195.

⁴⁵² Graham 1969, 191-192.

⁴⁵³ Christakis 2004, 301-302.

⁴⁵⁴ Kienzle 1998, 213.

kaba mallar ve LMI dönemine tarihlenen Vapheio fincanları açığa çıkarılmıştır⁴⁵⁵.

Figür 65: Knossos Sarayı kuzeydoğu magazinden topuzlu pithos.

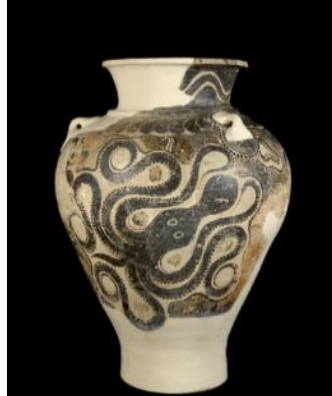

Figür 66: Knossos Sarayı batı magazinleri sandukalar ve pithos

Ayrıca kuzeydoğuda Krali Çömlek Depolarında, Kamares çanak çömlek örnekleri (Fig. 67) ile bu alanda açığa çıkarılan çukur depolarda (*pit-repository*) saraylar öncesi ve Eski Saraylar dönemine ait el ve çark yapımı, monokrom, polikrom, *light on dark*, *dark on light* bezemeli vazolar, bardaklar, tabaklar, fincanlar, büyük kavanozlar, testiler, vb. çanak çömlek bulunmuştur⁴⁵⁶.

Figür 67: Knossos Sarayı- Kamares kap.

Figür 68: Knossos Sarayı- Marin stilde depolama kavanozu

Figür 69: Knossos Sarayı güneydoğu magazininden zambak süslemeli vazo

⁴⁵⁵ Hatzaki 2007, 160-161.

⁴⁵⁶ Momigliano 2000, 65-105.

Sarayın batı kanadında yer alan Merkezi Kutsal Alan'daki Tapınak Depolarında yer alan zemine gömülü taş kaplı iki adet sandukada bir çok nesne bulunmuştur. Bu sandukalarda, taş döşeme altındaki kırmızı kil dolguda çanak çömlek ele geçirilmiştir.⁴⁵⁷. Merkez Kutsal Alanın batısındaki Sanduka Odası Tabakası'nda da (*Vat Room Deposit*) çok çeşitli buluntular elde edilmiştir. Eski Saray dönemine tarihlenen buluntular dönemin malzeme içeri hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir⁴⁵⁸. Söz konusu tabakalarda ince cidarlı Kamares mallar, küresel-silindirik amphoralar, boyunlu kavanozlar, koyu renk bantlar ve kelebek motifli konik-küresel gövdeli gaga ağızlı testiler, fincanlar, tabaklar gibi çanak çömlek bulunmuştur⁴⁵⁹.

1 ve 2 no.lu batı magazinlerinin tabanın altında Eski Saraylar dönemine ait Sanduka Odası Tabakası'nda bulunanlara benzer çanak çömlek açığa çıkarılmıştır⁴⁶⁰. Batı magazinlerinde ve uzun koridorda 93 adet taş sanduka bulunmuştur (Fig. 42 b, 66). Bazı magazinlerin bir kısmı neredeyse boş olarak açığa çıkarılırken, bazılarında ise saray tarzında çok sayıda pithos, kap ve amphora ile fresk parçaları ele geçirilmiştir⁴⁶¹.

Sarayda, marine stilinde güney kanatta üzengi kulplu testi, Krali Çömlek Depolarında konik rhyton, sınıf olarak adlandırılan odada armut biçimli rhyton parçaları bulunmuştur. Ayrıca, sarayın güneybatı köşesinde, Kraliçe Megaronunun batı kısmında, doğu kulede ve büyük merdivenlerde de söz konusu stile ait çanak çömlek parçaları ele geçirilmiştir. Söz konusu parçalarda süsleme olarak çoğunlukla ahtapot (Fig. 68), triton ve deniz bitkileri az sayıda ise argonot ve balık bulunmaktadır⁴⁶².

Ayrıca sarayın güneydoğu ve kuzeybatı kısmında floral stilde papüris ve zambak (Fig. 69) motifli ve saray stilinde spiral bantlı amphoralar bulunmuştur⁴⁶³.

Sarayın doğu kanadında üst kattan düşmüş geç dönemine ait çok sayıda üzengi kulplu testi ele geçirilmiştir⁴⁶⁴.

⁴⁵⁷ Panagiotaki 1999, 71-72.

⁴⁵⁸ Panagiotaki ve Evans 1998, 183.

⁴⁵⁹ Panagiotaki 1999, 9-22, 131-136.

⁴⁶⁰ MacGillivray 1998, 35.

⁴⁶¹ <https://knossosdocumenta.gr/en/west-magazines/> (15.05.2019).

⁴⁶² Mountjoy 1974, 173-175.

⁴⁶³ Evans 1935, 326, Şekil 268; 340, Şekil 282.

⁴⁶⁴ McEnroe 2014, 127-128.

3.3.1.2.8.2. Figürinler

Sarayın Batı kanadında yer alan Tapınak Deposu'nda küçük heykel parçaları, çeşitli bitki ve çiçek figürleri, ahşap nesnelere kakmalar, boyalı deniz kabukları, fayans levhalar bulunmuştur⁴⁶⁵.

Figür 70: Knossos Sarayı Tapınak Deposundan Yılanlı Tanrıça Figürinleri

Söz konusu alanda bulunan fayanstan yapılmış iki kadın heykelciği restore edilmiştir (Fig. 70). Her iki figürinde de çok süslü ve ince işlemeli kıyafet bulunmaktadır. Üzerlerinde kat kat volanlı bir etek, bir önlük ve göğüsleri açıkta bırakan bir korsaj vardır. Her iki ellerinde tuttıkları yılanlar nedeniyle Yılanlı Tanrıça olarak adlandırılan figürinler çok fazla ayrıntı ve özelliklere sahiptir. Büyük olan figürin uzun bir şapka giyer ve kollarının etrafına dolanmış yılanlar vardır. Görece olarak biraz daha küçük olanın ellerinde yılan ve başının üstünde bir kedi vardır. Tanrıçaların volanlı etekleri ve fayanstan yapılmış olmaları Doğu etkisini göstermektedir⁴⁶⁶.

Tanrıçalarla aynı kontekste bulunan iki adet fayans plakta da, yavrularını emziren inek ve yaban keçisi betimlenmiştir. Bir diğer örnek ise fildişinden yapılmış havada takla atarken betimlenmiş Boğa Akrobatı heykelciğidir⁴⁶⁷.

⁴⁶⁵Betancourt 2007, 95-97; Panagiotaki 1999, 71-72

⁴⁶⁶ Betancourt 2007, 95-97.

⁴⁶⁷ Alexiou 1991, 53.

3.3.1.2.8.3.Yazılı Belgeler ve Mühürler

Sarayda tabletler, yeniden inşa edilen alanlarda zemin döşemesi altında kalan tabakalarda ya da kuzey giriş geçidinde olduğu gibi geç döneme ait yıkımdan zarar görmemiş çömlek vb. nesnelere birlikte bulunmuştur. Sarayda tabletlerin bulunduğu alanlar şunlardır: Doğu kanadında, konut bölgesindeki büyük merdiven, payeli salon ve doğu-batı koridorunda ve bu alanın kuzey doğusunda yer alan Taş Oluklu Avlu, güney batısında bulunan Kılıç Tabletleri Koridoru; güney kanadında, güney propylon; batı kanadında, Uzun Pithos Odası, Savaş Arabası Tabletleri Odası ve batı magazin koridoru; kuzey kanadında, İlk Kale alanı ve kuzey giriş geçidi⁴⁶⁸.

Ayrıca sarayın kuzey batısında yer alan Krali Yol'un kuzey tarafında yapılan kazılarda, bir kraliyet cephaneliğinin ve ahırlarının bir parçası olabilecek alanda araba parçaları ve okları listeleyen Linear B tablet grubu bulunmuştur⁴⁶⁹.

Sarayda en erken tarihli mühür betimlemesi OM IB dönemine tarihlendirilen ve sarayın güneybatı kanadındaki "Erken Magazine A" da bulunana uzun boynuzlu keçi damgalı üç adet kil nodüldür. Herhangi bir nesne ile bağlantısı olmadığından bir geçiş bileti ya da makbuz olarak değerlendirilmiştir⁴⁷⁰. Yine erken döneme tarihlenen doğu kanadındaki Zeytin Presi Odası'nda (9 adet) ve batı kanadındaki Sanduka Odası'nda mühür baskıları bulunmuştur. Zeytin Presi Odası'nda bulunanlardan biri iki farklı mühürle damgalanmıştır. Diğer odada ise parçalara ayrılmış hiyeroglif "ok" işareti bulunan bir mühürle damgalanmış mühür baskısı bulunmuştur⁴⁷¹.

Geç döneme ilişkin sarayın Güneybatı bodrum katında çok iyi tabakalanmış kil mühür baskıları ele geçirilmiştir⁴⁷².

⁴⁶⁸ Chadwick 1972, 21-22,

https://gredos.usal.es/jspui/bitstream/10366/73336/1/The_Classification_of_the_Knossos_Tablet.pdf (15.04.2019); Boardman,

<http://ir.lib.uth.gr/bitstream/handle/11615/21074/article.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (15.04.2019)

⁴⁶⁹ Fitton 2001, 136.

⁴⁷⁰ Weingarten 2010, 320.

⁴⁷¹ Pendlebury 1939, 120; Weingarten 2010, 320.

⁴⁷² Pendlebury 1939, 219-220.

Figür 71: Knossos Sarayı- Taş (kalsedon) mühür

Figür 72: Knossos Sarayı Linear B tablet

Figür 73: Knossos Sarayı Hiyeroglif Tabakasından üç yüzü yazılı iki hiyeroglif mühür baskılı hilal.

Sarayın kuzey batısındaki Başlangıç Alanı olarak adlandırılan kısımda silindir mühür bulunmuştur. Ayrıca doğu kanadındaki arşiv odasında silindir mühre ait mühür baskısı ele geçirilmiştir⁴⁷³.

Sarayın batı kanadında uzun koridorun kuzey ucunda merdivenin altında Girit Hiyeroglifi'nde yazılı kilden idari belgeler ve mühürler A. Evans tarafından bulunmuştur. Söz konusu alana Hiyeroglif Tabakası (*Hieroglyphic Deposit*) adı verilmiştir. Bu alanda bulunan mühürleri A. Evans, OM II dönemine tarihlemiştir. Ancak söz konusu alanda hiç çanak çömlek bulunmaması tarihlendirmeyi zorlaştırmaktadır. Kesin bir tarihlendirme mümkün gözükme de Malia (Quartier Mu, Saray) ve Petra'taki Hiyeroglif Tabakası olarak adlandırılan alanlardaki belgelerle karşılaştırılması, tafonomik işlemlerle ilgili kayıtlar ve mühürlerin üslup özellikleri dikkate alındığında A. Evans'ın yaptığı tarihlemenin doğru olmadığı söz konusu mühürlerin OM III dönemine ait olduğu ileri sürülmüştür⁴⁷⁴. Söz konusu grup, yüzden fazla mühürden oluşmaktadır. Yeşim taşı en çok kullanılan malzemedir. Ayrıca karnelyan akik, kalsedon (Fig. 71) ile birlikte nadiren altın ve gümüş kullanılmıştır. Parçaların yaklaşık %40'ı üç ve dört taraflı prizmalardır; grubun geri kalan kısmı sekiz taraflı bir prizmada dahil olmak üzere diğer birkaç şekil mühürden oluşur. Gruptaki mühürlerde, hiyeroglif yazıtlardan başka, frontal olarak işlenmiş bir kedi tasviri, kediler ve insan kafaları ile karışık yaratıklar betimlenmiştir. Ayrıca nadir olarak insan, keçi ve kuş gibi diğer resimsel motifler de vardır. S ve J spirallerinden, damarlı yapraklardan, zambak çiçeklerinden ve yoncalardan oluşan süs motifleri de yaygındır⁴⁷⁵.

⁴⁷³ Evans 1935, 423, 598.

⁴⁷⁴ Anastasiadou 2016, 165-166; Krzyszkowska 2005, 112-116.

⁴⁷⁵ Anastasiadou 2016, 165.

Mühür baskılarının çoğu, hilaller üzerindedir (Fig. 73). Bunlar üzerinde bir veya daha fazla mühür baskısı bulunmakta olup çoğu hiyeroglif yazılardan oluşur. Birden fazla mühür baskısı aynı mührün farklı yüzlerine ait olabildiği gibi farklı iki mührede ait olabilmektedir⁴⁷⁶.

Sarayda ele geçirilen bir diğer mühür grubu yine batı kanadında bulunan doğu Tapınak Deposu'nda bulunmuştur. Gruptaki mühürler baskıları yaklaşık 30 adet düztabanlı nodül, 45 adet nodül, 6 adet *roundel* veya bir düzine kadar çeşitli türde asılı nodüller ve bir veya iki tane mühürlenmiş nesneden oluşmaktadır. Grupta konik, prizmatik, disk, lentoid ve düğme (amigdaloid) mühürler ile sert taştan yastık mühür ve metal yüzük mühürlerde bulunmaktadır⁴⁷⁷.

3.3.1.2.8.4. Diğer Buluntular

Sarayın doğu kanadında yer alan hazine odası muhtemelen depolama alanı olarak kullanılmıştır. Bu odanın kuzeydoğu ve güneybatı köşelerinde, çeşitli altın, bronz, fildişi, porselen, kaya kristali ve diğer malzemelerden kıymetli nesnelere bulunmuştur⁴⁷⁸. Batı kanadında yer alan Taht Odasında taş kap parçaları ele geçirilmiştir (Fig. 76). Söz konusu kapların ritüel amaçlı kullanıldığı düşünülmektedir⁴⁷⁹.

Sanduka Odası Tabakası'nda çok sayıda obsidyen çekirdek, yonga ve bıçak, fayans ve cam bocuklar, kaya kristali çekirdek, parçalar ve boncuklar, devekuşu yumurta kabuğu, hipopotam dişi, taş vazo parçaları, taş aletler, altın kaplama parçaları, bakır/bronz parçalar ve cüruflar ele geçirilmiştir⁴⁸⁰. Arsenikli bakır parçalar, cüruflar, obsidyen ve kaya kristali çekirdek ve yongalar, bu bölgede bir çalışma alanını düşündürmekte, ancak nesnelere azlığı kesin olarak kanıtlanmasına yeterli olamamaktadır⁴⁸¹.

⁴⁷⁶ Krzyszkowska 2005, 112-116.

⁴⁷⁷ Krzyszkowska 2005, 164-165; Panagiotaki 1999, 163-171.

⁴⁷⁸ Evans 1902, 68-69; 1921, 335.

⁴⁷⁹ Fitton 2001, 126.

⁴⁸⁰ Panagiotaki 1999, 9-53.

⁴⁸¹ Panagiotaki ve Evans 1998, 183.

Figür 74: Knossos Sarayı alabaster aslan başı rhyton.

Figür 75: Knossos Sarayı Linear A yazılı taş kap.

Figür 76: Knossos Sarayı Taht odasından alabaster alabastron.

Tapınak depolarında bulunan iki taş sandukada, çok sayıda fayans nesne ele geçirilmiştir. Bunlar arasında bitki ve çiçek, balık, deniz kabuğu benzeri deniz kabukluları, keçi ve oğlak ile inek ve buzağının betimlendiği levhalar, vazolar ve uzun bardaklar ve boncuk yer almaktadır. Ayrıca tusk kakma parçaları, kemik ok ucu, taş libasyon masası, taş parçalar, kaya kristali disk, yaprak parçaları, altın varak parçaları, gümüş, bronz ve bakır parçalar ve deniz kabukları bulunmuştur⁴⁸².

13 no.lu magazindeki taş sandukalarda tamamlanmamış taş vazo parçaları ve taş vazo imalatından elde edilen atık parçaları bulunmuştur. Bu sandukaların üst kattan düştüğü ve üst katta idari ve resmi alanlar dışında atölyelerin de olduğu düşünülmektedir⁴⁸³.

⁴⁸² Panagiotaki 1999, 71-128.

⁴⁸³ Warren 1967, 175.

3.3.2. Malia

3.3.2.1. Araştırma Tarihçesi ve Genel Özellikleri

Bir Minos kenti olan Malia, Girit'in kuzeyinde, Heraklion'un 30 km doğusunda, Selena dağlarının eteklerinde, kıyı ovasının içinde yer almaktadır. Kuzeybatıda sarp kayalıklarla, doğuda kireçtaşı kayalarla ve güneybatıda mevcut plaj ile sınırlanan kasaba, küçük bir tepe üzerindeki Tunç Çağı sarayı etrafında gelişmiştir. Bu nedenle kasaba bir liman içermiş olmalıdır, ancak bugüne kadar kıyılarda herhangi bir liman tesisi bulunamamıştır⁴⁸⁴.

J.W. Graham'a göre Malia, Knossos'un antik şöhreti ve mitolojik cazibesine sahip değildir ve konum açısından Phaistos'un gerisinde olsa da, deniz manzarası ve saraya birkaç dakika mesafedeki harika plajları ile bu konuda Knossos'u gölgede bırakmaktadır⁴⁸⁵. Diğer taraftan bölgenin antik adı bilinmemektedir, "Malia" modern köyün adıdır. Bu konudaki bazı öneriler *Setoija* (Knossos Linear B tabletlerinde belirtilen) ve *Milatos*'tur⁴⁸⁶.

Son derece zengin ve iyi korunmuş Orta Tunç Çağı kalıntıları olan Malia'da ilk kazı, 1915'te kalıntıları Knossos'takine benzer bir Minos sarayı olarak tanımlayan Yunan arkeolog J. Hatzidakis tarafından yapılmış ve sarayın batı kanadının güney yarısını ve deniz kenarındaki mezarları gün ışığına çıkarılmıştır. J. Hatzidakis'in araştırmayı sürdürmesi için Atina'daki Fransız Arkeoloji Okulu'nu davet etmesi sonucu kazılar, 1922'den itibaren J. Charbonneaux ve daha sonra 1930'da binanın ortaya çıkarılmasını tamamlayan F. Chapouthier yönetiminde yapılmıştır. Araştırmalar ve ek incelemeler 1992'ye kadar yürütülmüştür. 1930'dan itibaren nekropol, kentin yerleşim alanları ve saray, Atina'daki Fransız Arkeoloji Okulu'nun üyeleri tarafından günümüze kadar kazılmaya devam etmiştir⁴⁸⁷. Buluntuların çoğu Herakleion Müzesi'nde, bazıları ise Aghios Nikolaos Müzesi'nde sergilenmektedir.

⁴⁸⁴ <https://www.efa.gr/index.php/en/recherche/sites-de-fouilles/crete/malia/malia-situation-geographique> (14.04.2019).

⁴⁸⁵ Graham 1969, 42.

⁴⁸⁶ Driessen, 2010, 556.

⁴⁸⁷ Driessen, 2010, 556; <https://www.efa.gr/index.php/en/recherche/sites-de-fouilles/crete/malia/malia-historique-des-recherches> (14.04.2019).

3.3.2.2. Saray Mimarisi

İlk sarayın ne zaman inşa edildiğine ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. O. Pelon sarayın OM IA döneminde Knossos ve Phaistos saraylarından önce inşa edildiğini öne sürmüştür. Ancak bu görüşe karşı çıkan araştırmacılar ‘Saray’ olarak adlandırılabilir özellikteki yapının OM IB döneminde inşa edilmiş olabileceğini belirtmektedir⁴⁸⁸.

İlk sarayın inşa tarihi ve yapısı için, tabakalaşmanın sığılığı ve bu yapı üzerine yeniden inşa edilen ikinci saray nedeniyle kesin fikir elde etmek mümkün değildir⁴⁸⁹. İlk saray OM IIB sonunda olasılıkla bir deprem nedeniyle yıkılmıştır. Söz konusu yıkımdan hemen sonra ikinci sarayın inşa edilip edilmediği OM III dönemine ait kalıntıların azlığı nedeniyle kesin olarak bilinmemekle birlikte OM III/ GM I geçiş döneminde inşa edilerek GM IB dönemindeki son yıkıma kadar kullanıldığı kabul edilmektedir⁴⁹⁰.

3.3.2.2.1. Saray Planı

Günümüze ulaşan kalıntıların büyük çoğunluğu ikinci saraya aittir. Saray diğer Girit saraylarında olduğu gibi merkez bir avlu etrafındaki odalar, salonlar, koridorlar, depolar, atölyeler vb. yapı gruplarından oluşmaktadır (Fig. 80).

3.3.2.2.1.1. Güney Kanadı

Sarayın bu kesimi ile ilgili bilgiler kısıtlıdır. Güney kanadında merkezi avluya biri güneydoğuda diğeri güneyde olmak üzere iki giriş bulunmaktadır (Fig. 80). Güneydeki giriş sarayın en büyük iç girişidir ve zemini özenle döşenmiştir. Taş döşeme, avlunun güney cephe sınırına kadar devam etmiştir. Geçidin doğu ve batısında bulunan odalara giriş için kapılar bulunmaktadır⁴⁹¹.

Güneybatı kısmında girişi saray dışından olan bir oda grubu (XVIII 1-7) bulunmaktadır (Fig. 80). Bu grubun güneyindeki odada (XVIII 1) küçük bir altar ve çeşitli

⁴⁸⁸ <https://www.efa.gr/index.php/en/recherche/sites-de-fouilles/crete/malia/malia-recherches-en-cours/malia-le-palais> (14.04.2019).

⁴⁸⁹ Driessen 2010, 561.

⁴⁹⁰ <https://www.efa.gr/index.php/en/recherche/sites-de-fouilles/crete/malia/malia-recherches-en-cours/malia-le-palais> (14.04.2019).

⁴⁹¹ Preziosi 1983, 113.

kült nesnelere bulunmuştur. Bu oda grubunun doğusunda yer alan bir başka odada (XVII 2) ise tamamlanmamış taş vazolara ait bir tabaka ele geçirilmiş olup atölye olması muhtemeldir⁴⁹². J.W. Graham, söz konusu oda grubunun konuk odaları⁴⁹³ olabileceğini ileri sürerken, D. Preziosi, kutsal alan⁴⁹⁴ olarak yorumlamıştır.

Güney girişinin batısında (oda XVI 1), muhtemelen ritüel ya da kült faaliyetleri için kullanılan ve *pierre à cupules* ya da kernos olarak adlandırılan bir nesne bulunmuştur. Bu, ortasında bir büyük delik ve çevresinde 34 sıg deliğin olduğu büyük, yuvarlak bir taştır⁴⁹⁵ (Fig. 77).

Figür 77: Malia Sarayı'nın XVI-1 no.lu odasında ele geçirilen Kernos.

Figür 78: Malia Sarayı'nın güneybatısında yer alan taş örgülü büyük çukurlar.

Sarayın güneybatı köşesinde, çoğunlukla tahıl depoları olarak yorumlanan bir dizi dairesel yapı bulunmuştur. Ortalarında kare şeklinde birer taş kolon bulunan bu daireler birbirine bitişik iki sıra halinde sekiz tanedir. Knossos Sarayı'nın batı avlusunda bulunan taş örgülü büyük çukurlara benzerdirler⁴⁹⁶ (Fig. 78).

Güney kanadında düzensiz küçük oda grupları bulunmaktadır. Güney girişin

⁴⁹² Driessen 2010, 565; Pelon 1987, 269.

⁴⁹³ Graham 1969, 113.

⁴⁹⁴ Preziosi 1983, 113.

⁴⁹⁵ Driessen 2010, 565; <http://www.Minoscrete.com/malia02.htm> (14.04.2019).

⁴⁹⁶ Graham 1969, 44; Preziosi 1983, 108-109.

hemen doğusundaki ve güneydoğu kesimindeki odalar çok fazla tahribat gördüğünden işlevleri tam olarak bilinmemektedir. XIV no.lu odanın dolgusunda üst katta düşmüş vazo parçaları bulunmuştur. Bu odanın doğusunda yer alan büyük bir oda bitişiğindeki odalarla bağlantılı değildir. Bu nedenle söz konusu odanın bir kule olabileceği ileri sürülmüştür. İşlevleri tam olarak bilinmeyen güney kanadına ait bu oda gruplarının, bir dizi atölye ve hizmet alanı oldukları düşünülmektedir⁴⁹⁷.

3.3.2.2.1.2. Doğu Kanadı

Malia Sarayı'nın bu kesiminde doğu magazinleri olarak adlandırılan depolama alanı bulunmaktadır. Knossos, Phaistos ve Zakros saraylarının doğu kanadında bulunan Konut Bölgesi, Malia Sarayı'nda kuzeybatı kesiminde yer alır.

Malia Sarayı diğer saraylardan daha geniş bir depolama alanına sahiptir. Sarayın zemin katının yaklaşık % 4-5'i depolama alanlarına ayrılmıştır. Doğu magazinleri uzun dikdörtgen depo odalarından oluşur⁴⁹⁸. İyi korunmuş yedi magazin (XI 1-7) ilginç bir tasarımı vardır (Fig. 79-80). Bu grubun güneyinde daha kısa, daha geniş bir tipte üç depolama odası (XII 1-3) daha bulunmaktadır.

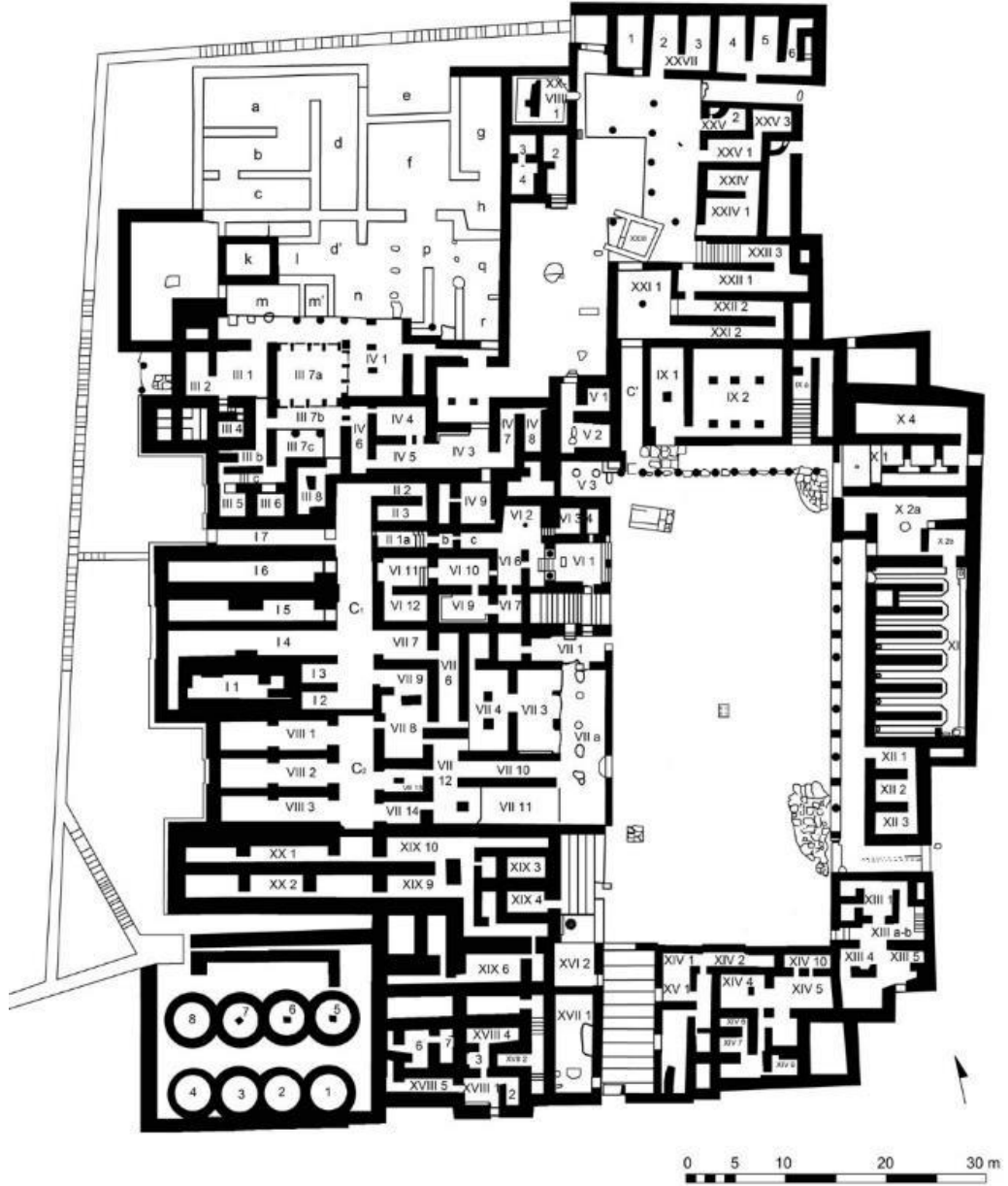
Figür 79: Malia Sarayı doğu magazinleri.

Söz konusu yedi magazin (biri sonraki dönemde duvarla kapatılmıştır) tek girişi doğu portikodan olan koridora açılmaktadır. Altı magazin iki duvarı boyunca pithosların yerleştirildiği, alçak, harçla oluşturulmuş platformlar bulunmaktadır. Bu platformlara yaklaşık on dört büyük on dört küçük pithos yerleştirilmiştir. Büyük

⁴⁹⁷ Driessen 2010, 565; Graham 1969, 44; Preziosi 1983, 113.

⁴⁹⁸ Hacıgüzeller 2007, 337.

pithoslar buğday ve mercimek vb. tahılların depolanması için kullanılırken; daha küçük olanlar muhtemelen yağ vb. sıvıları depolamak için kullanılmıştır. Sıvı depolanan pithosların yerleştirildiği platformlarda çerçeve içerisinde oluklar yer almaktadır. Bu oluklar, her bir magazin sonundaki tabana gömülü bir pithosun içine boşalan kanallara bağlı bulunmaktadır. Bu sistemin dökülen sıvıları toplamak için yapıldığı düşünülmektedir⁴⁹⁹.

Figür 80: Malia Sarayı'nın planı.

⁴⁹⁹ Graham 1969, 131.

3.3.2.2.1.3.Kuzey Kanadı

Kuzey kanadında iki giriş bulunmaktadır. Bunlardan kuzeyde olan sarayın ana girişidir. Diğer giriş ise kuzeydoğu köşede yer alır⁵⁰⁰ (Fig. 80). Kuzeydoğu geçidinin her iki ucunda kapı bulunmaktadır. Kuzeybatı girişi, sarayın batı tarafından uzanan batı avlusundaki gibi taş döşeli bir yol ile ilişkilidir. Odanın her iki tarafından kapı olması nedeniyle hem ön oda hem de nöbetçi kulübesi olarak kullanılmış olması muhtemeldir⁵⁰¹.

Kanadın en kuzey ucunda güney cepheleri kuzey avluya bakan altı adet depolama veya çalışma odası (XXVII 1-6) bulunmaktadır (Fig. 80). Bunlardan XXVII 4 no.lu oda da bazı vazolar bulunmuştur⁵⁰². Kuzey avlusunun kuzeybatı köşesinde yer alan ve avluya açılan oda (XXVIII-1), zeytinyağının ve işlenmesi depolaması için kullanılmıştır. Bu odanın güneyinde yer alan üç odada (XXVIII 2-4), üst kattaki bir tapınaktan düşmüş olması olası kutsal boynuzların (*horns of consecration*) izleri bulunmuştur⁵⁰³.

Kuzey avlusunun kuzey, doğu ve güneyinde kısa, kabaca döşenmiş portikler bulunmaktadır. Avlu ve etrafındaki odaların (Fig. 80) güneyde yer alan ziyafet salonu için kullanılacak malzemenin hazırlanması ve depolanması için kullanıldığı düşünülmektedir⁵⁰⁴. Söz konusu odalarda tahıl değirmenleri, tahıl kalıntıları bulunan kavanozlar ve *cupboard* olarak adlandırılan dolaplarda çok sayıda çanak çömlek örneği bulunmuştur (XXV 2; XXI 2; XXII 1-2; XXV 3; XXVII 2-6)⁵⁰⁵.

Figür 81: Malia Sarayı payeli salon.

Figür 82: Malia Sarayı arınma odası.

⁵⁰⁰ Hacıgüzeller 2007, 336.

⁵⁰¹ Preziosi 1983, 115-116.

⁵⁰² Driessen 2010, 564.

⁵⁰³ Preziosi 1983, 116.

⁵⁰⁴ Graham 1969, 45; Hacıgüzeller 2007, 337.

⁵⁰⁵ Graham 1969, 127.

Merkezi avlunun kuzeyinde, Kuzeydoğu Salonu⁵⁰⁶, Payeli Salon⁵⁰⁷ veya Hipostil Salon (*Hypostyle Hall*)⁵⁰⁸ olarak adlandırılan ve iki sıra halinde altı kare kaideyi içeren bir salon (IX 2) bulunmaktadır (Fig. 80) Salonun batısında tek bir sütun kaidesi bulunan ön oda (IX 1) yer almaktadır. Bu salonun ikinci katında büyük bir tören/ziyafet salonu bulunduğu ve sütunların zemin kattaki payelerle desteklendiği öne sürülmüştür⁵⁰⁹ (Fig. 81). Salonun doğusunda bulunan geniş bir taş merdiven (IX a), üst galeriye çıkmaktadır. Üst kattaki kuzeydoğu salonuna çıkan diğer bir merdiven (XXII 3) kuzeyde yer almaktadır. Salona çıkan iki merdivenden doğudaki konuklar için kuzeydeki ise servis için olmalıdır. Kuzey merdiveni kuzey avlusuna açılmaktadır ve avlu ile çevresindeki odaların bu salonla bağlantılı olduğu hususu dikkate alındığında servis merdiveni olması oldukça yüksek bir olasılıktır. Buna göre servis merdiveni ile kuzeydoğu salonu arasında bulunan (XXI 2 ve XXII 2 üzerindeki) alan servis odası olarak değerlendirilmiştir⁵¹⁰ (Fig. 80).

Kanadın kuzeybatısında bir ya da iki kapıyla erişilebilen oda gruplarından (III 1-8, a-b) oluşan konut bölgesi bulunmaktadır (Fig. 80). Girişlerden biri ana salonun (Erkekler Salonu) doğusunda (IV 6) yer almaktadır. Söz konusu salonun güneyinde iki sütunlu bir ışık kuyusu bulunmaktadır. Işık kuyusunun kuzeyindeki payandalı duvar-kapı sistemi, mekanı bölmelere ayırmaktadır. Işık kuyusunun doğusundaki küçük oda, saray arşivi olarak işlev görmüştür. Söz konusu alanda Linear A ve hiyeroglif tabletler bulunmuştur. Salonun kuzey ve doğusunda yine payandalı duvar-kapı sistemi kullanılmıştır. Doğudaki kapılar merkezi sütunlu bir odaya açılırken kuzey kapılar ise sütunlu portikoya açılmaktadır. Batıda bulunan sütunların, Knossos ve Phaistos saraylarına benzer olarak, L şeklindeki portikonun bir parçası olduğu önerilmektedir⁵¹¹.

Ana salonun batı cephesinde iki kapı bulunmaktadır. Güneybatı köşesindeki kapı, kuzey ucu döşemeli bir koridora açılırken, bunun kuzeyinde bulunan diğer bir kapı ise Kraliçe Megaronuna (III 1) geçiş sağlamaktadır. Ana salondan daha küçük olan bu mekanın kuzey köşesinde kuzey portikoya açılan bir kapı bulunmaktadır. Güneybatı köşesinde bulunan, biri güney diğeri batı duvarındaki iki kapı, birkaç basamakla aşağıya

⁵⁰⁶ Graham 1969, 126

⁵⁰⁷ Hacıgüzeller 2007, 337.

⁵⁰⁸ Pelon 1993, 523.

⁵⁰⁹ Hacıgüzeller 2007, 337.

⁵¹⁰ Graham 1969, 126; Preziosi 1983, 115.

⁵¹¹ Graham 1959, 50; Preziosi 1983, 117.

inilen bir arınma odası/banyo⁵¹² (III 4) (Fig. 82) ile tuvalete (III 2) açılmaktadır. Bu alanın güneyinde üst katlara geçiş sağlayan bir merdiven (III b) bulunmuştur⁵¹³ (Fig. 80).

III 7 no.lu salonun kuzey portikosu altında ilk saraya ait metal işleme atölyesi açığa çıkarılmıştır⁵¹⁴(Fig. 80). Konut alanı, batı magazinlerinin kuzeybatı kesimini oluşturan magazin grubu üzerine Yeni Saraylar döneminde inşa edilmiştir. Ana salonun açıldığı portikonun kuzeyinde büyük olasılıkla özel bir bahçe bulunmaktaydı⁵¹⁵.

3.3.2.2.1.4. Batı Kanadı

Sarayın batı kanadında resmi salonlar, magazinler ve kült alanları yer almaktadır. Sarayın en batısında batı avlusu ve batı girişi (17 no.lu koridor) bulunmaktadır⁵¹⁶ (Fig. 80). Taş döşeli batı avlusunda yükseltilmiş, dörtgen taş döşeli yürüyüş yolu bulunmaktadır. Yol, güneyde üçgen biçimli bir alanda sonlanırken bir ucu kuzeye doğru devam eder. Avlu kuzey-güney yönünde, kuzey yarısı boyunca uzanan ev duvarlarının izleri ile sınırlandırılmıştır⁵¹⁷.

Avlunun doğusunda sarayın batı magazinleri yer alır. Zemin katta yer alan magazinler iki ayrı blok halinde ince uzun dikdörtgen odalardan (11-17, VIII 1-3) oluşmaktadır. Kuzeydeki magazinlerin doğusunda magazinler koridoru (C₁) olarak adlandırılan kuzey-güney doğrultusunda uzun bir koridor bulunmaktadır ve magazinler bu koridora açılmaktadır. Güneyde bulunan magazinlere (VIII 1-3), payeli oda (VII 4) olarak adlandırılan odadan geçiş bulunmaktadır (Fig. 80). Knossos Sarayı'nda olduğu gibi burada da üst kattaki resmi salonların sütunlarını desteklemek için magazinlerin bölme duvarları kalınlaştırılmıştır⁵¹⁸.

Batı kanadının kuzey ucunda merkezi avlu ile magazinler koridoru arasında kalan dikdörtgen odalardan oluşan oda grubu (VI-VII) bulunmaktadır (Fig. 80). Bu odaların bir kısmı ya da tamamı, olasılıkla sarayın dini ritüelleri ile bağlantılıdır⁵¹⁹. Kanadın kuzey

⁵¹² Söz konusu oda Graham (1959, 51) tarafından banyo olarak adlandırılmıştır Ancak odanın banyo mu yoksa arınma odası mı olduğu hususunda görüş birliği yoktur.

⁵¹³ Graham 1959, 51-52.

⁵¹⁴ Pelon 1987, 269.

⁵¹⁵ Preziosi 1983, 116.

⁵¹⁶ Hacıgüzeller 2007, 336.

⁵¹⁷ Preziosi, 1983, 107.

⁵¹⁸ Graham 1969, 43,129, 139.

⁵¹⁹ Graham 1969, 43.

tarafında Loca (*Loggia*) (VI 1) olarak adlandırılan bir yapı bulunmaktadır (Fig. 83). Merkezi avludan bu yapıya dört basamakla çıkılmaktadır. Odanın ortasında bir sunak ya da adak masası için tasarlandığı düşünülen alçak bir kaide, batı ucunda iki sütun arasında bir eşik bulunmaktadır. Bu kapıdan dört adımlık dar bir merdiven ile bir grup odaya geçilmektedir. Bunlardan VI 2 no.lu odada, bir bronz bilezik, bir bronz hançer, kristal bir kabzaya sahip büyük bir bronz kılıç ve panter şeklinde bir adak figürünün başı bulunmuştur⁵²⁰.

Figür 83: Malia Sarayı Loca.

Figür 84: Malia Sarayı büyük merdiven.

Locanın güneyinde üst kattaki odalara çıkan 3,20 m genişliğinde büyük bir merdiven bulunmaktadır (Fig. 80, 84). Merdivenin genişliği dikkate alındığında batıdaki magazinler koridorunun hemen üstündeki koridora açılma olasılığı yüksektir ve böylece batı magazinleri üzerindeki büyük salonlara merkezi avludan geçiş sağlamıştır. Merdivenin ilginç bir özelliği çift kanatlı bir kapı ile kontrol edilmesidir. Merdivenin güneyindeki basamaklardan payeli odaya giden koridora geçiş sağlanmıştır⁵²¹ (Fig. 80).

Batı kanadının güneyinde bulunan oda grubunun ortasında büyük bir payeli oda (VII 4) yer alır. Yaklaşık 14x8,20 m genişliğindeki odanın uzun ekseninde iki paye bulunmaktadır. Söz konusu oda, çeşitli taşçı işaretlerine sahip taş bloklardan inşa edilmiştir. Bir paye iki labrys ve bir yıldızla, diğeri trident ve bir yıldızla ve ayrıca bir duvar bloğu yıldızla işaretlenmiştir. Zemin, düzgün şekilli kaldırım taşlarıyla döşenmiştir⁵²².

Kanadın güney köşesinde merkezi avluya açılan bir başka merdiven

⁵²⁰ Graham 1969, 43, 77; <http://www.Minoscrete.com/malia.htm> (14.04.2019).

⁵²¹ Graham 1969, 43, 77; <http://www.Minoscrete.com/malia.htm> (14.04.2019).

⁵²² Graham 1969, 139.

bulunmaktadır (Fig. 80). Bu basamakların, batıdaki temeller üzerinden ikinci kata kadar uzanan büyük bir merdivenin ilk katını temsil edip etmediği ya da bir tür basamaklı sunak olup olmadığı net değildir. Ayrıca, bu basamakların merkezi avludaki faaliyetlerin izlenmesi için küçük bir oturma yeri, yani theatron olabileceği de düşünülmektedir⁵²³.

Malia Sarayı'nda, Knossos Sarayı'nın kuzey batısında yer alan gibi bir theatron bulunamamıştır. Bu alanın, merkezi avlunun güneybatı köşesindeki merdivenler dışında, sarayın kuzeybatısında bulunan ve Agora olarak adlandırılan alan olabileceği ileri sürülmüştür. Başlangıçta oturma sıralarını destekleyen masif temellerle çevrili dikdörtgen bir avludan oluşan Agora, üç yerde merdivenlerle kesintiye uğramıştır. Diğer saraylarda bulunan *theatrona* benzer şekilde; oturma sıraları, L şeklinde bir portiko, hatta bir kernos bulunması alanın tanımlanmasında etken unsurlardır⁵²⁴.

3.3.2.2.1.5. Merkezi avlu

Figür 85 a-b: Malia Sarayı merkezi avlu ve altar.

Merkezi avlu, kuzey-güney yönlü 23x48 m ölçülerindedir (Fig. 85a). Avlu, etrafındaki hem zemin hem de üst katlarda yer alan odalara ışık ve hava sağlamaktadır. Kuzeyde ve doğu cephelerinde portiko bulunmaktadır. Kuzey portikoda sadece sütunlar kullanılmıştır. Kaideleri taş olan sütunlar ahşaptan yapılmıştır. Doğu portikoda kuzeydekinden farklı olarak sütun ve paye birlikte kullanılmıştır. Ayrıca her iki portiko da sütunlar arası yatay, alçak bir korkuluk ile kapatılmıştır. Avlunun ortasında kurban ocağı olarak yorumlanan altar bulunmaktadır⁵²⁵ (Fig. 85 b). Avlu zemininde, güney ve kuzey kısmındaki düzgün taş döşeme alanlar dışında döşeme bulunmamaktadır. Zeminin taş döşeli kısımları sarayın dört ana girişine yakın konumdadır. Söz konusu döşemelerin

⁵²³ Preziosi 1983, 112.

⁵²⁴ McEnroe 2010, 60.

⁵²⁵ Driessen 2010, 565; Graham 1969, 77; <http://www.Minoscrete.com/malia02.htm> (14.04.2019).

avlunun tamamına ait döşemenin parçaları olup olmadıkları belirsizdir⁵²⁶.

3.3.2.2.2. Sarayın Sınırları

Malia Sarayı, Knossos Sarayı'nın aksine sahil kenarında düz bir araziye inşa edilmiştir. Yaklaşık 7.500 m² alana yayılan yapı, Knossos ve Phasitos saraylarından sonra adanın üçüncü büyük sarayıdır. OM IIB sonunda yaşanan yıkımdan sonra tamamen yeni bir saray inşa edilmemiş ve İlk sarayın doğu ve kuzey magazinleri gibi bazı bölümleri, kullanılmaya devam edilmiştir. Diğer kısımlarda ise, ilk saraya ait malzemeler de kullanılarak yeniden yapılanma söz konusudur⁵²⁷.

3.3.2.2.3. Zemin Kat, Üst Kat ve Döşemeler

Merkezi avlunun batı ve kuzey tarafında bulunan merdiven kalıntıları sarayın bu kısımlarının en az iki katlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca zemin kat duvarlarındaki kalınlık farkı da üst katın varlığı konusunda fikir verebilmektedir. Özellikle batı magazinlerinin duvarlarının kalın inşa edilmesi, bir üst katın varlığını desteklemektedir. Avlunun güneydoğu kısmında oda gruplarının düzensizliği ve herhangi bir merdiven kalıntısının bulunamamış olması bu alanın tek katlı olduğunu düşündürmektedir⁵²⁸.

Sarayın avlu gibi açık alanlarında taş döşemeler kullanılmıştır (Fig. 83-84). Batı avlusunda yükseltilmiş taş döşeli yürüyüş yolları bulunmaktadır⁵²⁹.

Kireçtaşı veya şist levha döşemeler, kuzeybatıdaki konut bölgesindeki odalarda ve batı kanadındaki büyük payeli odanın zemininde kullanılmıştır. Ayrıca merkezi avlunun kuzeyinde bulunan, üst kat Ziyafet Salonun zemininde de levha taş döşeme kullanılmıştır. Levhalar arasındaki boşluklar harçla tamamlanmıştır. Avlunun doğusunda bulunan magazinlerin zemininde harç kullanılmıştır⁵³⁰ (Fig. 79). Harç zeminler bazı yerler de renklendirilmiştir. Örneğin kuzeybatıda konut bölgesinde bulunan bir odanın harç zemininde, kırmızı ve mavi noktalar kullanılmıştır⁵³¹.

⁵²⁶ Preziosi 1983, 114.

⁵²⁷ McEnroe 2010, 53, 84.

⁵²⁸ Graham 1969, 186.

⁵²⁹ McEnroe 2010, 57.

⁵³⁰ Graham 1969, 206.

⁵³¹ Graham 1969, 208.

3.3.2.2.4. Sarayın Duvarları

Eski Saraylar döneminde ortaya çıkan ve yaygın olarak kullanılan, kesme taş ile birlikte duvar ve zeminlerin alçı veya sıva ile kaplanması tekniği Malia Sarayı'nda da görülür. Doğu cephesi dışında, diğer alanlarda çok fazla yumuşak, kahverengi, çok ufalanabilir bir çeşit kumtaşı (*ammoudha*) ya da kesme kumtaşı kullanılmıştır⁵³²(Fig. 86a).

Eski Saraylar dönemine ait duvarlar, her biri ahşapla desteklenmiş molozları büyük miktarda toprakla karıştıran katmanlardan oluşur. Sadece bir kısmı kalan bu duvarlar Eski Saraylar dönemine ait, sıvalı bir zemine bağlanmış ve Yeni Saraylar dönemine ait bir yapıya dahil edilmiştir. Batı kanadındaki bu duvarların oluşturduğu batı magazinleri, çeşitli şekillerde tekrar kullanılan gri-siyah kumtaşı ve gri kristal kireçtaşı bir cephe ile sınırlandırılmıştır (Fig. 86 b). Söz konusu materyal Yeni Saraylar döneminde, sütun başlıkları, eşikler veya lentolar, gibi farklı şekilde kullanılmıştır⁵³³.

Figür 86 a-b: Malia Sarayı batı kanadından kesme taş ve moloz taş duvar.

Sarayın ön cephesi olan batı cephesi Knossos'ta olduğu gibi girintili ve çıkıntılı inşa edilmiştir. Ancak söz konusu duvar bloğunun üst duvarlarının kesin şekli hala bilinmemektedir. Ancak Malia'da büyük kerpiç tuğla kullanımının daha yaygın olduğu düşünüldüğünde üst katların kerpiç tuğla olması oldukça muhtemeldir⁵³⁴. Sarayın kuzey ve batı kanadındaki kalıntılar duvarlar hakkında fikir vermektedir. Diğer alanlarda sadece temeller günümüze ulaşmıştır. Buna göre sarayda, moloz duvarlar ve kesme taş duvarlar destek hatılları ile birlikte kullanılmıştır⁵³⁵.

⁵³² Graham 1969, 145; Driessen 2010, 564.

⁵³³ <https://www.efa.gr/index.php/en/recherche/sites-de-fouilles/crete/malia/malia-recherches-en-cours/malia-le-palais> (14.04.2019).

⁵³⁴ Alexiou 1991, 40; Graham 1969, 46.

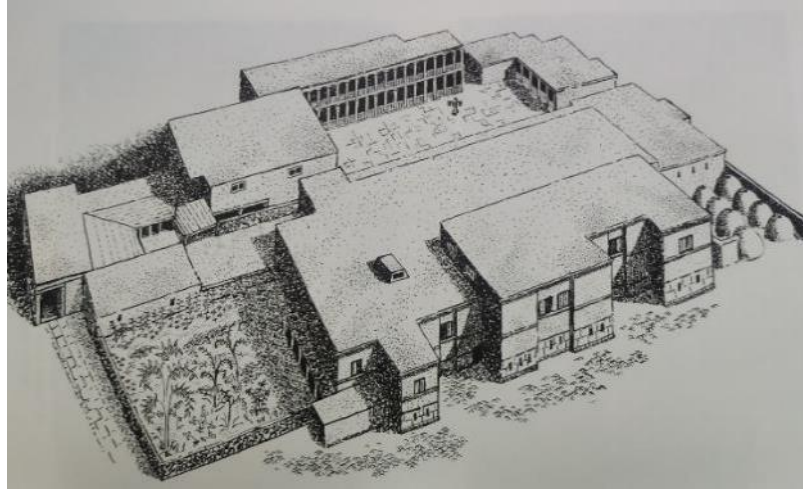
⁵³⁵ <https://www.ajaonline.org/sites/default/files/Devolder%20online%20fig-02.jpg> (17.04.2019).

3.3.2.2.5. Duvar Resimleri

Sarayda, son yıkımda oluşan büyük yangın tahribatı nedeniyle, günümüze ulaşan mimari süslemeler, belgeler vb. buluntular oldukça azdır. Merkezi avlunun kuzeybatısındaki konut bölgesinde bulunan arınma odasının duvarlarında, kesik çizgilerle sınırlandırılan beyaz sıva üzerine kırmızı bir şerit ve kuzeyde bulunan küçük bir odada (XXIV 1) 40 cm yüksekliğinde düz bir süpügelik üstünde 4-7 cm yüksekliğinde kırmızı bir şerit bulunmuştur⁵³⁶.

3.3.2.2.6. Kapı ve Pencereler

Sarayda ışıklandırma ve havalandırma, kuzey, batı ve merkezde bulunan avlular ve ışık kuyuları ile sağlanmıştır. Pencerelerin varlığına ilişkin kesin kanıt bulunmamakla birlikte, Fransız arkeologlar sarayın kuzeydoğu köşesindeki oda grubunun (X1-4) doğu duvarında pencere olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca sarayın restorasyonunda, üst kat salonları pencereli olarak önerilmiştir⁵³⁷ (Fig. 87).

Figür 87: Malia Sarayı restorasyonu.

Knossos Sarayı'ndaki gibi Malia'da da payandalı duvar-kapı sistemi kullanılmıştır. Farklı olarak merkezi avludan açılan merdivende kapı bulunmaktadır. Kapılar çift kanatlıdır. Kapı pervazlarının yapımında, taş kaidenin düz bir levha ve ya tahta ile kaplanması ve bunun üzerinde bir dizi dikey ahşap kullanılmıştır. Phaistos ve Malia saraylarında aynı yöntem uygulanmıştır ancak Malia'da ayrı bir kapı pervazı çok

⁵³⁶ Graham 1969, 201.

⁵³⁷ Graham 1969, 165-167.

nadir kullanılmış ve ahşap doğramalar doğrudan eşiğe dayanmıştır⁵³⁸.

3.3.2.2.7. Sütunlar ve Payeler

Sarayda taşıyıcı eleman olarak ahşap sütunlar ve taş payeler kullanılmıştır. Payeli salonun iki sıra halindeki kare kesitli taş payeleri, üst kattaki Ziyafet Salonunu desteklemek için kullanılmıştır. Merkezi avlunun kuzeyindeki portikoda sütun kullanılırken, doğusundaki portikoda ise sütun ve payeler birlikte kullanılmıştır⁵³⁹. Ayrıca merkezi avlunun batısındaki payeli odada bulunan iki taş payede taşçı işaretleri bulunmaktadır⁵⁴⁰.

3.3.2.2.8. Başlıca Buluntular

3.3.2.2.8.1. Çanak Çömlek

Sarayın doğu kanadında polikrom meyvelik ve Girit hiyeroglif yazıtı bulunan Chamaizi testiler ile kuzeybatı kısmında beyaz yaprakları ve kırmızı renkli şeritler ile süslenmiş meyvelik ve iki adet vazo bulunmuştur. Ayrıca, oda XIV2'de marine stilinde üzenği kulplu testi, XXVII4 deposunda bazı vazolar ile bir kadeh parçası ve kuzey avlunun etrafında bazı çanak çömlek parçaları ve iri pithoslar (Fig. 88) ele geçirilmiştir⁵⁴¹.

Figür 88: Malia Sarayı'ndan pithos.

⁵³⁸ Graham 1969, 171.

⁵³⁹ Graham 1969, 156-157.

⁵⁴⁰ Driessen 2010, 565.

⁵⁴¹ Driessen 2010, 561-564; Pelon 1987, 271.

3.3.2.2.8.2.Yazılı Belgeler ve Mühürler

Sarayın kuzeybatısındaki III 8 no.lu odanın altında, Hiyeroglif Tabakası olarak adlandırılan ve Hiyeroglif ve Linear A tabletlerin, çubukların, madalyonların ve birkaç mühür baskısının bir arada yer aldığı tabaka bulunmuştur. Mühür baskıları arasında, okunaksız durumda iki hilal, iki veya *roundel*, bir düz tabanlı nodül ve bir kil matriks yer almaktadır⁵⁴².

Aynı katman içinde yer alıp OM III dönemine tarihlenen Girit hiyeroglifi ve Linear A yazı sistemlerinin kullanıldığı belgeler, iki yazı sisteminin aynı zamanda kullanıldığını göstermektedir⁵⁴³.

3.3.2.2.8.3.Diğer Buluntular

Saray odalarında bulunan iyi oyulmuş leopar biçimli topuz başı ve triton şeklindeki taş rhyton (Fig. 89) muhtemelen son yıkım seviyesine aittir. Güneybatı kanadındaki odalarda, küçük bir altar, kült gereçleri ve taş vazolar bulunmuştur⁵⁴⁴.

Ayrıca doğu kanadında fildişi figürin bulunmuştur⁵⁴⁵.

Figür 89: Malia Sarayı'ndan triton şeklinde taş rhyton ve üzerindeki tasvirin kalıbı.

⁵⁴² Krzyszkowska 2005, 111.

⁵⁴³ Tomas 2010, 341.

⁵⁴⁴ Driessen 2010, 564-565.

⁵⁴⁵ Driessen 2010, 561.

3.3.3. Phaistos

3.3.3.1. Araştırma Tarihçesi ve Genel Özellikleri

İlk olarak K. Spratt tarafından 1851-1853'te tanımlanan Phaistos, 1900'den 1909'a kadar bir İtalyan misyonu tarafından sistematik olarak araştırılmıştır. Sarayın kazısı ve keşfi 1909'da neredeyse tamamlanmış, ancak 1914 yılına kadar çalışmalar devam etmiştir. Araştırmalara, 1928'den 1932'ye kadar tekrar devam edilmiştir; bu sırada karşılaşılan stratigrafiyi doğrulamak için küçük sondajlar ve 1936'da sonuçlanan bazı restorasyon ve konsolidasyon çalışmaları yapılmıştır. İtalyan Arkeoloji Okulu tarafından sistematik kazılar ilk olarak 1950'den 1967'ye kadar gerçekleşmiş ve 2000 yılından günümüze kadar da devam etmektedir⁵⁴⁶.

Phaistos, Heraklion'a yaklaşık 56 km. mesafede yer almaktadır. Kent, İeropotomos nehri tarafından geçilen ve kuzeyde İda dağı ile güneyde Asterousia dağı dizisi ile sınırlanmakta ve Mesara ovasında kolayca görülebilir bir konumda yer almaktadır. Bölgenin coğrafi özellikleri, bugün bile, özellikle birincil faaliyetler için (tarım ve hayvancılık gibi) oldukça elverişlidir. Phaistos'un antik yerleşimi, kireçtaşı ve marldan oluşan üç tepe üzerine kurulmuştur. Christos Effendi olarak adlandırılan en batıdaki tepe 154,85 m yüksekliğindedir. Bugün kazı evi ve mağazınların yer aldığı orta tepe, 115,15 m yüksekliğindedir. En doğudaki 97,10 m yüksekliğe sahip tepe ise saraya ev sahipliği yapmıştır⁵⁴⁷.

Phaistos, Minos uygarlığının en önemli merkezlerinden biriydi ve adanın güneyindeki en zengin ve güçlü şehirdi. Neolitik dönemden, MÖ 15. yüzyılda Minos saraylarının kuruluş ve gelişimine kadar yerleşim devam etmiştir. Minos şehri, saray merkezinin çevresinde önemli bir alanı kapladı. Sarayın MÖ 15. yüzyılda yıkılmasından sonra, kent Miken ve Geometrik dönemlerinde, yani 8. yüzyıla kadar varlığını sürdürdü. Daha sonra, eski sarayın güneyinde Rhea Tapınağı inşa edilmiştir. Helenistik şehir son derece zengindi; dönemin evleri sarayın batı avlusunda (üst terasta) görülmektedir. MÖ II. yüzyılın ortasında komşu şehir Gortyn tarafından tahrip edilmiştir⁵⁴⁸.

⁵⁴⁶ La Roza 2010,582.

⁵⁴⁷ La Roza 2010,582.

⁵⁴⁸ http://odysseus.culture.gr/h/3/eh351.jsp?obj_id=2363 (11.04.2019).

3.3.3.2. Saray Mimarisi

OM IB döneminde inşa edilen ve oldukça görkemli olan ilk saray OM IIB döneminin sonunda yıkılmıştır. MM IIIA döneminde sarayın yeniden inşasında ilk saray kalıntıları *calcestruzzo* denilen kalın bir harçla kapatılmıştır. İkinci sarayın OM IIIB döneminde inşası sınırlı bir düzeyde kalmıştır. OM IIIB-GM IA dönemleri arasında kısmen terkedilmiş olan saray GM IB dönemi başında tamamen yeniden inşa edilerek dönemin sonundaki büyük yıkıma kadar kullanılmıştır⁵⁴⁹.

3.3.3.2.1. Saray Planı

3.3.3.2.1.1. İlk Saray

İlk sarayın özellikle batı ve kuzey kanadına ilişkin yapıların bir kısmı yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Batı kanadında, yukarı, orta ve aşağı batı avlusu olarak üç kademedden oluşan avlu yer almaktadır (Fig. 103). Orta batı avlusu yükseltilmiş yol ile kuzeyde theatrona bağlanan bir avludur. Avlunun güneyinde dört adet taş örgülü büyük çukur yer almaktadır. Söz konusu çukurların güneydoğusunda bulunan merdiven kalıntıları aşağı batı avlusu ile orta batı avlusu arasındaki geçişi sağlamıştır. En kuzeyde yukarı batı avlusu bulunmaktadır ve güneydoğu kösesindeki bir merdiven ile orta batı avluya geçiş sağlanmıştır⁵⁵⁰ (Fig. 90).

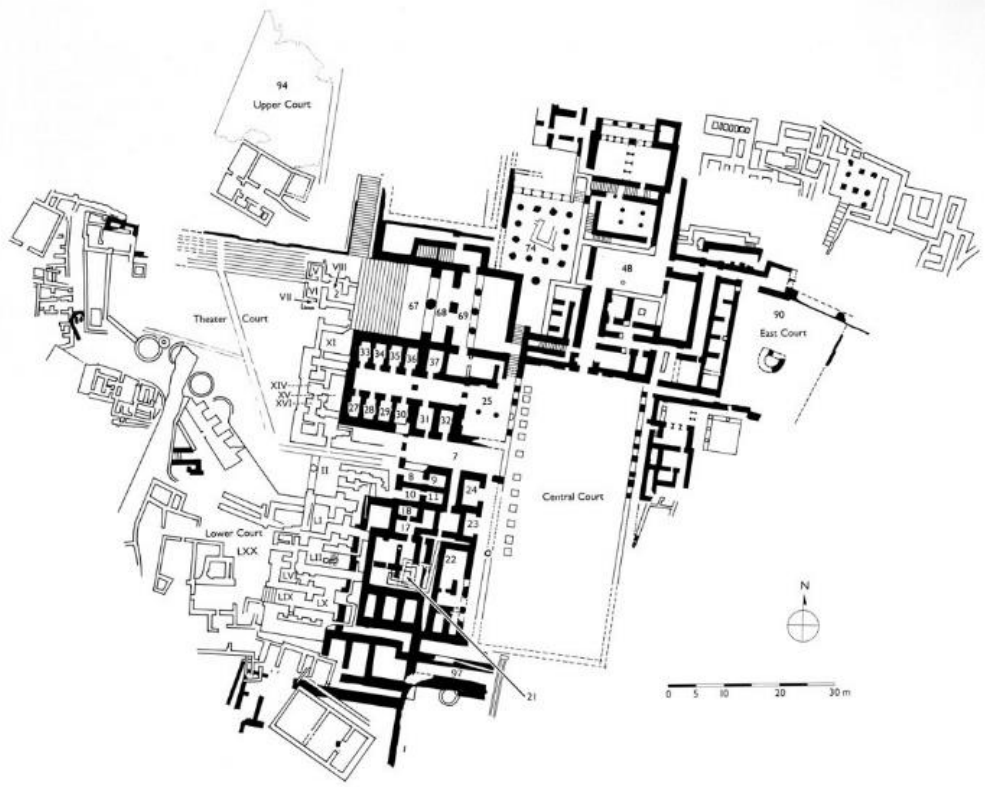
Orta batı avlusunda bulunan yükseltilmiş yol, doğuya devam ederek batı sundurmaya ulaşmaktadır. Sarayın ana girişi olan Oda II'nin merkezinde bir sütun bulunmaktadır. Odanın doğu duvarının kuzey batısında yer alan ve orta batı avlusundaki yükseltilmiş taş yolun devamı niteliğindeki bir geçit ile merkezi avluya geçilmektedir. Ayrıca odanın güney, kuzey ve batı duvarlarında diğer bölümlere geçişi sağlayan kapılar bulunmaktadır. Sarayın bir diğer girişi güneybatı bölümünde (LIX) yer almıştır. Söz konusu giriş, iki büyük kule benzeri yapıyla çevrelenmiştir⁵⁵¹ (Fig. 90). Güneybatıdaki oda grubunun ikinci katı orta batı avlusu ile aynı seviyededir. Üç avlu, üç farklı seviyedeki teras üzerine inşa edilmiş olup sarayın aşağı batı avlu seviyesindeki yapılarının üçüncü katı, üst batı avlu seviyesindeki yapıların zemin katı ile aynı

⁵⁴⁹ La Roza 2010, 585-590; McEnroe 2010, 82.

⁵⁵⁰ Preziosi 1983, 121-122.

⁵⁵¹ McEnroe 2010, 48.

seviyedir⁵⁵².

Figür 90: Eski ve Yeni Saraylar dönemi Phaistos Sarayı'nın planı.

İlk saraya ait batı kanadının en batısında açığa çıkarılan yapıların büyük çoğunluğu magazinlerdir. Bu alan, koridorlar, ön odalar, alt ve üst kat çanak çömlek depoları ile tahıl depolarından oluşmaktadır. Kuzeybatı köşede theatrona bitişik oda grubunda, kilden bir adak masası bulunmuştur. Söz konusu odaların theatronla bağlantılı tapınak alanı olduğu düşünülmektedir⁵⁵³ (Fig. 90).

Merkezi avlunun kuzey batı köşesinde arınma odasına benzeyen bir oda bulunmaktadır (Fig. 90). Avlunun güneyine doğru iki kare paye kaidesi bulunan ve Malia Sarayı'ndaki payeli odaya benzer bir oda açığa çıkarılmıştır. Bu odanın doğusunda kuzey-güney doğrultuda duvar bulunmaktadır. Duvarın kuzey devamında sütun sırası yer almaktadır. Avlunun doğu cephesinde de iki adet sütun açığa çıkarılmıştır⁵⁵⁴.

⁵⁵² Preziosi 1983, 123; <http://www.Minoscrete.com/phaistos.htm> (14.04.2019).

⁵⁵³ McEnroe 2010, 48; Preziosi 1983, 124.

⁵⁵⁴ Preziosi 1983, 125.

Merkezi avlunun kuzey cephesinde, Malia Sarayı'ndaki ziyafet salonunun zemin katına benzer çift sıra paye ve payandalı duvar-kapı sistemi açığa çıkarılmıştır. Söz konusu payeler, Malia'dakinden farklı olarak Knossos Sarayı'ndaki gibi kuzey-güney doğrultudadır. Mekan, merkezi avluya bakan bir salona ait olmalıdır. Bu yapının kuzeyindeki bir koridordan kuzeydoğuya doğru devam eden çapraz bir geçiş yolu olan taş döşeli bir avlu bulunmaktadır. Avlunun kuzey doğusunda bulunan duvar kalıntılarının ilk sarayın yardımcı yapılarına ait olduğu düşünülmektedir. Bu kalıntıların güney tarafında, merkezi avlunun teras seviyesine çıkan bir merdiven bulunmaktadır. Merdivenin batısında, zemin seviyesinin altında, Yeni Saraylar döneminde de kullanımda olan, olasılıkla soğuk mahzen işlevi görmüş uzun, dar bir oda bulunmuştur⁵⁵⁵.

OM IIB döneminin sonunda art arda meydana gelen büyük depremler sarayın yıkılmasına neden olmuştur. Sarayın batı alanında yapılan sondajlarda beş katman temel kalıntısı ikinci sarayın batı cephe sınırının hemen altında tespit edilmiştir. En alt katman OM IB dönemine tarihlenir. Dördüncü katman, OM IIB sonunda ilk depremin yıktığı yapıların yeniden inşa etmeye yönelik girişimlerin olduğunu kanıtlamaktadır. Ancak ilk depremden kısa bir süre sonra meydana gelen ikinci yıkım sarayın kesin olarak yıkılmasına neden olmuştur. OM IIIA döneminin başında yeni bir sarayın inşası için yıkılan kalıntılar, üzerine beton dökülerek kapatılmıştır⁵⁵⁶.

OM IIIA döneminde saray kısmen inşa edilmiştir. İkinci sarayı inşa etmek için *calcestruzzo* denilen kalın bir harçla oluşturulan zemin, ilk sarayın batı duvarına kadar uzanmaktadır. Orta batı avlusu orijinal zemine tamamen kapatılmış ve kuzeyinde bulunan theatrona ait merdivenlerin sadece dört basamağı dışarıda kalmıştır. Daha yüksek yeni zemin seviyesi ile yeni batı avlusu, ilk sarayın güneybatı bölümünün ikinci kat seviyesi üstünde yeni cephe önünden devam etmiştir⁵⁵⁷. Bu dönemde batı avlusunda bulunan taş örgülü büyük çukurlar tamamen doldurulmuştur. Binanın batı bölgesinde açığa çıkarılan çanak çömlek tabakası ve arınma odası OM IIIA sırasında sarayın kullanıldığını belgelemektedir⁵⁵⁸.

⁵⁵⁵ Preziosi 1983, 125.

⁵⁵⁶ La Roza 2010, 588-589.

⁵⁵⁷ Preziosi 1983, 125

⁵⁵⁸ La Roza 2010, 589.

Sarayın kuzeydoğusunda saraya bitişik dört odadan oluşan bir kompleks bulunmaktadır (Fig. 90). Odalarda Knossos ve Zakros saraylarındakilere benzer sandukalar yer almaktadır. OM IIIA dönemine tarihlenen yapıda ünlü Phaistos Diski bulunmuştur. Arşiv olarak adlandırılan alanın doğusunda bir tapınak ya da arşiv görevlisinin ikametgahı olabileceği düşünülen kısım yer almaktadır. En doğudaki kısım, çok sayıda tamamlanmamış çanak çömlek parçası bulunması nedeniyle, çömlekçi atölyesi olarak adlandırılmıştır⁵⁵⁹. OM IIIA döneminin sonuna yeni bir deprem büyük bir yıkıma neden olmuş ve saray GM IB dönemine kadar kullanılmamıştır.

3.3.3.2.1.2. İkinci Saray

İkinci sarayın inşası GM IB döneminin başında tamamlanmıştır. İkinci sarayın bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Sarayın kuzeybatı bölümünün üst teras seviyesindeki düzeni bilinmemektedir⁵⁶⁰.

3.3.3.2.1.2.1. Güney Kanadı

Sarayın güneydoğu bölgesinin bir kısmı antik dönemde yaşanan çökme nedeniyle yok olmuş, kalıntılara terastan aşağı uçuruma düşmüştür. Bu nedenle sarayın bu kanadı ile ilgili veri bulunmamaktadır. Güney kanadın en batısında yer alan yapı grubunun temelleri günümüze ulaşmıştır. Ancak bu alanın kuzeyinde bulunan yapılarla ilişkisi bilinmemektedir. Doğuya doğru sıralanan temeller dizisinin 97 no.lu alanın merdiven boşluğu olduğu düşünülmektedir⁵⁶¹ (Fig. 91).

3.3.3.2.1.2.2. Doğu Kanadı

Kanadın büyük kısmı antik dönemdeki çökmede tahrip olduğundan, kuzeydoğu kesimindeki yapı grubu günümüze ulaşmıştır.

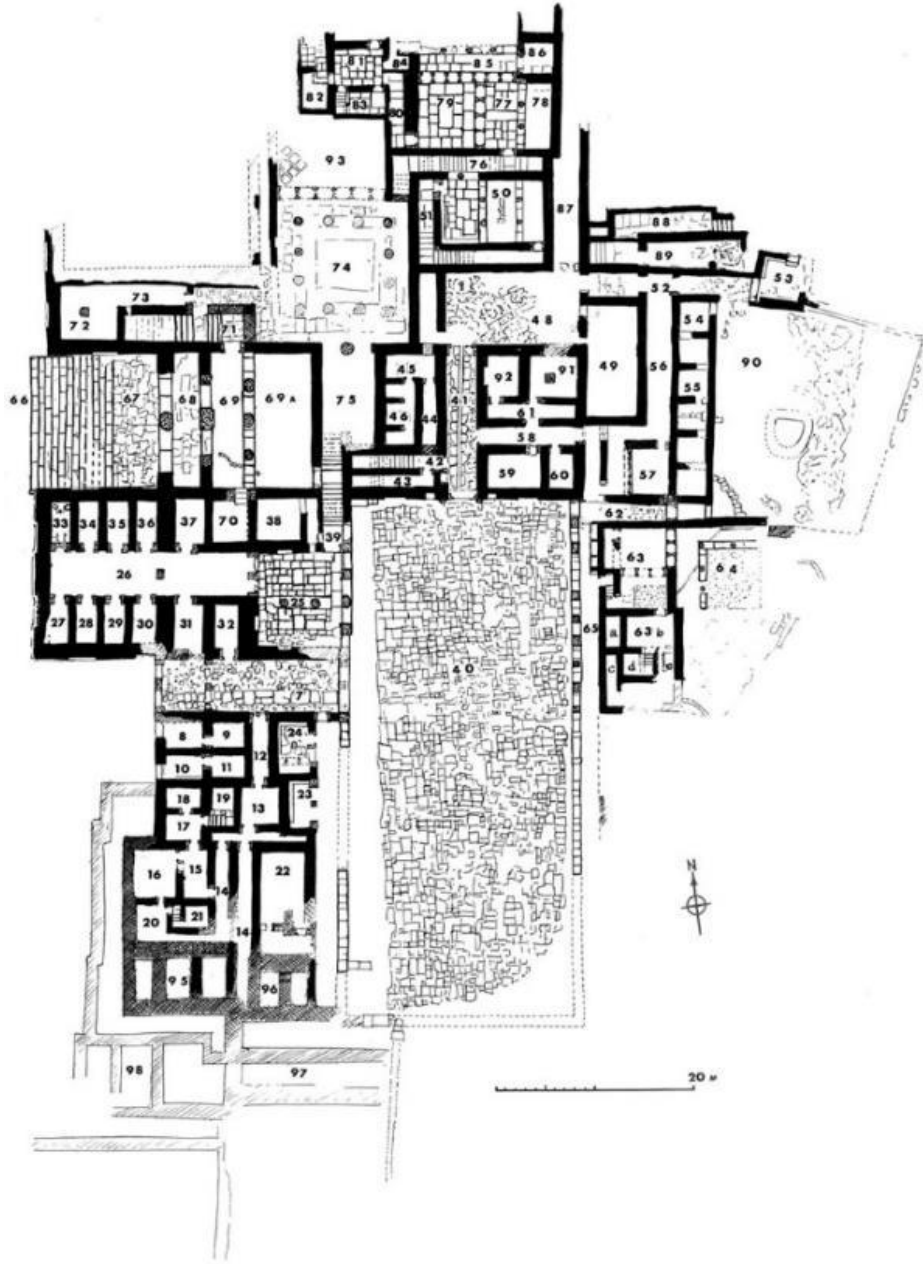
Merkezi avlunun doğu ve kuzeydoğu cephesinde bir salon sistemi bulunmaktadır. Söz konusu yapı grubunun kışlık konut ya da konuk alanı olarak kullanıldığı ileri sürülmüştür. Yapının kuzeybatı köşesinde 63 no.lu ana salon bulunur. Salonun güney, doğu ve batı taraflarında payandalı duvar-kapı sistemi bulunmaktadır. Doğu kısmı L

⁵⁵⁹ La Roza 2010, 590; <http://www.interkriti.org/crete/pg/?pg=1523504> (15.04.2019).

⁵⁶⁰ Preziosi 1983, 127.

⁵⁶¹ Preziosi 1983, 127, 131.

şeklinde sütunlu bir sundurma ya da sarayın kuzeyindeki benzer bir peristilli avluya açılmaktadır. Güney kısmında küçük bir ışık kuyusu olduğu düşünülmektedir. Salonun güneybatı köşesinden merkezi avluya geçiş sağlayan bir kapı bulunmaktadır. Güneydoğu köşesindeki bir diğer kapı ise salonla bağlantılı 63b no.lu daha küçük bir salona açılmaktadır. Odanın batısında 63a no.lu ışık kuyusu ve güneyinde bir arınma odası/banyo (63d) ile birkaç oda (63c ve e) bulunmaktadır. 63e no.lu oda, kanalizasyon bulunması ve konumu nedeniyle tuvalet olarak değerlendirilmiştir ⁵⁶²(Fig. 91).

Figür 91: Yeni Saraylar dönemi Phaistos Sarayı'nın planı.

⁵⁶² Graham 1959, 49; 1969, 90; Preziosi 1983, 133.

Bu yapı grubunun kuzeydoğusunda sarayın hizmet alanları ve atölyelere ilişkin kısım bulunmaktadır. Kuzeydoğu uçta merkezinde büyük bir metal eritme fırınına ait kalıntılar bulunan 90 no.lu avlu yer almaktadır⁵⁶³. Avlunun güneyindeki 62 no.lu koridor merkezi avlu ile bağlantı sağlamaktadır (Fig. 91).

3.3.3.2.1.2.3. Kuzey Kanadı

Kuzeydoğu avlusunun (90) kuzeyinde dış girişte bulunan doğu ve batı duvarlarında kapılar olan küçük bir oda (53) yer alır. Bu küçük odanın kuzeybatısında yer alan ince uzun dikdörtgen odalar (88-89) muhtemelen soğuk mahzen olarak kullanılmıştır. Avlunun batı kısmında personel ve depolama için bir dizi oda (54-55 ve 57) yer almaktadır. Bu odaların batısında 49 no.lu küçük bir avlu, batısındaki 48 no.lu bir başka avluya açılmaktadır. Kuzeydoğudaki giriş, bir koridorla, 48 no.lu kuzey avluya ulaşmaktadır⁵⁶⁴ (Fig. 91).

Figür 92: Phaistos Sarayı 50 no.lu salon.

Figür 93: Phaistos Sarayı 77-79 no.lu salon.

Sarayın en kuzey ucunda kraliyet konut alanı bulunur. Konut alanına giriş, sarayın kuzeybatısında yer alan her iki yanında dört sütun bulunan ve düzgün dörtgen taşla döşeli peristilli avludan sağlanmaktadır. Avlunun kuzeydoğu köşesinde yer alan merdiven, salon sistemine açılmaktadır. Güneyde yer alan ve kuzeydekine göre daha küçük olan salon üç kısımdan oluşmaktadır. Odanın doğu ve batı kısmında ışık kuyuları yer alır. Güneybatı köşesinde, güneye doğru yükselen ve doğuya doğru geri dönen 51 no.lu merdivene açılan bir kapı bulunmaktadır (Fig. 91-92). Merdivenin, salonun üzerindeki bir odaya erişim sağladığı ve bu odanın kuzeydeki daha büyük salon sisteminin ikinci katı

⁵⁶³ MacGillivray 1987, 277.

⁵⁶⁴ Graham 1959, 39; Preziosi 135-136.

ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir⁵⁶⁵.

Kuzeyde bulunan 76 no.lu koridordan daha büyük bir salon grubunun ana salonuna (77-79) giriş bulunmaktadır. Mekanın sağ tarafındaki 77 no.lu iki sütunlu bir portiko, 78 no.lu ışık kuyusuna açılmaktadır. Portikonun batısında salonun 79 no.lu iç odasını portikodan ayıran dört bölümlü payandalı duvar-kapı sistemi yer alır. Bir diğer payandalı duvar-kapı sistemi salonun kuzeyinden olasılıkla 85 no.lu dış portikoya açılmaktadır⁵⁶⁶ (Fig. 91, 93).

Figür 94: Phaistos Sarayı 83 no.lu arınma odası.

Figür 95: Phaistos Sarayı 74 no.lu peristilli avlu.

Ana salonun güneybatı köşesindeki bir kapı, iki köşeli dönüşle 81 no.lu odaya⁵⁶⁷ geçiş sağlayan 80 no.lu dar bir koridora açılmaktadır. Mekanın güneybatı köşesindeki güney kapısı 83 no.lu arınma odasına/ banyoya (Fig. 94) inen merdivene açılırken batısındaki kapı, kısmen korunmuş ve tuvalet olduğuna ilişkin drenaj izleri bulunan 82 no.lu odaya açılmaktadır. Salonun kuzeydoğu köşesindeki bir kapı, ana salonun açıldığı dış portiko ile ilişkilidir⁵⁶⁸ (Fig. 91). Küçük salonun güneyinde, altı bölmeli payandalı duvar-kapı sistemi ile 74 no.lu peristilli avluya (Fig. 95) açılan 93 no.lu büyük bir oda bulunmaktadır (Fig. 91). Bu alan büyük olasılıkla sarayın halka açık daireleri yerine özel mülkün bir parçasını oluşturmuştur⁵⁶⁹.

⁵⁶⁵ Preziosi 1983, 135.

⁵⁶⁶ Graham 1959, 48-49.

⁵⁶⁷ Graham 81 no.lu odayı kraliyet konut alanının kadınlar salonu olarak tanımlamıştır (Graham 1969, 40). Ancak Preziosi söz konusu mekanın, arınma odasının ön odası olarak tanımlamış olup 50 ile 77-79 no.lu odaların kraliyet konut alanının salonları olduğunu belirtmiştir (Preziosi 1983, 135).

⁵⁶⁸ Graham 1959, 47-49.

⁵⁶⁹ Graham 1969, 40.

Bu salon grubunun güneyinde bulunan 87 no.lu kuzey-güney koridoru muhtemelen sarayın bir dış girişi ile 48 no.lu kuzey avlusu arasında bağlantı sağlamıştır. Bu avlunun güneybatı köşesinde bulunun 41 no.lu geçit ile merkezi avluya (40) ulaşılmıştır (Fig. 91, 96). 41 no.lu koridorun merkezi avluya açılan kapısının her iki tarafında birer yarım sütun ile niş bulunmaktadır⁵⁷⁰ (Fig. 97).

Figür 96: Phaistos Sarayı 41 no.lu kuzey koridoru.

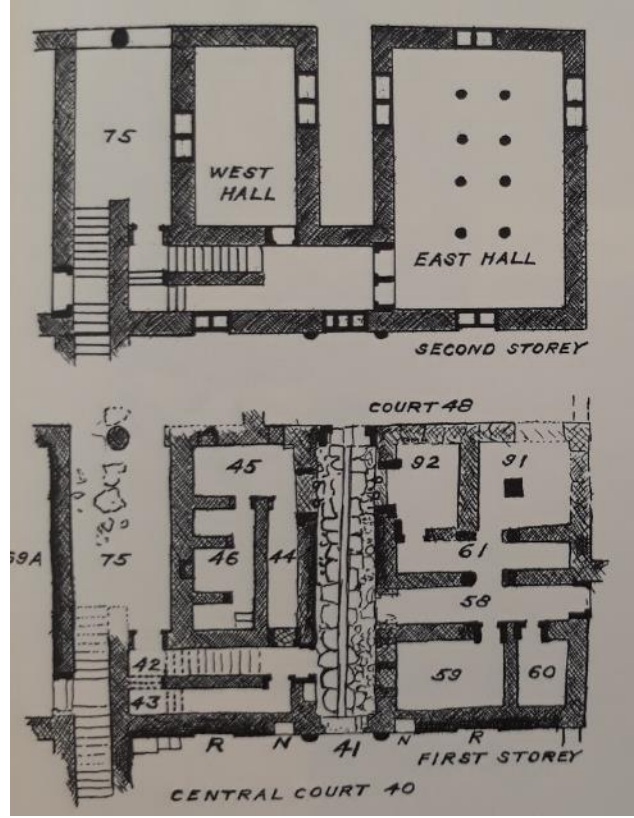

Figür 97: 41 no.lu koridorun batısındaki niş ve yarım sütun.

Eski Saraylar döneminde payeli salonun olduğu alana yerleştirilen koridorun doğu tarafındaki yapı grubu servis ve depolama için kullanılan odalardan (58-59-60-61-91 ve 92) oluşmaktadır. Odaları ikiye bölen doğu-batı koridorunun (58) her iki ucunda kapı bulunmaktadır. Odaların kalın duvarları üst katta bir salon olduğunu göstermektedir. Doğru salonu olarak adlandırılan oda, iki sıra halinde toplam sekiz sütunludur. 41 no.lu koridorun batısında yer alan zemin kat odaların üstünde de salon olduğu düşünülmektedir. Doğusundakine göre daha küçük olan bu oda, batı salonu olarak adlandırılmıştır. Zemin katta yer alan odalar (44-45 ve 46) doğudaki gibi depolama alanları olarak kullanılmıştır. Güneydeki merdivenlerden (42-43), batıda bulunan bir koridora (75) ulaşılmaktadır (Fig. 91, 98). Söz konusu merdiven yolunun altındaki dolapta çanak çömlek ele geçirilmiştir. Ayrıca 45 ve 46 no.lu odaların duvarlarında, taşla kaplı nişler bulunmaktadır⁵⁷¹.

⁵⁷⁰ Graham 1969, 38; Preziosi 1983, 134.

⁵⁷¹ Graham 1969, 38; Preziosi 1983, 134.

Figür 98: Phaistos Sarayı kuzey kanatta yer alan doğu ve batı salonlarının planı.

3.3.3.2.1.2.4. Batı Kanadı

Sarayın batı kanadına batı avlusundan, magazin bloğunun güneyindeki koridor (7) ile giriş sağlanmıştır. Avludan koridora, doğu ve batısında birer çift kapı olan ön odadan geçilmektedir. Bu mekanın kuzeyinde 31 no.lu magazine açılan bir kapı bulunmaktadır. Bu magazin doğusunda bulunan ve koridora açılan odanın (32) nöbetçi kulübesi olduğu ileri sürülmüştür⁵⁷². 7 no.lu koridorun güneyinde bulunan kapıdan kuzey-güney doğrultulu sarayın güneybatısı bölümüne ulaşımı sağlayan koridorlara (12-14) ve aralarında bulunan ışık kuyusuna (13) geçiş bulunmaktadır. Söz konusu güneybatı kesiminde üç yapı grubu yer almaktadır. 12 no.lu koridorun batısında bulunan oda grubuna (8-9-10 ve 11) giriş, batı avlusundan olup odaların saray ile doğrudan bağlantısı bulunmamaktadır. Bu alanın güneyinde, merkezde bulunan bir ön oda (15) etrafında konuk odaları (17-18-19 ve 16-20-21) yer alır. Her iki oda grubu, banyo (19 ve 21), yatak odaları ile oturma odalarından oluşur. Bunların güneyinde yer alan odaların (95) bu bölümün bir parçası olduğu düşünülmektedir⁵⁷³. Bu iki yapı grubunun doğusunda,

⁵⁷² Preziosi 1983, 128.

⁵⁷³ Graham 1969, 112; Preziosi 1983, 130-131.

merkezi avluya cepheli üçüncü bir oda grubu (22-23 ve 24) yer almaktadır⁵⁷⁴ (Fig. 91, 99-100). Odaların duvarı sekilerle döşenmiştir. 24 no.lu odada (Fig. 100) paye bulunmamasıyla birlikte, merkezinde ritüel bir nesnenin konulabileceği kil bir kaide yer aldığından ve konum itibarıyla Knossos ve Malia saraylarındaki payeli odalarla benzer olduğundan, bu oda grubunun kült amaçlı kullanılmış olması muhtemeldir⁵⁷⁵.

Figür 99: Phaistos Sarayı 23 no.lu oda.

Figür 100: Phaistos Sarayı 24 no.lu oda.

Batı kanadının kuzeybatısında, 7 no.lu koridorun kuzeyinde yer alan magazinler (26-37 no.lu ve 38 ile 70 no.lu odalar altındaki iki magazin) doğu-batı yönünde uzanan oda sıraları yerine farklı olarak, kuzey-güney yönlüdür. Magazinler, ortada yer alan koridorun (26) iki tarafında sıralanmıştır⁵⁷⁶ (Fig. 101). Zemin katta bulunan bu magazinlerin duvarları oldukça kalın inşa edilmiştir. Koridorun doğusunda bulunan bir çift kapı merkezi avluya bakan sütunlu bir odaya (25) açılmaktadır (Fig. 91). Odada, doğu-batı yönlü iki sütun yer almaktadır. Duvarı ve zemini alabaster levhalar ile döşenmiş olan odada nişler bulunmaktadır. Özenle inşa edilmiş bu odanın, magazinler için ön oda olmaktan ziyade, konumu ve cephesinin şekli, dikkate alındığında, Malia'daki açık ve sütunlu bir oda olan Loca ve Knossos'taki Sütunlu Üçlü Tapınak ya da Taht Odası ile benzerlik taşıdığından kült amaçlı bir oda olması daha muhtemeldir⁵⁷⁷.

Sarayın en dikkat çekici yapısı merkezi avlunun kuzeybatı köşesindeki Büyük Propylon (*Grand Propylon*)'dur (Fig. 103). Batı avlusunun doğusundan, propylona basamakları 13,5 m uzunluğunda, 70 cm genişliğinde ve 12 cm yüksekliğinde ve kireçtaşı levhalarla döşenmiş büyük bir merdivenle çıkılmaktadır.⁵⁷⁸ Çift sundurmalı girişin, dış

⁵⁷⁴ Graham 1969, 40.

⁵⁷⁵ Preziosi 1983, 131.

⁵⁷⁶ Preziosi 1983, 128.

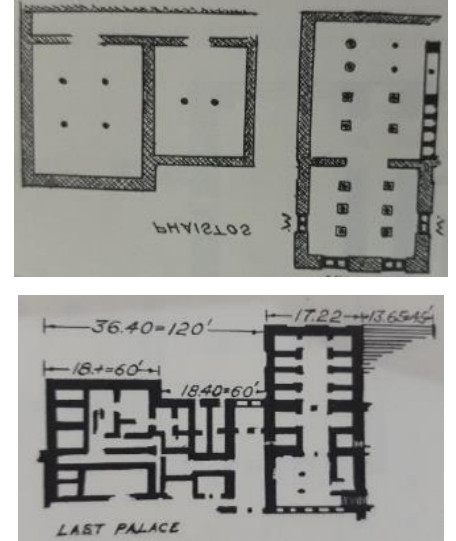
⁵⁷⁷ Graham 1969, 37,141.

⁵⁷⁸ Mosso 1907, 46, <https://archive.org/details/palacesofcreteth00mossiala/page/n11> (15.04.2019).

sundurmasını (67) doğusundaki iç sundurmadan, (68) büyük oval biçimli merkezi sütun ayırmaktadır. İç sundurmanın doğusunda merkezde bulunan geniş bir payanda ve bunun her iki yanında iki büyük giriş bulunmaktadır. Bu girişlerden iç kısma (69) geçilmektedir. 69 no.lu iç odanın en doğusunda üç adet sıralı oval sütun ile ayrılan bir ışık kuyusu (69A) yer almaktadır. Işık kuyusunun güneydoğu köşesindeki bir kapı, bir tarafı merkezi avlu ve 25 no.lu odaya devam eden, diğer tarafı 75 no.lu koridordan 74 no.lu peristilli avluya devam eden merdivene açılmaktadır. 69 no.lu odanın kuzey ve güney tarafında iki kapı bulunmaktadır. Güneydeki, magazin odalarından yaklaşık 2,30 m yukarıda olan ve zemini harç ile sıvalı bir odaya (70) açılmaktadır. Bu oda nöbetçi kulübesi ya da bu seviyedeki odaların ön odası olabilir. Odanın kuzeyindeki kapı ise geniş, iki kademeli bir merdivene (72-73) açılmaktadır⁵⁷⁹ (Fig. 91).

Figür 101: Phaistos Sarayı batı magazinleri.

Figür 102: Phaistos Sarayı batı kanadındaki zemin kat ve üst kat salonların planı.

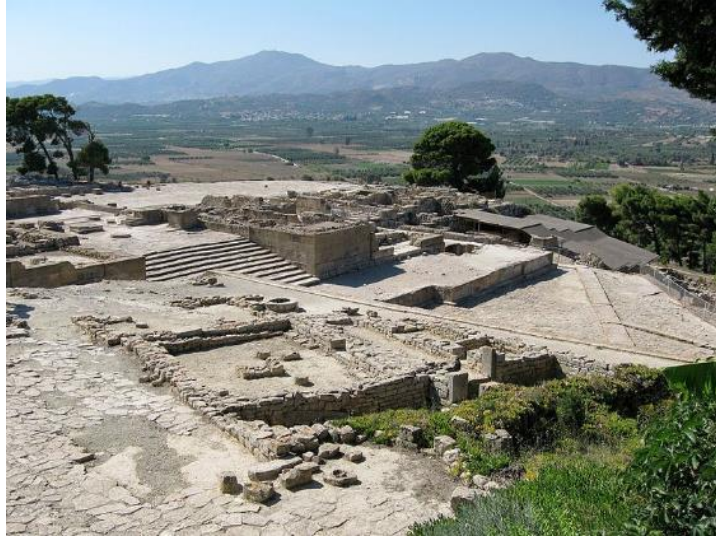
Sarayın resmi karşılama salonlarının, kuzeybatı kesimde yer alan büyük giriş ve magazinlerin üzerinde olduğu ileri sürülmüştür (Fig. 102). Magazinlerin iç duvarlarının kalınlığı ve dış cephenin çok kalın sağlam ve incelikle işlenmiş masif kireçtaşı bloklarla inşa edilmesi bir üst katın varlığını göstermektedir. Ayrıca büyük bir girişin bulunması ve yapı grubunun konumunun Knossos ve Malia'dakilerle benzer olması nedeniyle resmi karşılama salonunun bu kesimde olduğu ileri sürülmüştür⁵⁸⁰.

⁵⁷⁹ Graham 1969, 41.

⁵⁸⁰ Graham 1969, 119.

3.3.3.2.1.2.5. Merkezi avlu

Merkezi avlu, Knosos ve Malia’da olduğu gibi kuzey- güney yönlüdür (Fig. 103). Doğu ve batı cephesinde sütun ve paye dizisi bulunmaktadır. Batı cephesinde yer alan 25 no.lu odanın girişindeki sütun, büyük boyutlu ve oval kesitlidir. Bu cephedeki sütun-paye çiftleri arası kapatılmıştır. Avluya erişim, zeminden kuzeydoğuda 62 no’lu, kuzeyde 41 no.lu, batıda 7 no.lu geçit ve 39 no.lu merdivenden sağlanmaktadır. Söz konusu geçişlerde birer çift kapı yer almaktadır. Avlunun kuzeyindeki 41 no’lu girişteki kapının her iki tarafında yarım sütun ve bunların yanında ise ne amaçla kullanıldığı belirlenemeyen nişler bulunur. Avlu dörtgen kireçtaşı levhalarla döşenmiştir⁵⁸¹.

Figür 103: Phaistos Sarayı batı kanadı ve merkezi avlu.

3.3.3.2.2. Sarayın Sınırları

Bir tepe üzerinde bulunan saray, üç teras üzerine inşa edilmiştir. İlk saray yaklaşık 8.000 m² alanı kaplamaktadır. İkinci saray yaklaşık 6.500 m² alana, daha küçük ve sade olarak inşa edilmiştir. İlk saray kalıntılarının üstü harçla kapatıldıktan sonra inşa edilen ikinci sarayın batı cephesi doğuya (geriye) çekilmiştir⁵⁸².

⁵⁸¹ Graham 1969, 36-41, 76, 144.

⁵⁸² Graham 1969, 36; McEnroe 2010, 84.

3.3.3.2.3. Sarayın Zemin Katı, Üst Katı ve Taban Döşemesi

Yapılan kazılarda her iki saray kalıntılarında açığa çıkarılan merdiven boşlukları ve kalıntıları ile üst kattan düşen ve kazılarda ele geçirilen malzemeler üst katların varlığını kanıtlamaktadır. Saray üç teras üzerine inşa edildiğinden katlar kademeli şekildedir.

Phaistos Sarayı'nın döşemelerinde yaygın olarak kireçtaşı kullanılmıştır. Özellikle açık alanlarda ve merdivenlerde kireçtaşı döşeme görülmektedir. Döşeme levhaların arasını doldurmak için sıva kullanılmıştır. Sarayın odalarında kireçtaşı döşeme dışında, ince alçıtaşı levha ve harç görülür. Özellikle sarayın doğu ve kuzey kesiminde düzenli alçıtaşı levhalar ile odaların zeminleri döşenmiştir. Bunun dışında batı kesimde bulunan kült odalarında da (23-24-25) alçıtaşı levhalar kullanılmıştır. 74 no.lu peristilli avlunun taban döşemesinde kullanılan oldukça düzgün eşkenar dörtgen alçıtaşı levhalar ilgi çekicidir. Bunun dışında 70 no.lu oda ile ve 71 no.lu odaya giden koridorun zemininde harç kullanılmıştır. Koridorun zemini 5 cm genişliğinde bir kırmızımsı-turuncu renkli bir şeritle renklendirilmiştir⁵⁸³.

3.3.3.2.4. Sarayın Duvarları

Phaistos Sarayı'nın dış duvarlarında orthostatlar kullanılmıştır (Fig. 104). Saray Ege'nin bilinen en eski orthostat örneklerine ev sahipliği yapmaktadır. Kireçtaşından ince işçilikle yapılan masif orthostatların üzerindeki tüm duvar yapıları genellikle yatay ve dikey ahşap çerçevelerle güçlendirilmiş moloz örgüden oluşmaktadır⁵⁸⁴.

İç mekanda çoğunlukla yuvarlak kireçtaşı ve kırık, küçük taşlarla örülen moloz duvarlar kullanılmış olup yüzeyleri renkli sıvayla ya da kireçtaşı veya alçıtaşı levhalarla kaplanmıştır (Fig. 92, 94, 105). Duvarların alt kısmına taş sekiler yerleştirilmiştir (Fig. 99-100). Ayrıca genellikle vazo ya da çanak çömleği koymak için duvarlara nişler yapılmıştır. Bu nişler çoğunlukla taş levhalarla kaplıdır. Saray, eğimli üç teras üzerine çok katlı olarak inşa edildiğinden, zemin kattaki moloz duvarlar normalden daha kalın olarak yapılmışlardır. Duvarları desteklemek için yatay ve dikey ahşap kirişler oldukça

⁵⁸³ Graham 1959,49; 1969, 207.

⁵⁸⁴ Shaw 1983, 1

<https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/3060/2/Development%20of%20Minos%20Orthostates1.doc.pdf> (15.04.2019).

yoğun kullanılmıştır⁵⁸⁵.

Figür 104: Phaistos Sarayı batı kanadındaki ortostatlar.

Figür 105: Phaistos Sarayı batı magazini moloz taş duvar.

Kraliyet konut bölgesindeki salon ve arınma odası/banyo odalarının duvarları alçıtaşı levha ile kaplanmıştır. Sarayın batı kesiminde bulunan 25 no.lu odanın duvarlarında alabaster levhalar kullanılmıştır. Söz konusu levhalar, düzgün bir işçilikle dikdörtgen olarak kesilmiştir. Bunun dışında duvarlarda renkli sıva kullanılmıştır. Ancak çok az örnek günümüze ulaşmıştır⁵⁸⁶.

a) trident

b) halter

c) pencere

ç) yıldırım

d) yıldız

Figür 106 a-d: Phaistos Sarayı'nda bulunan taşçı işaretleri.

Kesme taş işçiliğinde dikkat çekici bir durum duvarlardaki taşçı işaretleridir. 1935'te L. Pernier tarafından yapılan çalışma sonucunda çoğunluğu ilk saraya ait 220'den fazla taşçı işareti bildirilmiştir. Yapılan çalışmada labrys, tridents, yıldız, dal, kapı, haç, ok ve yıldırım gibi işaretler belirlenmiştir⁵⁸⁷ (Fig. 106).

⁵⁸⁵ McEnroe 2010, 45-47.

⁵⁸⁶ Graham 1969, 37; Mosso 1907, 62, <https://archive.org/details/palacesofcreteth00mossiala/page/n11> (15.04.2019).

⁵⁸⁷ <http://www.rupestre.net/tracce/?p=9924> (15.04.2019).

3.3.3.2.5. Duvar Resimleri

Sarayın duvarlarında renkli sıva ve fresko süslemeler kullanılmıştır. Ancak sarayda meydana gelen yoğun tahribat nedeniyle büyük bir kısmı günümüze ulaşmamıştır. 81 no.lu odanın duvarlarının alt kısmında alabaster kaplama levhalar, üst kısmında kısmen bitkisel motiflerin bulunduğu renkli sıva kullanılmıştır⁵⁸⁸. Ayrıca arınma odası/banyoda sarımsı zemin üzerinde kahverengi üç şerit bulunmuştur.

Bunun dışında kuzeyde yer alan 41 no.lu koridorda üst kattan düşmüş renkli duvar dekorasyon parçaları bulunmuştur. Avlunun batısındaki 25 no.lu odanın duvarlarında renkli sıva, kuzeybatıdaki 71 no.lu merdivenin duvarlarının alt kısmındaki levha kaplamada 26 cm kırmızı bant ile beyaz ve kırmızı dar şeritler kullanılmıştır⁵⁸⁹.

Ayrıca, 85 no.lu portiko ve 86 no.lu odada fresk parçaları bulunmuştur. Genel olarak, çok az sayıdaki örneklerde figürlü bir dekorasyon bulunmamakla birlikte, stilize edilmiş bitkisel ve geometrik motifler (dişli bantlar, labirent desen, yaprak bantlar, taş desen, basit bantlar vb.) görülmektedir⁵⁹⁰.

3.3.3.2.6. Kapı ve Pencere

Phaistos'ta da diğer saraylarda olduğu gibi ışık kuyuları ve avlular kullanılmıştır. Sarayın rekonstrüksiyonunda sığ girintili cephelere sahip duvarların üst katlarına pencereler yerleştirilmiştir⁵⁹¹ (Fig. 107).

Figür 107: Phaistos Sarayı batı kanadı restorasyonu.

⁵⁸⁸ Graham 1959, 49.

⁵⁸⁹ Graham 1969, 37-38, 201.

⁵⁹⁰ Girella 2010, 79-80.

⁵⁹¹ Graham 1969, 38.

Sarayda çift kanatlı kapılar oldukça sık kullanılmıştır. Merkezi avluya açılan oda ya da koridorların çoğunda kapı bulunmaktadır. Ayrıca kraliyet konutunda yer alan salonlarda, payandalı duvar-kapı sisteminin kullanıldığı görülür⁵⁹² (Fig. 93).

Phaistos'ta eşik ve pervaz kaideleri kireçtaşından yapılmıştır. Kapı pervazları, taş kaidenin düz bir levha veya tahta ile kaplanması ve bunun üzerine 15-20 cm kalınlığında bir dizi dikey direk kullanılmasıyla inşa edilmiştir⁵⁹³.

3.3.3.2.7. Sütunlar ve Payeler

Knossos Sarayı'nda olduğu gibi Phaistos'ta da ahşap sütunlar ve taş payeler kullanılmıştır. İlk saraya ait kuzeydeki payeli salonda kare kesitli özellikle destek amaçlı payeler kullanılırken, ikinci sarayın batı kanadının kuzeybatı kesiminde oval kesitli sütunlar kullanılmıştır. Sütun ve payelerin boyutları farklılık göstermiştir⁵⁹⁴.

Ayrıca merkezi avlunun kuzey cephesinde yer alan yapının duvarlarında, yarım sütunlar kullanıldığı ileri sürülmüştür (Fig. 97). Yine aynı yapının üst kısmında, sütunlu doğu salonu olduğu belirtilmiştir. Sarayın kuzeybatısında döşemeleri ve dört adet sütunla peristilli avlu bulunmaktadır⁵⁹⁵ (Fig. 94). Sarayın avluları, salonları, kült odaları, ışık kuyular vb. birçok alanında sütunlar kullanılmıştır.

3.3.3.2.8. Başlıca Buluntular

3.3.3.2.8.1. Çanak Çömlek

Batı kanadındaki 25 no.lu odanın altında bulunan katmanda, küçük testiler başta olmak üzere klasik Kamares malları bulunmuştur. Bu mallar ikinci saraydan daha erken bir döneme tarihlenmektedir. Ayrıca ikinci saray inşasında harçla kapatılan ilk saraya ait, özellikle batı ve kuzeydoğu kesimindeki odalarda fincanlar, amphoralar, testiler, stamnoslar, vazolar, sunu tabakları, askoslar, pithoslar, kaba seri üretim malları, sofrta takımları, gibi çok sayıda çanak çömlek gruplar halinde bulunmuştur (Fig. 108 a-d). Söz konusu kaplarda *light on dark* ve *dark on light* bezemeler görülür. Üzüm salkımı, yaprak veya mısır başağı gibi motifler barbotin tekniği ile uygulanmıştır. Rozetler, dallar, çeşitli

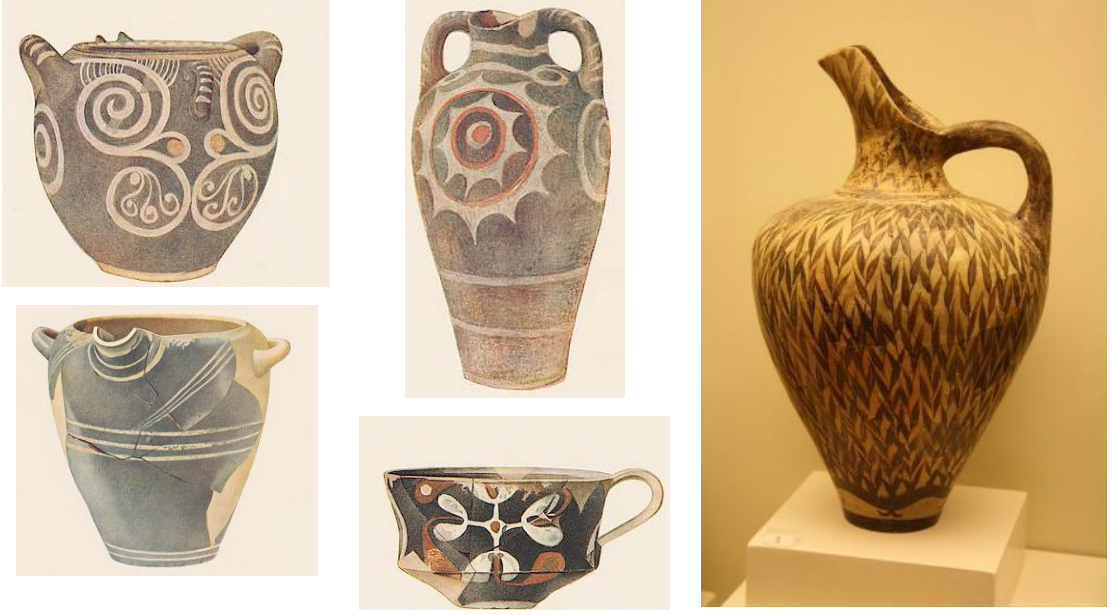
⁵⁹² Graham 1969, 162-170.

⁵⁹³ Graham 1969, 172-174.

⁵⁹⁴ Graham 1969, 194.

⁵⁹⁵ Graham 1969, 48; Preziosi 1983, 131-134.

çiçek motifleri ve spiraller gibi motifler ise beyaz bezeme olarak uygulanmıştır⁵⁹⁶.

Figür 108 a-d: Phaistos Sarayı'nda bulunan Kamares mallar.

Figür 109: Phaistos Sarayı'nda bulunan floral stilde testi.

Bunlar dışında az sayıda yumurta kabuğu inceliğinde örnekler de bulunmuştur (Fig. 108 b). Bazılarında barbotin süslemeler görülür. Ayrıca metal taklidi vazolar ve batı kanadında yer alan ışık kuyusunun (69a) altında, ilk saraya ait magazinlerde ve ikinci sarayın batı magazinlerinde renkli ve kabartmalı bezemelere sahip çok sayıda iri pithoslar bulunmuştur⁵⁹⁷ (Fig. 110).

8-11 no.lu oda grubu, 63d no.lu arınma odası ve 51 no.lu merdivende bulunan üç tabakada, kült alanlarıyla ilişkili çanak çömlek, basit profilli kulpsuz kadehler olan skoutelia ve on tane pithos bulunmuştur⁵⁹⁸.

Sarayın kuzey girişinin doğusundaki yapı grubunda yer alan 103 no.lu odanın deposunda, büyük üzengi kulplu testiler ele geçirilmiştir⁵⁹⁹.

⁵⁹⁶ Mosso 1907, 48-54; Krzyszkowska 2005, 104.

⁵⁹⁷ Mosso 1907, 54-58; Pernier 1935, 316-331.

⁵⁹⁸ La Roza 2010, 590-591.

⁵⁹⁹ Girella 2011, 93, Dipnot 28.

Figür 110: Phaistos Sarayı'ndan iri pithoslar.

3.3.3.2.8.2. Figürinler

Batı avlusundaki taş örgülü çukur III'te ve LXXIII ve XXV no.lu odada boğa ve domuz başı biçiminde hayvan figürinleri ve bir ritüel setine ait olduğu düşünülen insan figürinleri ⁶⁰⁰ (Fig. 111).

Figür 111: Phaistos Sarayı XXV no.lu odanın zemini altında bulunan figürin başı.

3.3.3.2.8.3. Yazılı Belgeler ve Mühürler

Sarayın batı kanadındaki 25'no.lu odanın tabanı altındaki katmanda, yazılı belgeler, roundel (Fig. 112 c) ve nodüllerle birlikte 6500'den fazla mühür baskısı bulunmuştur. Bunun dışında, 10 ve 11 no.lu odaların altında ve Eski Saraylar dönemine ait LI ve LIII no.lu odalarda da dokuz mühür baskısı, dört *roundel* ve tablet parçalarından

⁶⁰⁰ Girella 2010, 79.

oluşan daha küçük bir grup ele geçirilmiştir⁶⁰¹.

Söz konusu mühür baskılarında 327'den fazla mühür kullanıldığı tespit edilmiştir. Buradaki mühürlerin büyük kısmı geometrik ya da iç içe geçmiş tasarımlara sahiptir. Ancak mühürlerin %22'sinde bitki, hayvan ve insan figürleri yer almaktadır. Genel olarak yumuşak malzeme kullanılmakla birlikte sert taşlardan yapılanlarda bulunmaktadır. Ayrıca mühürlerin en az beş tanesi metal yüzük şeklindedir⁶⁰².

Figür 112 a-c: Phaistos Sarayı 25 no.lu odada bulunan tablet, kil çubuk ve *roundel*.

İyi korunmuş nodüller, E. Fiandra tarafında analiz edilerek sınıflandırılmıştır. Buna göre, söz konusu mühür baskıları, belgelerden ziyade nesnelere kapatmak için kullanılmıştır. Çok sayıda kil mühür baskı parçaları, kapatılan nesnelere tekrar tekrar açılıp kapatıldığını göstermektedir. Ayrıca, mühür baskılarının yaklaşık % 10'u, kavanozlar veya hasır gibi çeşitli tanımlanabilir ürünler için kullanılmıştır; kalanının ise kapıları, kutuları veya sandukaları mühürlemek için olduğu tespit edilmiş olup bunları kapatmak için küçük ahşap topuzlar veya silindirik ahşap çiviler kullanılmıştır⁶⁰³.

25 no.lu odada bulunan yazılı dokümanlar arasında yedi kil çubuk, biri küçük beş tablet, dört veya beş *roundel* ile parçalar yer almaktadır. Tabletlerin bazıları Linear A

⁶⁰¹ Krzyszkowska 2005, 104.

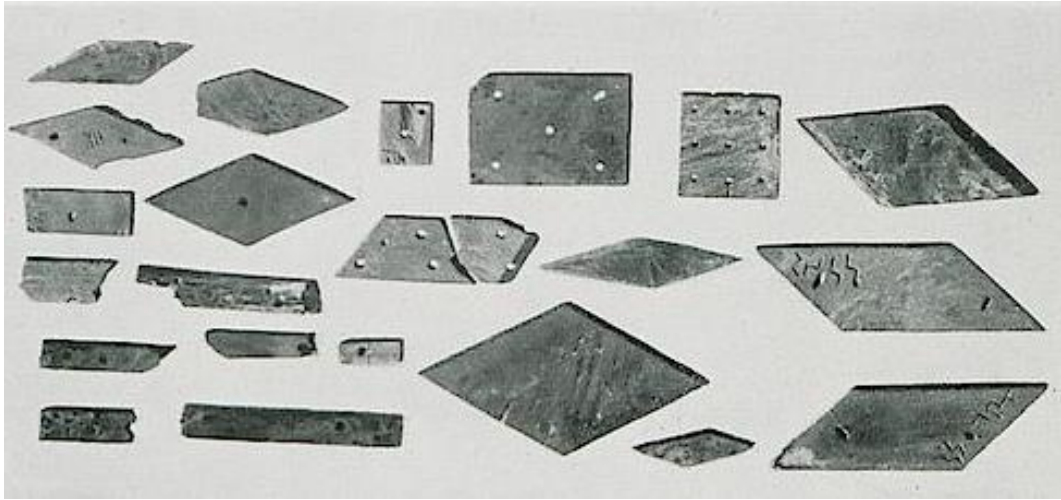
⁶⁰² Krzyszkowska 2005, 104; Weingarten 2010, 321.

⁶⁰³ Krzyszkowska 2005, 106-107; Weingarten 1994, 274-276.

yazıtlıdır. Ancak kil çubuklardaki yazının Girit Hiyeroglifi mi Linear A mı olduğu kesin olarak belirlenememiştir⁶⁰⁴ (Fig. 112 a-b).

3.3.3.2.8.4. Diğer Buluntular

Sarayın doğu kanadındaki arınma odasında (63d) boğa başı biçimli rhyton, priform rhyton, iki kutsal boynuz ve bronz labrys; Eski Saraylar dönemine ait XXIII-XXVI no.lu odalarda süs kaplamalar için kullanılan steatit levhalar ve şeritler bulunmuştur⁶⁰⁵ (Fig. 113).

Figür 113: Phaistos Sarayı XXIII-XXVI no.lu odalarda bulunan steatit levhalar.

Sarayda biri 50 no.lu odada diğeri konteksten bağımsız olmak üzere iki adet çömlekçi çarkı tespit edilmiştir. Ayrıca LI-LV ve LXII odalarında, yirmi taş vazo ile birlikte cilalayıcılar ve spatulalar bulunmuştur⁶⁰⁶.

⁶⁰⁴ Weingarten 1994, 276.

⁶⁰⁵ Lupack 2010, 257; Pernier 1935, 311-315.

⁶⁰⁶ Girella 2010, 78; Schoep 2010, 117.

3.3.4. Zakros

3.3.4.1. Araştırma Tarihçesi ve Genel Özellikleri

Zakros, Girit'in güneydoğu kıyısında yer almaktadır. Zakros Koyu, Girit'in dik güneydoğu kıyılarındaki tek güvenli limandır. Her ne kadar kuvvetli kuzeybatı rüzgarları bölgeyi etkilese de konumlanması ve oldukça uzun iki burun tarafından korunan körfez içindeki sular, bu rüzgarlardan etkilenmezler⁶⁰⁷.

Zakros, 19. yüzyıl gezginleri T. Spratt ve L. Mariani'nin raporlarından arkeolojik bir bölge olarak biliniyordu. Bununla birlikte, önemi ilk olarak 1894'te adaya yaptığı yolculuklarda ziyaret eden A. Evans tarafından anlaşılmıştır. A. Evans, o dönemin Atina'daki İngiliz Arkeoloji Okulu yöneticisi D.G. Hogarth'ı bölgeyi araştırması için bilgilendirmiştir⁶⁰⁸.

Zakros Sarayı'nın yer aldığı bölgedeki ilk kazılar, 1900'lerin başında D.G. Hogarth başkanlığında yapılmıştır. Kazılarında, bölgede barınma ve ticaret faaliyetlerinin bulunduğunu akla getiren yaklaşık 10 Geç Minos evi ve tarih öncesi döneme dayanan çanak çömlek, bronz aletler ve kil mühürler gibi diğer değerli buluntular ortaya çıkarılmıştır⁶⁰⁹.

N. Platon, Girit'in uzak doğu ucunda bir sarayın yer alması gerektiğini ileri sürmüştür. Bunun nedeni, bilinmeyen bir kraliyet atölyesinin üretebileceği nitelikte estetik çanak çömlek buluntularının açığa çıkarılmasıdır. Bunun sonucu olarak N. Platon tarafından Zakros Sarayı'nın kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Saray ile ilgili bilinenlerin çoğu N. Platon'un eseridir⁶¹⁰.

1961 yılında başlayan ilk kazı sadece 10 gün sürmüştü ve ertesi yıl hem Amerikalı amatör arkeolog L. Pomerance'ın hem de Atina Arkeoloji Topluluğu'nun maddi desteğiyle devam etmiştir. 25.000 km² alanda 30 yıl boyunca yapılan kazılar, oldukça gelişmiş bir yol ağı, yapı blokları ve Malia, Phaistos ve Knossos saraylarına eşdeğer bir saray ile yoğun nüfuslu bir Minos kentini aydınlatmıştır. Öte yandan buluntular, daha

⁶⁰⁷ Platon 2010, 509.

⁶⁰⁸ Platon 2010, 509

⁶⁰⁹ <http://www.explorecrete.com/archaeology/zakros-palace.html> (17.04.2019);

<https://www.terraminoika.com/de/Minos-palast/> (17.04.2019).

⁶¹⁰ <https://www.terraminoika.com/de/Minos-palast/> (17.04.2019).

önce bahsedilen saraylarda bulunan diğer tüm arkeolojik buluntuların sayısını ve niteliğini aşmıştır. N. Platon'un Minos Mezarlığı arayışı, Zakros'un geniş bölgesinde birçok yerin kazılmasıyla sonuçlanmıştır. Araştırma, Ano ve Zakross'u birbirine bağlayan vadi boyunca yayılmıştır⁶¹¹.

Kazı, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Minos arkeolojisi için en önemli unsurlardan birini temsil etmektedir. Keşfinin gecikmesi, yaklaşık 60 yıl önce diğer sarayların kazılarında kullanılan daha modern ve daha bilimsel yöntemler kullanılarak kazılmasına olanak sağlamıştır⁶¹². Alandaki kazılar günümüzde de devam etmektedir.

3.3.4.2. Saray Mimarisi

Girit'te bulunan dört büyük sarayın en küçüğü olan saray, diğer saraylarda olduğu gibi merkezi avlu etrafındaki ünitelerden oluşmaktadır.

Günümüze ulaşan saraydan önce inşa edilmiş bir saray olup olmadığı kesin değildir. Ancak mevcut sarayın doğu kanadı altında açığa çıkarılan büyük bir yapının özel bir evden daha fazlası olduğu, bir saray olabileceği, en azından GM IA döneminde idari merkez olarak kullanılmış olmasının muhtemel olduğu ileri sürülmektedir. Doğu kanadı altındaki dolgudan elde edilen çanak çömlek, GM IA sonuna tarihlendirilmektedir. Buna göre mevcut saray GM IB başında inşa edilmiş olmalıdır⁶¹³.

3.3.4.2.1. Saray Planı

3.3.4.2.1.1. Doğu Kanadı

Sarayın bu cephesinde kraliyet konut alanı yer almakta olup bu alandaki yoğun tahribattan dolayı yapı grubunun yalnızca temelleri günümüze ulaşmıştır. Kanadın en önemli yapı grubu, iki ana bölüme ayrılmış olan salon sistemidir. J.C. McEnroe'a göre söz konusu yapı muhtemelen tek katlıydı⁶¹⁴. N. Platon ise, ikinci bir katın olduğunu ve zemin katla benzer düzende ve fonksiyonda alanların bulunduğunu, üst katta portikoların yerine sütunlu sundurmaların olmasının muhtemel olduğunu ileri sürmüştür⁶¹⁵. Ancak

⁶¹¹ <https://www.terraminoika.com/de/Minos-palast/> (17.04.2019).

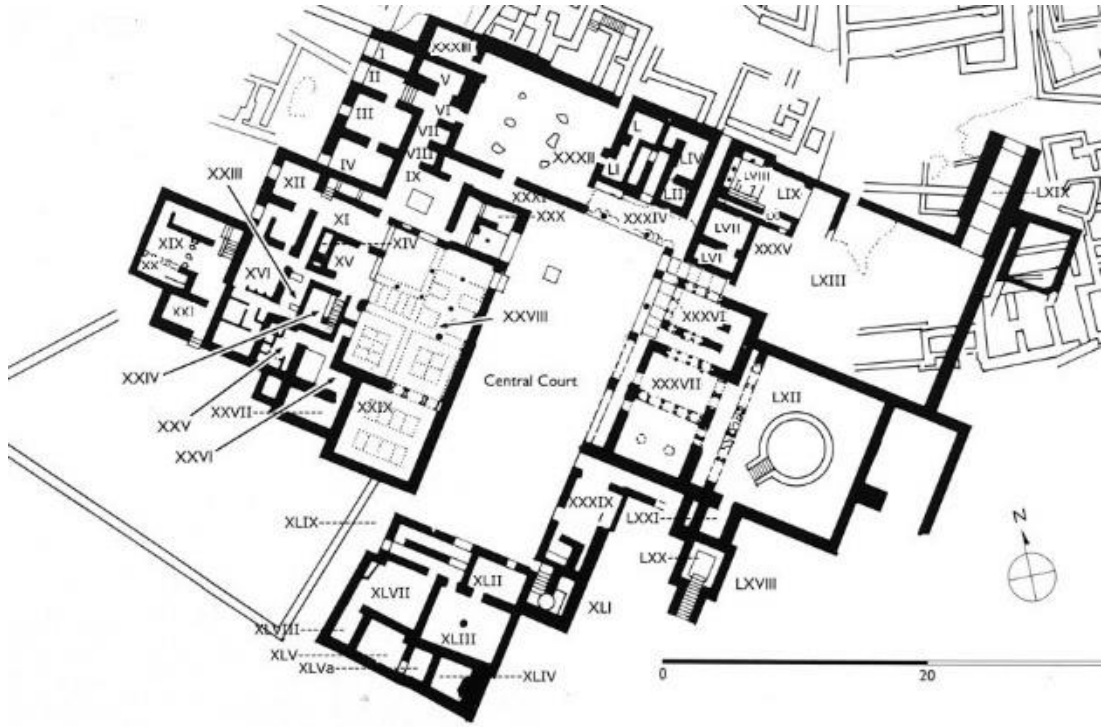
⁶¹² <https://www.crete-today.com/kato-zakros-Minos-palace/#accommodation-food-en> (17.04.2019).

⁶¹³ Platon 2010, 515-516; McEnroe 2010, 83.

⁶¹⁴ McEnroe 2010, 87.

⁶¹⁵ Platon 1971, 179.

tarımsal faaliyet nedeniyle meydana gelen hasar ve mimari buluntuların yetersizliği, yapının kaç katlı olduğu hususunda kesin bir kanaata varmayı engellemektedir.

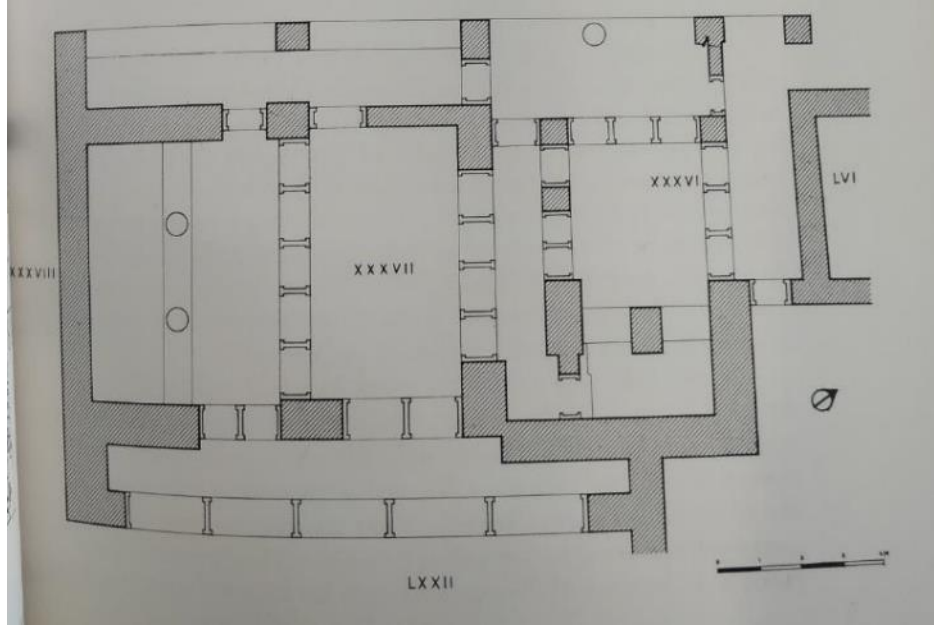
Figür 114: Zakros Sarayı'nın planı.

Sarayın bu bölümünde, merkezi avluya açılan, kuzey kanatta yer alan portikodan daha dar sütunlu ve kare payandalı bir portiko bulunmaktadır. Portikonun doğu duvarında ahşap sekiler yer almakta olup bu alana kuzey uçtaki bir kapıdan geçiş sağlanmıştır⁶¹⁶ (Fig. 114).

Söz konusu portikonun doğusunda bir ışık kuyusu ve payandalı duvar-kapı sisteminin olduğu iki salon bulunmaktadır. Bu iki odadan, kuzey-güney yönlü olan güney odası (XXXVII) daha büyüktür ve üç bölümden oluşmaktadır. Salon payandalı duvar-kapı sistemiyle iki bölüme ayrılmıştı, söz konusu sistemin sadece destekleyici kapı pervazı levhaları günümüze ulaşmıştır. Salonun güney duvarı ile duvarın kuzeyinde yer alan iki sütun arasında ışık kuyusu bulunmaktadır (Fig. 114-115). Zemininde düzensiz döşeme levhaları bulunmaktadır⁶¹⁷.

⁶¹⁶ Platon 1971, 175-177.

⁶¹⁷ Platon 1971, 176; Preziosi 1983, 140.

Figür 115: Zakros Sarayı doğu kanadındaki kraliyet konut alanının planı.

Payandalı duvar-kapı sistemiyle salonun doğu kısmından sütunlu bir potikoya, kuzey kısmından ise daha küçük bir salona (XXXVI) geçiş sağlanmaktadır. Kuzeydeki bu küçük salon doğu-batı yönlüdür. Salonun batısında yer alan payandalı duvar-kapı sistemi merkezi avluya açılırken, kuzeydeki merkezi avlu ile bağlantılı doğu-batı yönlü bir koridora açılmaktadır. Işık kuyusu, salonun doğu ucunda yer almakta olup girişi, iki basamaklı geniş bir açıklıktan ve her iki ucundaki kare kesitli payandalarla birlikte merkezi bir sütundan oluşmaktadır⁶¹⁸. Salonun güneyindeki bir koridordan büyük salona geçiş bulunmaktadır (Fig. 114-115). Salonun zemini, batı kanadında yer alan tören salonundakine benzer şekilde döşenmiş olup kısmen korunmuş kıvrımlı desenler ve paneller biçimindeki sıva şeritler yer almaktadır. Ancak panellerin merkezindeki malzeme belirlenememiştir. Salon, koridor olarak kullanılabilir sütunlu bir ön oda ile merkezi avluya doğrudan erişim imkanı sağlamıştır⁶¹⁹.

Küçük salonun kuzeyindeki dik açılı bir koridor (XXXV), arınma odasının/banyonun (LVIII) ön odasına (LIX) geçiş sağlamaktadır. Bu oda, koridordan biraz daha yüksek bir seviyede olup buraya basamaklı bir girişten ulaşılmaktadır. Söz konusu giriş, kerpiç tuğla bölme (LX) ile mekandan ayrılmaktadır (Fig. 114). Ön odanın doğu duvarında çift pencere bulunmakta olup pencerelerden biri sarayın son evresinde

⁶¹⁸ Platon 1971, 177-178; Preziosi 1983, 140-141.

⁶¹⁹ Platon 1971, 178.

kapatılarak dolap haline dönüştürülmüştür⁶²⁰.

Figür 116: Zakros Sarayı LVIII no.lu arınma odası/banyo.

Ön odadan arınma odasına ahşap merdivenle inilmektedir. Merdivenin girişteki en üst basamağı sıvalıdır. Merdivene ait, sadece altta kalan dolgu ve bir payanda ile sonlanan korkuluk temeli korunmuştur. Bu payandanın üstünde, orijinal bir sütun bulunmaktadır. Kuzey ve batı duvarlarındaki iki yüksek podyum, sırasıyla kuzeyde bir batıda iki sütunu desteklemiştir (Fig. 116). Odanın duvarlarında dini temalı fresko bulunmaktadır. Ancak yangında çok fazla hasar görmüştür. Merdivenin güney duvarında, sıva kaplı sütunsuz bir seki ya da podyum yer almaktadır. Odanın doğu duvarında, ön odaya açılan bir pencere bulunmaktadır⁶²¹.

Arınma odasının güneyinde, kraliyet ailesi tarafından muhtemelen depo olarak kullanılmış olan birkaç küçük oda (LVI-LVII) bulunmaktadır. Bu odalara, arınma odasına açılan koridordan erişilebilmektedir (Fig. 114). Batıya açılan bir kapı, biri ön oda işlevi gören, diğeri ise biraz daha yüksek bir kotta inşa edilen iki odaya açılmaktadır⁶²².

Ana salonun doğusunda yer alan portiko; merkezinde havuz ya da sarnıç olduğu düşünülen, taş döşeli bir çukur bulunan avluya (LXII) açılmaktadır (Fig. 117). Avlunun güneybatı köşesinde bir yapı grubu yer almaktadır. Bu alanın merdiven boşluğu olması muhtemeldir. Bu boşluğa bitişik durumda, bir sarnıç ve su kaynağı (LXXI) yer

⁶²⁰ Platon 1971, 181.

⁶²¹ Platon 1971, 182.

⁶²² Platon 1971, 177 Plan of royal apartments, 183.

almaktadır. Bu yapının güneyinde çeşme (LXX) yer alır. Çeşmeye, güneyinde bulunan merdivenli girişten ulaşılmaktadır. Güney köşedeki bir kuyu (XLI) muhtemelen güneybatıda yer alan atölyelerce kullanılmıştır⁶²³(Fig. 114).

Figür 117: Zakros Sarayı doğu kanadında yer alan havuz/sarnıç.

Kraliyet konut alanının kuzeyindeki doğu-batı koridoru, doğusundaki iç avluya (LXIII) açılmaktadır. 13,5x14 m genişliğindeki avlu tabanı düzensiz taş levhalarla döşelidir. Döşemenin bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Poros taşından kesme taş duvarla çevrili avlu konut alanındaki odalara ışık ve hava sağlamıştır⁶²⁴. Avlunun kuzeydoğu kısmında sarayın ana girişi (LXIX) yer alır (Fig. 114). Muhtemelen limandan saraya uzanan yol, kuzeydoğu girişine kadar devam ediyordu⁶²⁵.

3.3.4.2.1.2. Kuzey Kanadı

Merkezi avlunun kuzeybatı köşesindeki kapıdan sarayın depoları ve mutfağına giden bir koridora geçiş bulunmaktadır. Koridorun kuzeyindeki bir kapı 9mx12m ölçülerinde bir salona (XXXII) açılmaktadır. Salonda kuzey-güney yönlü iki sıra halinde yerleştirilmiş toplam altı adet paye bulunmaktadır. Salonun duvarlarındaki büyük dolaplara ait olması muhtemel çıkıntılar, içinde ele geçirilen mutfak eşyaları, büyük ve küçükbaş hayvanlara ait kemikler, pişirme gereçleri gibi nesnelere, buranın mutfak olarak kullanıldığını göstermektedir. Mekanın kuzeybatısında, büyük kaplar ve küçük pithoslar

⁶²³ Fitton 2001, 192; Preziosi 1983, 140.

⁶²⁴ Platon 1971, 100, 200.

⁶²⁵ Platon 2010, 511; Preziosi 1983, 141.

bulunan büyük bir oda, depo (XXXIII) olarak kullanılmıştır⁶²⁶ (Fig. 114).

Mutfağın doğusunda, iki basamaklı bir girişle ulaşılan yardımcı odalar bulunmaktadır. Bu yapı grubu, taş temel üzerine kerpiç tuğlalar ile inşa edilmiştir. İlk iki oda (L-LI), servis odası olarak kullanılmıştır. Odalarda çok sayıda mutfak eşyası, ocak, ızgara ve kap bulunmuştur. L no.lu odanın doğusunda, üst kata çıkan merdiven bulunmaktadır. Merkezi avlunun kuzeyinde bulunan iki sütunlu kuzey portikodan merdivenle teraslı kuzey odalarına, servis odalarına ve üst kata erişim sağlanmıştır. Taş döşeli portikonun kuzey duvarı boyunca seki bulunmaktadır. Portikonun üstünde, üst kattaki odalara hizmet eden bir sundurma olması muhtemeldir. Kalıntılar, merdivenini ahşap olduğunu göstermektedir. Merdivenin doğusunda bulunan iki oda (LIII- LIV), depo olarak kullanılmıştır⁶²⁷ (Fig. 114).

J.W. Graham, ziyafet salonlarının genellikle üst katlarda yer aldığı, büyük boyutlara sahip olduğu, içlerinde bir dizi sütunun bulunduğu ve yemeklerin hazırlandığı alt kattaki yardımcı odalarla merdivenler aracılığıyla iletişim kurduğu sonucuna varmıştır. Payeli salonun bulunduğu sarayın bu kesimi, söz konusu tanıma oldukça yakındır. Bu nedenle payeli salonun/mutfağın üst katının kraliyet ailesi ve misafirler için büyük bir ziyafet salonu olarak kullanıldığı düşünülmektedir⁶²⁸.

3.3.4.2.1.3. Batı Kanadı

Kanadın en batısında tamamı açığa çıkarılmamış olan batı avlusu yer alır. Kazılarda açığa çıkarılan bölümler Yeni Saraylar dönemine aittir. Biri eğimli döşenmiş olan avlu, diğeri ise basamaklı teraslarla yeniden inşa edilmiş en az iki ana evre söz konusudur. İkinci avluya ait döşeme, kireç ve çakıl taşlar karıştırılarak yapılmış harç ile kaplıydı. Söz konusu döşemenin altında saray öncesi evlere ait kalıntılar bulunmuştur. Daha sonra inşa edilen teraslı avluda, teraslar arasında bağlantı merdiven veya rampalarla sağlanmıştır⁶²⁹. Avlunun tamamı kazılmadığından, yükseltilmiş yürüyüş yolları veya avlunun sınırlarıyla ilgili bilgi bulunmamaktadır.

Diğer saraylarda batı kanadında yer alan magazinler, Zakros Sarayı'nda kuzeybatı

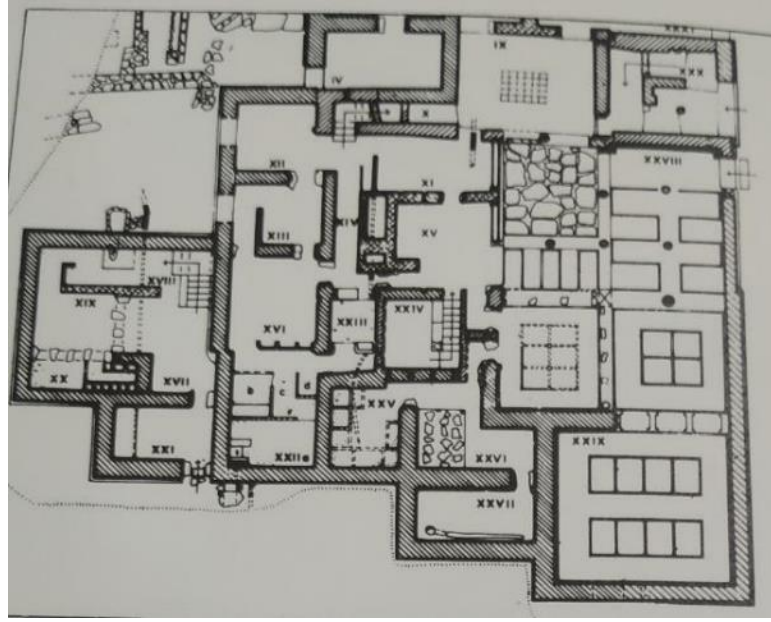
⁶²⁶ Platon 1971, 204, 208; Preziosi 1983, 145-146.

⁶²⁷ Platon 1971, 97-98, 204-208.

⁶²⁸ Graham 1969, 125 vd.; McEnroe 2010, 87; Platon 1971, 208.

⁶²⁹ Platon 1971, 94.

köşede bulunur. Söz konusu magazinler üç grup halinde düzenlenmiştir. IX no.lu giriş odasının kuzeybatısındaki bir kapıdan erişilen bir koridor ve kenarındaki üç bölmeden oluşan magazinler (VI-VII-VII), koridorun kuzey ucunda V no.lu magazin ve bunun batısında I no.lu magazin yer almaktadır. Koridorun kuzeybatı köşesinde bir merdiven geçidi (II), kısmen yer seviyesinin altında iki geniş odadan (III-IV) oluşan magazinlere geçişi sağlamıştır (Fig. 114). Söz konusu magazinlerde çok sayıda çanak çömlek örneği, taş kap ve pithos ele geçirilmiştir⁶³⁰.

Figür 118: Zakros Sarayı batı kanadının planı.

Batı avlunun güney kısmına bir oda grubu eklenmiştir. Bu ek yapı, küçük bir ön oda (XXI) ve daha geniş bir bölümden (XVII-XX) oluşmaktadır (Fig. 118). En güneyde sarayın dışından ön odaya giriş bulunur. Odanın kuzeyindeki alan, payandalı duvar-kapı sistemiyle ve kerpiç duvarlarla küçük odalara ayrılmıştır. Güneyindeki küçük iç alanda dokuz adet sığ hazne dizisi bulunmuştur. Söz konusu odanın kumaş boyama için kullanıldığı ve yapı grubunun atölye olduğu ileri sürülmüştür. Yapının en kuzeyinde doğu köşede yer alan küçük bir merdivenin altında bir bölmenin arkasında, alçak bir platform üstünde bir tuvalet yer almaktadır⁶³¹.

Merkezi avlu ile batı avlusu arasında doğuda resmi salonlar, batıda ise Merkezi Kutsal Alan'a ait odalar yer almaktadır. Merkezi avludan batı kanadına üç giriş

⁶³⁰ Platon 1971, 104-112.

⁶³¹ Platon 1971, 103.

bulunmaktadır. Kuzeybatı köşede yer alan giriş, doğu-batı yönündeki bir koridora (XXXI), bunun güneyindeki giriş ise merkezinde sütun bulunan ön odaya (XXX) geçiş sağlamaktadır⁶³² (Fig. 118). Oda içten L biçimli bir duvarla bölümlere ayrılmıştır. Bunun kuzeydoğu köşesinde üst katlara erişim sağlayan bir ahşap merdiven olduğu düşünülmektedir. Ancak böyle bir merdivenin varlığına ilişkin herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. D. Preziosi söz konusu odanın biçimi ve konumu açısından diğer saray planlarıyla karşılaştırıldığında, merkezi avlu ile bağlantılı kült odası olabileceğini ileri sürmüştür⁶³³.

Ön odanın güneybatı köşesinden, merkezi dikdörtgen levhalarla kaplı, harç döşemeli giriş odasına (IX) geçiş bulunmaktadır. Mekanın kuzeybatı köşesindeki kapıdan sarayın magazinlerine, kuzeydoğu köşesindeki kapıdan ise payeli salon ve mutfaklara erişim sağlayan bir koridora (XXXI) geçiş sağlanmıştır⁶³⁴ (Fig. 114, 118).

Giriş odasının güneyinden ise Merkezi Kutsal Alana geçiş bulunmaktadır. Bu alan, on bir odadan oluşmaktadır. Bu odalar arasındaki bağlantı, labirent düzeninde küçük ve dar koridorlar vasıtasıyla sağlanmıştır. Giriş odasının güneyinden olasılıkla tapınağa erişimi kontrol eden ve faaliyetleri yöneten rahipler tarafından kullanılmış iki odaya (XI ve XV) geçiş bulunmaktadır. Bu odaların batısında iki küçük depo yer almaktadır. (Fig. 118). Depoların birinde kilden basit bir niş, diğerinde ise sıvalı daha geniş bir sanduka bulunmaktadır. Ancak her iki odada da herhangi bir küçük buluntuya rastlanılmamıştır⁶³⁵.

Bu odaların batısındaki kuzey-güney doğrultulu bir koridor (XIV), kuzeydeki üst kata çıkılan bir merdiven (X) ile güneydeki Merkezi Tapınak Odası (XXIII) arasında bağlantıyı sağlamaktadır. Koridorun batısında, batı avlusuna cephesi olan iki oda (XII-XIII) yer alır. Her iki odada avluya bakan pencerelerle aydınlatılmıştır (Fig. 118). Kuzeydeki oda, içerisindeki mızrak ucu, kılıç gibi buluntular nedeniyle Kılıçlar Odası (XII) olarak adlandırılmıştır. Güneydeki kiler olarak kullanılan odanın (XIII) duvarlarında ise raflar ve karbonlaşmış dolap kalıntıları ve bunlara yerleştirilmiş olması muhtemel çok sayıda çanak çömlek örneği bulunmuştur. Ayrıca odada üst kattan düşen steatit, bronz parçalar ile odanın yakınında bulunan bronz aletler, üst katta taş nesnelere

⁶³² Platon 1971, 103.

⁶³³ Preziosi 1983, 142.

⁶³⁴ Platon 1971, 103.

⁶³⁵ Platon 1971, 115.

üretimi ve meralurji için bir atölye olduğunu düşündürmektedir⁶³⁶.

Figür 119: Zakros Sarayı XVI no.lu arşiv odası.

Figür 120: Zakros Sarayı batı kanadındaki merkezi tapınağın hazine odası.

Kilerin güneyinde, arşiv odası (XVI) yer almaktadır (Fig. 118-119). Odanın güney duvarı, ahşap dikmeyle desteklenmiş bir bölmeden oluşmaktadır. Duvar boyunca üç yüksek niş inşa edilmiş ve kil tabletlerle dolu tahta kutuları tutan raflar yerleştirilmiştir. Arşiv odasında kil mühür baskıları ve 13 adet Linear A tablet bulunmuş olup tabletler diğer saraydakilere benzer şekilde hesaplarla ilgilidir⁶³⁷.

Arşiv odasının doğusunda, Merkezi Tapınak Odası (XXIII) bulunmaktadır (Fig. 118). Küçük bir odadan ibaret olan tapınağın güney duvarındaki niş içinde yüksek bir podyum, bunun karşısında odanın kuzey duvarında kerpiç sığ desteği olan alçak bir seki yer almaktadır. Söz konusu tapınakta birçok kült nesnesi ele geçirilmiştir⁶³⁸.

Tapınağın güneyindeki koridordan, ritüel malzemelerin korunduğu alçak kerpiç bölmelerin bulunduğu depo veya hazırlık odalarına (XXII) ulaşılır (Fig. 118). Oda bölmelere ayrılmıştır. En küçük bölmede uzun bir kaide üzerinde yuvarlak bir masa yer almaktadır. Diğer bölmelerde kil kaplar ve bronz kazanlar bulunmuştur. Odanın köşesinde, tuvalete benzer alan bulunmaktadır. Ancak bu alanın tuvalet olarak değil ritüel kapların yıkanması için kullanılmış olduğu ileri sürülmektedir⁶³⁹.

Tapınağın doğusunda arınma odası (XXIV) yer almaktadır (Fig. 118). Odanın

⁶³⁶ Platon 1971, 120-122.

⁶³⁷ Platon 1971, 151-154.

⁶³⁸ Platon 1971, 125.

⁶³⁹ Platon 1971, 126-127; Preziosi 1983, 144-145.

kuzeydoğu köşesinde yer alan sekiz basamaklı bir merdiven ile iniş sağlanmıştır. Merdivende ahşap korkuluk bulunmaktadır. Odanın sığ havuz kısmında damarlı mermerden yapılmış ritüel amphora ve kap parçaları ile havuz ve basamaklarda üst kattan düşmüş küçük bıçaklar, havanlar, testereler gibi atölyelere ait olabilecek nesnelere ve kaplar ele geçirilmiştir⁶⁴⁰.

Tapınak odası ile arınma odasının güneyinde üç oda yer almaktadır (Fig. 118). Bu mekanlara tören salonundan geçiş sağlanan küçük bir koridorla ulaşılmaktadır. Batıdaki oda (XXV), tapınağın hazine odasıdır (Fig. 120). Odanın duvarları boyunca inşa edilmiş sekiz adet bitişik kil sanduka bulunmuş olup bu sandukalarda in situ birçok kült kaplar ve nesnelere ele geçirilmiştir⁶⁴¹. Hazine odasının doğusunda, atölye olarak da kullanılan bir ön oda (XXVI), bunun güneyinde ise duvarları boyunca zeytinyağı depolamada kullanılan küçük ve orta boy pithoslar bulunan depo odası (XXVII) yer almaktadır⁶⁴².

Merkezi avludan batı kanadına son giriş, sarayın kabul salonunun kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır. Merkezi avludan salona bir basamak bulunan monolitik eşikli bir kapıdan geçiş sağlanmıştır⁶⁴³. Zakros Sarayı'nı diğer saraylardan ayıran bir özellik, kabul salonlarından bir kısmının zemin katta yer almasıdır. N. Platon, merkezi avlu ile bağlantılı zemin katta yer alan salon grubunu iki ana bölüme ayırmıştır. Güneydeki (XXIX) resmi ve ritüel yemeklerde kullanılan bir salon olduğunu ileri sürmüştür⁶⁴⁴ (Fig. 118).

Söz konusu salonun kuzeyinde payandalı duvar-kapı sistemiyle ayrılan ve Tören Salonu (XXVIII) olarak adlandırılan oda bulunmaktadır (Fig. 118, 121). Mekanın kuzey yarısını orta kesiminde kuzey-güney yönlü üç adet sütun ve kuzeybatı köşesinde kuzeyi, güneyi ve doğusu küçük sütunlarla çevrili taş döşeli küçük bir avlu görünümündeki ışık kuyusu yer almaktadır. Işık kuyusunun batı duvarında yer alan bir çift pencere, batıdaki odalara ışık ve hava sağlamaktadır. Salonun güney kısmı, payandalı duvar-kapı sistemi ile ayrılmaktadır⁶⁴⁵. Güneydeki salon, şarap için çok sayıda üzengi kulplu testi, amphora ve küçük testi bulunması nedeniyle ziyafet salonu olarak adlandırılmıştır. Mekanın doğu

⁶⁴⁰ Platon 1971, 127-129.

⁶⁴¹ Platon 1971, 133.

⁶⁴² Platon 1971, 130-131; Preziosi 1983, 143.

⁶⁴³ Platon 1971, 155.

⁶⁴⁴ McEnroe 2010, 87.

⁶⁴⁵ McEnroe 2010, 87; Platon 1971, 156; Preziosi 1983, 142-143.

duvarında, bir çift büyük pencere bulunmaktadır. Döşemesi kuzeydeki salon ile benzer olan odanın duvarlarını süsleyen alçı kabartma parçaları, zeminin duvarlara yakın kısımlarında, dağınık olarak bulunmuştur⁶⁴⁶.

Figür 121: Zakros Sarayı batı kanadında bulunan Tören Salonu.

Salonun batı duvarında, Merkezi Kutsal Alan'a erişim sağlayan üç kapı bulunmaktadır. Kuzey tarafta yer alan ilk kapı, kuzeybatıda yer alan arınma odasına (XXIV) ve ön giriş niteliğindeki odaya (XV) geçiş sağlamaktadır. Diğer iki kapı ise tören salonunun güneybatısındaki odanın batı duvarında bulunmaktadır. Bu kapılar, arınma odasının doğu duvarına karşı inşa edilmiş bölme ile çok küçük iki koridora açılmaktadır. Kuzeydeki kapı, arınma odasının ön odasına (XV) ve kuzeydeki diğer odalara; güneydeki kapı XXIII no.lu tapınağın hazine odası (XXV), bir atölye (XXVI) ve bir depo (XXVII) olmak üzere üç odaya açılmaktadır⁶⁴⁷ (Fig. 118).

3.3.4.2.1.4. Güney Kanadı

Sarayın girişlerinden biri bu kanatta yer alır. Sarayın hem doğu hem de batı yönünden ulaşım sağlayan giriş büyük bir geçitle (XLIX) merkezi avluya ulaşmaktadır. Geçidin doğu tarafında atölye ve depolar yer almaktadır⁶⁴⁸ (Fig. 114).

Yapı grubunun merkezi avluya bakan cephesi diğer kanatlarla birlikte kesme taş

⁶⁴⁶ Platon 1971, 170-172.

⁶⁴⁷ Platon 1971, 158; Preziosi 1983, 143.

⁶⁴⁸ Platon 2010, 511; Preziosi 1983, 147.

duvara sahiptir. Yaklaşık 2 m genişliğinde, sert kireçtaşından eşiği olan bir kapı, avluya erişim sağlamaktadır. Küçük bir holden doğrudan ya da koridorla odalara geçiş bulunmaktadır. Kapının batı tarafında iki ahşap merdiven (XLVI a-b) yer almaktadır. Küçük holün güneyinde büyük bir oda (XLIII) ve tavanını destekleyen sütun bulunmaktadır. Zemin, kare levhalarla süslenmiş harçla kaplıdır. Mekanın kuzey duvarı boyunca ve güneydoğu köşesinde sıvalı sekiler yer almaktadır. Odada, üst kattan düşmüş broz nesnelere ele geçirilmiştir. N. Platon, söz konusu odanın zanaatkarların oturma odası olduğu ileri sürmüştür⁶⁴⁹. Odanın kuzeyinde geniş ağızlı çömleklerin bulunduğu bir depo (XLII) yer almaktadır (Fig. 114). Depolama kapları yanında mutfak eşyaları da bulunmuştur⁶⁵⁰.

Oturma Odasının batısında kuzeyde yer alan koridordan geçiş sağlanan bir iç bölmeyle ikiye ayrılmış bir oda (XLVII) yer almaktadır. Batı taraftaki bölmenin güney duvarında seki bulunmaktadır. Odada çok sayıda bardak ve çömlek ele geçirilmiş olup buranın depo amaçlı kullanıldığı düşünülmektedir. Her iki bölmede delikli ayak ve kömürleri koymak için açıklık bulunan bir grup mangal, tütsü kapları ile pişirme kapları ele geçirilmiş olup bunların parfüm imalatında kullanılmış olması ve odanın doğu bölümünün parfüm atölyesi olması muhtemeldir. Batı bölümünün güneyinde yardımcı çalışma odası (XLVIII) yer almaktadır⁶⁵¹ (Fig. 114).

Yapının güneyindeki ardışık üç oda (XLIV-XLV) çok fazla tahrip olmuştur (Fig. 114). Bu odaların altında, tabanda yer alan kapılarla geçiş sağlanan bodrum katları yer almaktadır. Yapı grubundaki odalarda ele geçirilen tamamlanmış ürünler ile kısmen işlenmiş ürünler ve hammaddeler (taş, bronz aletler, metal levhalar, kaya kristali çekirdekleri vb.), atölyelerin bu kesimde olduğu fikrini desteklemektedir. Yapının zemin katındaki odalarda kaya kristali, fildişi ve fayans atölyesi, taş işleme atölyesi, metal atölyesi ve taş vazo atölyesi bulunmaktadır. Söz konusu oda grubunda erimiş cam parçaları ele geçirilmiştir. Ancak bunların atölye üretiminden mi yoksa yangın nedeniyle mi meydana geldiği belirlenmemiştir⁶⁵².

⁶⁴⁹ Platon 1971, 210-211.

⁶⁵⁰ Platon 1971, 211.

⁶⁵¹ Platon 1971, 212-214.

⁶⁵² Platon 1971, 215-220.

3.3.4.2.1.5. Merkezi avlu

Merkezi avlu (Fig. 122), 30x12m boyutlarında ve diğer saraylardan farklı olarak kuzeydoğu-güneybatı yönlüdür⁶⁵³. Avlunu kuzey ve doğusunda portikolar yer almaktadır. Kuzeyde iki sütunlu bir portiko bulunurken, doğuda sütun ve payelerin birlikte kullanıldığı, sarayın yaşam alanına giriş sağlayan dar bir portiko bulunmaktadır⁶⁵⁴.

Figür 122: Zakros Sarayı merkezi avlu.

Sarayın merkezi avluya bakan cephelerinde poros taşı kullanılmıştır. Zemini kireçle güçlendirilmiş sıkıştırılmış toprakla döşenmiştir. Taş levhalar kullanılmamıştır. Avlunun kuzeybatısında sunağa ait olduğu düşünülen dörtgen bir kaide bulunmaktadır⁶⁵⁵.

3.3.4.2.2. Sarayın Sınırları

Zakros Sarayı, kısmen düz arazi, kısmen tepe üzerine inşa edilmiştir (Fig. 123). Sarayın ana kısmı, Zakros vadisinin iki tepesi arasındaki düz ve dar bir alana yayılırken, kuzeydoğu tepenin yamacındaki teraslarda muhtemelen ek bölümler bulunmaktadır. Bu tepe ve karşı taraf, güneybatıdaki Minos kasabasının binaları tarafından işgal edilmiştir⁶⁵⁶.

⁶⁵³ McEnroe 2010, 85.

⁶⁵⁴ Platon 1971, 97-98.

⁶⁵⁵ Platon 1971, 95-96.

⁶⁵⁶ Platon 1971, 79.

Figür 123: Zakros Sarayı genel görünüm.

Yaklaşık 4.000 m² alana inşa edilen sarayın batı avlusu, tamamen kazılmamıştır. Ayrıca doğu kanadı yoğun tarımsal faaliyet nedeniyle tahrip olmuş ve bu kanattaki yapıların sadece temelleri günümüze ulaşabilmiştir.

3.3.4.2.3. Sarayın Zemin Katı, Üst Katı ve Taban Döşemesi

Sarayın inşaatında çoğunlukla yerel malzemeler, önemli alanlarda ise nadir ve sert olan taş türleri kullanılmıştır. Zakros'ta alçıtaşı yatakları bulunmadığından bunun yerine sert siyah demirtaşı levhalar, poros taşı ve yerel kireçtaşı kullanılmıştır. Zeminde genel olarak kireç ve çakıl taşlarıyla hazırlanan harç veya kireçtaşı kullanılmıştır⁶⁵⁷.

Batı kanadında yer alan salonların zemini alçı çerçevelerle bölünmüş dekoratif panellerden oluşmaktadır (Fig. 124). Alçı çerçeveler, iyi korunmuş olmasına rağmen paneller içindeki boşlukları dolduran malzeme tamamen kaybolmuştur. Kırmızı renkli alçı çerçeveler ile taş levha kaplamasının imitasyonu sağlanmıştır. Döşeme, bazen kırımlı bir desen ya da dört veya altı panelle çevrelenmiş bir merkez panelden oluşmaktadır. Işık kuyusu düzensiz taş levhalarla döşenmiştir. Levhaların arası kırmızı harç ile doldurulmuştur⁶⁵⁸.

Merkezi avluda kireçle güçlendirilmiş sıkıştırılmış toprak kullanılırken, batı

⁶⁵⁷ Platon 1971, 85.

⁶⁵⁸ Platon 1971, 156-157.

avlude kireç ve çakıl taşlarından yapılmış harç (Fig. 123), kuzeydoğu iç avluda ise düzensiz taş levhalar kullanılmıştır.

Tören salonun üst katı taşıyan tavanını, merkezi bir payanda ile iki üç payandayı birbirine bağlayan büyük bir merkezi kirişi desteklemiştir. Kuzey kısımda yer alan merdivenden üst kata çıkıldığı düşünülmektedir⁶⁵⁹.

3.3.4.2.4. Sarayın Duvarları

Sarayın temel duvarlarında kireçtaşı, üst katlarda ve iç bölme duvarlarda yerel kilden pişmemiş kerpiç tuğlalar kullanılmıştır. Duvarlar, içlerine yerleştirilen ahşap dikmelerle desteklenmiştir⁶⁶⁰.

Önemli cephelerde, ışık kuyusu duvarlarında ve yaşam alanlarındaki odaların duvarlarında işlenmiş poros taşı kullanılmıştır. Ayrıca, merkezi avluya bakan cephelerde pseudo-isodom tekniği kullanılarak poros taşından kesme taş duvarlar (Fig. 122, 124) yatay ve dikey kirişlerle desteklenmiştir⁶⁶¹.

Sarayın batı kanadında merkezi avludan batı kanadına geçiş sağlayan ön odanın (XXX) taş bloklarında labrys biçimli taşıcı işaretleri bulunmaktadır⁶⁶² (Fig. 125).

Figür 124: Zakros Sarayı tören salonu ile ışık kuyusunun zemin ve duvarları.

Figür 125: Zakros Sarayı'nda bulunan taşıcı işaretleri.

⁶⁵⁹ Platon 1971, 156-158.

⁶⁶⁰ Platon 1971, 83.

⁶⁶¹ Platon 1971, 85, 95.

⁶⁶² Platon 1971, 101.

3.3.4.2.5. Duvar Resimleri

Zakros'ta, duvar fresklerinden çok küçük bir kısım günümüze ulaşmıştır. Batı kanadındaki tören salonunun duvarlarında freskolara ilişkin kanıtlar bulunmaktadır. Ancak şiddetli yanık nedeniyle süslemenin figür ve desenleri belirlenememiştir⁶⁶³. Güneyindeki salonun duvarları, tavanının hemen altındaki bir frizle sınırlandırılmış, boyalı alçı kabartmalarla süslenmiştir. Alçı parçaları zeminde bulunmuştur. Friz, kabartma biçiminde işlenmiş koşan spirallerden oluşmaktadır. Mavi arka plan üzerinde, beyaza boyalı spirallerin her birinin merkezinde renkli rozetler bulunmaktadır. Ancak renkler yangının etkisiyle değişmiştir⁶⁶⁴.

Güney kanadında yer alan bir koridorun duvarları çeşitli bitki motifleriyle süslenmiştir. Koridorun duvarı zemin seviyesinden sadece 1 m'ye kadar korunduğundan kompozisyonun üst kısmı kaybolmuştur⁶⁶⁵.

3.3.4.2.6. Kapı ve Pencereleler

Saraya batı, kuzey, kuzeydoğu ve güneyden girişler bulunmaktadır. Kuzeydoğu ucunda bulunan ve bir geçit ile kuzeydoğu avlusuna açılan giriş, sarayın ana girişi olup limana giden yol ile sarayı birbirine bağlamaktadır⁶⁶⁶.

Zakros'ta poros taşı giriş kapılarında kullanılmıştır. Merkezi avluda geçiş sağlayan batı ve güney kanadındaki kapılar monolitik taş eşige sahiptir⁶⁶⁷. Kuzey kanatta yer alan salonun batısında, mağaznlere geçiş sağlayan ancak sonradan kapatılmış, kısmen korunmuş ahşap pervazlara sahip bir kapı bulunmuştur⁶⁶⁸. Ayrıca diğer saraylarda olduğu gibi Zakros'ta da salonlarda payandalı duvar-kapı sistemi kullanılmıştır.

Batı avlu ve merkezi avluya bakan cephelerdeki çift pencereler aydınlatma için kullanılmıştır. Merkezi avlunun güney ve batı cephelerindeki taş duvarlarda zıvana tutturmak için delikler bulunmuştur. N. Platon, üst katlarda da zemin kattakilere denk

⁶⁶³ Platon 1971, 156.

⁶⁶⁴ Platon 1971, 172.

⁶⁶⁵ Platon 1971, 210.

⁶⁶⁶ Hitchcock 2010, 194.

⁶⁶⁷ Platon 1971, 99, 155.

⁶⁶⁸ Platon 1971, 99, 204.

gelen pencerelerin olması gerektiğini ileri sürmüştür. Ayrıca batı kanadındaki ışık kuyusunun batı duvarında, iç odaları aydınlatmak için pencereler bulunmaktadır⁶⁶⁹. Hem pencereler hem de kapılarda ahşap çerçeveler kullanılmıştır⁶⁷⁰.

3.3.4.2.7. Çatı

Batı kanadının güneydoğu köşesinde yer alan salonun tavanındaki, biri kuzey-güney aksta düzenli aralıklarla yerleştirilmiş diğeri batı-doğu doğrultuda düzenlenmiş iki kiriş grubu, yarı silindirik kesitli ahşaplardan oluşan bir tür ızgara oluşturmuştur. Kalaslar şeklinde kesilmiş çatı kirişleri, daha yakın aralıklarla yerleştirilmiş ve üst katların döşenmesi için, ahşap panolardan veya bozulabilir nitelikte bir başka malzemedan bir taban oluşturmuştur. Bu sistem, Minos saraylarının salonuna ilişkin çatı uygulamasına güzel bir örnek teşkil etmektedir⁶⁷¹.

3.3.4.2.8. Sütunlar ve Payeler

Batı kanadında, en kuzeyde yer alan odanın merkezinde ve bu odanın güneyindeki tören salonu ile ışık kuyusunda yer alan sütunlara ait kaideler yer almaktadır⁶⁷² (Fig. 124). Söz konusu salonda, kömürleşmiş sütun kalıntıları ve odanın diğer ahşap elemanları, korunan sütun kaidelerinin, kapı pervazının ve payandanın hemen yanında bulunmuştur⁶⁷³. Sütunlar ahşaptan yapılmış olup odalar dışında portikolarda kullanılmıştır.

Kuzeyde yer alan salonda altı adet taş paye bulunmaktadır. Söz konusu payelerin, üst katta yer alan salonun sütunlarını taşıması için yapıldığı ileri sürülmektedir⁶⁷⁴.

3.3.4.2.9. Başlıca Buluntular

3.3.4.2.9.1. Çanak Çömlek

Sarayın tören salonu ve ışık kuyusunda üst kattan düşmüş nesnelere bulunmuştur. Bunlar arasında sivri dipli bir rhyton, yangın nedeniyle bozulmuş labrys süslemeli dört

⁶⁶⁹ Platon 1971, 96, 156-157.

⁶⁷⁰ Platon 1971, 83.

⁶⁷¹ Platon 1971, 172.

⁶⁷² Platon 1971, 157.

⁶⁷³ Platon 1971, 159.

⁶⁷⁴ Preziosi 1983, 145-146.

kulplu amphora ve çanak çömlek parçaları yer alır⁶⁷⁵.

Sarayın magazinlerinde; çoğunluğu üzerinde zikzak ve dalgalı hat motifi çizen kabartma urgan motifleri yer alan pithoslar (Fig. 126 a), zengin bezemeye sahip orta ve küçük boyutlarda çömlekler ile ritüel amaçlı rhyton ve vazolar ele geçirilmiştir. Bu alanda tespit edilen floral stildeki çanak çömlek üzerinde saz, palmiye, zambak gibi motifler (Fig. 126 b); marine stildeki kaplar üzerinde ise porfir kabukları, notilus ve mercanlar gibi deniz canlıları görülmektedir (Fig. 126 c). Bunların yanında spiral, çelenk ve zincir frizleriyle süslenmiş kaplar ve metal taklidi testiler de ele geçirilmiştir⁶⁷⁶ (Fig. 126 d).

Merkezi avlunun kuzeyinde bulunan mutfak alanının altında EM III ve OM IA dönemine tarihlenen *light on dark* stilinde vazolar ve doğu kanadının inşası sırasında kullanılan dolguda *light on dark* ve *dark on light* stillerinin birlikte kullanıldığı OM IIIB-GM IA dönemine ait çanak çömlek bulunmuştur. Zakros'ta Kamares sitilinde sağlam bir örnek ele geçirilmemiştir⁶⁷⁷.

a) İri pithos

b) Floral stilde
gaga ağızlı testi

c) notilus bezemeli
testi

d) metal taklidi kil
gaga ağızlı testi

Figür 126 a-d: Zakros Sarayı magazinlerinde bulunan çanak çömlek örnekleri.

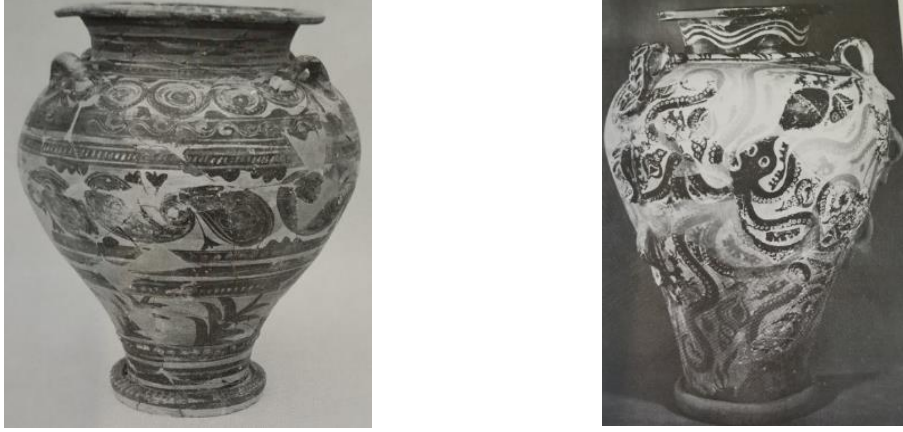
Batı kanattaki odalarda, üst kattan düşenler de dahil bir çok çanak çömlek örneği bulunmuştur. Bunlar arasında, spiraller, bitki motifleri veya damarlı taş yüzeyi taklitleri ile *dark on light* süsleme kullanılan dört kulplu amphoralar (Fig. 127 a), testiler, vazolar, sekiz şeklindeki kalkanla tasvir edilmiş kült kaplar, floral ve marine stilde amphoralar

⁶⁷⁵ Platon 1971, 159-160.

⁶⁷⁶ Platon 1971, 104-108.

⁶⁷⁷ Platon 2010, 513-515.

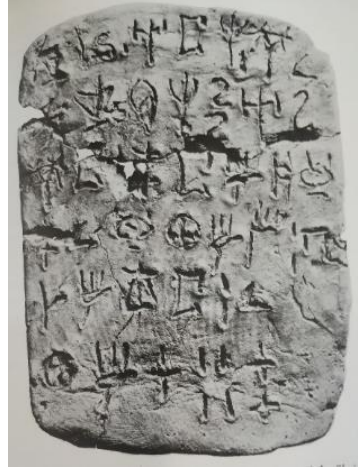
(Fig. 127 b), üzengi kulplu testiler, sivri dipli oval rhytonlar ve kült kapları yer alır⁶⁷⁸.

Figür 127 a-b: Zakros Sarayı batı kanadında bulunan dört kulplu amphora ve marine stilde bezeli amphora.

3.3.4.2.9.2. Yazılı Belgeler ve Mühürler

Gerek sarayda meydana gelen büyük yangın gerekse sonrasında, arazinin yapısından kaynaklı su basmaları nedeniyle, günümüze ulaşan tablet ve mühür baskıları çok az sayıdadır. Ayrıca mühür baskılarının sayısı ve buluntu yerleri, iyi şekilde belgelenmemiştir⁶⁷⁹.

Figür 128: Zakros Sarayı batı kanadında bulunan arşiv odasından Linear A tablet.

Sarayın batı kanadındaki arşiv odasında, on üç adet Linear A tablet (Fig. 128), bir adet sıçrayan boğa tasvirli mühür baskısına sahip nodül; tören salonunda üst kattan

⁶⁷⁸ Platon 1971, 116-151.

⁶⁷⁹ Krzyszkowska 2005, 179-180.

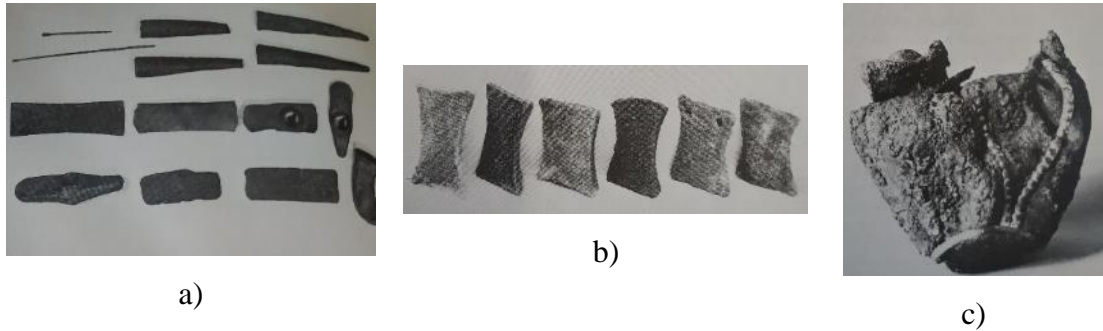
düşmüş olması muhtemel biri üzerinde birden fazla labrys ideogramı olan üç adet tablet ve kült sahnesi tasvirli bir nodül; hazine odasında ise dört veya beş tane kil mühür baskısı ele geçirilmiştir⁶⁸⁰. Arşiv odasında ele geçirilen nodül, yüzük mühürle damgalanmıştır. Ayrıca iki adet daha düz tabanlı nodül bulunmuştur⁶⁸¹.

Zakros'taki tapınak arşivleri, diğer yerleşmelerdekine benzer şekilde hesaplarla ilgilidir. Korunan hemen hemen tüm tabletler, genellikle ideogramlarla gösterilen nesnelere numaralandırır veya değerlerini gösterir⁶⁸².

3.3.4.2.9.3. Diğer Buluntular

Sarayın güney kanadına çeşitli atölyeler yer almakta olup bu alanlarda, kazan, testi, mangal gibi bronz kaplar, aletler ve levhalar, taş kaplar ve vazolar, kaya kristali, fildişi ve fayans nesnelere, kaya kristali çekirdekleri gibi hammaddeler bulunmuştur⁶⁸³.

Kuzeybatıdaki magazinlerde çok sayıda taş vazo, altınla süslenmiş küçük gümüş bir testi, bronz labrys, üzengi kulplu testi ve kil ağırşaklar bulunmuştur⁶⁸⁴.

Figür 129: Zakros Sarayı batı kanadından; a) bronz aletler; b) bronz külçeler; c) altın süslemeli küçük gümüş kap.

Tören salonunda, üst katındaki depodan düştüğü muhtemel dört ağaç testeresi, kesici ve delici bronz aletler (Fig. 129 a), erimiş kurşun, kandil, dikdörtgen bir levha, bezemeli bir kapak, bir aynaya ait disk, kanca benzeri çeşitli bronz nesnelere ile ritüellerde kullanılan üçayaklı bir sunağın parçası, taş kaplar, devekuşu yumurtası, ahşap kutu izleri

⁶⁸⁰ Fitton 2001, 192; Krzyszkowska 2005, 179-180; Platon 1971, 147, 159.

⁶⁸¹ Adams 2017, 176.

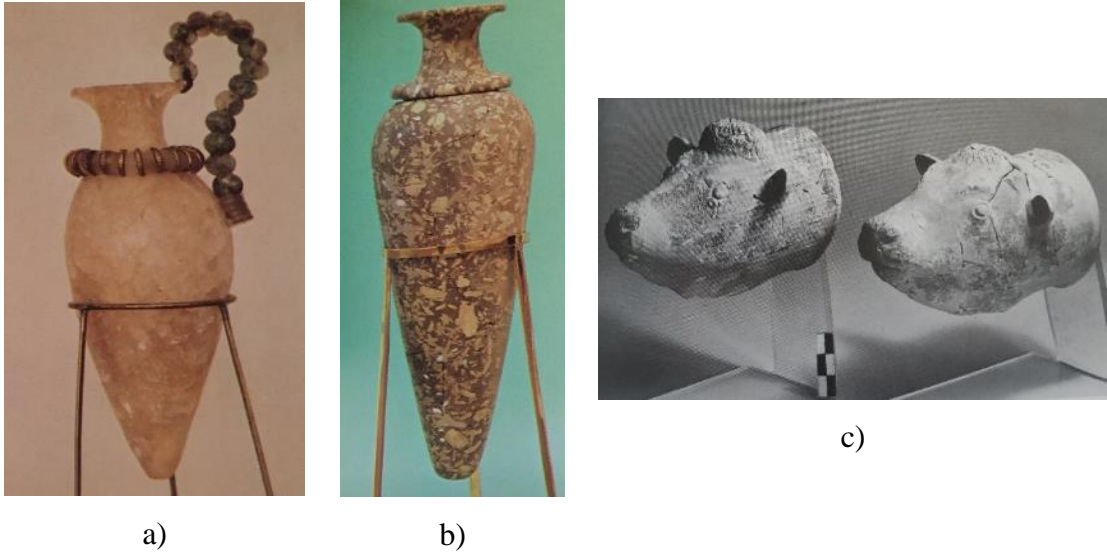
⁶⁸² Platon 1971, 151-154.

⁶⁸³ Fitton 2001, 191; Platon 1971, 210-220.

⁶⁸⁴ Platon 1971, 104, 112-113.

ve kaya kristali tespit edilmiştir. Kuzeybatıdaki ışık kuyusunda ise biri boğa başı şeklinde olan iki taş rhyton ele geçirilmiştir⁶⁸⁵.

Merkezi Kutsal Alandaki hazine odasında bulunan sıva döşeli gömme sandukalarda, çeşitli biçimlerde fayans vazolar, ithal işlenmemiş fildişi, bakır ve bronz külçeler bulunmuştur (Fig. 129 b). Diğer odalarda da kabartmalı zambak tasarımına sahip bronz levhalar, damarlı mermerden yapılmış amphora, iğne, bıçak, testere gibi bronz aletler, fildişi, kaya kristali ve fayans parçalar, ritüel amaçlı taş rhytonlar (Fig. 130 b), kavanozlar ve kadehler, altın süslemeli gümüş kaplar (Fig. 129 c), kalın bronz levhadan yapılmış iki büyük labrys, ikisi boğa başı biri aslan başı biçimli üç fayans rhyton (Fig. 130 c) gibi birçok buluntu ele geçirilmiştir⁶⁸⁶.

Figür 130 a-c: Zakros Sarayı merkezi tapınağın hazine odasından; a-b) taş rhyton c) fayans rhyton örnekleri.

En dikkat çekici buluntulardan biri, oval formu ve sivri dipli kaya kristalinden yapılmış minyatür bir rhytondur. Söz konusu rhytonun kulpu, bronz bir tel üzerinde sıralanmış kaya kristali boncuklardan yapılmıştır. Ayrıca kabın boyun kısmı, olup kulp altın varaklı fildişi parçalarıyla süslenmiş kabartma bir kuşakla çevrelenmiştir kuşağa sahiptir⁶⁸⁷ (Fig. 130 a).

⁶⁸⁵ Platon 1971, 159.

⁶⁸⁶ Platon 1971, 116-147.

⁶⁸⁷ Fitton 2001, 192.

3.4. Girit Saray Mimarisinin Genel Değerlendirmesi

		KNOSSOS	MALIA	PHAISTOS	ZAKROS
SARAYIN ANA BÖLÜMLERİ					
ANA AVLULAR	Merkezi Avlu	✓	✓	✓	✓
	Merkezi avludaki portiko	✓	✓	✓	✓
	Merkezi avludaki sunak	-	✓	-	✓
	Batı Avlusu	✓	✓	✓	✓
	Batı Avluda, yükseltilmiş yürüyüş yoluyla sınırlanmış üçgen alan	✓	✓	✓	- (?)
Dış Duvarı Girintili Olarak Yapılmış Batı Cephe		✓	✓	✓	-
BATI'DAKİ MERKEZİ KUTSAL ALAN/TAPINAK		✓	✓	✓	✓
İDARİ BİRİMLER	Karşılama salonu (<i>piano nobile</i>)	✓	✓	✓	✓
	Taht odası	✓	-	-	-
YAŞAM ALANI (<i>residential quarter</i>)	Ana Oda	✓	✓	✓	✓
	Arınma Odası/Banyo (<i>lustral basin</i>)	✓	✓	✓	✓
	Ana salonun bir veya iki cephesinde sütunlu portiko	✓	✓	✓	✓
	Işık kuyusu	✓	✓	✓	✓
	Tuvalet	✓	✓	✓	✓
	Kaynak	-	-	-	✓
	Havuz	-	-	-	✓
ZİYAFET SALONU		✓ (?)	✓	✓	✓
HİZMET ALANLARI	Kuzey kanatta payeli Dikdörtgen planlı salon	✓	✓	-	✓
	Hizmet Odaları	✓ (?)	✓	✓	✓
	Hizmet avlusu	-	✓	✓	-
	Depo	✓ (?)	✓	✓	✓
ATÖLYELER/ÜRETİM ALANLARI	Çanak çömlek	✓	✓	✓	-
	Metal		✓	✓	✓
	Fayans	✓	-	-	✓
	Taş İşleme / Lapidary	✓	-	-	✓
	Mühür Atölyesi	✓	-	-	-
	Taş Vazo Atölyesi	✓	✓	-	✓
	Boyama	-	-	-	✓
	Parfüm	-	-	-	✓
	Cam	-	-	-	(?)
	İşlevi kesin olmayan		✓		
KUZEY-GÜNEY YA DA DOĞU-BATI DOĞRULTULU MAGAZİNLER		✓	✓	✓	✓
BAĞLANTIYI SAĞLAYAN UNSURLAR	Uzun ve dolambaçlı koridorlar	✓	✓	✓	✓
	Büyük Merdivenler	✓	✓	✓	-
TAŞ ÖRGÜLÜ BÜYÜK ÇUKUR/KUYU (<i>kouloures</i>)		✓	✓	✓	-
THEATRON (BASAMAKLI İZLEME ALANI)		✓	✓	✓ (?)	-

MİMARİ ELEMANLAR VE MALZEMELER					
DUVAR	Dış duvarlarda düzgün, dikdörtgen taş kullanımı (<i>ashlar masonry</i>)	✓	✓	✓	✓
	İç duvarlarda dikdörtgen, moloz ve kırık taşların bir arada kullanımı	✓	✓	✓	-
	Moloz ve kırık taş duvar	✓	✓	✓	✓
	Orthostat	✓	-	✓	-
	Duvar içi yatay ve dikey ahşap destek	✓	✓	✓	✓
	Kerpiç tuğla kullanımı	✓	✓	✓	✓
TAŞÇI İŞARETLERİ	Duvar	✓	✓	✓	✓
	Paye	✓	✓	✓	-
TAŞ TÜRLERİ	Kireçtaşı	✓		✓	✓
	Kumtaşı	-	✓	-	-
	Poros Taşı	-	-	-	✓
	Şist	✓	✓		
	Alabaster	✓	-	✓	-
	Alçıtaşı (<i>gypsum</i>)	✓	-	✓	-
HARÇ VE SIVA TÜRLERİ	Alçı sıva	✓	✓	✓	✓
	Sıva	✓	✓	✓	✓
	Fresko	✓	✓	✓	✓
	Harç	✓	✓	✓	✓
TAŞ SEKİLER		✓	✓	✓	✓
DRENAJ SİSTEMİ		✓	✓	✓	✓
KAPI VE PENCELERELER	Payandalı duvar ve kapı sistemi (Pier and door)	✓	✓	✓	✓
	Çift kanatlı kapı	✓	✓	✓	✓
	Odalar arası pencere	✓		✓	✓
	Üst katta pencere	?	?	?	?
TAŞIYICILAR	Ahşap Sütun	✓	✓	✓	✓
	Taş Paye	✓	✓	✓	✓
	Payanda	✓	✓	✓	✓
	Yarım sütun	-	-	✓	-
ZEMİNLER	Sıkıştırılmış Toprak	✓	-	-	✓
	Levha taş döşeme	✓	✓	✓	✓
	Döşeme plakaları arasında harç kullanımı	✓	✓	✓	✓
	Harç sıvalı taban	✓	✓	✓	✓
BAŞLICA BULUNTULAR					
ÇANAK-ÇÖMLEK	Çark yapımı mallar	✓	✓	✓	✓
	Büyük (dev) pithoslar	✓	✓	✓	✓
	Kamares Üslubu (Light on Dark)	✓	✓	✓	✓ (?)
	Dark on Light bezemeli kaplar	✓	✓	✓	✓
	Seri üretim kaba mallar	✓		✓	✓
	Üzengi kulplu testiler	✓	✓	✓	✓
	Süsleme Teknikleri: Marine, Floral, Barbotin	✓	✓	✓	✓
	Kült kapları/rhytonlar	✓	✓	✓	✓

YAZILI BELGELER VE MÜHÜRLER	Mühür Çeşitleri	Piramidal				-
		Konik				-
		Prizmatik	✓	✓		-
		Düğme/amigdaloid	✓			-
		Lentoid	✓			-
		Disk mühür	✓			-
		Silindir				-
		Yastık	✓			-
		Metal yüzük mühür	✓		✓	✓
	Mühür Baskıları	Nodül	✓		✓	✓
		Düz tabanlı nodül	✓	✓		✓
		Hilal	✓	✓		-
		Roundel	✓	✓	✓	-
		Kil Çubuk	✓	✓	✓	-
	Tabletler	Hiyeroglif	✓	✓	✓	-
Linear A		✓	✓	✓	✓	
Linear B		✓			-	
DİĞER BULUNTULAR	İthal Hammaddeler (tusk, bakır, kalay ve bronz külçeler, cam, fayans vb.)	✓		✓	✓	
	Bronz, fayans, fildişi, kaya kristali vb. malzemeden kaplar	✓		✓	✓	
	Taş Vazolar	✓	✓	✓	✓	
	Figürinler	✓	✓	✓	-	

Tablo 5: Girit Saraylarının Genel Özellikleri.

3.4.1. Sarayların Ana Bölümleri

Girit saraylarının en belirgin özelliği merkez ve batı avlularıdır (Tablo 5). Saray, merkezi avlu etrafındaki dini alanlar, idari alanlar, yaşam alanları, depolama, arşiv ve üretim alanları gibi yapı gruplarından oluşmaktadır.

Dikdörtgen şeklindeki merkezi avlular Knossos, Phaistos ve Malia’da kuzey-güney doğrultuda iken Zakros’ta kuzeydoğu-güneybatı yönündedir. Knossos ve Phaistos’ta düzgün dörtgen kireçtaşı levhalarla döşeli avlu (Fig. 52, 103), Zakros’ta kireçle güçlendirilmiş harçla kaplıdır. Malia’da ise zemin, yoğun şekilde tahrip olduğundan taş levha döşeli olup olmadığı hususu belirsizdir. Ayrıca Malia ve Zakros merkezi avlularında sunak/altar bulunmaktadır (Fig. 85b).

Merkezi avluların, Knossos’ta güneybatı ve doğu, Malia ile Zakros’ta kuzey ve doğu, Phaistos’ta ise doğu ve batı cephelerinde portikolar yer almaktadır. Bu potikolar sütunlu ve payeli veya yalnızca sütunlu ya da yalnızca payelidir.

Sarayların batı kanadında şehir ile saray arasında bağlantı sağlayan Batı avlusu yer alır (Tablo 5). Düzensiz taşlarla döşeli batı avlularda (Fig. 40, 103), düzgün dörtgen kireçtaşı yürüyüş yolları bulunmaktadır. Zakros Sarayı'nın batı avlusu tamamen kazılmadığından yürüyüş yolunun olup olmadığı belirsizdir. Söz konusu yürüyüş yolları avluda birleşerek üçgen bir alan oluşturmaktadır ve bu yolların dini törenler için kullanıldığı düşünülmektedir.

Sarayların batı avlusuna bakan dış cepheleri, ana cepheyi oluşturmaktadır. Bu cepheler genel olarak orthostatlar ve düzgün dikdörtgen taşlarla inşa edilmiştir (Fig. 87, 104). Ayrıca bu cephede üst kat pencerelerin yerleri olduğu düşünülen sığ girintiler dikkat çekicidir. Zakros Sarayının batı cephesinde orthostat kullanılmamış ve sığ girintiler bulunmamaktadır. Phaistos'ta ise batı cephe dışında merkezi avluya bakan kuzey cephede de pencereler için girintiler bulunmaktadır (Fig. 107; Tablo 5).

Sarayların batı kanadında Merkez Kutsal Alan/Tapınak, İdari Birimler ve Magazinler yer almaktadır. Merkez Kutsal alanda yer alan odalar, Knossos, Malia ve Phaistos'ta merkezi avluya cephelidir (Fig. 41, 80, 91). Zakros'ta ise merkezi avluya doğrudan cephesi bulunmayan Kutsal Alana, avludan ön oda ve karşılama odasıyla geçiş sağlanmıştır. Kutsal Alan Knossos ve Malia'da giriş, payeli oda/lar ve tapınak depolarından oluşurken, Phaistos'ta kült amaçlı kullanıldığı düşünülen bir grup odadan ibarettir. Zakros'ta ise tapınak odası, arınma odası, hazine odası, arşiv ve depolardan oluşmaktadır (Fig. 118).

Batı kanadının bir diğer yapı grubu da idari birimlerdir (Tablo 5). Karşılama ya da tören salonları olarak adlandırılan alanlar, dört sarayda da batı kanadında yer almaktadır. Knossos, Malia ve Phaistos'ta zemin katta yer alan magazinlerin ya da oda gruplarının üzerinde, sütunlu ya da payeli üçer tane salon yer alırken (Fig. 49, 102), Zakros'ta merkezi avluya cepheli ve zemin katta birbiriyle bağlantılı iki salon yer almaktadır (Fig. 118, 121).

Batı avlusuna cepheli olan Knossos, Malia ve Phaistos'taki salonların batı cephelerindeki sığ girintilerde pencereler olduğu düşünülmektedir. J.W. Graham'a göre bu salonların üst katta olduğunun çeşitli kanıtları bulunmaktadır. Bunlar,

- Önemli kamu odalarını zemin katın üstündeki katlara yerleştirme uygulamasının Rönesans İtalya Sarayları da dahil birçok yerde görülmesi,
- Knossos ve Malia'da merkezi avluya, Phaistos'ta Batı avlusuna cepheli, sıradan günlük kullanım için gerekenden çok daha geniş olan ihtişamlı merdivenler (Fig. 84, 103).
- Knossos'ta batı magazinlerinin alanına düşmüş bulunan, özenle dekore edilmiş sıva parçaları/ freskolar ve Knossos, Malia ve Phaistos'ta aynı alana düşen kapı söve ve sütun kaideleri,
- Magazin blokları ya da oda gruplarının duvarlarının üst kattaki yapıların sütunlarını desteklemek için daha kalın olarak inşa edilmiş olmasıdır.

Knossos Sarayı'nın batı kanadında diğer saraylardan farklı bir oda grubu yer almaktadır (Tablo 5). Taht Odası ünitesi olarak adlandırılan bu alan, giriş, taht odası, iç tapınak odası, arınma odası ile hizmet odaları ve depolardan oluşmaktadır (Fig. 43-44a,b). Batı kanadının kuzey ucunda olan bu yapı grubu merkezi avluya cephelidir (Fig. 41). Söz konusu yapının fonksiyonu konusunda farklı görüşler söz konusudur. Genel olarak saray yöneticisinin taht odası veya Rahip-Kral'ın ayinlerini gerçekleştirdiği bir birim olarak değerlendirilen alan bazı bilim insanları tarafından epiphany ritüelinin gerçekleştiği yer olarak tanımlanmıştır⁶⁸⁸.

Sarayların ana depolama alanları batı kanadında ve zemin katta yer almaktadır. Söz konusu magazinler Knossos (Fig. 41-42) ve Malia'da (Fig. 80) batı avlusuna cepheli, kuzeyden güneye tüm batı alanına uzanan doğu-batı doğrultulu ince uzun odalar şeklinde iken; Phaistos'ta kuzey-güney yönlü kısa dörtgen odalar şeklinde ve merkezi avlunun kuzeybatı kısmında yer alır (Fig. 91, 101). Zakros'ta ise magazinler sarayın kuzeybatı köşesinde yer alır ve koridor ile dörtgen odalardan oluşur (Fig. 114). Knossos batı magazinlerinde çok iri pithoslar dışında yöneticinin hazinelerini ya da yağları depolamak için kullanılan farklı boyutlarda zemine gömülü taş ya da kurşun levhalarla kaplı sandukalar bulunmaktadır.

Batı kanadında yer alan magazinler dışında Knossos, Phaistos, Zakros saraylarının kuzeydoğu kesiminde de depo ve magazinler bulunmaktadır. Malia Sarayı'nda diğer saraylara göre çok daha fazla depo alanı bulunmaktadır. Batı kanadı dışında kuzey

⁶⁸⁸ Niemeier 1987, 164-165.

kanadında ve doğu kanadının büyük kısmında depolama alanı yer alır. Malia Sarayı'ndaki doğu magazinlerinde, depolanan sıvıların dökülmesi durumunda bir yere toplanmasını sağlayan kanal sistemi bulunmaktadır (Fig. 79).

Söz konusu depolama sistemleri dışında Knossos ve Phaistos'ta batı avluda, Malia'da ise sarayın güney batısında taş örgülü büyük çukurlar bulunmaktadır (Tablo 5). Eski Saraylar dönemine ait olan bu çukurlar Knossos ve Phaistos'ta Yeni Saraylar döneminde kapatılmıştır. Malia'daki çukurlar daha sığdır ve merkezinde üstlerini örtmek için kullanılan taş payeler yer almakta olup genel görüş bu çukurların tahıl ambarı olarak kullanıldığı yönündedir (Fig. 78). Ancak, Knossos (Fig. 39) ve Phaistosta yer alan çukurların ne amaçla kullanıldığına yönelik farklı görüşler bulunmaktadır. Söz konusu çukurların sarnıç olabileceği ileri sürülmüştür. Ancak, A. Evans, Knossos'ta yer alanların çöp çukuru ya da kör kuyu olduğunu, sıvalı olmadıkları için sarnıç olamayacaklarını belirtir. N. Platon kutsal atık alanı olduklarını, D. Preziosi ağaçları çevrelediklerini ileri sürmüştür. Knossos minyatürlerinden *Sacred Grove and Dans Miniature Fresco*'da, batı avlusunda düzenlenen bir festival tasvir edilmiştir (Fig. 131). N. Marinatos buradan yola çıkarak söz konusu çukurların hasat festivallerinde tahılla doldurulduklarını ileri sürmüştür⁶⁸⁹.

Figür 131: Knossos Sarayı'ndan *Sacred Grove and Dance Miniature Fresco* (N. Marinatos rekonstrüksiyonu)

Girit saraylarında, ana salon, iç salon, ışık kuyusu, arınma odası/banyo, tuvalet ve portikodan oluşan ve kraliyet ailesinin konut alanı olarak kabul edilen oda grupları bulunmaktadır (Tablo 5). Bu grup; ana salon, salon, ön oda ve ışık kuyusundan meydana gelmektedir (Fig. 26). Ana salon, payandalı duvar-kapı sistemi ile ön odadan

⁶⁸⁹ Lupack 2010, 256; Marintos 1987, 135.

ayrılmaktadır. Ayrıca ana salon bir ya da iki tarafında yer alan portikodan da yine payandalı duvar-kapı sistemiyle ayrılır. Knossos, Malia ve Phaistos saraylarında, ana salondan geçiş bulunan portikolar genel olarak özel bir bahçe ya da manzaraya karşı inşa edilmiştir. Ancak Zakros sarayında portiko, merkezinde taş duvar örgülü basamaklı bir havuz/sarnıç (Fig. 117) bulunan avluya açılmaktadır. Ayrıca avlunun güneyinde bir su kaynağı da bulunmaktadır.

A. Evans, Knossos'ta yer alan bu salonu Çifte Balta Salonu (Fig. 29) olarak adlandırırken J.W. Graham genel olarak Erkekler Salonu (*Men's Hall*) olarak adlandırmıştır. Ana salondan genellikle dolambaçlı bir koridorla Kadınlar Salonu (*Women's Hall*) ya da Kraliçe Megaronu olarak adlandırılan iç salona (Fig. 30) geçilmektedir. Söz konusu oda grubundan ulaşılan arınma odası /banyo ve tuvalet yapının diğer unsurlarıdır.

Arınma odası ya da banyo olarak tanımlanan odaların (Fig. 82, 94, 116) ritüel amaçlı mı yoksa banyo olarak mı kullanıldığı hususunda görüş birliği bulunmamaktadır. Yapı, kraliyet konut alanları dışında, Knossos Sarayı'nda Taht Odası ünitesinde ve sarayın güneydoğu köşesinde, Phaistos Sarayı'nda batı kanadındaki misafir odaları olarak tanımlanan oda grubunda ve Zakros Sarayı'nda batı kanadındaki Merkez Kutsal Alanda bulunmaktadır. Hem kutsal alanlarda hem de yaşam alanlarında bulunan bu yapının hem banyo hem de ritüel amaçlı kullanıldığı ileri sürülmüştür. Söz konusu odalarda kült nesnelerin bulunmuş olması da sadece banyo için kullanılmadığını göstermektedir. Ayrıca bu odalarda alçı gibi suya dayanıklı olmayan malzemenin kullanılmış olması ve temiz ve atık su sisteminin bulunmaması, ritüel amaçlı arınma odası olarak kullanıldığını desteklemektedir.

Yaşam Alanı olan bu oda gruplarının dört sarayda da benzer bir plana sahip olmakla birlikte sarayda buldukları konumları farklıdır. Knossos ve Zakros saraylarında doğu kanadında (Fig. 25, 114), Malia Sarayı'nda kuzeybatıda (Fig. 80), Phaistos Sarayı'nda kuzey ve doğuda yazlık ve kışlık olarak iki tane bulunmaktadır (Fig. 91).

Sarayların kuzey kanadında, üst katta sütunlu bir ziyafet salonu mevcuttur (Tablo 5). Alt katta ise bu salonu mimari açıdan destekleyen, mutfak olarak kullanılan Knossos (Fig. 35), Malia (Fig. 81) ve Zakros'ta (Fig. 114) bir payeli salon, Phaistos'ta (Fig. 98)

ise oda grubu yer almaktadır.

Malia ve Zakros saraylarında söz konusu salon doğu-batı yönlü iki sıra halinde yerleştirilmiş altı payeye sahip olan dikdörtgen bir yapıdır. Phaistos'ta ise payeli salon yerine depo ve mutfaktan oluşan oda grubu yer alır. Zakros'taki salonda birçok mutfak eşyası ve hayvan kemikleri bulunmuştur. Malia, Zakros ve Phasitos saraylarında mutfak olarak tanımlanan payeli salon ve oda gruplarıyla bağlantılı hizmet odaları, depolar bulunmaktadır. Ayrıca Phaistos ve Malia'da bu hizmet odaları ve depolar, hizmet avluları etrafında yer almaktadır.

Knossos Sarayı'nda ise kuzey-güney yönlü iki sıra halinde dizilmiş dokuz paye ve iki sütuna sahip olan salonun (Fig. 34-35), işleviyle ilgili farklı öneriler bulunmaktadır. J.W. Graham, mutfak olduğunu ileri sürmüştü de, D. Preziosi ve A. Evans, salonun sarayın kuzeybatı ana girişi ile merkezi avluya açılan kuzey giriş geçidi arasında yer alması nedeniyle, saray trafiğinin merkezi ya da saraya gelen eşyaların depolanması ya da sevki için kullanılan gümrük binası olduğunu belirtmiştir (Bkz. Bölüm 3, 89-90).

Ziyafet salonlarına, biri zemin katındaki gıda depolama ve işleme alanlarıyla bağlantılı servis merdiveni ve ikincisi Malia ile Phaistos'ta bulunan doğrudan büyük bir avluya açılan misafir merdiveni olmak üzere iki ayrı merdiven veya merdiven seti ile ulaşılmaktadır.

Saraylarda çok çeşitli atölyeler bulunmaktadır (Tablo 5). J.W. Graham, atölyelerin faaliyetleri konusunda kesin bilgi elde etmenin zor olduğunu belirtmektedir. Genel olarak atölyeler, kazılarda bulunan hammadde, atölye aletleri ve tamamlanamamış nesnelere dikkate alınarak tanımlanmaya çalışılmıştır.

Knossos, Malia ve Zakros saraylarının güney kesiminde çeşitli atölyeler ve bunlara bağlı depolar yer almaktadır. Phaistos Sarayı'nda ise güney kesimin tamamen çökmesi ve yok olması nedeniyle bu alandaki odaların ne amaçla kullanıldığı belirlenememiştir.

Knossos Sarayı'nın güneyinde, merkezi avluya açılan kuzey-güney yönlü koridorun bodrum katında, mühür gibi küçük nesnelere işlendiği taş işleme atölyesi bulunmaktadır (Fig. 50). Bunun dışında sarayın kuzeydoğu kesimi atölye ve depolara ayrılmıştır (Fig. 33). Bu atölyelerden ikisi belirlenebilmiştir. Bunlar, taş payanda odasının

arkasında bulunan odanın üst katında taş işleme atölyesi, sınıf olarak adlandırılan alandaki çömlek atölyesi ve batı kanadında üst katta yer alan taş vazo atölyesidir. Ayrıca, batı avlusunun kuzeyindeki hazine evinde de bir fayans atölyesi yer almaktadır (Fig. 41).

Malia Sarayı'nda güney kanatta yer alan odalar çok fazla tahrip olduğundan, atölyelerin işlevi belirlenememiştir. Güney kanadının batısında yer alan XVII 2 no.lu odada taş vazo atölyesi, sarayın kuzeybatısında ise III 7 no.lu odanın kuzey portikosu altında metal atölyesi ve batı kanadındaki VI 8 no.lu büyük merdivenin altında ise çömlek atölyesi bulunmaktadır. Ayrıca kuzeydoğu kanadında da işlevi belirlenememiş atölyeler bulunmaktadır.

Phaistos Sarayı'nın kuzeydoğusunda bulunan saraya bitişik dört odadan oluşan yapının en doğusunda çömlek atölyesi ve kuzeydoğu avlusunda metal eritme fırını kalıntıları ve bu alanda metal atölyesi bulunmaktadır.

Zakros Sarayı'nın güney kanadında parfüm, taş işleme, tusk, fayans, taş vazo ve metal atölyeleri bulunmaktadır. Söz konusu alanda erimiş cam parçaları bulunmuştur. Ancak bunların büyük yangından mı yoksa cam atölyesi varlığı nedeniyle mi olduğu tespit edilememiştir. Bu atölyeler dışında sarayın batı kanadının güneyinde boya atölyesi, yine batı kanadın üst katında taş işleme ve metal atölyeleri ve işlevi belirlenemeyen atölyeler bulunmaktadır.

Yukarıda bahsettiğimiz sarayların ana bölümleri arasındaki bağlantılar uzun ve dolambaçlı koridorlarla ve büyük merdivenlerle sağlanmıştır (Tablo 5). Knossos Sarayı'nda, merkezi avlu ile üst katlar arasında bağlantı sağlayan biri doğu (Fig. 27) diğeri batı kanadında olmak üzere iki büyük merdiven bulunmaktadır. Ayrıca batı kanadının güneyinde Tören Alayı Koridoru'ndan üst katlara geçiş sağlayan güney propylon yer alır (Fig. 46, 48). Phaistos'ta büyük merdiven batı avlusundadır (Fig. 107). Sarayın kuzeyinde ise ziyafet salonuna çıkan misafir merdiveni yer alır. Malia Sarayı'nın kuzey kanadında da benzer bir merdiven bulunmaktadır. Ayrıca batı kanadında merkezi avludan üst katlara erişim sağlayan büyük bir merdiven yer alır (Fig. 84). Zakros Sarayı'nda üst katlara çıkan büyük bir merdiven bulunmamaktadır. Bunların yanı sıra, dört sarayda da üst ve varsa bodrum katlara erişim sağlayan küçük merdivenler bulunmaktadır.

Knossos (Fig. 37) ve Phaistos saraylarında, batı avlusunun kuzeyinde, *theatron* olarak tanımlanan basamaklı izleme alanları bulunmaktadır. Dikdörtgen şeklindeki alanda, alçak basamaklar bulunmaktadır. Phasitos'ta yer alan *theatron*, ikinci sarayın inşası sırasında harçla kapatılmış ve sadece birkaç basamağı açıkta kalmıştır. Malia Sarayı'nda, *theatron*'un yeri konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan biri, sarayın batı kanadının güneyinde yer alan ve merkezi avludaki faaliyetleri izlemek için kullanıldığı düşünülen sığ basamaklı alan, diğeri ise sarayın dışında, kuzeybatı da yer alan ve başlangıçta oturma sıralarını destekleyen masif temellerle çevrili dikdörtgen bir avludan oluşan agora olarak adlandırılan alandır. Zakros Sarayı'nda ise böyle bir yapıya rastlanılmamıştır (Tablo 5).

3.4.2. Mimari Elemanlar ve Malzemeler

Girit saraylarının inşasında iki tür taş duvar kullanılmıştır. İlk sarayların inşasında moloz ve kırık taşlarla doldurulmuş moloz duvarlar kullanılırken, İkinci sarayların duvarlarında moloz taş yanında düzgün dikdörtgen taşlar kullanılmıştır (Fig. 53a, 86a, 124).

Dış duvarlarda ve iç duvarların bir kısmında düzgün dikdörtgen taş duvar üzerine moloz duvar örgüsü görülmektedir. Bunun dışında sadece düzgün taş duvarlar ile ön kısmı düzgün taş arka kısmı ise moloz taşla desteklenmiş duvarlar da bulunmaktadır. Ayrıca, Knossos ve Phasitos saraylarının batı cephesi dış duvarlarında orthostat kullanılmıştır (Fig. 40, 104).

İç bölme duvarlarında genel olarak moloz ve kırık taş ile doldurulmuş moloz duvar kullanımı görülmektedir (Fig. 53b, 86b, 105). Duvarlar, yatay ve dikey kirişlerden oluşan ahşap bir iskelet ile desteklenmiştir (Fig. 55). Duvarların üst kısmında ve üst kat duvarlarda ağırlığı azaltmak için kerpiç tuğla kullanılmıştır. Malia ve Zakros saraylarında kerpiç tuğla kullanımı daha yaygındır.

Zakros Sarayı'nın dış duvarlarında ve merkezi avluya bakan cephelerde düzgün dikdörtgen taş kullanılırken, iç bölmelerde ahşap kirişlerle desteklenmiş moloz duvar ve kerpiç tuğla kullanımı söz konusudur (Fig. 123-124).

Bazı odaların duvarlarında sekiler yer almaktadır. Bunlar oturma ya da eşya koyma amaçlı olup sıva ya da taş levha ile kaplıdır.

Knossos ve Phasitos'ta yoğunlukla kireçtaşı ve alçıtaşı kullanılırken Malia'da kumtaşı, Zakros'ta poros taşı kullanılmıştır (Tablo 5). Duvarlar; sıva, fresko veya kireçtaşı, alçıtaşı ya da alabaster levhalarla kaplanmıştır. Odalarda kullanılan taş levhalar ya da sıva, odanın önemine göre değişmektedir. Ayrıca taşların kullanımı, sarayların taş ocaklarına yakınlığı ile bağlantılı olarak değişmektedir. Duvarlar, taş levhalar dışında duvar resimleriyle süslenmiştir. Fresko denilen teknikle ıslak sıva üzerine resimler yapılmıştır. Çeşitli örnekleri Knossos Sarayı'nda ele geçirilmiştir (Bkz. Bölüm 3, 115-119; Tablo 4).

Zemin döşemeleri de odanın saraydaki konumuna ve önemine göre çeşitlilik göstermektedir (Tablo 5). Taş döşemelerde kireçtaşı, alçıtaşı, şist ya da alabaster levhalar kullanılmıştır. Knossos (Fig. 52) ve Phaistos saraylarının merkezi avluları düzgün dörtgen kullanılırken, Zakros Sarayı'nda kireçle güçlendirilmiş harçla kaplanmıştır. Knossos Sarayı'nın doğu kanadındaki bodrum katlarında olduğu gibi bazı alanlarda zemin sıkıştırılmış topraktan ibarettir. Özellikle avlular ve ışık kuyuları gibi açık alanlarda, hava koşullarına dayanıklı kireçtaşı levha döşeme ya da harç sıva kullanılmıştır. Levhalar arasındaki boşluklar harçla kapatılmıştır (Fig. 44b).

Girit saraylarında, dikey destek genel olarak ahşap sütunlar, payeler ve payandalarla sağlanmıştır (tablo 5). Dikey destekler yuvarlak, oval, kare, dikdörtgen olabilmektedir (Fig. 35, 46). Sütunlar düz ya da yivlidir ve yukarıdan aşağıya doğru incelmektedir. Ayrıca freskolardaki tasvirler dikkate alındığında renkli oldukları düşünülmektedir. Söz konusu destekler tek tek ya da küçük gruplar halinde kullanılmıştır. Merkezi avlulardaki gibi uzun dizilerde, sütun, paye veya payandalar bir arada kullanılmıştır. Ayrıca, Phaistos sarayının kuzey kanadında merkezi avluya bakan cephe duvarında ve 41 no.lu koridorda (Fig. 97) yarım sütun kullanılmıştır.

Saraylarda aydınlatma ve havalandırma genel olarak avlu ve ışık kuyuları ile sağlanmaktadır (Fig. 61). Bunlar genellikle iki sütunla aydınlatıldığı alandan ayrılmaktadır. Bunun dışında iki tarafı sütunlu ya da Knossos Sarayı'nın kuzeydoğusundaki, kuzeydoğu salonunda yer alan dört sütunlu örnekleri de bulunmaktadır. Hava koşullarına dayanıklı olması için döşemede ve duvarlarında genel olarak kireçtaşı levhalar ya da harç/sıva

kullanılmaktadır.

Işık kuyuları ve avlular dışında Knossos (Fig. 62) ve Zakros saraylarında odalar arasında pencereler de kullanılmıştır. Phasitos ve Malia saraylarında pencere kullanımına ilişkin kesin bir kanıt bulunmamaktadır. Dış cephelerin alt katlarında pencere kullanımının yaygın olmadığı görülür. Knossos Sarayı'nda bulunan Kent Mozağında (*Town Mosaic*) yer alan iki-üç katlı evlerdeki pencere ve kapıların tasviri, sarayların üst katlarında pencereler bulunduğu fikrini desteklemektedir (Fig. 132). Mozaikte yer alan örneklerdeki pencerelerin bazıları kırmızı renklidir. J.W. Graham, söz konusu pencerelerde yağlı parşömen gibi bir malzemenin kullanıldığını, en azından saydam olmasa da yarı saydam olacağını öne sürmüştür⁶⁹⁰.

Figür 132: Knossos Sarayı'ndan Kent Mozağı

Girit saraylarında payandalı duvar-kapı sistemi olarak adlandırılan, oda ve salonları istenildiğinde ayırıp birleştirmeye yarayan bir dizi kapıdan oluşan sistem kullanılmıştır (Tablo 5). Taş kaide (Fig. 93) üzerine oturan payandaların yapımında ahşap ve sıva kullanılmıştır. Payandalar arasındaki kapılar çift kanatlıdır. Söz konusu sistem Minos salon sisteminin özgün bir yapısıdır. Söz konusu kapı sistemi dışında odalar arasında, koridorlarda, merkezi avluya açılan geçiş ve merdivenlerde de genellikle çift kanatlı kapılar kullanılmıştır.

Kapı ve pencerelerde ahşap ve sıva birlikte kullanılmıştır. Ahşabın azalması sonucu kapı pervazlarında kireçtaşı ya da alçıtaşı kullanımı artmıştır.

Girit saraylarında gelişmiş bir temiz ve atık su sistemi bulunmaktadır. Suyu dağıtmak ve toplamak için pişmiş toprak ve taş borular ve oluklar kullanılmıştır (Fig. 133

⁶⁹⁰ Graham 1969, 165.

a). Atık sular ışık kuyuları ya da avlulardaki tahliye başlıklarına boşaltılmıştır. Ayrıca çatı ile bağlantılı olan bu sistem yağmur suyunu toplamak içinde kullanılmıştır (Fig. 133 b).

Figür 133 a-b: Knossos Sarayı'ndan pişmiş toprak borular ve Yağmur suyu drenaj kanalı

Sarayların duvarlarında ve payelerde çeşitli şekillerde taşçı işaretleri bulunmaktadır (Tablo 6). Söz konusu işaretlerin anlamları tam olarak bilinmemektedir. En yaygın olan işaret “labrys” (Fig. 54 a, 125), dört sarayda da özellikle dini faaliyetlerle ilişkilendirilen alanlarda görülmektedir. Bunun dışında trident, yıldız, yıldırım, ok, haç, yılan gibi işaretler de bulunmaktadır (Fig. 54 b, 106 a-d) . Ayrıca bu işaretlerin birleştirildiği örnekler de mevcuttur. Tek taş üzerinde birden fazla aynı ya da farklı işaretler de görülmektedir (Fig. 54 d-e).

Erken döneme tarihlenen işaretler daha büyük ve derin iken sonraki dönemde daha küçük ve ince şekilde oyulmuşlardır. İşaretler, OM döneminden GM dönemine kadar kullanılmıştır. En çok işaret Knossos Sarayı'nda tespit edilmiştir. Knossos, Malia ve Phaistos'ta labrys, trident, yıldız ve dalı/şevron (*branch*) en yaygın olan işaretlerdir. Zakros Sarayı'nda sadece labrys işaretine rastlanmıştır. Bu dört işaretten sayısal olarak Knossos'ta labrys, Malia'da yıldız, Phaistos'ta ise yıldız ve trident daha fazladır (Tablo 6).

Sarayların çatı sistemine ilişkin yeterli kanıt olmamakla birlikte, ele geçirilen Kent Mozaik parçaları (Fig. 132), duvar resimleri, zemin planlarının şekli, dolgulardaki çatıya ilişkin malzemelerin doğru şekilde tanımlanması ve kalıntılarda kiremit parçalarının olmaması gibi hususlar, olası çatı sistemi hakkında fikir vermektedir. Buna göre, drenaj için yapılan hafif bir eğim dışında sarayların ve evlerin çatılarının düz olduğu görülmüştür. Çatının yapımında ahşap kirişler, saz ya da yapraklardan bir örtü ve en üstte

su geçirmez özellikte *lepidha* adı verilen kil katman kullanılmıştır⁶⁹¹.

TAŞÇI İŞARETLERİ					
		Knossos	Malia	Phaistos	Zakros
Labrys		✓	✓	✓	✓
Trident		✓	✓	✓	-
Yıldız	* * * *	✓	✓	✓	-
Haç		✓	✓	✓	-
Ok		✓	✓	-	-
Dal/Şevron (Branch)		✓	✓	✓	-
Kapı		✓	-	-	-
Distaff/Öreke		✓	-	-	-
Bras Levés		✓	✓	✓	-
Eta		✓	✓	✓	-
Yıldırım		✓	-	✓	-
Pencere		✓	-	✓	-
Halter		✓	✓	✓	-
Çapraz Kollar		✓	-	-	-
Kare		✓	-	-	-
Yılan		✓	✓	✓	-
Gama		✓	-	-	-
Birleşik işaretler		✓	✓	✓	-
Belirsiz İşaretler		✓	✓	✓	-

Tablo 6: Girit Saraylarında Bulunan Taşçı İşaretleri.

3.4.3. Başlıca Buluntular

İlk Saraylar Dönemi'nde, çömlekçi çarkının kullanılmaya başlamasına paralel olarak daha ince cidarlı çanak çömlek ve seri üretim kaba mallar üretilmiştir. Bu dönemde polikrom bezeme ile birlikte süslemede Barbotin tekniği kullanılmıştır. Bu dönemde *light on dark* ve *dark on light* bezemnin birlikte kullanıldığı görülür.

Saraylarda bu dönemde Kamares üslubunda mallar üretilmiştir. Söz konusu bu yeni stilin özelliği, siyah zemin üzerine kırmızı ve beyaz renklerde süslemelerin

⁶⁹¹ Graham 1969, 160-161; Pendlebury 1933, 22.

yapılmasıdır. Bu stil, Knossos (Fig. 67), Phaistos (Fig. 108 a-d) ve Malia saraylarında yaygın olarak kullanılmıştır. Zakros Sarayı'nda yumurta kabuğu inceliğindeki kaplar dışında Kamares üslubuna ait sağlam bir örnek bulunamamıştır. Bezemede genellikle spiraller, rozetler, şeritler, çizgiler, ağ motifleri, daireler ve bitkisel motifler kullanılmıştır.

Yeni Saraylar döneminde, *light on dark* bezeme devam etmiş ancak Kamares üslubu ortadan kalkmıştır. Spiral, şerit, nokta ve kabartma bezemeler kullanılmıştır. Yeni bir kap formu olan üzengi kulplu testiler üretilmiştir. Bu dönemde *dark on light* bezeme yaygınlaşmış ve bitkisel motiflerin kullanıldığı floral üslubu (Fig. 9, 109, 126 b) ile deniz canlıları ve nesnelere ait kullanılan marine üslubu (Fig. 68, 127 b) ortaya çıkmıştır.

Saraylarda, dini ritüellerde kullanılan rhytonlardan, pişirme kaplarına, fincanlardan bardaklara, tabaklardan ayaklı meyveliklere ve farklı boyutlarda pithoslardan vazolara kadar çok çeşitli formlar bir arada kullanılmıştır. Özellikle mağazinlerde depolama kabı olarak dev pithoslar kullanılmıştır (Fig. 65-66, 88, 110, 126a).

Knossos Sarayı'nda yapılan kazılarda üç farklı yazı sistemi kullanıldığı keşfedilmiştir (Tablo 5). En erken yazı sistemi resimlere dayandığı için Girit Hiyeroglifi olarak adlandırılmıştır. Sırasıyla daha sonra kullanılan Linear A ve Linear B yazı sistemlerinde işaretler, basit çizgilerden meydana gelmektedir.

Saraylar Öncesi dönemden itibaren kullanılan Hiyeroglif yazı, OM II döneminden sonra sadece kült yazıtlarda kullanılmıştır⁶⁹². OM III döneminde Linear A yazı sistemi Hiyeroglif yazı sisteminin yerini almış ancak iki sistem erken OMIII döneminde bir süre daha birlikte kullanılmıştır. Linear A yazı sistemi (Fig. 128) GM IB döneminin sonuna kadar kullanılmış bu dönemden sonra yerini Linear B yazı sistemi almıştır (Fig. 72). Söz konusu sistemlerden ilk ikisi hala deşifre edilememiştir⁶⁹³.

En erken mühür baskısı, Knossos Sarayı'nda bulunmuş olup OM IB dönemine tarihlenmiştir. İlk mühürler yumuşak malzemedен yapılırken OM II döneminde Yakındoğu'dan gelen ve sert taşları oymayı sağlayan yatay yay matkaplar sonrasında,

⁶⁹² Alexiou 1991, 151.

⁶⁹³ Fitton 2001, 127; Tomas 2010, 340-341.

yumuşak malzemeler yanında sert taşlar da kullanılmaya başlanmıştır. OM II döneminde mühürler, her bir yüzü elips şeklinde olan üç ya da dört yüzeyle prizma, dairesel (disk) mühür ve küçük bir tutmağa sahip armut formunda damga mühür şeklindedir. Bu dönemde geometrik desenlerin yanında hiyeroglif işaretleri ile insan ve hayvan figürlü tasvirler mühürlerde görülmeye başlanmıştır. Figürler mühürlerin şekline adapte edilmiş, gruplamaya ve kompozisyona dikkat edilmiş ve yazılar hat izlemeyle iyi düzenlenmiştir. Bu dönemde kemik/fildişi mühürler de kullanılmıştır⁶⁹⁴.

OM III döneminde karneol, oniks, sardoniks, akik, yeşim, hematit, dağ kristali, ametist, kalsedon (Fig. 71) gibi sert ve yarı kıymetli taşlardan yapılmış amigdaloid (badem biçimli) ve lentoid (mercimek biçimli) şeklindeki mühürler yaygındır. Hayvan ve insan tasvirleri en yaygın olan betimlemeler olup nadiren mimari cephelere yer verilmiştir. Bazen de kült törenleri, boğa oyunları, kutsal yapılar, libasyon kapları gibi dini nitelikli betimlemeler görülür. Bunlar dışında bu dönemde grifon, sfenks ve boğa adam (Minotauros) gibi karışık yaratıklar da görülmektedir⁶⁹⁵. Geç döneme tarihlenen mühürlerde, OM III mühürlerinin canlılığı yoktur.

Saraylarda ele geçirilen çok sayıda mühür baskısı bulunmaktadır. Bunlar arasında nodül, hilal (Fig. 73), *roundel* (Fig. 112 c), düz tabanlı nodül ve kil çubuklar (Fig. 112 b) bulunmaktadır.

Girit heykellerinde malzeme olarak fayans (Fig. 70), fildişi, bronz, ahşap ve alçı kullanılmıştır. Ayrıca taştan ve pişmiş topraktan idoller de kazılarda ele geçirilmiştir. Heykeller çeşitli boyutlarda yapılmış ancak günümüze ulaşan örnekler oldukça küçüktür. Alçı kabartma ya da ahşaptan yapılan büyük ölçekli heykeller hakkındaki bilgiler, minyatür parçalarından elde edilmiştir⁶⁹⁶.

Saraylarda bronz, gümüş (Fig. 129c), fayans (Fig. 130 c), fildişi, kaya kristali (Fig. 130 a) gibi malzemelerden kaplar ele geçirilmiştir. Özellikle taş vazo üretimi oldukça yaygındır (Fig. 74, 76, 89). Saray atölyelerinde ele geçirilen bakır, kalay, bronz külçeler (Fig. 129 b), cam, fayans ve fildişi gibi ithal hammaddeler sarayların Ege, Doğu Akdeniz ve Mısır ile olan ticari bağlantılarının bir sonucudur.

⁶⁹⁴ Alexiou 1991, 35; Pendlebury 1939, 140.

⁶⁹⁵ Alexiou 1991, 58; Pendlebury 1939, 170-172.

⁶⁹⁶ Alexiou 1991, 50; Betancourt 2007, 94.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

“Orta Tunç Çağı’nda Ege’de Saray Mimarisi” başlıklı Tez çalışması kapsamında, Orta Tunç Çağı’na ait Batı Anadolu ve Girit adasında bulunan beş saray yapısı incelenmiştir. Orta Anadolu saraylarının genel özellikleri de, - değerlendirme ve karşılaştırma açısından irdelenmiştir. Batı Anadolu’da bu döneme tarihlenen tek saray yapısı, Beycesultan höyüğündedir. Girit adasında bulunan dört büyük saray ise dönemin önemli merkezleri olan Knossos, Malia, Phaistos ve Zakros’ta yer almaktadır (Fig. 134).

Girit saraylarının en belirgin özelliği merkez ve batı avlularıdır. Sütun ve/veya payelerin desteklediği portikoyla çevrili, dikdörtgen şeklindeki merkezi avlular genel olarak kuzey-güney doğrultudadır. Avluların etrafında farklı işlevlere sahip yapı grupları yer almaktadır. Buna göre, Girit saraylarının batı kanadında merkezi kutsal alan ve karşılama salonları gibi önemli birimler ve magazinler bulunmaktadır. Ana kat ya da *Piano Nobile* olarak adlandırılan birinci katın batı avlusuna cepheli kısmında, sarayların idari amaçlı kullanılan büyük salonları yer almaktadır. Ayrıca batı kanadının dış duvarları özellikle sığ girintilere sahiptir ve dini törenlerin yapıldığı düşünülen batı avlusuna cephelidir. Batı avlusunda bulunan düzgün taş levhalarla döşeli yükseltilmiş yürüyüş yolları ve Eski Saraylar dönemine ait büyük taş örgülü çukurlar bu sarayların karakteristik yapıları arasındadır (Tablo 7).

Doğu ve kuzey kanatlarında ise depolama alanları ile birlikte, yönetici ailesine ayrılmış konut alanı, ziyafet salonu ile günlük işlere ilişkin mutfak, hizmet odaları ve avluları gibi alanlar yer almaktadır. Güney kanat genel olarak saray atölyelerine ayrılmıştır. Söz konusu birimler arasındaki iletişim uzun ve dolambaçlı koridorlar ve merdivenler vasıtasıyla sağlanmıştır.

Girit saraylarının bir diğer ayırt edici özelliği salon sistemidir. Büyük salonlar, payandalı duvar-kapı sistemiyle tek bir alan ya da bölünmüş ayrı mekanlar olarak farklı amaçlarda kullanılmıştır. Payandalar arasındaki kapılar çift kanatlıdır. Bu sistem sadece salonu bölümlere ayırmak için kullanılmamış, aynı zamanda salonların portiko ya da avlulara açılan cephelerinde de kullanılarak ışık ve hava akımını sağlamak ve iklim koşullarına göre odaları kontrol etmek amaçlanmıştır. Kapılar tamamen kapatıldığında sistem, duvar gibi işlev görürken kapılar açıldığında sütun dizisi görevi görmüştür.

Bu sistem en çok kraliyet konut alanında bulunan salonlarda kullanılmıştır. Konut bölgesi genel olarak ana salon, iç salon, ışık kuyusu, arınma odası/banyo, tuvalet ve portikodan oluşmaktadır. Salonlarda aydınlatma ve havalandırma için ışık kuyuları yer almaktadır. Ana salonlar ışık kuyusu ve payandalı duvar kapı sistemi ile ayrılan iki bölmeden oluşmakta ve bir portiko ya da avluya açılmaktadır. Ana salon ile iç salon arasındaki bağlantı genelde, dolambaçlı bir koridor ile sağlanmaktadır. İç salon etrafında tuvalet ve arınma odası/banyo bulunmaktadır. Bir merdivenle kare ya da dikdörtgen şeklinde küçük bir alana sahip arınma odasına inilmektedir. Söz konusu odaların, ritüel amaçlı mı yoksa banyo olarak mı kullanıldığı hususunda görüş birliği bulunmamaktadır. Ancak bu odalarda drenaj sisteminin bulunmaması, genellikle alçıtaşı levha kaplama kullanılması ve bir kısmında ritüel amaçlı kullanılan kapların ele geçirilmesi, arınma odası olarak kullanılmış olması ihtimalini desteklemektedir.

Bir diğer salon sistemi ise, sarayların kuzey kanadında yer alan payeli salon ve üst katlarındaki ziyafet salonundan ve etrafındaki hizmet odalarından oluşmaktadır. Mutfak, ziyafet salonunu desteklemek amaçlı payeli bir salon ya da kalın duvarlara sahip oda grubu şeklinde inşa edilmiştir. Ziyafet salonlarının sütunlu olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu salonlara erişim, hizmet ve misafir merdivenleriyle sağlanmıştır.

Girit; Anadolu, Mısır ve Yakın Doğu ile iletişim halindeydi ve deniz aşırı ticarete oldukça gelişmişlerdi. Ayrıca Orta Tunç Çağı'nda adanın önemli merkezleri tarımsal bir hinterlanda sahipti. Bu gelişmelere paralel olarak ekonomik, politik ve dini gücü elinde bulunduran Girit sarayları, Yakın Doğu'daki saraylara benzer bir yeniden dağıtım merkezi konumundaydı. Bu yeniden dağıtım sistemi, büyük depolama alanlarını zorunlu kılmıştır. Saraylarda genel olarak merkezi magazinler batı kanatta yer almaktadır. Bunlar, kuzey-güney ya da doğu-batı yönlü uzun odalar şeklindedir. Bununla birlikte sarayın diğer bölümlerinde de kısmi depolama alanları mevcuttur. Bu depolarda tahıl ile yağ ya da şarap gibi sıvıların saklandığı oldukça iri pithoslar ele geçirilmiştir.

Batı Anadolu'da Orta Tunç Çağı'na tarihlenen Beycesultan Sarayı, Orta Anadolu saraylarında olduğu gibi merkezi avlu etrafındaki yapılardan oluşmaktadır. Ancak avlu Girit saraylarında bulunan merkezi avlular gibi portiko ile çevrelenmiş ve kuzey-güney yönünde, dikdörtgen olarak belli bir plan çerçevesinde inşa edilmiştir (Tablo 7). Orta Anadolu saraylarında ise merkezi avluların planında tam bir bütünlük bulunmamakta olup kare veya kareye yakın, farklı boyutlarda ve arazinin yapısına uygun inşa edilmiştir. Bu

sarayların zemin katı genel olarak depolama amaçlı olarak kullanılmıştır ve genel görüş idari ve konut bölümlerinin üst katlarda olduğu yönündedir. Ancak, Kültepe Eski Saray ve buna bağlı ticari faaliyetlerin yürütüldüğü kabul edilen Güney Taraça Sarayı'nda zemin katta idari faaliyetlere ayrıldığı düşünülen bölümler yer almaktadır. Ayrıca Acemhöyük'te Hizmet Binası olarak adlandırılan yapı da, Sarıkaya Sarayı'nın ticari ve idari faaliyetlerin yürütüldüğü birim olarak kabul edilmektedir.

Beycesultan Sarayı'nda ise merkezi avlu etrafında Girit saraylarındaki gibi salon ve odalardan oluşan yapı grupları yer almaktadır (Tablo 7). Sarayın doğu, güneydoğu ve batı kanadında bulunan büyük odalar genel olarak kabul salonu olarak nitelendirilmiştir. Beycesultan Sarayı'nın batı bölümünde merkezi avluya açılan bir salon ve bunun devamında batı girişine devam eden koridor ve ön oda bulunmaktadır. Bu yapıların kuzeyinde ise üstü açık koridorla aydınlatılan kare ya da kareye yakın bir dizi oda yer almaktadır. Ancak bu küçük odaların işlevi belirlenememiştir. Sarayın güneydoğusunda ise hizmet avlusu, mutfak ve depolardan oluşan oda grubu yer almaktadır. Bu oda grubunun kuzeyinde ve doğusunda biri merkezi avluya açılan iki kabul salonu bulunmaktadır. Doğuda yer alan kabul salonunun kuzeyinde, J. Mellaart ve S. Lloyd tarafından arınma odası olarak nitelendirilen mekan yer almaktadır. Mekanın üç tarafında ikişer basamak bulunmakta olup, kuzey ve güney duvarlarında su kabı olduğu düşünülen, tabanları kaba tuğladan yapılmış kare kaidelere oturtulmuş iri pithoslar ele geçirilmiştir. Ayrıca bu kanatta bulunan ve merkezi avludan üst katlara çıkan merdiven, Girit saraylarındaki merkezi merdivenlerle benzerlik göstermektedir. Sarayın depolama, konaklama alanlarının göreceli olarak azlığı nedeniyle J. Mellaart ve S. Lloyd merkezi avlunun kuzeyinin planda gösterilenden daha geniş olabileceğini ve bu kısımda depolarla çevrili geniş bir hizmet alanının olabileceğini ileri sürmüştür. Saray, salon ya da avlu etrafında dizili odalardan oluştuğundan daha çok odalar arası geçiş söz konusudur. Ayrıca, kısa koridorlar, rampalar ve merdivenler de mekanlar arasındaki dolaşımı sağlamakta kullanılmıştır.

Beycesultan Sarayı ile Girit sarayları plan açısından değerlendirildiğinde genel nitelikler hususunda benzerlikler (Tablo 7) söz konusu olsa da ayrıntılar dikkate alındığında bu benzerliklerin devam etmediği görülmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi Girit saraylarında belli işlevlere sahip mekanlar belli yerlerde konumlandırılmıştır. Ancak Beycesultan'da güneyde yer alan hizmet ve depo alanları dışındaki yapılar için kesin bir

konumlandırma söz konusu değildir. Farklı kanatlarda bulunan ve görece olarak daha büyük olan odalar, kabul salonu olarak nitelendirilmiştir. Beycesultan Sarayı'nda salon olarak tanımlanan bu odaların etrafında daha küçük odalar yer almaktadır ve Girit saraylarında karşımıza çıkan odalar arası ulaşımı sağlayan uzun ve dolambaçlı koridorlar burada bulunmamaktadır. Bunun yerine kısa koridorlar ya da odadan odaya geçiş kullanılmıştır. Bu yönü ile Beycesultan Sarayı, Orta Anadolu sarayları ile benzerlik göstermektedir.

Ayrıca Beycesultan Sarayı'nda, Girit saraylarının batı kanadında yer alan Merkezi Kutsal Alan gibi bir mekan yer almamaktadır (Tablo 7). Her ne kadar arınma odası olarak nitelendirilen bir mekan söz konusu ise de bu oda planı ile Girit saraylarındaki arınma odalarının planı arasında paralellik bulunmamaktadır. Ayrıca odada bu ritüele ilişkin herhangi bir kanıt ele geçirilmemiştir.

Yine Girit saraylarında önemli bir yapı grubu olan dört sarayda da aynı plan sistemi kullanılan yönetici ailesinin konut alanı diğer birimlerden izole edilmiş ayrı bir alana inşa edilmiştir. Beycesultan Sarayı'nda ise zemin katta yer alan ısınma ve hava kanalları dikkate alınarak, yönetici ve ailesinin hem zemin hem de üst katları ikamet için kullandıkları belirtilmiştir. Ancak, Beycesultan'da, Girit saraylarındaki gibi salon, tuvalet, arınma odası/banyo vb. odaların bir arada bulunduğu plana sahip benzer bir mekan bulunmamaktadır. Aynı zamanda Girit salon sisteminin önemli bir parçası olan payandalı duvar-kapı sistemi Beycesultan Sarayı'nda görülmez. Yine Girit salonlarında hava ve aydınlatma için kullanılan ve salondan sütun(lar) ile ayrılan ışık kuyuları Beycesultan'da bulunmamakta olup sadece avlular ve üstü açık koridorlar ışık kuyusu olarak kullanılmıştır (Tablo 7).

Sarayların planları dışında, inşası için kullanılan malzemeler ve inşa teknikleri incelendiğinde, mimari malzemelerin elde edilmesi en kolay ve en yakın konumdaki malzemelerden tercih edildiği ve bu nedenle tüm saraylarda birbirinden farklı türde malzemelerin kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda saraylar arasındaki etkileşime ilişkin değerlendirme de mimari malzemelerin niteliğinden çok hangi amaçlar için kullanıldığı ve inşaat teknikleri irdelenmiştir (Tablo 7).

	Girit Sarayları	Beycesultan Sarayı	Orta Anadolu Sarayları
SARAYLARIN ANA BÖLÜMLERİ			
Merkezi avlu	✓	✓	✓
Merkezi avluda portiko	✓	✓	-
Batı avlusu	✓	-	-
Taş örgülü büyük çukur/kuyu	✓	-	-
Dış duvarları girintili batı cephe	✓	-	-
Merkezi kutsal alan	✓	-	-
İkamet alanları (Salon, banyo/arınma odası/tuvalet vb.)	✓	✓	?
Mutfak ve Depo Gibi Hizmet Alanları	✓	✓	✓
Oda veya salonlarda bulunan ışık ve havalandırma için kullanılan ışık kuyuları (avlu ve üstü açık koridorlar hariç)	✓	-	-
Koridor ve merdiven gibi bağlantı unsurları	✓	✓	✓
MİMARİ ELEMANLAR VE MALZEME			
Kesme taş duvar	✓	-	-
Duvarda ahşap hatıl ve dikme kullanımı	✓	✓	✓
Duvarda taş levha kaplama	✓	-	-
Fresko	✓	-	-
Duvar boyası	-	✓	-
Taşçı işaretleri	✓	-	-
Orthostad	✓	-	-
Düzgün taş levha döşeme	✓	-	-
Paye kullanımı	✓	-	-
Payandalı duvar kapı sistemi	✓	-	-
Drenaj sistemi	✓	-	-
Havalandırma ve ısınma kanalları	-	✓	-
BAŞLICA BULUNTULAR			
Yazılı belge ve mühürler	✓	-	✓

Tablo 7: Girit, Batı Anadolu ve Orta Anadolu Saraylarının Genel Özellikleri.

Girit saraylarının inşasında iki tür taş duvar kullanılmıştır. İlk sarayların inşasında moloz ve kırık taşlarla doldurulmuş moloz duvarlar kullanılırken, İkinci sarayların duvarlarında moloz taş yanında kesme taşlar kullanılmıştır. Duvarlar ahşap hatıl ve dikmelerle oluşturulan çerçeve ile desteklenmiştir ve sıva, fresko veya taş levhalarla kaplanmıştır. Ayrıca, Knossos ve Phasitos saraylarının batı cephesi dış duvarlarında orthostat kullanılmıştır (Tablo 7).

Bu dönemde Beycesultan ve Orta Anadolu saraylarında kesme taş ve orthostat kullanımını görülmez. Beycesultan Sarayı'nda moloz ve kırık taş temel üzerine kerpiç duvar kullanılmıştır (Tablo 7). Duvarlarda Girit saraylarındaki gibi ahşap kullanımı söz konusudur ancak kullanılan teknik farklıdır. Girit saraylarındaki ahşap hatıl ve dikmelerden oluşan iskelet yapı yerine, Beycesultan'da ahşap hatıl ve duvarlar arasında belli aralıklarla yerleştirilmiş dikmeler kullanılmıştır. Ayrıca duvarın örgü sistemi içinde, enine ahşap hatılların kullanıldığı da görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde Beycesultan ve Orta Anadolu saraylarının temel ve duvar inşasında ortak bir yapım tekniği söz konusudur.

Taş temel üzerine kerpiç duvar uygulaması, Beycesultan ve Orta Anadolu saraylarında benzer bir özellik olmakla birlikte taş temel uygulamasında bazı farklarda mevcuttur. Beycesultan Sarayı'nda taş temel, araları küçük taşlarla doldurulmuş enine ahşap hatıllardan oluşan ızgara üzerine yerleştirilirken Orta Anadolu saraylarında taş temeller doğrudan zemin üzerine oturtulmuştur. Ancak bu tekniğin yine Anadolu'da daha önceki dönemde Tarsus'da kullanıldığı görülmektedir⁶⁹⁷. Ayrıca Beycesultan Sarayı'nın bazı odalarının temelinde ısınma/havalandırma boşlukları bulunmakta olup bu özellik Girit ve Orta Anadolu saraylarında bulunmamaktadır (Tablo 7).

Beycesultan Sarayı'nın duvarları Orta Anadolu saraylarında olduğu gibi sıvalıdır. Ancak, farklı olarak sarayın iki odasındaki sıva parçalarında duvar boyası bulunmuştur. Odanın birinde bulunan parçalarda kırmızı rengin kullanıldığı tespit edilmiş ancak yoğun tahribat nedeniyle deseni belirlenememiştir. Diğer odada bulunan parçalarda ise yatay bantlar şeklinde kırmızı sarı ve beyaz renklerde boya izleri bulunmaktadır. Orta Anadolu saraylarında duvar boyasına rastlanmamıştır (Tablo 7). Girit saraylarında ise oldukça iyi durumda duvar boyası örnekleri ele geçirilmiştir. Özellikle Knossos Sarayı'nda ele geçirilen örnekler oldukça çeşitli ve renklidir. Bantlar, şeritler, bitki motifleri, havyan ve insan figürleri ile mitolojik varlıklar minyatürden gerçek boyuta kadar farklı şekillerde kullanılmıştır. Ancak Beycesultan'da ele geçen örnekler oldukça az olup stil özellikleri açısından karşılaştırma mümkün değildir. Ayrıca her iki sarayda kullanılan teknik oldukça farklıdır. Beycesultan Sarayı'ndaki duvar boyaları, kuru sıva üzerine yapılırken Girit saraylarındaki duvar boyaları yaş sıva üzerine uygulanmıştır. Girit saraylarının duvarlarında, Beycesultan ve Orta Anadolu saraylarından farklı olarak taş levhalar

⁶⁹⁷ Naumann 2007, 61.

kaplama olarak kullanılmıştır. Ayrıca Girit saraylarının taş duvar ve payelerinde taşçı işaretleri bulunmaktadır (Tablo 6). En sık kullanılan işaretler arasında labrys, yıldız ve trident yer almaktadır. Beycesultan ve Orta Anadolu saraylarında benzer bir uygulamaya rastlanılmamıştır (Tablo 7).

Girit, Batı Anadolu ve Orta Anadolu saraylarının zemin döşemelerinde açık alanlarda hava koşullarına uygun dayanıklı taş döşeme kullanılmıştır. Söz konusu saraylarda taş çeşitleri, bölgeye göre farklılık gösterse de düzensiz taş döşeme kullanımı ortaktır. Ancak Beycesultan ve Orta Anadolu saraylarından farklı olarak Girit saraylarında zemin döşemesi olarak kesme taş levhaların da kullanıldığı görülmektedir. (Tablo 7). Özellikle merkezi avlu, kabul salonu veya kraliyet konut alanında bulunan mekanlarda düzgün kesme taş levhalar hem zemin hem de duvarlarda oldukça yaygın olarak kullanılmıştır.

Beycesultan ve Orta Anadolu saraylarında, taşıyıcı eleman olarak payanda ve ahşap sütunlar kullanılmıştır. Girit saraylarında da ahşap sütunların ve payandaların yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Ancak Girit saraylarında farklı olarak payeler de kullanılmıştır (Tablo 7). Payeler, zemin katta bulunan bazı salon ve odalarda, üst kattaki mekanı taşıması amacıyla ve portikolarda ahşap sütunlarla birlikte kullanılmıştır.

Girit saraylarında gelişmiş atık ve temiz su sistemi bulunurken Beycesultan ve Orta Anadolu saraylarında, Kültepe Eski Saray hariç, atık ve temiz su sistemi bulunmamaktadır. Kültepe Eski Saray'ın güney odalarında ise atık su sistemine ait kalıntılar da ele geçmiştir (Tablo 7). Ancak sistemin tamamı hususunda bilgi bulunmamaktadır.

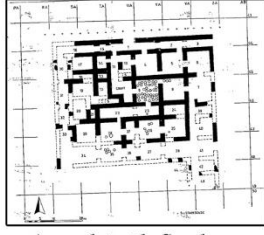
Tez konusu kapsamında ele alınan tüm saraylar için tek bir plan ya da mimari teknikten söz etmek ve benzerlikleri kesin bir çizgiyle belirtmek oldukça güçtür. Çünkü sarayların buldukları coğrafya ile kültürel yapıya bağlı olarak kendilerine özgü özellikleri de bulunmaktadır. Bununla birlikte Yakın Doğu, Anadolu ve Ege dünyası arasında hem deniz hem de kara yolu ticareti sonucu kurulan yoğun ilişkiler, bu bölgeler arasında birçok hususta karşılıklı etkileşime neden olmuş olmalıdır. Tüm bu etkenler de dikkate alınarak yukarıda yapılan karşılaştırma ve değerlendirme sonucu Girit sarayları ile Beycesultan Sarayı arasında plan ve mimari bölümler olarak benzerlikler bulunduğu ortaya konulmuştur. Ancak portikolu merkezi avlu ya da merkezi avludan üst katlara

çıkan merdiven gibi unsurlar arasındaki paralellikler plan açısından oldukça geneldir. Odaların konumu, şekli, işlevi ile mimaride kullanılan malzeme ve yapım tekniği gibi daha ayrıntılı özellikler irdelendiğinde, Beycesultan Sarayı ile Orta Anadolu sarayları arasında daha yakın benzerlikler olduğu görülmüştür.

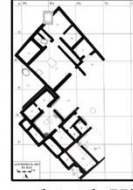
Ayrıca Girit saraylarının nasıl ortaya çıktığına ilişkin çeşitli teori bulunmaktadır. Söz konusu sarayların Yakın Doğu sarayları ile benzerlikler içerdiği ve bu bölgeden etkilendiği öne sürülen teorilerden biridir. Söz konusu teoride, bu etkileşimin doğrudan Yakın Doğu ile yapılan deniz ticaretinin mi yoksa Yakın Doğu'dan Orta Anadolu'ya ve oradan Ege kıyılarına kadar devam eden dönemin önemli karayolu ticaretinin bir sonucu mu olduğu hususunda tartışmalar bulunmaktadır⁶⁹⁸. Ancak, Girit sarayları ile Beycesultan Sarayı'nın plan üzerinde sadece genel bir benzerliğinin bulunması, ayrıca Yakın Doğu ile yapılan ticaret sonucu hem Orta Anadolu hem de Girit'te yazının kullanılmaya başlanması ve saraylarda birçok yazılı belge ile mühür ele geçirilmiş olmasına karşın Beycesultan Sarayı'nda herhangi bir yazılı belge ya da mührün bulunamaması, Girit saraylarının yukarıda bahsedilen karayolu ticaretinin bir sonucu olduğu teorisi ile tezat oluşturmaktadır. Bu hususlar dikkate alındığında Girit saraylarının deniz ticareti yoluyla Yakın Doğu'dan etkilenmiş olması daha muhtemel görünmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi sarayların inşasında tek bir plan ya da mimari teknik kullanılmamıştır. Yakın Doğu, Orta Anadolu ve Ege arasındaki yoğun ticari ilişkiler sonucu az ya da çok birbirlerinden etkilenen kentler, sarayları kendi coğrafya ve kültürleri ile harmanlanmış karakteristik özellikleri de içeren yapılar olarak inşa etmişlerdir.

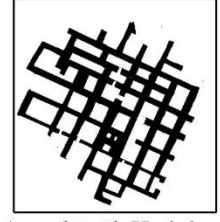
⁶⁹⁸ Girit saraylarının ortaya çıkışı ile ilgili teorilerden biri; sarayların, Girit'in ekonomik ve sosyal gelişimine paralel ortaya çıkan bazı ihtiyaçları karşılamak için mimarideki gelişmenin bir sonucu olduğudur. Diğer bir görüş ise, Girit, Yakın Doğu ve Anadolu arasındaki ticari ilişkiler sonucu ortaya çıkan etkileşimin mimari alanda kendisini göstermesidir. Bu noktada Beycesultan Sarayı'nın açığa çıkarılmasına kadar, Girit saraylarının Yakın Doğu saraylarıyla benzer olduğu ve bu etkileşimin Yakın Doğu ile doğrudan yapılan deniz ticaretinin bir sonucu olduğu görüşü hakimdir. Ancak J. Mellaart ve S. Lloyd tarafından yapılan kazılarda açığa çıkarılan Beycesultan Sarayı'nın Girit sarayları ile benzer olduğu ve söz konusu sarayların Yakın Doğu'dan Orta Anadolu'ya ve oradan Ege kıyılarına kadar devam eden karayolu ticaretinin bir sonucu olarak inşa edildiği ileri sürülmüştür. Detaylı bilgi için bkz. Branigan 1970, 51-52; Graham 1969, 229-233.

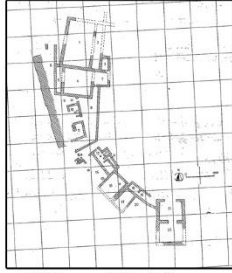
Acemhöyük Sarıkaya Sarayı (3.600 m²)

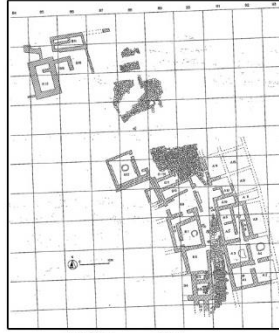
Acemhöyük Hizmet Binası

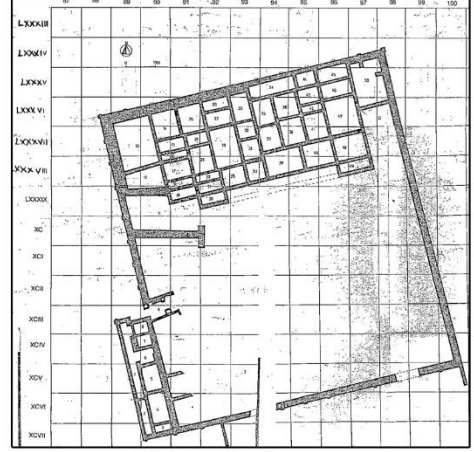
Acemhöyük Hatipler Sarayı

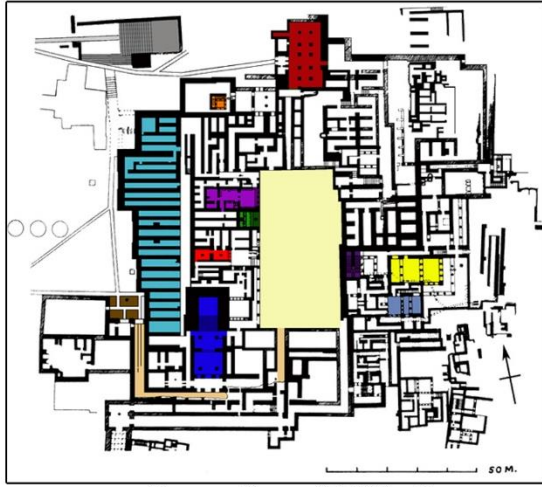
Kültepe Eski Saray

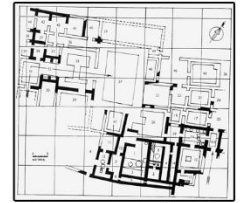
Kültepe Güney Taraça Sarayı

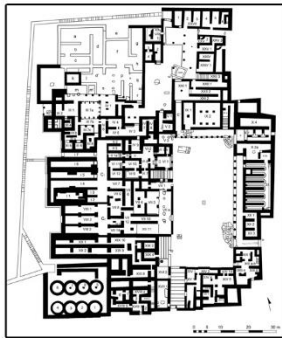
Kültepe Geç Saray (13.200 m², 110 m. x 120 m.)

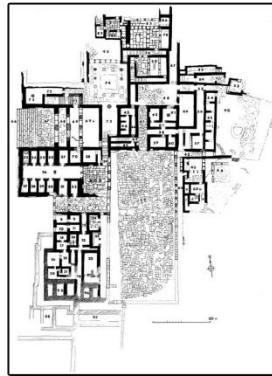
Knossos Sarayı (13.000 m²)

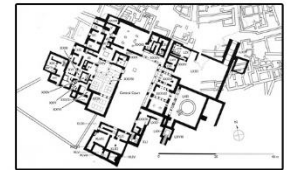
Beycesultan Sarayı (3.500 m²)

Malia Sarayı (7.500 m²)

Phaistos Sarayı (6.500 m²)

Zakros Sarayı (4.000 m²)

Figür 134: Orta Anadolu, Batı Anadolu ve Girit saray planları.

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
cm	: Santimetre
Ed.	: Editör
EM	: Erken Minos
ETÇ	: Erken Tunç Çağı
Fig.	: Figür
GM	: Geç Minos
GTÇ	: Geç Tunç Çağı
km	: Kilometre
Lev.	: Levha
m	: Metre
m²	: Metrekare
MÖ	: Milatta Önce
MS	: Milattan Sonra
No.	: Numara
OM	: Orta Minos
OTÇ	: Orta Tunç Çağı

KAYNAKLAR

- Abay 2010 E. Abay, "Beycesultan Höyüğü Çağlar Arası 40 Kültür Tabakası", *Aktüel Arkeoloji*, 2010, 41-41.
- Abay 2012 E. Abay, "Beyesultan" Ed. A. Çilingiroğlu et al. *Ege Üniversitesi Arkeoloji Kazıları*, İzmir, 2012, 39-64.
- Abay ve Dedeoğlu 2009 E. Abay ve F. Dedeoğlu, "Beycesultan 2007-2008 Yılları Kazı Çalışmaları Ön Raporu", *Arkeoloji Dergisi XIII*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2009/1, 53-80.
- Abay ve Dedeoğlu 2012 E. Abay ve F. Dedeoğlu, "Beycesultan 2007-2010 Yılları Kazı Çalışmaları Raporu", *33. Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt 4*, Ankara, 2012, 303-330.
- Abay ve Dedeoğlu 2014 E. Abay ve F. Dedeoğlu, "New Archaeological Evidence From Late Bronze Age Layers", *Arkeoloji Dergisi XIX*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2014, 1-39.
- Abay vd. 2017 E. Abay vd., "Beycesultan Höyüğü 2015 Yılı Kazı Çalışmaları", *38. Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt 4*, Ankara, 2017, 273-286.
- Abay vd. 2018 E. Abay vd., "Beycesultan Höyüğü 2016 Yılı Kazı Çalışmaları", *39. Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt 1*, Ankara, 2018, 507-520.
- Adams 2017 E. Adams, *Cultural Identity in Minoan Crete: Social Dynamics in the Neo-Palatial Period*, London, 2017, https://books.google.com.tr/books?id=KY0wDwAAQBAJ&pg=PA116&hl=tr&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false (15.05.2019).
- Aktüre 1997 S. Aktüre, *Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri*, İstanbul, 1997.
- Akurgal 1995 E. Akurgal, *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*, İzmir, 1995.
- Akurgal 2014 E. Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, Ankara, 2014.
- Albright 1950 W.F. Albright, "Some Oriental Glosses on the Homeric Problem", *American Journal of Archaeology* 54/3, 1950, 162-176.
- Alexiou 1991 S. Alexiou, *Minos Uygarlığı*, İstanbul, 1991.
- Alp 2001 S. Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, İstanbul, 2001.
- Alparslan 2002 M. Alparslan, "Artukka: Assuwa Ülkesi ve Lokalizasyonu", *Anadolu Araştırmaları XVI*, 2002, 23-34.
- Alparslan 2010 M. Alparslan, *Eski Anadolu'da Ticaret (MÖ II. Binyıl)*, İstanbul, 2010.

- Anastasiadou 2016 M. Anastasiadou, "Drawing the Line: Seals, Script, and Regionalism in Protopalatial Crete", *American Journal of Archaeology*, Vol. 120, No.2, 2016, 159-193.
- Betancourt 1997 P.P. Betancourt, "Crete" Ed. E.M. Meyers et al. *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East Vol. 2*, New York, 1997, 70-71.
- Betancourt 2007 P. P. Betancourt, "The Minoan Palatial Periods: MM IB to LM IB", *Introduction to Aegean Art*, 2007, 67-108.
- Blunt 1965 A.W.F. Blunt, *Batı Medeniyetinin Temelleri*, İstanbul, 1965.
- Branigan 1970 K. Branigan, *The Foundations of Palatial Crete: A Survey of Crete in the Early Bronze Age*, London 1970.
- Branigan 1992 K. Branigan, "The Early Keep, Knossos: A Reappraisal", *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 87, 1992, 153-163.
- Bryce 1974 T.R. Bryce, "Some Geographical and Political Aspects of Mursilis' Arzawan Campaign", *Anatolian Studies* 24, 1974, 103-116.
- Bryce 1985 T. R. Bryce, "A Reinterpretation of the Milawata Letter in the Light of the New Join Piece", *Anatolian Studies* 35, 1985, 13-23.
- Bryce 1992 T. R. Bryce, "Lukka Revisited", *Journal of Near Eastern Studies* 51/2, 1992, 121-130.
- Boardman 1963, J. Boardman, "The Date of the Knossos Tablets", <http://ir.lib.uth.gr/bitstream/handle/11615/21074/article.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (15/04/2019).
- Boskamp 1997 A. Boskamp, "The West Magazines VI To XII Of The Bronze Age Palace At Knossos", *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 92, 1997, 25-49.
- Büyükkolancı 2008 M. Büyükkolancı, "Selçuk Ayasuluk Tepesi (Eski Efes) 'Appasas' mı?", Ed. A. Erkanal-Öktü et al. *Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar*, Ankara, 2008, 41-55.
- Chadwick 1972, J. Chadwick, "The Classification of the Knossos Tablets", https://gredos.usal.es/jspui/bitstream/10366/73336/1/The_Classification_of_the_Knossos_Tablet.pdf (15/04/2019).
- Chapin 2010 A. P. Chapin, "Frescoes", Ed. E.H. Cline, *The Oxford Handbook Of The Bronze Age Aegean*, New York, 2010, 223-236.
- Childe 1950 V.G. Childe, "The Urban Revolution", *The Town Planning Review*, Vol. 21, 1950, 3-17.

- Childe 2006 V.G. Childe, *Kendini Yaratan İnsan; İnsanın Çağlar Boyunca Gelişimi*, İstanbul, 2006.
- Christakis 2004 K.S. Christakis, “Palatial Economy and Storage in Late Bronze Age Knossos”, *Knossos: Palace, City, State*, British School at Athens Studies, Vol. 12, 2004, 299-309.
- Coşkun 1989 Y. Coşkun, “Hitit Çivi Yazılı Belgelerin Işığı Altında İlk Çağda Tuvaanmuşa”, *Belleten* LIII/207-208, 1989, 477-485.
- Crawford 1991 H. Crawford, *Sumer And The Sumerians*, Cambridge, 1991.
- Çapar 1981 Ö. Çapar, “Ahhiyava Sorunu”, *A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 14, Sayı 25, 1981, 387-413.
- Çınaroğlu 2014 A. Çınaroğlu, “Hattiler”, *Aktüel Arkeoloji* 38, 2014, 58-75.
- Dağ 1999 H.U. Dağ, *MÖ. II. Bin Yıl Anadolu ve Kuzey Suriye Saray Mimarisi*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999.
- Darcque ve Bauraind 1983 P. Darcque ve C. Baurain, “Un triton en pierre à Malia”, *Bulletin de correspondance hellénique* Vol.107, 1983, 3-73.
- Darga 1992 A. M. Darga, *Hitit Sanatı*, İstanbul, 1992.
- De Martino 2006 S. De Martino, *Hititler*, Ankara, 2006.
- Demirel 2012 S. Demirel, “MÖ II. Binyıl Batı Anadolu’unda Yer Alan Arzawa Ülkeleriyle İlgili Coğrafik Değerlendirme”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi* 5, 2012, <http://sbedergi.gumushane.edu.tr/Anasayfa.aspx>, (07.03.2017), (215-226).
- Devitt 1982 M.K. Devit, *Knossos Revisited: An Architectural Analysis of the Palace of Minos*, Doktora Tezi, Saint Louis University, St. Louis, 1982.
- Dinçol 1982 A.M. Dinçol, “Hititler”, Ed. V. Ülkü, *Anadolu Uygarlıkları; Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi* 1, İstanbul, 1982, 17-120.
- Dinçol 2006 A.M. Dinçol, “Hititler”, *National Geographic Türkiye* 57, 2006, 62-91
- Dinçol ve Dinçol 2012 A.M. Dinçol ve B. Dinçol, “MÖ. 2. Binde Akdeniz’de Çıkar Çatışmaları”, *Aktüel Arkeoloji* 26, 2012, 140-159.
- Driessen 2004, J. Driessen, “The Central Court of the Palace at Knossos”, https://www.academia.edu/312245/The_Central_Court_of_the_Palace_of_Knossos (15/05/2019).
- Driessen 2010, J. Driessen, “Malia”, Ed. E.H. Cline, *The Oxford Handbook Of*

The Bronze Age Aegean, New York, 2010, 556-570.

- Efe 2003 T. Efe, “Batı Anadolu; Son Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı”, *Arkeoatlas 2*, 2003, 94-129.
- Erarslan 2007 A. Erarslan, “Anadolu’da İlk (?) Kentler Kent Olgusu Üzerine Bir Tartışma”, *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi* 10, 2007, 63-72.
- Erarslan 2008 A. Erarslan, “MÖ.9000-609 Anadolu’da Kentlerin Doğuşunda Artı Ürünün Rolü” *Toplumsal Tarih*, 177, 50-56.
- Erarslan 2009 A. Erarslan, “Orta-Geç Tunç ve Demir Çağı Anadolu’sundan Kent Sistemi Örnekleri (MÖ.1950-1609)”, *Yapı* 337, 2009, 36-42.
- Erarslan 2010 A. Erarslan, “19. ve 20. Yüzyılın Kent ve Kentleşme Kuramları ve Arkeolojide Kent Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Bilim ve Ütopya Dergisi* 196, 2010, 45-54.
- Eren 2010 G. Eren, *An Application of Depth Analysis on Middle Bronze Age Palaces at Acemhöyük, Tell Mardikh, and Kültepe*, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.
- Evans 1902 A. Evans, “A Bird's-eye View of the Minoan Palace of Knossos, Crete”, *Journal Of The Royal Institute Of British Architects, Vol. X. Third Series*, 1902.
- Evans 1904 A. Evans, “The Palace of Knossos”, *The Annual of the British School at Athens, Vol. 10*, 1904, 1-62.
- Evans 1905 A. Evans, “The Palace of Knossos and Its Dependencies”, *The Annual of the British School at Athens, Vol. 11*, 1905, 1-26.
- Evans 1921 A. Evans, *The Palace of Minos at Knossos I*, London, 1921.
- Evans 1928 A. Evans, *The Palace of Minos at Knossos II*, London, 1928.
- Evans 1930 A. Evans, *The Palace of Minos at Knossos III*, London, 1930.
- Evans 1935 A. Evans, *The Palace of Minos at Knossos IV*, London, 1935.
- Fidan 2012 E. Fidan, “Küllüoba İlk Tunç Çağı Mimarisi”, *MASROP/ E-Dergi* 7, 2012, 1-44. <http://masrop.org/>
- Fidan 2015 E. Fidan, “Batı Anadolu’da Sosyal Sınıf Farklılıklarının Ortaya Çıkışı: Aşağı ve Yukarı Yerleşme Sistemi”, Ed. A. Baysal *İletişim Ağları Ve Sosyal Organizasyon*, İstanbul 2015.
- Fidan 2017 E. Fidan, “Batı Anadolu’nun İlk İdari Yapıları”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi* 58, 2017, 104-115.
- Fitton 2001 J. L. Fitton, *The Discovery of the Greek Bronze Age*, London, 2001.

- Foster 1987 K.P. Foster, "Reconstructing Minoan Palatial Faience Workshops", Ed. R. Hagg and N. Marinatos, *The Function Of The Minoan Palaces*, Stockholm, 1987, 287-292.
- Frangipane 1997 M. Frangipane, "A 4th-Millennium Temple/Palace Complex at Arslantepe-Malatya North-South Relations and the Formation of Early State Societies in the Northern Regions of Greater Mesopotamia", *Paléorient* Vol.23, 1997, 45-73.
- Frangipane 2003a M. Frangipane, "Doğu Anadolu Son Kalkolitik Çağ", *Arkeoatlas* 2, 2003, 12-29.
- Frangipane 2003b M. Frangipane, "Arslantepe", *Arkeoatlas* 2, 2003, 19-21.
- Frangipane 2017 M. Frangipane, "Arslantepe: Ekonomik Merkezleşme ve Siyasi Otoritenin Doğuşu" *Aktüel Arkeoloji* 58, 2017, 116-124.
- Freeman 2005 C.Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Ankara, 2005.
- Girella 2010 L. Girella, "A View of MM IIIA at Phaistos: Pottery Production and Consumption at the Beginning of the Neopalatial Period," *Aegean Archaeology* 9, Varşova, 2010, 49-89.
- Girella 2011 L. Girella, "Bridging the Gap: The Function of Houses and Residential Neighborhoods in Middle Minoan III Phaistos", Ed. K. Glowacki and N. Vogeikoff-Brogan, *Stega: The Archaeology of Houses and Households in Ancient Crete*, Hesperia Supplements, Vol. 44, 2011, 81-97.
- Graham 1956 J.W. Graham, "The Phaistos "Piano Nobile"", *American Journal of Archaeology*, Vol. 60, No. 2, 1956, 151-157.
- Graham 1959 J.W. Graham, "The Residential Quarter of the Minoan Palace", *American Journal of Archaeology*, Vol. 63, No. 1, 1959, 47-52.
- Graham 1960 J.W. Graham, "Windows, Recesses, and the Piano Nobile in the Minoan Palaces", *American Journal of Archaeology*, Vol. 64, No. 4, 1960, 329-333.
- Graham 1969 J.W. Graham, *The Palaces of Crete*, Princeton-New Jersey, 1969.
- Gurney 2001 O.R. Gurney, *Hititler*, Ankara, 2001.
- Gür 2012 B. Gür, "Minos, Miken ve Hititler Ekseninde Batı Anadolu'daki Muhtemel Sömürgecilik Faaliyetleri", *The Journal of Academic Social Science Studies* Vol. 5, 2012, 233-249.
- Hacıgüzeller 2007 P. Hacıgüzeller, "Modeling Human Circulation in the Minoan Palace at Malia", *Layers of Perception. Proceedings of the 35th International Conference on Computer Applications and Quantitative Methods in*

Archaeology (CAA), 2007, 336-341.

- Hallager 1987 E. Hallager “A Harvest Festival Room In The Minoan Palace? An Architectural Study Of The Pillar Crypt Area At Knossos”, Ed. R. Hagg and N. Marinatos, *The Function Of The Minoan Palaces*, Stockholm, 1987, 169-177.
- Hasol 2014 D. Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul, 2014.
- Hauptmann 1976 H. Hauptmann, “Die Grabungen Auf Dem Norşuntepe 1973 Bericht Über Die 6. Kampagne”, *Türk Arkeoloji Dergisi XXII-1*, 1976, 65-86.
- Hauptmann 1979 H. Hauptmann, “Kalkolitik Çağdan İlk Tunç Çağının Bitimine Kadar Norşuntepe’de Yerleşmenin Gelişimi” *VIII. Türk Tarih Kongresi I. cilt*, 1979, s.55-63.
- Hauptmann 2003 H. Hauptmann, “Norşuntepe” *Arkeoatlas 2*, 2003, 22-24.
- Hatzaki 2007 E. Hatzaki, “Neopalatial (MM IIIB–LM IB): KS 178, Gypsades Well (Upper Deposit) and SEX North House Groups”, *British School at Athens Studies, Vol. 14*, 2007, 151-196.
- Hawkins 1998 J.D. Hawkins, “Tarkasnawa King of Mira 'Tarkondemos', Boğazköy Sealings and Karabel”, *Anatolian Studies Volume 48*, 1998, 1-31.
- Hitchcock 2010 L. A. Hitchcock, “Minoan Architecture”, Ed. E.H. Cline, *The Oxford Handbook Of The Bronze Age Aegean*, New York, 2010, 189-199.
- Hood 1987 S. Hood, “Mason’s Marks in the Palaces”, Ed. R. Hagg and N. Marinatos, *The Function Of The Minoan Palaces*, Stockholm, 1987, 205-212.
- Hood 2005 S. Hood, “Dating the Knossos Frescoes”, *Aegean Wall Painting: A Tributeto Mark Cameron*, British School at Athens Studies, Vol. 13, 2005, 45-81.
- Houwink ten Cate 1970 H. J. Houwink ten Cate, *The Records of the Early Hittite Empire (c. 1450-1380 B.C.)*, İstanbul, 1970.
- Karauğuz 2002 G. Karauğuz, *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Konya, 2002.
- Kaya 2016 M.A. Kaya, *Ege ve Eski Yunan Tarihi-I Tarih Öncesi Çağlardan Klasik Çağlara*, İstanbul, 2016.
- Keinzle 1998 P. Keinzle, *Conservation and Reconstruction at the Palace of Minos at Knossos*, Doktora Tezi, York University, Toronto, 1998.
- Keleş 1980 R. Keleş, *Kentbilim Terimler Sözlüğü*, Ankara, 1980.
- Konakçı 2016 E. Konakçı, “Geç Tunç Çağı’nda Ayasuluk Tepesi”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 25/1*, 2016, 135-165.

- Krzyszowska 2005 O. Krzyszowska, "Aegean Seals: An Introduction", *Bulletin of the Institute of Classical Studies. Supplement, No. 85*, 2005, 1-429.
- La Roza 2010 V. La Roza, "Phaistos", Ed. E.H. Cline, *The Oxford Handbook Of The Bronze Age Aegean*, New York, 2010, 582-595.
- Latacz 2002 J. Latacz, "Vilusa (Vilios/Troia); Kuzeybatı Anadolu'da Hitilere Bağlı Bir Devletin Merkezi", Ed. W. Jacob, *Hitiler ve Hitit İmparatorluğu; Bin Tanrılı Halk*, Bonn, 2002, 478-481.
- Leick 2003 G. Leick, *A Dictionary Of Ancient Near Eastern Architecture*, London, 2003.
- Lissner 2012 I. Lissner, *Uygarlık Tarihi*, İstanbul, 2012.
- Lloyd 1984 S. Lloyd, *The Archaeology Of Mesopotamia From The Old Stone Age To The Persian Conquest*, London, 1984.
- Lloyd ve Mellaart 1956 S. Lloyd ve J. Mellaart, "Beycesultan Excavations: Second Preliminary Report, 1955" *Anatolian Studies Volume 6*, Special Number in Honour and in Memory of Professor John Garstang, 1956, 101-135.
- Lloyd ve Mellaart 1962 S. Lloyd ve J.Mellaart, *Beycesultan Vol. I, The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, The British Institute of Archaeology at Ankara, London.
- Lloyd ve Mellaart 1965 S. Lloyd ve J.Mellaart, *Beycesultan Vol. II, Middle Bronze Age Architecture and Pottery*, The British Institute of Archaeology at Ankara, London, 1965.
- Lupack 2010 S. Lupack, "Minoan Religion", Ed. E.H. Cline, *The Oxford Handbook Of The Bronze Age Aegean*, New York, 2010, 251-262.
- Macdonald 2010 C. Macdonald, "Knossos", Ed. E.H. Cline, *The Oxford Handbook Of The Bronze Age Aegean*, New York, 2010, 529-542.
- MacGillivray 1987 J.A. MacGillivray, "Pottery Workshops and the Old Palaces in Crete", Hagg and N. Marinatos, *The Function Of The Minoan Palaces*, Stockholm, 1987, 273-279.
- MacGillivray 1997 J.A. MacGillivray, "Minoans", Ed. E.M. Meyers et al. *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East Vol. 4*, New York, 1997, 28-29.
- MacGillivray 1998 J.A. MacGillivray, "Knossos: Pottery Groups of the Old Palace Period", *British School at Athens Studies, Vol. 5*, 1998, 1-352.
- Macqueen 1968 J.G. Macqueen, "Geography and History in Western Asia Minor in the Second Millennium B.C.", *Anatolian Studies Volume 18*, 1968, 169-185.
- Mangaloğlu Votruba 2013 S. Mangaloğlu Votruba, "Ege Bölgesinde Ticaret", *Aktüel Arkeoloji*, 33, 2013, 94-101

- Mansel 2014 A.M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara, 2014
- Margueron 1997 J.C. Margueron, "Palace", Ed. E.M. Meyers et al. *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East Vol. 4*, New York, 1997, 197-200.
- Marinatos 1987 N. Marinatos, "Public Festivals in the West Courts of the Palaces", Ed. R. Hagg and N. Marinatos, *The Function Of The Minoan Palaces*, Stockholm, 1987, 135-143.
- McEnroe 2010 J.C. McEnroe, *Architecture of Minoan Crete; Constructing Identity in the Aegean Bronze Age*, USA, 2010.
- Mellaart 1954 J. Mellaart, "Preliminary Report on a Survey of Pre-classical Remains in Southern Turkey" *Anatolian Studies Volume 4*, 1954, 175-240.
- Mellaart 1958 J. Mellaart, "The End of the Early Bronze Age in Anatolia and the Aegean", *American Journal of Archaeology* 62/1, (1958), 9-33.
- Mellaart 1968 J. Mellaart, "Anatolian Trade with Europe and Anatolian Geography and Culture Provinces in the Late Bronze Age" *Anatolian Studies Vol. 18*, 1968, 187-202.
- Mellaart 1970 J. Mellaart, "The Second Millennium Chronology of Beycesultan", *Anatolian Studies Vol. 20*, 1970, 55-67.
- Mellaart ve Murray 1995 J. Mellaart ve A. Murray, *Beycesultan Vol. III Part II: Late Bronze Age And Phrygian Pottery And Middle And Late Bronze Age Small Objects*, Ankara, 1995.
- Memiş 1994 E. Memiş, "Hitit Devletlerinin Batı Anadolu Politikası", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3.1994, 367-375.
- Momigliano 2000 N. Momigliano, "Knossos 1902, 1905: The Prepalatial And Protopalatial Deposits From The Room Of The Jars In The Royal Pottery Stores", *The Annual of the British School at Athens, Vol. 95*, 2000, 65-105.
- Mosso 1907 A. Mosso, *The Palaces Of Crete And Their Builders*, London, 1907.
- Mountjoy 1974 P.A. Mountjoy, "A Note On The LM IB Marine Style At Knossos", *The Annual of the British School at Athens, Vol. 69*, 1974, 173-175.
- Niemeier 1987 W.D. Niemeier, "On the Function of the Throne Room in the Palace at Knossos", Ed. R. Hagg and N. Marinatos, *The Function Of The Minoan Palaces*, Stockholm, 1987, 163-167.
- Naumann 2007 R. Naumann, *Eski Anadolu Mimarlığı*, Ankara, 2007.
- Oppenheim 1985 A.L. Oppenheim, "Mezopotamya'nın İktisadi Tarihinin Bir Kuşbakışı Görünümü", Çev. Y. S. Tezel, Ankara, 1985.
- Orlin 1975 L.L. Orlin, "Ancient Near Eastern Citiesform, Function and Idea",

- Ed. L.L. Orlin, *Janus Essays in Ancient and Modern Studies*, Ann Arbor 1975, 25-54.
- Özcan 2007 R. Özcan, *Yazılı Kaynaklar Ve Arkeolojik Veriler Işığında MÖ 2. Binyıl Batı Anadolu Tarihi Coğrafyası*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007.
- Özgüç 1966 N. Özgüç, “Acemhöyük Kazıları/Excavations at Acemhöyük”, *Anadolu/Anatolia X*, 1966, 1-28/29-52.
- Özgüç 1977 N. Özgüç, ““Acemhöyük Saraylarında Bulunmuş Olan Mühür Baskıları”, *Belleten XLI/162*, 1977, 357-381.
- Özgüç 2015 N. Özgüç, *Acemhöyük- Burushaddum I Silindir Mühürler ve Mühür Baskılı Bullalar / Cylinder Seals And Bullae With Cylinder Seal Impressions*, Ankara, 2015.
- Özgüç 1999 T. Özgüç, *Kültepe-Kaniş/Neša Sarayları ve Mabetleri*, Ankara, 1999.
- Özgüç 2002 T. Özgüç, “Anadolu Şehir Devletleri: Eski Tunç Çağından Asur Ticaret Kolonilerine”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu*, Bonn, 2002, 402-403.
- Özgüç 2005 T. Özgüç, *Kültepe; Kaniş/Neša*, İstanbul, 2005.
- Öztan 1979 A. Öztan, “Acemhöyük Sarıkaya Sarayında Bulunan İki Taş Tabak/Two Stone Plates From The Sarıkaya Palace At Acemhöyük”, *Belleten XLIII/170*, 1979, 381-384/385-388.
- Öztan 1988 A. Öztan, “Acemhöyük Taş Kapları”, *Belleten LII/203*, 1988, 393-406.
- Öztan 2004 A. Öztan “2002 Yılı Acemhöyük Kazıları” 25. *Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt 2*, Ankara, 2004, 231-238.
- Öztan 2005 A. Öztan “2003 Yılı Acemhöyük Kazıları” 26. *Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt 2*, Ankara, 2005, 91-102.
- Öztan 2007 A. Öztan “2005 Yılı Acemhöyük Kazıları” 28. *Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt 2*, Ankara, 2007, 549-560.
- Öztan 2009 A. Öztan “2007 Yılı Acemhöyük Kazıları” 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt 3*, Ankara, 2009, 329-342.
- Öztan 2012 A. Öztan “2010 Yılı Acemhöyük Kazıları” 33. *Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt 2*, Ankara, 2012, 393-412.
- Öztan ve Arbuckle 2011 A. Öztan ve B.S. Arbuckle “2009 Yılı Acemhöyük Kazıları” 32. *Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt 3*, Ankara, 2011, 216-234.

- Panagiotaki 1999 M. Panagiotaki, "The Central Palace Sanctuary at Knossos", *The British School at Athens. Supplementary Volumes, No. 31*, 1999, 1-300.
- Panagiotaki ve Evans 1999 M. Panagiotaki ve A. Evans, "The Vat Room Deposit at Knossos: The Unpublished Notes of Sir Arthur Evans", *The Annual of the British School at Athens, Vol. 93*, 1998, 167-184.
- Pelon 1987 O. Pelon, "Minoan Palaces and Workshops: New Data From Malia", Ed. R. Hagg and N. Marinatos, *The Function Of The Minoan Palaces*, Stockholm, 1987, 269-272.
- Pelon 1993 O. Pelon, "La Salle à Piliers du Palais de Malia et Ses Antécédents :Recherches Complémentaires", *Bulletin de Correspondance Hellénique.Vol.117/2*, 1993, 523-546.
- Pendlebury 1933 J.D.S. Pendlebury, *A Handbook To The Palace Of Minos At Knossos*, London, 1933.
- Pendlebury 1939 J.D.S. Pendlebury, *The Archaeology Of Crete: An Introduction*, London, 1939.
- Pernier 1935 L. Pernier, *Il Palazzo Minoico Di Festòs: scavi e studi della missione archeologica italiana a Creta dal 1900 al 1934 Vol. I, Gli strati piu antichi e il primo palazzo*, Roma, 1935.
- Platon 2010 L. Platon, "Kato Zakros", Ed. E.H. Cline, *The Oxford Handbook Of The Bronze Age Aegean*, New York, 2010, 509-517.
- Platon 1971 N. Platon, *Zakros: The Discovery Of A Lost Palace Of Ancient Crete*, New York, 1971.
- Postgate 1994 J.N. Postgate, *Early Mesopotamia: Society And Economy At The Dawn Of History*, New York, 1994.
- Preziosi 1983 D. Preziosi, *Minoan Architectural Design: Formation and Signification*, Berlin, 1983.
- Rider 1916 B.C. Rider, *The Greek House; Its History and Development From The Neolithic Period to the Hellenistic Age*, Cambridge, 1916.
- Roaf 1995 M. Roaf, "Palaces and temples in Ancient Mesopotamia," in *Civilizations of thencient Near East Vol. I*, ed. J. Sasson, New York, 1995, 423-441.
- Roaf 1996 M. Roaf, *Cultural Atlas Of Mesopotamia And The Ancient Near East*, London, 1996.
- Rothman 2017 M.S. Rothman, "Mezopotamya'da Erken Yönetim Sistemleri", *Aktüel Arkeoloji*, 58, 2017, 95-103.

- Sarı 2012 D. Sarı, “İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı’nda Batı Anadolu’nun Kültürel ve Siyasal Gelişimi”, *MASROP/ E-Dergi* 7, 2012, 112-249. <http://masrop.org/> (17.04.2017).
- Sazcı 2001 G. Sazcı, “Gebäude mit vermutlich kultischer Funktion, das Megaron in Quadrat G6”, *Troia: Traum und Wirklichkeit*, Stuttgart, 2001, 384-390.
- Seeher 2002 J. Seeher, “Büyük Kral’ın Sarayı-Resmi Yaşamın Odak Noktası; Hitit Başkenti Hattuşa’daki Saray Kompleksi” *Hititler ve Hitit İmparatorluğu*, Bonn, 2002, 95-101/435-437.
- Seeher 2011 J. Seeher, *Hattuşa Rehberi: Hitit Başkentinde Bir Gün*, İstanbul, 2011.
- Sevin 2003 V. Sevin, *Anadolu Arkeolojisi*, İstanbul, 2003.
- Schirmer 2002 W. Schirmer, “Şehir, Saray, Tapınak; MÖ.2. ve 1. Bin Hitit Mimarisinin Özellikleri”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu*, Bonn, 2002, 482-486.
- Schoep 2010 I. Schoep, “Crete”, Ed. E.H. Cline, *The Oxford Handbook Of The Bronze Age Aegean*, New York, 2010, 113-125.
- Schwartz 2018 M. Schwartz, “Antik Yakın Doğu’da Savaşın Kökeni”, *Aktüel Arkeoloji* 61, 2018, 8-17.
- Shaw 1983 J.W. Shaw, “The Development of Minoan Orthostates”, <https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/3060/2/Development%20of%20Minoan%20Orthostates1.doc.pdf> (15/04/2019).
- Shaw 2015 J.W. Shaw, *Elite Minoan Architecture: Its Development At Knossos, Phaisto And Malia*, Philadelphia, 2015.
- Shaw ve Lowe 2002 J. W. Shaw ve A. Lowe, “The "Lost" Portico at Knossos: The Central Court Revisited”, *American Journal of Archaeology*, Vol. 106, No. 4, 2002, 513-523.
- Starke 2002 F. Starke, “Harita-MÖ 15-14. yüzyıllarda Hitit İmparatorluğu ve Komşuları”, *Hititler ve Hitit İmparatorluğu*, Bonn, 2002, 304-305.
- Tsakanika 2009 E. Tsakanika, “The Constructional Analysis of Timber Load Bearing Systems as a Tool for Interpreting Aegean Bronze Age Architecture” https://www.researchgate.net/publication/260159122_The_constructional_analysis_of_timber_load_bearing_systems_as_a_tool_for_interpreting_Aegean_Bronze_Age_architecture (11.04.2019).
- Taşkın 2016 S. Taşkın, *Luvya: Batı Anadolu ve Ege’nin İ.Ö. 2.binyıl Tarihi’ne Yeni Bir Bakış*, İstanbul, 2016.
- Tekin 1998 O. Tekin, *Eski Yunan Tarihi*, İstanbul, 1998.
- Tekin 2011 O. Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul, 2011.

- Tiro 2011 A.O. Tiro, *İ.Ö. İkinci Bin Yılın İkinci Yarısında Hitit-Batı Anadolu İlişkileri; Bölgenin Etnik ve Siyasi Yapısı Hakkında Kaynaklara ve Yayınlarla Genel Bir Bakış*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2011.
- Tomas 2010 H. Tomas, "Cretan Hieroglyphic And Linear A", Ed. E.H. Cline, *The Oxford Handbook Of The Bronze Age Aegean*, New York, 2010, 340-355.
- Tuna 2000 C. Tuna, *Mağaradan Kente Anadolu'nun Eski Yerleşim Yerleri*, İstanbul, 2000.
- Turan 2016 O. Turan, "Hititlerin Batı Anadolu İle Etkileşimi Bağlamında Hitit - Wiluša İlişkisi", *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1, 2016, 91-106.
- Turhan 2011 R. Turhan, "Türkiye'de Girit Çalışmaları Üzerine Bir Deneme", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 3/22, 2011, 191-204.
- Türker 2008 A. Türker, *Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Acemhöyük Çanak Çömleği*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.
- Yiğit 2000 T. Yiğit, "Akkadlar Devrinde Anadolu'nun Siyasal Yapısı" *AÜDTCF Dergisi* 40, 2000, 13-28.
- Yiğit 2003 T. Yiğit, "İlk Tunç Çağı'nın Son Evresinde Anadolu'nun Siyasi Görünümü", *AÜDTCF Tar. Arş. Der.* 21-33, 2003, 167-182.
- Ünal 2003 A. Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu II*, İstanbul 2003.
- Warren 1967 P. Warren, "A Stone Vase-Maker's Workshop in the Palace at Knossos", *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 62, 1967, 195-201.
- Weingarten 1994 J. Weingarten, "Two Sealing Studies In The Middle Bronze Age: I Karahöyük, II Phaistos" Ed. P. Ferioli vd., *Archives Before Writing*, Leiden, 1994, 261-295.
- Weingarten 2010 J. Weingarten, "Minoan Seals and Sealings", Ed. E.H. Cline, *The Oxford Handbook Of The Bronze Age Aegean*, New York, 2010, 317-328.
- Williams 1993 F. Williams, *Ege Medeniyetleri Tarihi*, İstanbul, 1993.
- Winter 1993 I.J. Winter, "Seat Of Kingship"/"A Wonder To Behold": The Palace As Construct İn The Ancient Near East", *Ars Orientalis*, Volume 23, 1993, 27-55.
- Woodard 1972 W.S. Woodard, "The North Entrance at Knossos", *American Journal of Archaeology*, Vol. 76/2, 1972, 113-125.

<https://www.kulturportali.gov.tr/medya/dokuman/dokumandetay/2309> (27.02.2017)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58fb60e8cd1b36.9334_6363 (22.04.2017).

<https://www.ancient.eu/urbanization/> (25.04.2017).

http://www.ebla.it/escavi_il_palazzo_reale_g.html (27.02.2018).

http://www.ebla.it/escavi_i_palazzi.html (27.02.2018).

https://www.metmuseum.org/toah/hd/ebla/hd_ebla.htm (27.02.2018).

<http://www.tayproject.org> (03.03.2018).

[http://tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=2317&html=ages_detail_t.html&layout=web#top](http://tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=2317&html=ages_detail_t.html&layout=web#top) (03.03.2018).

<http://www.eskisehirkulturenvanteri.gov.tr/detay.aspx?ID=23&turID=2> (03.03.2018).

<http://www.troyexcavations.com/Home/SayfaDetay?id=24> (03.03.2018).

<http://www.minoancrete.com/knossos.htm> (15.11.2018).

<http://www.heraklion-crete.org/sir-arthur-evans.html> (15.11.2018)

http://odysseus.culture.gr/h/3/eh352.jsp?obj_id=2369 (15.11.2018).

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/denizli/kulturenvanterisit/beycesultan-hoyugu> (24.11.2018).

<http://www.beycesultan.org/?SyfNmb=1&pt=Anasayfa> (24.11.2018).

<http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Kultur-Turizmi-Denizli/Kazi-Calismasi-Yapilan-Hoyukler> (24.11.2018)

<https://pl.khanacademy.org/humanities/ancient-art-civilizations/aegeanart1/minoan/a/the-palace-at-knossos-crete> (06.12.2018).

<http://www2.odl.ox.ac.uk/gsd/cgibin/library?site=localhost&a=p&p=about&c=sackle02&ct=0&l=en&w=iso-8859-1> (06.12.2018).

<http://www.interkriti.org/crete/iraklion/knossos.html?vpg=5> (06.12.2018).

<https://www.ai-journal.com/articles/10.5334/ai.1303/> (06.12.2018).

<https://www.thebritishacademy.ac.uk/sites/default/files/07%20Evans%201820.pdf> (06.12.2018).

https://en.wikipedia.org/wiki/Sinclair_Hood (06.01.2019).

<https://www.odysseyadventures.ca/articles/knossos/knossoPlan.html> (06.01.2019).

<https://www.odysseyadventures.ca/articles/knossos/articleKnossos09a.eastwingPlan.html> (06.01.2019).

<https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/Discover/Search/#/?p=c+70,t+quarter%20domestic,rsrcs+0,rsrcs+10,fa+,so+ox%3A%20sort%5Easc,scids+,pid+,vi+> (16.01.2019).

http://odysseus.culture.gr/h/3/eh351.jsp?obj_id=2363 (11.04.2019).

<https://www.efa.gr/index.php/en/recherche/sites-de-fouilles/crete/malia/malia-situation-geographique> (14.04.2019).

<https://www.efa.gr/index.php/en/recherche/sites-de-fouilles/crete/malia/malia-historique-des-recherches> (14.04.2019).

<https://www.efa.gr/index.php/en/recherche/sites-de-fouilles/crete/malia/malia-recherches-en-cours/malia-le-palais> (14.04.2019).

<http://www.minoancrete.com/malia02.htm> (14.04.2019).

<http://www.minoancrete.com/malia.htm> (14.04.2019).

<http://www.minoancrete.com/phaistos.htm> (14.04.2019).

<http://ir.lib.uth.gr/bitstream/handle/11615/21074/article.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (15.04.2019).

<http://www.interkriti.org/crete/pg/?pg=1523504> (15.04.2019).

<https://archive.org/details/palacesofcreteth00mossiala/page/n11> (15.04.2019).

<http://www.rupestre.net/tracce/?p=9924> (15.04.2019).

<http://www.explorecrete.com/archaeology/zakros-palace.html> (17.04.2019).

<https://www.terraminoika.com/de/minoan-palast/> (17.04.2019).

<https://www.crete-today.com/kato-zakros-minoan-palace/#accommodation-food-en> (17.04.2019).

<https://www.ajaonline.org/sites/default/files/Devolder%20online%20fig-02.jpg> (17.04.2019).

<https://knossosdocumenta.gr/en/west-magazines/> (15.05.2019)

https://www.academia.edu/312245/The_Central_Court_of_the_Palace_of_Knossos (15.05.2019).

<https://www.odysseyadventures.ca/articles/knossos/articleKnossos10.eastWing-02.html> (18.05.2019).

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/aksaray/gezilecekyer/acemhoyuk> (01.06.2019).

<https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/Discover/Search/#/?p=c+12,t+domestic,rsrcs+0,rsp+10,fa+,so+ox%3A%5Easc,scids+,pid+,vi+f8620605-d842-444f-be12-157a80e12d42> (03.06.2019).

<https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/Discover/Search/#/?p=c+13,t+domestic,rsrcs+10,rsp+10,fa+,so+ox%3A%5Easc,scids+,pid+,vi+6563fb2c-b98e-4399-8eb5-1d8be8f13553> (03.06.2019).

<https://www.odysseyadventures.ca/articles/knossos/articleKnossos09.royalApts.html> (06.06.2019).

<https://oxfordre.com/classics/page/maps-aegean/map-the-aegean-world-in-the-bronze-age> (09.06.2019).

<https://www.ancient.eu/image/348/map-of-minoan-crete/> (09.06.2019).

<https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/Discover/Search/#/?p=c+2,t+Knossos%20east,rsrcs+0,rsp+10,fa+,so+ox%3A%5Easc,scids+,pid+,vi+659dcca9-462b-4bd6-8ff1-39c78a925476> (23.06.2019).

<https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/Discover/Search/#/?p=c+7,t+Knossos%20plan,rsrcs+0,rsp+10,fa+,so+ox%3A%5Easc,scids+,pid+,vi+fb55a55-fc12-4933-b4e1-0d38bb2ce354> (23.06.2019)

<https://www.ancient.eu/video/810/knossos-crete---the-palace-of-knossos---ancient/> (25.06.2019).

<https://www.odysseyadventures.ca/articles/knossos/articleKnossos11.northWing.html> (25.06.2019).

<http://knossosdocumenta.gr/en/north-entrance/> (25.06.2019).

<https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/Discover/Search/#/?p=c+71,t+north%20west%20insula,rsrcs+0,rsp+10,fa+,so+ox%3A%5Easc,scids+,pid+,vi+e92dbaf5-0c8a-4b6f-b476-d1b1b9abe6e5> (25.06.2019).

<https://www.cretetourguide.com/the-palace-of-knossos/> (25.06.2019).

<https://www.zigzagonearth.com/minoan-palace-knossos-crete/> (25.06.2019).

<https://www.odysseyadventures.ca/articles/knossos/articleKnossos04.westCourt&corridor.html> (25.06.2019).

<https://knossosdocumenta.gr/en/west-magazines/> (25.06.2019).

<https://www.cambridge.org/core/journals/annual-of-the-british-school-at-athens/article/power-of-images-reexamining-the-wall-paintings-from-the-throne-room-at-knossos/93E11F6E27E0265AE77C0FE050690090/core-reader> (26.06.2019).

<https://knossosdocumenta.gr/en/throne-room/> (26.06.2019).

<https://knossosdocumenta.gr/en/south-propylaeum/> (26.06.2019).

<https://www.odysseyadventures.ca/articles/knossos/articleKnossos08.pianoNobile.html> (26.06.2019).

<http://www.minoancrete.com/knossos005b.jpg> (26.06.2019).

<https://knossosdocumenta.gr/en/masonry-conservation/> (26.06.2019).

<https://brewminate.com/ancient-minoan-religion/> (26.06.2019).

<https://www.khanacademy.org/humanities/ancient-art-civilizations/aegean-art1/minoan/a/bull-leaping-fresco-from-the-palace-of-knossos?modal=1> (26.06.2019).

<https://knossosdocumenta.gr/en/conservation-of-pithoi/> (26.06.2019).

http://collections.ashmolean.org/collection/search/per_page/100/offset/0/sort_by/relevance/object/76060 (27.06.2019).

<https://www.khanacademy.org/humanities/ancient-art-civilizations/aegean-art1/minoan/a/snake-goddess?modal=1> (27.06.2019).

http://collections.ashmolean.org/collection/search/per_page/100/offset/100/sort_by/date/object/24090 (27.06.2019).

http://collections.ashmolean.org/collection/search/per_page/100/offset/100/sort_by/date/object/78120 (27.06.2019).

<http://www.rupestre.net/tracce/?p=10119> (27.06.2019).

<http://www.minoancrete.com/zakros.htm> (27.06.2019).

<http://www.zakros-emuseum.gr/index.php/en/digital-content/minoan-palace> (27.06.2019).

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Beycesultan'da Yapılan İlk ve İkinci Dönem Kazılarına Göre Tabakalanma.	48
Tablo 2: Beycesultan Sarayı ve Orta Anadolu Saraylarının Genel Özellikleri.....	67
Tablo 3: Girit Kronolojisi.	71
Tablo 4: Knossos Sarayı Freskolarının Sınıflandırılması	117
Tablo 5: Girit Saraylarının Genel Özellikleri.....	189
Tablo 6: Girit Saraylarında Bulunan Taşçı İşaretleri.	200
Tablo 7: Girit, Batı Anadolu ve Orta Anadolu Saraylarının Genel Özellikleri.	207

FIGÜRLER LİSTESİ

- Figür 1. Ege Bölgesi haritası.
(<https://oxfordre.com/classics/page/maps-aegean/map-the-aegean-world-in-the-bronze-age> 09.06.2019).....4
- Figür 2. Minos Dönemi Girit haritası.
(<https://www.ancient.eu/image/348/map-of-minoan-crete/> 09.06.2019).....5
- Figür 3. MÖ II. binyılda Batı Anadolu haritası. (Starke 2002, Ekler, 304-305)..... 10
- Figür 4. Arslantepe VIa yapı katı saray kompleksinin planı. (Frangipane 1997, 50, Fig.2a)25
- Figür 5. Norşuntepe VI. yapı katındaki sarayın planı. (Hauptmann 1976, 74 Fig. 9)27
- Figür 6. Küllüoba Kompleks II'nin planı ve üç boyutlu çizimi. (Fidan 2012, 18, Res. 16).....28
- Figür 7. Troia II yapı katının planı. (Sazcı 2001, 389, Fig. 435).....29
- Figür 8. Kültepe Eski Saray'ın planı. (Özgüç 1999, Plan 3).31
- Figür 9. Kültepe Güney Taraça Sarayı'nın planı. (Özgüç 1999, Plan 5)..... 33
- Figür 10. Güney Taraça Sarayı taş ve hatıl döşeli koridor. (Özgüç 2005, 111, Res. 98)34
- Figür 11. Kültepe Geç (Warşama) Saray'ın planı. (Özgüç, 1999, Plan 1)36
- Figür 12. Acemhöyük Sarıkaya sarayı planı. (Özgüç 2015, 199).....36
- Figür 13. Acemhöyük kerpiç duvar altında taş temel yapısı. (Özgüç 1966, Plan 4) ...41
- Figür 14. Acemhöyük Hatipler Sarayı'nın planı. (Dağ 1999, Lev. 23)42
- Figür 15. Acemhöyük Hizmet Binası'nın planı. (Öztan 2009, 338, Plan 1).....43
- Figür 16. Boğazköy Büyükkale'nin planı. (Seeher 2002, 97, Fig. 4).45
- Figür 17. Beycesultan höyüğünün havadan görünümü
(<http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Kultur-Turizmi-Denizli/Kazi-Calismasi-Yapilan-Hoyukler> 24.11.2018).46
- Figür 18. Beycesultan Sarayı'nın Rekonstrüksiyonu. (Lloyd ve Mellaart 1965, 30, Fig. A.13).....49
- Figür 19. Beycesultan Sarayı'nın planı. (Lloyd ve Mellaart 1965, 6, Fig. A.3). 50
- Figür 20. Beycesultan Sarayı'nın ısıtma/hava kanalları ve duvar yapısı. (Lloyd ve Mellaart 1965, 20, Fig. A.10).....59

Figür 21.	Beycesultan Sarayı'nın 10 no.lu odasına ait boyalı sıva parçaları çizimi. (Lloyd ve Mellaart 1965, 11, Fig. A.6).....	60
Figür 22.	Beycesultan Sarayı'nın 15 no.lu odasında bulunan kaplar. (Lloyd ve Mellaart 1965, PL XXXb).	63
Figür 23.	Beycesultan Sarayı'nın 9 no.lu odasında bulunan dümbelek. (Lloyd ve Mellaart 1965, PL VIa).	63
Figür 24.	Eski Saraylar dönemi Knossos Sarayı'nın planı. (Mcenroe 2010, 51, Fig. 5.7)	73
Figür 25.	Yeni Saraylar dönemi Knossos Sarayı'nın planı. (https://www.odysseyadventures.ca/articles/knossos/knossoPlan.html 06.01.2019).....	74
Figür 26.	Knossos Sarayı doğu kanadının planı. (https://www.odysseyadventures.ca/articles/knossos/articleKnossos09a.eastwingPlan.html 06.01.2019).	75
Figür 27.	Büyük Merdiven (<i>Grand Staircase</i>). (https://www.ancient.eu/video/810/knossos-crete---the-palace-of-knossos---ancient/ 25.06.2019).	76
Figür 28.	Knossos Sarayı doğu kanadı konut alanının zemin kat planı. (https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/Discover/Search/#/?p=c+12,t+domestic,rsrs+0,rsps+10,fa+,so+ox%3Asort%5Easc,scids+,pid+,vi+f8620605-d842-444f-be12-157a80e12d42 03.06.2019)	77
Figür 29.	Çifte Balta Salonu. (https://www.odysseyadventures.ca/articles/knossos/articleKnossos09.royalApts.html 06.06.2019).....	78
Figür 30.	Kraliçe Megaronu (P. de Jong tarafından yapılan rekonstrüksiyonu) (https://www.odysseyadventures.ca/articles/knossos/articleKnossos09.royalApts.html 06.06.2019).....	79
Figür 31.	Knossos Sarayı doğu kanadı konut alanının 1. kat planı. (https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/Discover/Search/#/?p=c+13,t+domestic,rsrs+10,rsps+10,fa+,so+ox%3Asort%5Easc,scids+,pid+,vi+6563fb2c-b98e-4399-8eb5-1d8be8f13553 23.06.2019).....	81
Figür 32.	Eski Saraylar dönemi Knossos Sarayı kuzeydoğu planı. (https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/Discover/Search/#/?p=c+7,t+Knossos%20plan,rsrs+0,rsps+10,fa+,so+ox%3Asort%5Easc,scids+,pid+,vi+fb55a55-fc12-4933-b4e1-0d38bb2ce354 23.06.2019).....	83
Figür 33.	Knossos Sarayı kuzeydoğu planı. (https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/Discover/Search/#/?p=c+2,t+Knossos%20east,rsrs+0,rsps+10,fa+,so+ox%3Asort%5Easc,scids+,pid+,vi+659dc9a9-462b-4bd6-8ff1-39c78a925476 23.06.2019).	84

Figür 34.	Knossos Sarayı kuzey kanadının planı. (https://www.odysseyadventures.ca/articles/knossos/articleKnossos11.northWing.html 25.06.2019).	89
Figür 35.	Payeli salon ve kuzey giriş geçidindeki sütunlu kule. (http://knossosdocumenta.gr/en/north-entrance/ 25.06.2019).....	90
Figür 36.	Knossos Sarayı kuzeybatı insulanın planı. (https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/Discover/Search/#/?p=c+71,t+north%20west%20insula,rsrcs+0,rsrcs+10,fa+,so+ox%3A%5Easc,scids+,pid+vi+e92dbaf5-0c8a-4b6f-b476-d1b1b9abe6e5 25.06.2019).....	92
Figür 37.	Knossos Sarayı <i>Theatron</i> .(https://www.cretetourguide.com/the-palace-of-knossos/ 25.06.2019).....	94
Figür 38.	Knossos Sarayı Krali Yol (https://www.ancient.eu/video/810/knossos-crete--the-palace-of-knossos---ancient/ 25.06.2019).	94
Figür 39.	Knossos Sarayı batı avlusunda bulunan taş örgülü büyük çukur. (https://www.zigzagonearth.com/minoan-palace-knossos-crete/ 25.06.2019).	96
Figür 40.	Knossos Sarayı batı avlusu. (https://www.odysseyadventures.ca/articles/knossos/articleKnossos04.westCourt&corridor.html 25.06.2019).....	96
Figür 41.	Knossos Sarayı batı kanadının planı. (Pendlebury 1933, Plan 9).	997
Figür 42.	a-b) Knossos Sarayı batı magazinleri. (https://knossosdocumenta.gr/en/west-magazines/ 25.06.2019).....	98
Figür 43.	Knossos Sarayı Taht Odası'nın planı. (https://www.cambridge.org/core/journals/annual-of-the-british-school-at-athens/article/power-of-images-reexamining-the-wall-paintings-from-the-throne-room-at-knossos/93E11F6E27E0265AE77C0FE050690090/core-reader 26.06.2019).....	99
Figür 44.	a) Knossos Sarayı Taht Odasının merkezi avludan görünümü b) Knossos Sarayı Taht Odası (https://knossosdocumenta.gr/en/throne-room/ 26.06.2019).....	100
Figür 45.	Knossos Sarayı Merkezi Kutsal Alan'ın planı.(Evans 1935, 631, Fig. 621)	101
Figür 46.	Knossos Sarayı güney propylon. (https://knossosdocumenta.gr/en/south-propylaeum/ 26.06.2019).	103
Figür 47.	Knossos Sarayı batı kanadının 1. kat planı. (https://www.odysseyadventures.ca/articles/knossos/articleKnossos08.pianoNobile.htm 26.06.2019)	104

- Figür 48. Knossos Sarayı güney propylonun planı.
(<https://www.odysseyadventures.ca/articles/knossos/articleKnossos08.pianoNobile.htm> 26.06.2019) 104
- Figür 49. Knossos Sarayı *Piano Nobile*'ın A. Evans ve J.W. Graham'a göre planı.
(Graham 1960, Lev. 97). 107
- Figür 50. Knossos Sarayı güney kanadının planı. (Pendlebury 1933, Plan 9)..... 108
- Figür 51. Knossos Sarayı güneydoğu köşedeki yapı grubunun planı. (Evans 1921, 575, Fig. 418). 109
- Figür 52. Knossos Sarayı merkezi avlu. (<https://brewminate.com/ancient-minoan-religion/> 26.06.2019). 110
- Figür 53. a-b) Knossos Sarayı kesme taş ve moloz taş duvar.
(<http://www.minoancrete.com/knossos005b.jpg>; <https://knossosdocumenta.gr/en/masonry-conservation/> 26.06.2019). 112
- Figür 54. a-e) Knossos Sarayı'nda bulunan taşçı işaretleri. (Evans 1921, 132, Fig. 97; Hood 1987, 206, 208-209, Fig. 4, 7-8, 10, 13)..... 113
- Figür 55. Knossos Sarayı Çifte Balta Salonu-duvarda dikme ve hatıl kullanımı.
(Tsakanika 2009, Fig. 3). 114
- Figür 56. Knossos Sarayı-Boğa Akrobatları Freskосу (*Taureador Frescoes*).
(<https://www.khanacademy.org/humanities/ancient-art-civilizations/aegean-art1/minoan/a/bull-leaping-fresco-from-the-palace-of-knossos?modal=1> 26.06.2019)..... 116
- Figür 57. Knossos Sarayı- Kabartmalı Boğa başı. (Hood 2005, Lev. 27-2)..... 116
- Figür 58. Knossos Sarayı Taht Odası Grifonlar Freskосу.
(<https://knossosdocumenta.gr/en/throne-room/> 26.06.2019). 116
- Figür 59. Knossos Sarayı Yunuslar Freskосу
(<https://www.odysseyadventures.ca/articles/knossos/articleKnossos09.royalApts.html> 06.06.2019)..... 116
- Figür 60. Knossos Sarayı-Tören Alayı ve Saki Freskосу
(<https://www.ancient.eu/image/10680/minoan-procession-fresco-from-knossos/>; <https://www.shutterstock.com/editorial/image-editorial/art-archaeology-various-5850745rg>;
<https://www.odysseyadventures.ca/articles/knossos/articleKnossos08.pianoNobile.html> 26.06.2019) 118
- Figür 61. Knossos Sarayı doğu kanadından ışık kuyusu.
(<https://brewminate.com/minoan-architecture-the-palaces/> 26.06.2019)... 119
- Figür 62. Knossos Sarayı Örekeli Avlunun güney ve doğu pencerelerinin restarosyonu.
(Evans 1921, 334, Fig. 243). 119

Figür 63.	Knossos Sarayı payeli oda. (https://brewminate.com/minoan-architecture-the-palaces/ 26.06.2019).	120
Figür 64.	Miken aslanlı kapı. (Foto: N. Katrancı Karaman).....	120
Figür 65.	Knossos Sarayı kuzeydoğu magazinden topuzlu pithos. (Evans 1904, 12, Fig. 3).....	122
Figür 66.	Knossos Sarayı batı magazinleri sandukalar ve pithos (https://knossosdocumenta.gr/en/conservation-of-pithoi/ 26.06.2019).....	122
Figür 67.	Knossos Sarayı-Kamares kap. (http://collections.ashmolean.org/collection/search/per_page/100/offset/0/sort_by/relevance/object/76060 27.06.2019).....	122
Figür 68.	Knossos Sarayı- Marin stilde depolama kavanozu (http://collections.ashmolean.org/collection/search/per_page/100/offset/0/sort_by/relevance/object/23561 27.06.2019).....	122
Figür 69.	Knossos Sarayı güneydoğu magazininden zambak süslemeli vazo (Evans 1904, 7, Fig. 1).	122
Figür 70.	Knossos Sarayı Tapınak Deposundan Yılanlı Tanrıça Figürinleri (https://www.khanacademy.org/humanities/ancient-art-civilizations/aegean-art1/minoan/a/snake-goddess?modal=1 27.06.2019).....	124
Figür 71.	Knossos Sarayı- Taş (kalsedon) mühür (http://collections.ashmolean.org/collection/search/per_page/100/offset/100/sort_by/date/object/24090 27.06.2019).....	126
Figür 72.	Knossos Sarayı Linear B tablet (http://collections.ashmolean.org/collection/search/per_page/100/offset/100/sort_by/date/object/78120 27.06.2019).....	126
Figür 73.	Knossos Sarayı Hiyeroglif Tabakasından üç yüzü yazılı iki hiyeroglif mühür baskılı hilal. (Krzyszowska 2005, 102, Fig. 169 a).....	126
Figür 74.	Knossos Sarayı alabaster aslan başı rhyton. (http://collections.ashmolean.org/collection/search/per_page/100/offset/100/sort_by/date/object/76050 27.06.2019).....	128
Figür 75.	Knossos Sarayı Linear A yazılı taş kap. (http://collections.ashmolean.org/collection/search/per_page/100/offset/100/sort_by/date/object/63729 27.06.2019).....	128
Figür 76.	Knossos Sarayı Taht odasından alabaster alabastron. (http://collections.ashmolean.org/collection/search/per_page/100/offset/100/sort_by/date/object/74295 27.06.2019).....	128
Figür 77.	Malia Sarayı'nın XVI-1 no.lu odasında ele geçirilen Kernos. (http://www.minoancrete.com/malia02.htm 14.04.2019).	131

Figür 78.	Malia Sarayı'nın güneybatısında yer alan taş örgülü büyük çukurlar. (http://www.minoancrete.com/malia02.htm 14.04.2019).....	131
Figür 79.	Malia Sarayı doğu magazinleri. (http://www.minoancrete.com/malia.htm 14.04.2019).....	132
Figür 80.	Malia Sarayı'nın planı. (https://www.efa.gr/index.php/en/recherche/sites-de-fouilles/crete/malia/malia-recherches-en-cours/malia-le-palais 14.04.2019).	133
Figür 81.	Malia Sarayı payeli salon. (http://www.minoancrete.com/malia02.htm 14.04.2019).....	134
Figür 82.	Malia Sarayı arınma odası. (http://www.minoancrete.com/malia02.htm 14.04.2019).....	134
Figür 83.	Malia Sarayı Loca. (http://www.minoancrete.com/malia.htm 14.04.2019).	137
Figür 84.	Malia Sarayı büyük merdiven. (http://www.minoancrete.com/malia.htm 14.04.2019).....	137
Figür 85.	a-b) Malia Sarayı merkezi avlu ve altar. (http://www.minoancrete.com/malia.htm 14.04.2019).....	138
Figür 86.	a-b) Malia Sarayı batı kanadından kesme taş ve moloz taş duvar (http://www.minoancrete.com/malia.htm ; https://www.efa.gr/index.php/en/recherche/sites-de-fouilles/crete/malia/malia-recherches-en-cours/malia-le-palais 14.04.2019).	140
Figür 87.	Malia Sarayı restorasyonu. (Graham 1969, Fig. 58).	141
Figür 88.	Malia Sarayı'ndan pithos. (http://www.minoancrete.com/malia02.htm 14.04.2019).....	142
Figür 89.	Malia Sarayı'ndan triton şeklinde taş rhyton ve üzerindeki tasvirin kalıbı. (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rhyton,_triton-shape,_serpentine,_engraving,_Malia,_1550-1500_BC,_AM_Ag._Nikolaos,_0501254.jpg 27.06.2019; Darcque ve Baurain 1983, 16 Fig. 13).....	143
Figür 90.	Eski ve Yeni Saraylar dönemi Phaistos Sarayı'nın planı. (http://www.minoancrete.com/phaistos.htm 14.04.2019).....	146
Figür 91.	Yeni Saraylar dönemi Phaistos Sarayı'nın planı. (Graham 1969, Fig. 4)..	149
Figür 92.	Phaistos Sarayı 50 no.lu salon. (Video: J. Stæhr 2010)	150
Figür 93.	Phaistos Sarayı 77-79 no.lu salon. (Video: J. Stæhr 2010).....	150
Figür 94.	Phaistos Sarayı 83 no.lu arınma odası. (Video: J. Stæhr 2010).....	151

Figür 95.	Phaistos Sarayı 74 no.lu peristilli avlu. (Video: J. Stæhr 2010).	151
Figür 96.	Phaistos Sarayı 41 no.lu kuzey koridoru. (Video: J. Stæhr 2010).	152
Figür 97.	41 no.lu koridorun batısındaki niş ve yarım sütun. (Graham 1969, Fig. 53).	152
Figür 98.	Phaistos Sarayı kuzey kanatta yer alan doğu ve batı salonlarının planı. (Graham 1969, Fig. 87).	153
Figür 99.	Phaistos Sarayı 23 no.lu oda. (http://www.minoancrete.com/phaistos.htm 14.04.2019).....	154
Figür 100.	Phaistos Sarayı 24 no.lu oda. (http://www.minoancrete.com/phaistos.htm 14.04.2019).....	154
Figür 101.	Phaistos Sarayı batı magazinleri. (http://www.minoancrete.com/phaistos.htm 14.04.2019).....	155
Figür 102.	Phaistos Sarayı batı kanadındaki zemin kat ve üst kat salonların planı. (Grahm 1969, Fig. 83-84).	155
Figür 103.	Phaistos Sarayı batı kanadı ve merkezi avlu. (Video: J. Stæhr 2010).	156
Figür 104.	Phaistos Sarayı batı kanadındaki ortostatlar. (Video: J. Stæhr 2010).	158
Figür 105.	Phaistos Sarayı batı magazini moloz taş duvar. (Video: J. Stæhr 2010). ...	158
Figür 106.	a-d) Phaistos Sarayı'nda bulunan taşçı işaretleri. (http://www.rupestre.net/tracce/?p=10119 27.06.2019).	158
Figür 107.	Phaistos Sarayı batı kanadı restorasyonu. (Graham 1956, Fig. 4).....	159
Figür 108.	a-d) Phaistos Sarayı'nda bulunan Kamares mallar. (Pernier 1935, Lev. XII, XIV b-c, XXIV b).	161
Figür 109.	Phaistos Sarayı'nda bulunan floral stilde testi. (https://www.ancient.eu/article/391/minoan-pottery/ 27.06.2019).	161
Figür 110.	Phaistos Sarayı'ndan iri pithoslar. (http://www.minoancrete.com/phaistos.htm 14.04.2019).....	162
Figür 111.	Phaistos Sarayı XXV no.lu odanın zemini altında bulunan figürin başı. (Pernier 1935, Lev. XV).	162
Figür 112.	a-c) Phaistos Sarayı 25 no.lu odada bulunan tablet, kil çubuk ve <i>roundel</i> . (Weingarten 2010, 279, Fig. 11-12, 14).	163
Figür 113.	Phaistos Sarayı XXIII-XXVI no.lu odalarda bulunan steatit levhalar. (Pernier 1935, 313, Fig. 188 b).	164
Figür 114.	Zakros Sarayı'nın planı. (http://www.minoancrete.com/zakros.htm 27.06.2019).....	167

Figür 115. Zakros Sarayı doğu kanadındaki kraliyet konut alanının planı. (Platon 1971, 177).....	168
Figür 116. Zakros Sarayı LVIII no.lu arınma odası/banyo. (http://www.minoancrete.com/zakros.htm 27.06.2019).....	169
Figür 117. Zakros Sarayı doğu kanadında yer alan havuz/sarnıç. (http://www.minoancrete.com/zakros.htm 27.06.2019).....	170
Figür 118. Zakros Sarayı batı kanadının planı. (Platon 1971, 150).....	172
Figür 119. Zakros Sarayı XVI no.lu arşiv odası. (http://www.minoancrete.com/zakros.htm 27.06.2019).....	174
Figür 120. Zakros Sarayı batı kanadındaki merkezi tapınağın hazine odası. (http://www.minoancrete.com/zakros.htm 27.06.2019).....	174
Figür 121. Zakros Sarayı batı kanadında bulunan Tören Salonu. (http://www.minoancrete.com/zakros.htm 27.06.2019).....	176
Figür 122. Zakros Sarayı merkezi avlu. (http://www.minoancrete.com/zakros.htm 27.06.2019).....	178
Figür 123. Zakros Sarayı genel görünüm. (http://www.zakros-emuseum.gr/index.php/en/digital-content/minoan-palace 27.06.2019).	179
Figür 124. Zakros Sarayı tören salonu ile ışık kuyusunun zemin ve duvarları. (Platon 1971, 119).....	180
Figür 125. Zakros Sarayı'nda bulunan taşçı işaretleri. (Platon 1971, 97).....	180
Figür 126. a-d) Zakros Sarayı magazinlerinde bulunan çanak çömlek örnekleri. (Platon 1971, 105-106, 109, 113).	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
Figür 127. a-b) Zakros Sarayı batı kanadında bulunan dört kulplu amphora ve marine stilde bezeli amphora. (Platon 1971, 117, 123).....	184
Figür 128. Zakros Sarayı batı kanadında bulunan arşiv odasından Linear A tablet. (Platon 1971, 153).....	184
Figür 129. Zakros Sarayı batı kanadından; a) bronz aletler; b) bronz külçeler; c) altın süslemeli küçük gümüş kap. (Platon 1971, 87, 117, 124).....	185
Figür 130. a-c) Zakros Sarayı merkezi tapınağın hazine odasından taş ve fayans rhyton örnekleri. (Platon 1971, 139, 149).....	186
Figür 131. Knossos Sarayı'ndan <i>Sacred Grove and Dance Miniature Fresco</i> (N. Marinatos rekonstrüksiyonu). (Hood 2005, Lev. 10-2)	192

Figür 132. Knossos Sarayı'ndan Kent Mozaïği. (http://www.fhw.gr/chronos/02/crete/en/gallery/knossos31.html 08.07.2019)	198
Figür 133. a-b) Knossos Sarayı'ndan pişmiş toprak borular ve yağmur suyu drenaj kanalı (Angelakis vd., 2013, Fig. 1 b; https://ancientwatertechnologies.com/2012/12/26/minoan-water-system-at-tylissos-crete/comment-page-1/ 08.07.2019)	199
Figür 134. Orta Anadolu, Batı Anadolu ve Girit saray planları.....	211

ÖZGEÇMİŞ

Adı : Nihal
Soyadı : KATRANCI KARAMAN
Doğum tarihi : 29/11/1983
Medeni durum: Evli
Adres : Mehmetçik Mh. 2561 Sk. No:13 K:3 Pamukkale/DENİZLİ
Telefon : 0505 232 5796
E-mail : nihalkatraci@gmail.com

Eğitim Bilgileri

Yüksek Lisans : 2014-2019 Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü- Arkeoloji Anabilim Dalı - Klasik Arkeoloji Bilim Dalı
Lisans :2011-2014 Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi-Klasik Arkeoloji Bölümü
Lisans : 2001-2006 Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi-İktisat Bölümü

İş Deneyimi

2010-Halen : Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Denizli Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü (Milli Emlak Müdürlüğü) - Milli Emlak Uzmanı
2008-2010 : Toprak Mahsulleri Ofisi Polatlı Şube Müdürlüğü - Memur

